

NƏŞRİYYATDAN

Əziz oxucular, mərhum yazığımız Salam Qədirzadənin “Qış gecəsi” romanı əsrimizin əllinci illərində yazılmışdır.

Müəllifin oxunaqlı dillə təqdim etdiyi bədii personajların prototiplərinə indinin özündə daha çox rast gəlmək olar. Çünki onlar həmişəyaşar mövzuların qəhrəmanlarıdır. Maraqlı süjet xətti, təhkiyə rəvanlığı bir-birilə bağlı hadisələrin maraqla izlənməsinə kömək edir.

Bu günün özündə də valideyn-övlad borcu, nakam məhəbbət, xeyirxahlığın gözəlliyi, hərislik və onun acı nəticələri, həyata əşya gözü ilə baxmaq kimi söhbətlərə biganə qalmaq mümkün deyil. Ananı əvəz etmiş pozğun qadının oğulluğunu evdən uzaqlaşdırmasına, atanın onu taleyin çətin, enişli-yoxuşlu yollarında başsız buraxmasına acımaya bilmirsən.

Həyatımızın azacıq əvvəl çevrilən səhifəsi, böyük nəslin şirin arzularının boy verdiyi 50 – 60-cı illərdə bu kitab sevinclə, rəğbətlə qarşılıb. Əminik ki, indi bir qədər başqa rəkursdan baxılsa, başqa aspektdən yanaşılsa da romanda yenə nə isə maraqlı, cəlbədicə və nəhayət, hardasa əhəmiyyətli bir şey tapacaqsınız.

QIŞ GECƏSİ

TARÇALAN OĞLAN

Mən bu hekayətimə Ceyranın gözlərindən başlayacağam. Haqqında danışacağım o qızın, ilk baxışda bir cüt ala, dağ çeşməsi kimi qaynar iri gözləri nəzəri cəlb etdiyi üçün yerimdə siz də olsaydınız belə edərdiniz; əvvəlcə, Ceyranın

gözlərindən söhbət açardınız. Bəli, o qızın baş-başa vermiş nazik qaşları altında parlayan oynaq gözlərini görəndə mənim də ürəyim yerindən oynamışdı; qeyri-ixtiyari olaraq çevrilib, bir də onun sıx, uzun kirpiklərlə dövrəyə alınmış cazibədar gözlərinə baxmışdım. Baxmışdım və valeh olmuşdum! Elə bil Lermontov Qafqaza gələrkən Ceyranın gözlərini görmüş, ondan ilham almış, “İki göz gördüm o yerlərdə, ilahi gözlər...” misrasını yana-yana ona yazmışdı.

O vaxt Ceyranın yaşı on səkkizdən artıq olmazdı. Boyu da yaşına münasib idi. Onun bahar nəfəsindən təzəcə açılmış qırmızı qönçə kimi zərif dodaqlarında həmişə xəfif bir təbəssüm gəzərdi. Sanki qız, nə isə fikirləşir, hansı əhvalatısa xatırlayıb gülümsəyirdi. Zəif qızartı çökmüş yanaqları elə bil heç günəş üzü görməmiş, daima kölgədə saxlanılmışdı. Xurmayı, gödək, qıvrım saçları müdam çiyinlərində oynar, qızın boynunu oxşardı. Ceyranın incə ağ əlləri, biçimli, dolğun biləkləri və yaraşlıq qıçları vardı. Qızın nə geyimində, nə də görkəmində gözəllik xatirinə heç bir bəzəyi yox idi. Ceyran qəşəng qızıdı.

Mən Ceyranın gözəlliyindən çox yazardım. Ancaq qorxuram; onu sevən oğlana cavanların rəqib çıxacağından ehtiyat edirəm. Onsuz da universitetin tələbələri arasında “Tarçalan oğlan” ləqəbilə tanınan o azərbaycanlı balası bu qızın haqqında az düşünmür. Əslində ona bu ləqəbi də Ceyranı sevdiyinə görə vermişlər.

Tarçalan oğlan Ceyranla üç il əvvəl, bir çərşənbə axşamı tanış olmuşdu.

Onda bahardı. Güllü-çiçəkli, tərəvətli bir bahardı!

İş belə gətirmişdi ki, sonra onlar iki dəfə, yalnız ikicə dəfə görüşmüşdülər:

Ceyranın boş olduğu çərşənbə axşamları. Üçüncü görüşə isə cəmisi bir neçə saat qalmış Tarçalan oğlan hər şeyi, hətta dəlicəsinə vurulduğu Ceyranı da atıb Moskvaya getmişdi. O, heç də əvvəlcədən, bu fikirdə olmamışdı. Lakin Bakıda qala bilməyəcəkdi. O, mütləq getməli idi! Moskvaya olmasa, Leninqrada, ya başqa bir şəhərə gedəcəkdi!

Üçüncü çərşənbə axşamı Ceyranın görüş yerinə gəlib nə qədər gözlədiyini, nələr düşündüyünü, o hələ indiyə kimi bilmir. Ancaq qızın qaynar gözləri heç vaxt xəyalından da çəkilmirdi. Doğrudur, bir neçə ay sonra Moskvadan Tarçalan oğlanın Ceyrana yazdığı məktublarda hamısı geri qayıtmışdı. Amma o, qızı unuda bilmirdi.

Ceyranın onda heç olmasa kiçik bir yadigarı – ya üstünə iki kəlmə söz yazılmış bir parça kağızı, ya əlinə belə almadan iylədiyi solğun bir çiçəyin yarpağı qalsaydı, Tarçalan oğlan onu əzizlər, hər baxanda təsəlli tapardı. Lakin, arada məhəbbət xatirinə hicrandan başqa heç bir şey qalmamışdı! İki döyünən odlu qəlbin arasında hicran körpü olmuşdu..

Axşamlar dərindən sonra universitetin yataqxanasına toplaşan tələbələr çarpayılarda uzanıb gecə yarıyadək söhbət edərdilər; öz arzularından, məhəbbətlərindən danışardılar. Bəzən gənclər sevdiyi qızların şəkillərini çıxarıb bir-birinə göstərər, harada, necə tanış olduqlarını nağıl edərdilər. Belə söhbətlər zamanı Tarçalan oğlanın daxilən necə izzətlər keçirdiyini heç kəs, hətta yaxın yoldaşları da bilməzdilər. Axı necə də biləydilər?! O ki Ceyran haqqında heç kimə bir kəlmə də danışmamışdı! Nə danışaydı ki?! “Biz cəmisini iki dəfə çərşənbə axşamları görüşdük. O, dəniz qırağında yaşayırdı. Mən görüşdən sonra onu aparıb evlərinə ötürərdim. Ceyran tuflilərinin dabanını marmar pillələrə vura-vura tələsik yuxarı çıxıb qaranlıqda gözdən itincəyədək küçədə dayanar, arxadan ona baxardım. Sonra ondan tez ayrıldığıma heyfəsilənib özümü danlardım.

Bəli, bizim bütün macəramız bununla da qurtarmış oldu. Mən Moskvaya gəldim, o, Bakıda qaldı... Ceyranı görmək üçün gələn həftənin günlərini, saatlarını saydığım halda, üçüncü görüşə getmədim! ”

Tarçalan oğlan dostlarına bunlarımı danışaydı?! O vaxt hamı ona vəfasız, sədaqətsiz deyib məzəmmət etməzdimi? Buna onların haqqı vardı.

Lakin dostları Tarçalan oğlanı danlasalar da, ona vəfasız da desələr bu işdə o günahkar deyildi.

...Bu gün universitetin üçüncü kurs tələbələri arasında böyük şənlik vardı. İmtahandan gülər üzlə çıxan hər kəs öz fərəhini gizlədə bilmirdi. Gözlər gülür, ürəklər sevinirdi.

Tarçalan oğlanın yaşadığı otaqda xudmani bir süfrə açılmışdı.

Tələbəlik həyatında bu cür ziyafətlər az da keçirilsə, onlar uzun zaman unudulmur!

Stolun dövrəsində Tarçalan oğlanın dostları hərə öz sevdiyi qızla əyləşmişdi. Qədəhlər doldurulur, sağlıqlar deyilir, imtahan vaxtlarında çəkilən əziyyətli günlərin, keçirilən yuxusuz gecələrin əvəzi çıxırdı.

Tarçalan oğlan hamı ilə zarafatlaşır, sədəfli tarını sinəsinə basıb oynaq bir mahnı çalır və oxuyurdu. Yoldaşları mahnının sözlərini başa düşməsələr də, diqqətlə qulaq asırdılar.

Tarçalan oğlan oxuyur, onun məlahətli səsi simlərdən qopan musiqinin ahənginə qarışaraq axır... ürəklərə süzülürdü:

Gəlməyir məktubu, fərağındayam,
Görəsən dərdimi bilərmə Ceyran?
Onu düşünürəm hər gün, hər axşam,
Heç məni arzular, dilərmə Ceyran?

Min dəfə keçmişdim qızlar içindən,
Mən onu seçmişdim qızlar içindən.
Ağrıyar ürəyim, sizlər içindən,
Dərdimə bir çarə elərmə Ceyran?

Gözəl bir şeirdir nigarın səsi,
Çəkildi qulaqdan o yarın səsi.
İndi hey inildər bu tarın səsi,
Eşidib nəğməni gələrmə Ceyran?

Çəkibdir qəlbimi dara gözlərin,
Vurubdur sinəmə yara gözlərin.
Deyirəm, rəhm etsə ala gözlərin
Bir də mənə baxıb gülərmə, Ceyran?...

Zarafat, gülüş və musiqi səsləri yataqxananın açıq pəncərələrindən Moskvanın küçələrinə yayılırdı.

– Sakit olun, yoldaşlar! – deyər Tarçalan oğlan tarını kənara qoyub tamadadan söz almadan ayağa qalxdı.

İyirmi iki-iyirmi üç yaşlarında olan bu oğlanın əynindəki qara şevyot kostyum sanki enli kürəklərinə və dolğun bədəninə darısqal gəlirdi. Oğlan, ağ ipək köynəyinin yaxalığını pəncəyi üstə qatlamışdı, sinəsi yarıyadək açıqdı. Hələ qırıxıq düşməmiş geniş alına tökülən şabalıdı qıvrım saçlarına elə bil heç daraq toxunmamışdı. Qəşəng sifətində parlayan iri qara gözləri çox düşüncəli görünürdü. O da başqa azərbaycanlı cavanlar kimi gödək, qara bığ qoymuşdu. Çənəsindəki zənəxdən təzə qırxılmış üzünə xoş bir ifadə verirdi.

– Xahiş edirəm, yoldaşlar, bunu da içək bizim qoca professorumuzun sağlığına! – deyər Tarçalan oğlan qırmızı şərab dolu kiçik qədəhini qaldırdı.

– Sağ olsun! Gərək biz onun özünü də buraya dəvət edəydik! – deyə sarışın bir rus qızı ilə yanaşı oturmuş çəsməkli oğlan yerindən dilləndi. Bu, Tarçalan oğlanın yaxın dostu Boris idi. Başqa birisi də ona cavab verdi:

– Yaxşı ki, dəvət etməmişik, yoxsa sən öz Nataşanla bu qədər mehriban otura bilməzdin.

– Bizdə taqsır yoxdur, ikimizə bir stul çatıb.

Qədəhlər boşaldı.

– Bura bax, bəs sən qədəhin niyə yarımçıq qaldı? – deyə Tarçalan oğlan, onunla üzbəüz əyləşmiş gürcü dostuna sataşdı, – deyəsən, professordan beş qiymət almadığına görə sağlığına da ürəklə içmirsən?

Məclis qızışdıqca səs-küy çoxalırdı.

Boris ayağa durub, əlini Nataşanın çiyinə qoydu. Sonra qədəhini götürüb, tələsmədən sözə başladı:

– Uşaqlar, təklif edirəm bunu da, özləri bizdən uzaqlarda, ürəkləri bizimlə olan analarımızın cansağlığına içək! Nataşanın, Vasilyevin, bizim bu bakılı balası Tarçalan oğlanın, hamımızın anasının sağlığına! Onlar bizim əzizlərimizdir...

Borisi axıra qədər danışmağa qoymadılar. Hamı ayağa qalxdı, qədəhlər cingildədi. Tarçalan oğlan gözlərini yerə dikdi, qaşlarını çatıb fikrə getdi: sifətinə kədər çökdü. Sonra qədəhini stolun üstünə qoyub qırağa çəkildi. Onun bu halını heç kəs sezmədi.

İndi kimisi radionun gur musiqisi altında rəqs edir, kimisi oxuyur, kimisi də pəncərədən aylı, ulduzlu Moskva axşamını seyr edirdi.

Boris də öz Nataşası ilə bir qırağa çəkilib pıçıl-daşırırdı.

Bir az sonra yenə hamı süfrə başına topladı.

– Bəs Tarçalan oğlan hanı? – tələbələrə biri yan-yörəsinə baxıb soruşdu.

Onun qədəhinin dolu qaldığını görcək əlavə etdi:

– Heç qədəhini də boşaltmayıb ki!

– Elə belə olar, – deyə oğlan sözə qarışdı. – Bayaqdan mənə rişxənd eləyirdi.

Boris yoldaşlarını nigarançılıqdan qurtarmaq istədi:

– Görəsən hara gedib, indi gələr, – dedi və otağın qapısını aralayıb dəhlizə baxdı.

Dostları Tarçalan oğlanı çox gözlədilər. O gəlmədi.

Gecədən xeyli keçmiş onu yataqxananın həyətinə tapdılar. Tarçalan oğlan qaranlıq küncdə, bir daşın üstündə oturmuşdu. Uşaq kimi tez-tez burnunu çəkir, için-için ağlayırdı.

Lakin gizləndə tökülən bu göz yaşlarının səbəbi heç kəsə, hətta dostu Borisə də məlum deyildi.

QIRMIZI KİRƏMİDLİ EVDƏ

Qapının zəngi elə bərkdən səsləndi ki, evdə fincana çay süzən Rəhman özünü bir boy atdı.

– Bu dəqiqə gəldim! – deyə o, əlindəki çaydanı tələsik stolun üstünə qoyub pilləkənləri iki-iki enərək həyət qapısına yüyürdü. Azacıq sonra dolu bədənlə, girdəsifət, əynində yaşıl ipək paltar olan hündürboy bir qadın içəri girdi. Həyəti ətir bürüdü. Bu, Rəhmanın arvadı Diləfruz idi. O, ərinin üzünə baxmadan tövşüyə-tövşüyə pilləkəni qalxmağa başladı.

Diləfruzun başında əlvən tovuz lələklərilə bəzənmiş yaşıl rəngli bir şlyapa vardı. Şlyapanın üstündə dovşan qulaqlarına oxşar dörd-beş əyri-üyrü qırmızı mahud parçası dimdik durmuşdu. Sanki arvadın başındakı içi boşaldılmış yarım qarpızın qabığı idi, onun da üstündə iki xərçəng ayağa qalxıb əlbəyaxa olmuşdu.

Rəhman bundan əvvəl də arvadına Moskvadan bir neçə bəzəkli şlyapa alıb gətirmişdi. Lakin onlar gah paltarının rənginə düşmədiyindən, gah köhnə dəbdə olduğundan, gah da başına böyük gəldiyindən Diləfruzun könlünə yatmamışdı. Nəhayət, bu sonuncu şlyapanı axtarıb tapınca Rəhmanın Moskvada gəzmədiyi mağaza qalmamışdı. Kişinin anadan əmədiyi süd burnundan gəlmişdi. Hətta bu şlyapanı alanda da arvadının tapşırığı ilə əvvəlcədən aynanın qabağında öz başına ölçüb sonra götürmüşdü.

Diləfruz içəri girəcək, qapının çərçivəsindəki düyməni burdu; tavanın ortasından üçqollu sarı zəncirlə asılmış iri çilçıraqda ona qədər elektrik lampası yandı, evi gözqamaşdırıcı bir işıq bürüdü.

Divarların yağlı boyalarla çiçəklər çəkilib, nəqşlər vurulmuş bu geniş otağa başdan-başa güllü türkmən xalçası sərilmişdi. Evin ortasındakı dəyirmi yemək stolunun üstünə salınmış bəzəkli məxmər süfrənin güləbətini saçaqları yerə qədər uzanırdı. Otağın tül pərdələr asılmış dörd pəncərəsi şüşəbəndə, iki pəncərəsi isə küçəyə açılırdı. Buradan şəhərin hündür evləri, yaşıl ağacları və Xəzərin mavi suları apaydın görünürdü. Şüşəbəndə açılan pəncərələrdə, içərisində iri yarpaqlı

fikus gülləri olan taxta dibçəklər qoyulmuşdu. Güllər vaxtında sulanmadığından büzüşüb boyunlarını əymiş, bəzisinin yarpaqları solub saralmışdı. O biri pəncərədəki böyük akvariumda beş-altı xırda balıq üzürdü. Baş tərəfdəki divarda, enli haşiyəli zərli çərçivədə Diləfruzun cavanlıq şəkli vurulmuşdu.

Diləfruz nəfəsini dərdikdən sonra əlindəki şirmayı dəstəli ipək çətiri və yaşıl redikülü bir qırağa atıb, soyunmazdan əvvəl qapı ilə üzbəüz qoyulmuş bədənnüma aynaya yaxınlaşdı. Özünü o yan-bu yana əyib gah qabaqdan, gah da arxadan geyiminə diqqət yetirdi. Şlyapasının lələklərini əli ilə hamarlayıb qaydaya saldı. Qolundakı qızıl saatin, barmağındakı brilliant üzüyün və qulaqlarından qəndil kimi sallanmış sırğaların ona necə yaraşdığına baxdıqdan sonra, yaxasından dəsmalını çıxarıb buxağının tərini sildi. O, aynada Rəhmanın içəri girdiyini girdiyini görcək, boynunu burub çiyininin üstündən ərinə baxaraq gözlərini süzə-süzə dedi:

– Sağ ol, ay kişi, budəfəki bazarlığından bildim ki, sən də bir az zövqün varmış.

Rəhman özündən məmnun halda enli qara qaşlarını qaldırıb, sualedici nəzərlərlə arvadına baxdı:

–Həri?... Necə bəyəm, Diləfruz?

Diləfruzun sifətindəki təbəssüm bir anda yox oldu. Gözlərini bərəldib, sərt bir hərəkətlə dabanlarının üstündə fırlanıb üzünü Rəhmana tutdu:

–Qara zəhrimar Diləfruz, dərd Diləfruz! Sənə milyon dəfə demişəm ki, mənə adımla çağır! Gül kimi adım var, dilin qurumaz ki...

Rəhman arvadını yenə “xanımsız” dindirdiyinə görə onun hirsələndiyini görüb tez səhvini düzəltməyə çalışdı:

–Bağışla, Diləfruz xanım... Sən deyirsən yəni mənim də özümə görə zövqüm var... Əlbəttə, zövqüm pis olsaydı, daha bir belə arvadın içindən təkə səni seçməzdim ki...

Diləfruzun kefi pozulmuşdu. Bu sözlərlə onu dilə tutub ürəyini almaq çətindi. O, hirsələndiyini bir daha ərinə bildirmək üçün ayağını yuxarı qaldırıb elə yellətdi ki, qara lak çəkməsi havada fırlanıb birbaşa şappıltı ilə pəncərədəki akvariumun içinə düşdü. Balıqlar diksinmiş kimi bir sıçrayışla suyun dibinə cumdu. Arvad ağır gövdəsini aynanın yanındakı divana yıxıb arxasını ərinə çevirdi.

– Bəli də... Heç dəxli mətləbə var? Ayran içdik, xataya düşdük!–deyə Rəhman öz-özünə deyilərək akvariumda qayıq kimi üzən tufliyə baxıb, asta-asta başını buladı.

–Allah dəvəyə qanad versəydi, dam daşı dağıdardı! Axı mən buna nə dedim ki, cin atına minib göyə çıxdı? – Kişi heç bir söz demədən tuflini götürüb dəsmalı ilə sildi, evin bir küncünə qoydu. Bufetdən Diləfruzun üstü zərlə yazılı göy fincanını çıxarıb çay süzdü.

–Yaxın otur, təzə dəmləmişəm.

Diləfruz fısıldadı, ancaq danışmadı. Divardan asılmış saat altı dəfə səsləndi.

Rəhman, qızıl suyuna çəkilmiş çay qaşığı ilə kiçik büllur vazadakı giləs mürəbbəsindən götürüb onun fincanına tökdü.

–Al, iç bir fincan, yorğunluğun çıxsın canından, –deyə o, qənddanla fincanı da arvadının yanındakı dolabçanın üstünə qoydu, – Diləfruz xanım, iç hirsin soyusun.

Diləfruz hikkə ilə çiyinlərini əsdirib yerində fırlandı.

–O şoğərib termometri bəri ver! Yenə qızdırmamı qaldırdın! –deyə şikayətli bir səslə dilləndi.

Rəhman, həmişə arvadı üçün hazır saxladığı termometri götürüb yaxına gəldi. Əlini uzadıb Diləfruzun yaxasını açmaq istəyəndə, arvad onun üstünə elə çığırdı ki, Rəhman qorxusundan geri sıçradı.

–Rədd ol! Çox elə gözüm atırdı səninçün!

Diləfruz sərt bir hərəkətlə termometri Rəhmanın əlindən alıb ətli qoltuğunun altına qoydu.

Vəziyyətin gərginləşdiyini görən Rəhman yavaş-yavaş aradan sürüşüb özünü o biri otağa verdi. Diləfruz xeyli susduqdan sonra köksünü ötürüb, yan-yörəsinə baxdı. Üzünü ara qapıya çevirib amiranə bir səslə:

–Rəhman! –deyə ucadan çağırdı.

Kişi qapının dalında əmrə müntəzir kimi tez özünü içəri saldı.

–Bəli!

Diləfruz çəpəki bir nəzərlə ona baxıb gözlərini süzdü:

–Tut, bir görüm qızdırmam hara qalxıb!

Rəhman termometri alıb, pəncərə qabağına keçərək gözlərini qıydı.

–Hələ öz qaydasındadır Diləfruz xanım.

–Zəhrimar qaydasındadır! Nə qədərdir!

– Otuz yeddi xal!

–Nə?! –arvadın səsi elə bil küpdən çıxdı. –Bu saat mənim heç olmasa qırx dərəcə hərarətim var. Bəlkə, o andıra qalmış xarab olub?!

–Bəlkə də, bəlkə də, Diləfruz xanım, höcət eləmirəm, –deyə Rəhman geri çəkildi.–Doğrudan da bu saat sənin hərarətin çox olar. Gözlərin, yanaqların qıpqırmızıdır. Axı bir də nahaq yerə niyə əsəbləşirsən ki...

Bu sözlər deyəsən, Diləfruzun hirsini bir az soyutdu.

– Bəs mamulya hardadır?–deyə o bu dəfə astadan soruşdu.

–Elə o vaxtdan ki sən getmisən, Məmməd də oynayır küçədə özüyçün. Yaxşı, Diləfruz xanım, de görüm heç bir şey ala bidin?

–Xaraba qalsın, belə şəhər! – deyə arvad əlini uzadaraq qənddandakı konfetdən birini götürüb kağızını açdı. –Hansı maqazinə, hansı komissyonniyə gedirsən, hamısı Bakı, Moskva malı. Adam diş qurdalamağa da bir dənə zaqranişni şey tapa bilmir.– O, dodaqlarının boyası silinməsin deyə, konfeti dişlərinin arasından ehmalca ağzına ötürdü; fincanı götürüb, çaydan bir qurtum içdi. –Ancaq Rəhman, qanımı qaraltsan da qoy deyim: bu şlyapadan heç yerdə yoxdur, mənim əziz canımçün, küçəni gedirəm, hamı dönüb həsrətlə mənə baxır, bu gün elə şəhər içinə qəsdən ona görə çıxmışdım. Rastıma gələn arvadların, qızların başına baxdım, buna oxşayanını görmədim. Var ey ... ancaq bu maldan, bu cür, belə gəşəng olanı yoxdur.

–Ola da bilməz, Diləfruz xanım! –deyə Rəhman keçib divanda, onun yanında oturmaq istədi. Diləfruz üz-gözünü turşudub, kişinin sinəsindən itələdi.

–Rədd ol burdan a...Paltarımı əzmə!

Rəhman ayaq üstə durub sözünü başa vurdu:

–Ancaq, Diləfruz xanım, acığın tutmasın, hələ o gətirdiyim yaponju da nahaq yerə cırdın, sənin əziz canıncün, o da pis parça deyildi.

–Rəhman, məni təzədən hirsləndirmə. Bir dəfə dedim pisdır–qurtardı! Onu bil ki, üzüyü qaşı ilə tanıyarlardı! Məsəl var, deyərlər, pendiri dəri saxlar, arvadı əri. Sən həmişə bir şey alanda əvvəlcə papağını qoy qabağına, fikirləş, gör kimə alırsan! Gərək mənim adıma, özümə layiq olsun! Yaponjun da öz adamı var. Başa düşdün!

–Başa düşdüm, ancaq ki...

–Rəhman! Ancaqsız! –Arvad ayağını döşəməyə vurub qışqırdı. –Sən nə alsan, gərək mənim adıma layiq olsun!

Rəhman “baş üstə” deyib susdu. Elə bu əsnada həyət qapısının zəngi çalındı. Rəhman aynabəndə çıxdı.

–Ay kimsən?

Qapının o tərəfindən kişi səsi gəldi:

–Aç, mənəm.

–Kimdir o?! –deyə Diləfruz otaqdan dilləndi. –Olmaya yenə Saleh müəllimdir?!

–Deyəsən özüdür, səsindən ona oxşayır.

Rəhman tənbel-tənbel pilləkəni enib, qapını açdı.

Məmməd, əlində köhnə bir avtomobil pakrişkası, üst-başı toz-torpaq içində həyəətə girdi. Beş-altı yaşlarında olan bu uşağın, yaxası qarnının ortasınadək cırılmış köynəyi o qədər kirlənmişdi ki, nə rəngdə olduğunu bilmək çətindi. Gödək tumanının aşırması qırıldığından, bir balağı sıyrılib qanamış dizinə qədər sallanmışdı. Onun sir-sifətinə cırmaq dəyməyən yer yox idi. Boynundan, çirkli ipə keçirilmiş iri bir gözmuncuğu asılmışdı.

Məmməd həyəətə gircək heç nəyə əhəmiyyət vermədən, əvvəlcə pakrişkanı çarhovuzun yanına yuvarladı. Sonra əyilib yerdən kiçik bir kərpic parçası götürdü; oğrun-oğrun qapıya tərəf baxaraq pilləkənin üstünə çıxıb dayandı.

Diləfruz səhv eləməmişdi: qonşu həyətdə yaşayan Saleh müəllim yenə Məmməddən şikayətə gəlmişdi.

–Ay başınıza dönüm, axı uşağın da bir böyüyü, tərbiyə verəni olar, –deyə balacaboylu, ağsaçlı, gödək, bozumtul bıqları olan, göy miləmil pijama geymiş Saleh müəllim həyəətə gircək üzünü Rəhmana tutub şikayətə başladı. –Mən deməkdən yorulдум, bu uşaq pəncərələrimin şüşələrini sındırmaqdan yorulmadı...

Elə bu vaxt Diləfruz aynabənddən başını çıxarıb əyilərək yarıya qədər həyəətə boylandı.

–Nə var? Yenə nə olub?! Məşədi İbad kimi nə özündən çıxmısan, ay müəllim?! Tutub öldürməyəcəyik ki! Uşaqdır də! –deyə arvad Rəhmanı qabaqlayıb onun əvəzindən cavab verdi. Müəllim yenə mülayim səslə, sakitcə:

–Ay anam, ay bacım, –dedi, –axı bu yaşda uşağı küçəyə tək buraxmazlar. Sabah başına bir iş gəlsə...

Diləfruz, müəllimin sözünü yarımçıq qoydu:

–Yaxşı ya! Qoca kişisən, ağzını xeyirliyə aç! –O, müəllimi yamsılayaraq: –“Sabah başına bir iş gəlsə”. Mağıl! Bir dənə şüşəni sındırıp başına sadağa! Atasının, anasının canı sağ olsun! Ölməmişik ki, üç manat

verərik, saldırarsan. Daha mənə dərs vermək lazım deyil. Uşaq mənimdir, özüm bilərəm necə tərbiyə elərəm!

Məmməd ovcunda kərpic parçası hələ də pilləkənin üstündə dayanıb anasına qulaq asırdı. Diləfruz bir an ara verdi, sonra nəyisə xatırlayıb yenidən alovlandı:

–Yandırdı səni uşağın bir dənə şüşəni sındırmağı?! Bəs mənə heç yandırmır ki, neçə illərdir işıq pulunu mən verirəm, işığında sən oturursan! Hə...

–Nə işıq, nə pul? –deyə müəllim çeşməyini alnına qaldırıb, qaşlarını çatareq arvada baxdı. –Mən başa düşürəm siz nə danışsınız?

–Əlbəttə, əlbəttə! Başa düşməzsən də... Axı xeyrinə deyil. İkiyüzlük lampoçka yanır mənim həyatımda, işığın çoxu hasarın üstündən düşür sizin xarabaya. Pulunu da hər ay verirəm mən. Heç gör bir kərə ağzından çıxıb ki, ya... qoy bu dəfə mən verim?..

Rəhman arvadının qorxusundan danışmırdı. Hirsindən dişi bağırsağını kəsirdi. Ancaq Diləfruzun işıq məsələsində müəllimi nahaq danladığını görəndə özünü saxlaya bilmədi:

–Heç dəxli mətləbə var?! –deyə üzünü yana tutub deyindi.

Yaxşı ki, Diləfruz xanım eşitmədi!

Müəllim hövsələdən çıxmadan deyirdi:

–Axı, mənim taqsırım nədir ki, işığınız bizim həyatə düşür. Mən ki, bunu sizdən xahiş eləməmişəm. Mənim öz işığım özümə bəsdir!

–Hə? İndi belə oldu? Eybi yoxdur! Heç eybi yoxdur! Görərsən!..

Müəllim yene nə isə demək istədi. Bu an Diləfruz pəncərələri elə çırpdı ki, şüşələri cingildədi. Saleh müəllim narazı halda əvvəlcə Rəhməna, sonra isə örtülən şüşəbəndə baxıb başını bulaya-bulaya çıxanda Məmməd əlindəki kərpic parçasını onun dalınca tulladı və tez evə qaçdı.

Müəllim bircə addım gec tərpənsəydi, kərpic başını yaracaqdı.

oğlunun bu “qoçaqlığını” görəndə Diləfruz fərəhlə uşağa baxdıqdan sonra:

–Mamulya!... – deyə ona tərəf yüyürən Məmmədi bağına basıb öpdü.

Diləfruz çayını içdikdən sonra süfrəni yığışdırmağı ərinə tapşırıb paltarını dəyişməyə başladı. İndi Diləfruz paltarını dəyişməkdə olsun, biz naməhrəmlər də üzümüzü yana çevirib söhbətimizə başlayaq.

Diləfruzun pasportunda da, zaqşın verdiyi kəbin kağızında da qırx üç yaşı tamam olmuşdu. Ancaq arvad qocalmaq istəmir, həmişə cavan qalmağı,

özünü qızlara, gəlinlərə tay tutmağı sevirdi. Düz dörd ildir ki, hər yerdə, hamıya otuz səkkiz yaşında olduğunu söyləyirdi. Keçən ay, başda Diləfruzun rəfiqələri olmaqla bütün qohumlar, tanışlar “otuz doqquz yaşa qədəm qoyduğu üçün” ona cürbəcür qiymətli şeylər gətirib təbrik etmişdilər.

Diləfruz başqalarının nəzərində gözəl görünmək üçün həmişə al-əlvan bəzənib-düzənərdi. O, çox çətinliklə də olsa, saçlarını saman kimi sarı rəngə saldırmışdı. Vaxtilə boz olan enli qaşlarını nazildib qaraltmışdı. əvvəl gözə görünməyən seyrək kirpiklərinə o qədər sürmə çəkmişdi ki, sanki onlar uzanmışdı. Ətli yanaqlarını ənlük-kirşanla doldurmuşdu. Sifətinin qalan hissəsi dəyirmanıdan çıxmış adamın üzünü kimi idi. Bir sözlə, Diləfruzun zahirdə iki gözündən savayı heç nəyi təbii halında deyildi. Əgər mümkün olsa idi o, məmnuniyyətlə gözlərinin giləsini də boyatdırıb, ən çox xoşladığı mavi rəngə saldırardı.

Burada söhbətimiz uzansa gərək bağışlayasınız. Mən bu qırmızı kirəmidli evdə baş verən bütün əhvalatları, hətta indiyədək bir çoxlarından gizli olan bəzi şeyləri də sizə danışacağam.

Şəhərin əl-ayaqdan uzaq, sakit və xəlvət məhəlləsində “qırmızı kirəmidli ev” kimi tanınan bu ikimərtəbəli əlahiddə binanın küçəyə baxan iri pəncərələrindən həmişə tül pərdələr asılır. Bura tez-tez cürbəcür adamlar gəlib gedir. Ancaq onların kim olduğunu, nə üçün gəldiyini heç kəs bilməz.

Bu evin hündür kərpic hasarla dövrəyə alınmış böyük həyətinə aynabəndlə üzbəüz yaşıl küçə qapısı açılır. Rəhmanın atası Əziz kişinin vaxtilə daş pilləkənlərin dibində basdırdığı qara şanı meynəsi indi böyüyüb ikinci mərtəbəyə qədər boy atmış, talvar kimi bütün həyətin üstünü tutmuşdu. Yay zamanı Diləfruz səhərlər yuxudan durcaq, aynabəndin pəncərəsindən əlini uzadaraq bu meynədən könlünə yatan salxımları dərib yeyir.

Həyətin ortasında, sement çəkilməmiş çarhovuzda Rəhmanın iyirmiye qədər müxtəlif balığı vardır. Dumduru suda balıqlar daha qəşəng görünür. Qır döşənmiş həyətdə, hasar boyu çəkilməmiş səhər-axşam sarmaşıqları qırmızı kərpiclərin üstünü örtüb yuxarıya qədər qalxmış və bəzi yerdə meynəyə dolaşmışdır. Yayın ən qızmar vaxtlarında belə, bu həyətdə qara şanı

meynəsinin və səhər-axşam sarmaşıqlarının yarpaqları əsir, Diləfruzun otaqlarında yel vurub, yengələr oynayır.

Soruşa bilərsiniz ki, bayaq yuxarıda gördüyümüz, divarları ağ rənglə bəzənmiş o zəngin otaq, o bahalı avadanlıq, üzünə məxmər çəkilmiş o yumşaq kreslolar, o bədənnüma ayna, almas daşları kimi bərq vuran o çilçıraq –bunlar Rəhmana nəyin bahasına başa gəlmişdir? Diləfruzun təzə dəbdə geyinməsi, qızıl saat, brilyant qaşlı üzüklər, sırğalar taxması üçün xərc olunan pullar haradan gəlir? Həyətdəki bu təmtərağı Rəhman öz halal zəhmətiləmi düzəltmişdi? Bəli, əgər halal-haramlığında işimiz olmasa, deyə bilərik ki, bütün bu dəm-dəsgahın hamısını Rəhman düzəltirmişdir.

Yəqin ki, sizi onun hansı qulluğun sahibi olması maraqlandırır. Rəhman Bakı-Moskva dəmir yolunda sərnəşin qatarının bələdçisidir. O bütün var-dövlətini ancaq bu yollarda gedib-gəlməklə toplamışdır.

Rəhman dost-aşnanı, evinə gələn adamları və “bəzi gözü götürməyən qonşuları” şübhəyə salmamaq üçün yaxşı bir bəhanə düzəltmişdir. Bu bəhanə, hələlik çoxlarına məlum olmayan bir sirlə əlaqədardır.

Məhəbbət və göz yaşları

Müharibə başlandıktan bir il sonra Rəhmanın arvadı Nərgiz sətəlcəmdən öldü, gözünün ağı-qarası bircə oğlu Adil yetim qaldı.

Adilin on dörd yaşına vardı, altıncı sinfə təzə keçmişdi. O vaxt uşaq anası üçün nə qədər göz yaşları axıtmış, nə qədər sızlayıb ağlamışdı! Lakin bu itginin ağrısını sonralar daha çox dərk etmişdi.

Adil sinifdə müəlliminə qulaq asdığı zaman anası Nərgizin surəti gəlib gözlərinin qabağında dayanar, xeyli vaxt dinməz-söyləməz ona baxar, sonra sakitcə çəkilib yox olardı. Belə hallarda Adil kirpik çalmadan, nəzərlərini naməlum bir nöqtəyə zillər, onun qarşısında hər şey dumanlı görünərdi. Sonra ixtiyarsız olaraq isti göz yaşları yanaqlarından diyirlənib qarşısındakı kitab-dəftərin üstünə düşərdi. Adil bu vəziyyəti müəllimindən və uşaqlardan gizlətməyə çalışdısa da bacarmazdı. Onun için-için ağladığını görən sinif yoldaşları “yənə anası yadına düşüb”, deyə pıçıladaşardılar. Bu sözlər Adilin ürəyinə yenidən od salar, onu təzədən yandırardı. Bəzən də Adil müəllimindən gizli, döş cibindən anasının şəklini çıxarıb baxar, baxar... sonra əlləri titrəyə-titrəyə onu dodaqlarına yapışdırıb öpər və

həsrətlə dərinədən köks ötürərdi. Lakin uşaq bununla da təskinlik tapmazdı. Onu az-çox sakit edən, saç-birçəyi pambıq kimi ağarmış nənəsi olardı. Anası öldükdən sonra Adil bütün məhəbbətini mehriban nənəsinə bağlamışdı. Qarlı qış gecələrində sobanın yanında, isti yay günlərində həyətdəki meynənin sərin kölgəsində əyləşən qarı, nəvəsinin başını qucağına alar, titrək barmaqlarını onun qıvrım, xurmayı saçları arasında gəzdirə-gəzdirə şirin nağıllar, maraqlı əfsanələr söylərdi. Adil nənəsinin nəfəsindən anasının ətrini duyar, onun danışığından anasının səsini eşidərdi.

Qarı cümə axşamları Adildən gizli Nərgizin qəbrini ziyarətə gedərdi. Qoca ananın taqətdən düşmüş üzgün ürəyi bu ağır dərdə dözə bilməzdi. O, gözləri şişincəyədək həzin-həzin ağılardı. Evə qayıdanda onun qəmgin sifətindən əhvalatı duyan Adilin kiçik qəlbinin yarası təzədən sızıldamağa başlardı.

Rəhman oğlunun xahişilə Nərgizin şəklini böyütdürüb, evin yuxarı başında divardan asmışdı. Adilin çarpayısı bu şəklin altında idi. O, hər gecə yerinə uzanan kimi yarımqaranlıq otaqda gözlərini anasının əksinə dikib ürəyində saatlarla onunla danışardı. Adilin nəzərində bu şəkil hərəkətə gələr, onun dodaqları tərپənər, danışar və gülümsərdi...

Rəhmanı isə bu vaxt tamam başqa bir şey düşündürürdü. O, müharibədən öz canını salamat saxlamaq üçün gecə-gündüz yollar axtarırdı.

Bu qayda ilə bir müddət ötdü. Rəhman dəmir yolunda qulluğa girdi. Bundan sonra atası tez-tez səfərdə olduğundan Adil evdə nənəsilə qalardı.

Çox çəkmədi ki, qarı da xəstələnib yorğan-döşəyə düşdü və iki həftə sonra ömrünü nəvəsinə, nəvəsini isə Rəhmana tapşırıb gözlərini yumdu...

Dəmir yolunda Rəhmanın işi pis getmirdi. O, nə müharibənin gurultularını eşidir, nə dəhşətlərini duyur, nə də çörək, yavanlıq dərdi çəkirdi. Hələ üstəlik sevdaya da düşmüşdü; necə deyərlər, bir könüldən-min könülə bir qadına vurulmuşdu. O bu barədə iki-üç dəfə Adilə də eşitdirmişdi: “Oğlum, indi gərək bir elə arvad xeylağı tapaq ki, bu evin işini görsün. Sənin də, mənim də paltarımı yusun, çayımızı, çörəyimizi hazırlasın”.

Atasının bu sözləri Adilə qərribə gəlsə də, narazılıq etməmişdi. Doğrudan da, evin işini görməyə bir adam lazımdı. Lakin Adil həmin adamın kim olacağı, onunla necə rəftar edəcəyi barədə düşünməmişdi. Əgər Adil bununla maraqlansaydı,

Rəhman evə gətirmək istədiyi qadının mülayim təbiətli, təmizkar və işgüzar olduğunu ona deməyə hazır idi.

Rəhmanın Diləfruzla tanış olmasının maraqlı bir tarixçəsi vardır.

Diləfruz, dəmir yol sənişin vağzalında qoyulmuş yaşıl bir butkada su, şərbət, bəzən də papiros, spička satırdı. Əri cəbhəyə gedəndən sonra Diləfruz hər səhər özünə yüngülcə bəzək verib işə gedər, ağ xalatını geyinib qollarını dirsəyə qədər çirməyər və budkaya yaxınlaşan müştəriləri cürbəcür söhbətlərlə əyləndirməklə gününü keçirərdi. Belə vaxtlarda Diləfruzun dili şərbətdən də şirin olurdu. Elə onun qazancı da cavan oğlanlarla işvəli danışmasından çıxardı.

–Nə qədər verəcəyəm bacı? – deyər müştəri içdiyi suyun, aldığı papirosun qiymətini soruşanda, Diləfruz əvvəlcə onun üzünə gülümsəyir, sonra adəti üzrə qaşlarını dartıb gözlərini süzə-süzə:

–Əşi, heç verməsən nə olar, qiyamət qopmaz ki, – deməklə öz yerini şirin salırdı.

Sonrası isə müştərinin səxavətindən asılı idi.

Diləfruzun yüngültəbiətli qadın olduğunu hiss edən müştərilərin bəzisi tez-tez “su içməyə” gəlib-getdikdən sonra ona başqa şeylər də təklif edirdilər. Arvad belə bir arzusunun ancaq ərə gedəndən sonra ayerinə yetə biləcəyini üstüörtülü ibarələrlə başa salırdı.

İsti yay günlərinin birində Rəhman da Diləfruzun budkasına yan alıb sərin su istədi.

–Bu saat, qardaş, bircə dəqiqə gözləyin! –deyər Diləfruz budkanın divarından asdığı kiçik ayna qabağında saçlarını nizama salıb, sifətinə xoş bir ifadə verərək üzünü Rəhmana tutdu: –Nə buyurdunuz, qardaş?

–Bir stəkan sərin su.

–Şərbətlə, yoxsa...

–Necə xətrin istəyir.

Diləfruz da söz üçün məəttəl qalmadı.

–Bəlkə, mənim xətrim istəyir stəkanı xalis şərbətlə doldurum...

–Qəbulumdur. Şərbət də versən içərəm, zəhər də.

Rəhman Nərgizin vəfatından sonra ilk dəfə idi ki, yad bir qadınla belə danışır və ona başqa nəzərlə baxırdı. O, əvvəllər də Diləfruzun əlindən su alıb içmişdi. Onda bu arvada heç fikir verməmişdi. Bəlkə, elə qabaqlar da Diləfruz ona bu xoş sifəti göstərmiş, şirin dillə “qardaş, qardaş” demişdi. Lakin Nərgizin sağlığında Rəhman nə bu qadının dediklərinə əhəmiyyət vermiş, nə əməlli-başlı üzünə baxmış, nə də onun çılpaq qollarına diqqət yetirmiş. O vaxt Rəhman buna

ehtiyac hiss etməmişdi. İndi isə o, laqeydlik göstərmədi. Diləfruzun ağ barmaqları arasında ona uzatdığı şərbət dolu stəkanı aldı, suyu içə-içə bir daha diqqətlə bu dolubədənli, qabarıq sinəli, girdəsifətli, oynaq gözlü qadını süzdü. –Daha nə dərdin, Rəhman, – deyə fikirləşdi, –istədiyini yar idi, yetirdi pərvərdigar.

İçdiyi sərin sudan Rəhmanın ürəyinin hərarəti söndüsə də arvadın gözlərindən qəlbində nə isə alışıb yandı. Diləfruz da oğrun baxışlarla Rəhmana təpədən-dırnağa nəzər yetirdi. Kişinin qalın, enli qaşları altında bic-bic gülümsəyən gözləri arvada sanki gizli bir söz demək istəyirdi. Qartal dimdiyinə oxşayan burnunun ucu sarımtıl bığlarının üstünə əyilmişdi. O sanki bütün simasını arvada göstərmək üçün furajkasını da çıxarıb əlinə götürmüşdü. Daz başı tərdən par-par parıldayır, hər şeyi ayna kimi özündə əks etdirirdi. Gicgahlarındakı qara tüklərin arasında tək-tək ağları da nəzərə çarpırdı. Rəhman rəngi bozarmış dəmiryolçu köynəyinin üstündən bağladığı enli kəmərinin ucuna bir qarışa qədər başqa qayış tikmişdi. Bu onun sonradan kökəldiyini göstərirdi.

Kişi suyu içib, stəkanı yerə qoyanda Diləfruz dilləndi:

–Bir də süzümmü?

Rəhman əvvəlcə nə cavab verəcəyini bilmədi. Qadının eyni təbəssümlə həmin sözləri təkrar etdiyini eşitcək ürəyi çırpındı. Qəlbində sanki bir sim titrədi.

–Ver, bir stəkan da ver içək! –deyə bu dəfə Rəhman da ürəyindən keçənləri aydınca ifadə edən mənalı bir tərzdə qımışdı.

Bəli! Onların əsl məhəbbət macərəsi bu ikinci stəkandan sonra başladı.

O günü axşama qədər, pərvanə çirağın başına fırlanan kimi, Rəhman da pəncərəsindən zəif işıq gələn bu yaşıl budkanın ətrafına dolandı. Elə bil Diləfruzun əlindən alıb içdiyi o ikinci stəkanın sərin suyu ilə, qadının odlu eşqi də Rəhmanın canına süzülmüşdü.

Kişi o gecə ah-uf edib səhərə kimi yerində qurdalandı. Lakin arabir gözü Adilin çarpayısına və onun başı üstündən asılmış Nərgizin şəklinə sataşanda qəlbi sıxılır, nə edəcəyini bilmirdi. Rəhman gözlərini yuman kimi yenə yaşıl su budkası içərisində dayanmış ağ xalətli Diləfruz şərbət dolu stəkanı ona uzadıb gülümsəyirdi: “Bir də süzümmü?” Ancaq burada da Nərgizin xəyalı onu təqib edirdi. Rəhman budkadan uzaqlaşmış Adillə, Nərgizlə qarşılaşdı. Hər ikisi acıqlı-acıqlı ona baxıb susurdu. Bu iti baxışlar iynəyə dönüb Rəhmanın qəlbinə sancılır,

nə isə onu içindən yandırır, ağrıdır, incidirdi. “Bir də süzümü?..” deyən Diləfruzun da səsi qulaqlarından getmirdi..

Diləfruzla birinci görüşdən iki ay ötdü. İlk vaxtlar odla su arasında qalan Rəhman, çox çəkmədi ki, bütün tərəddüdə son qoydu. Sanki Diləfruzun suyu odu söndürdü, Rəhman Nərgizin ruhunu xəyalından qovdu.

Artıq Diləfruz Rəhman üçün “Diləfruz xanım” olmuşdu. İndi hər dəfə yola çıxanda, səfərdən qayıdanda Rəhman əvvəlcə yaşıl su budkasına yaxınlaşıb saatlarla Diləfruzla uzun söhbət edər, arabilir ona eyham vurardı. Diləfruz da danışılardan kişinin məqsədini duyub ona naz satar, yerini daha şirin salardı. Hərdən qəhqəhə çəkib elə ucadan gülərdi ki, səsi vağzalın o biri başında eşidilərdi. Rəhmanı Diləfruzla sevdiren bir şey vardısı, o da kişinin qatarda bələdçi işləməsi idi. Arvad Rəhmanın Moskvadan gələndə çox vaxt özü ilə nə isə gətirdiyini duymuşdu. Üstəlik bu kişinin subay olduğunu da onun iş yoldaşlarından soruşub öyrənmişdi.

Diləfruzun əvvəlki ərindən uşağı olmamışdı. Özünün dediyinə görə həkimlər bunun səbəbini kişidə görmüşdülər.

Doqquz il başqasının kəbinli arvadı olduğunu Rəhmana danışmaq Diləfruzla ar gəldiyindən o bunu da öz yaşı kimi xeyli ixtisar eləmişdi. Hələ üstəlik, ərini sevmədiyini, ancaq anasının təkidi ilə ona getdiyini də Rəhmana eşitdirmişdi. Guya buna görə də cəbhədən ərinin həlak olması xəbərini alan Diləfruz o qədər də kədərlənməmişdi.

İndi Diləfruz Rəhmana getmək xatirinə hər şeyi danmağa hazır idi.

LƏPƏDÖYƏNDƏ KEÇƏN GÜNLƏR

Məktəblilərin yay təttilində Rəhmanın bacısı Adilin anasının qırxını verməyə gəlmişdi. Qardaşı oğlunun evdə darıxdığını görüb, gedəndə onu da özü ilə kəndlərinə apardı.

Onlar qatarla getdilər. Gün batana yaxın bibisi Adilə stansiyaya çatdıqlarını bildirdi.

Qatardan düşüb xeyli getmişdilər ki:

–Ayaqqabılarını çıxart, oğlum, –deyə bibisi ona tapşırırdı. Meyvə bağlarının arasılə uzanan qumsal yollarda çəkmə ilə addımlamaq çətinlik törədirdi.

Adil də, bibisi də ayaqqabılarını soyunub əllərinə aldılar. Hava yavaş-yavaş qaralır, sərinlik çökürdü.

Bir-birindən uzaq, alçaq kənd evlərinin çoxu yaşıl ağacların arasında gizləndiyindən güclə görünürdü. Ətrafda tam sakitlik idi: sanki bu evlərdə heç kəs yaşamırdı. Adil əvvəllər də anası ilə bu yollarla bir neçə dəfə getmişdi. Lakin o vaxtlar uşaq olduğundan, indi bibisigilin kəndlərini xatırlaya bilmirdi.

Qarşından əsən sərin yel Adilin qıvrım saçlarını oxşayır, bibisinin nazik örpəyini oynadıb onun üzünə sürtürdü. Adil bu örpəkdən nə isə xoş bir ətir duyur, anası yadına düşür; elə bil bibisinin ördüyü bu qara örpək onun anası Nərgizdən qalmışdı.

Yol getdikcə uzanırdı.

Uşağın yorulduğunu hiss edən arvad:

–Az qalıb, oğlum, –deyə ona ürək-dirək verməyə başladı, –bax, o qaya üstündəki böyük çınarın altından evimiz görünəcək.

...Onlar böyük çınara yetişəndə qaranlıq bağların üzərinə qanad gərmişdi. Buradan ancaq zəif ay işığında parıldayan dənizin nəhayətsiz səthi sezilirdi. Adilə elə gəldi ki, dəniz yaxında, lap ayaqlarının altındadır; elə buradan tullansa birbaşa suya düşər.

Qayanın dörd yanını torpaq basmışdı. Yaşıl otların arasılə uzanan cıgır sahilə enirdi. Enişə çatanda Adil istər-istəməz dayandı. Evlərin kiçik pəncərələrindən işıq gəlirdi. Ara-sıra boğuş it hürüşməsi eşidilirdi. Buradan dəniz bayaqından xeyli uzaqda görünürdü.

–Bax, o qıraqdakı ev bizimkidir, –deyə bibisi əlini qabağa uzadıb qaranlıqda ulduz kimi yanan bir işığı göstərdi.

...Alçaq daş hasarın kiçik qapısından həyəətə girəndə onları balaca bir qız qarşıladı. Bu, Adilin bibisi qızı Mənsurə idi. Anasının yanınca gələn oğlanı görəndə o sevinclə içini çəkdi:

–Adil? –deyə qəfildən, cingiltili bir səslə qışqıraraq tullanıb onun boynuna sarıldı. Bu vaxt Adil ayaqlarına nə isə tüklü, yumşaq bir şeyin toxunduğunu hiss edib qorxan kimi oldu.

–Toplan! Yədd ol buydan, biybaş evə! –deyə qız təpiyilə iti qorxudaraq, yenə bayaqkı zil səslə çığırdı. –Özgə adam deyil, mənim dayım oğluduy...

Toplan ağ quyruğunu bulaya-bulaya qaranlıqda gözdən itdi.

Adil, Mənsurənin nazik qolları arasından birtəhər çıxıb soruşdu:

–Bibi qızı, necəsən?

Mənsurə tutuquşu kimi fasilə vermədən dil-dil ötdü:

–Mən yaxşıyam, sən necəsən? Dünən qızlayla gizlənpac oynayanda ağacın dibində gizlənmişdim, buynumu ayı sancmışdı. Şişmişdi, lap çox şişmişdi ey, olmuşdu aymud kimi. Utanıydım, bayıya çıxma bilmiydim, elə indi də şişi qalib ey, Adil, biy əlini vuy...

Adil, qaranlıqda Mənsurənin burnunu axtardı:

–Bərk sıxma, incidiy ey, –deyə Mənsurə Adilin əlini tutub ehtiyatla burnuna yaxınlaşdırdı.

–Nə yekəlib heç adamın ovcuna sığışmır.

Mənsurənin anası uşaqların həyətdə çox yubandığını görüb onları evə çağırırdı.

Adil içəri girəndə işıqdan gözlərini qıydı. Doğrudan da Mənsurə çox eybəcər şəkllə düşmüşdü: qızın şişmiş burnu par-par parıldayırdı.

Mənsurəgilin evlərinin Adilə xoş gələn sadə bir bəzəyi vardı. Döşmə üç-dörd köhnə palazla örtülmüşdü. Divarlar əhənglə ağardılmışdı. Yuxarı başda küncə söykədilmiş kiçik stolun üstündə Mənsurənin kitab-dəftəri, mürəkkəbqabısı, qələmi, karandaşı dururdu. Stolun o başında divardan dövrəsinə əyri-üyrü əlvan nəqşlər vurulmuş dərs cədvəli və təqvim asılmışdı. Ortada üstünə göy müşəmbə salınmış dəyirmi mizin yanında iki təzə stul vardı. Qapı ilə üzbəüz bəzəkli dəmir sandığın üstünə, az qala tavana qədər çit yorğan-döşək qalanmışdı. Qabağında çarpayı qoyulmuş pəncərənin sağ tərəfində, divarda Mənsurəgilin ailə üzvlərinin və Adilə tanış olan qohumların şəkli vurulmuşdu. Sol tərəfdə köhnə asma saat çaq-çuqla işləyirdi.

Adilin hər şeyə diqqətlə fikir verdiyini görən Mənsurə ona yaxın gəlib soruşdu:

–Necədiy? Evimizi bəyəniysən, ya yox? –Mənsurə Adilin cavabını gözləmədən anasına tərəf döndü və dili ağzında yanırırmış kimi tez-tez danışmağa başladı: –Ana, bəlkə Adil acdıy. Yumuyta bişiymişdim, yayısını yemişəm, yayısını saxlamışam. Vey Adil yesin, əgəy, az olay yenə bişiyəyəm. Sən də yeyəcəksən, ana?

–Az danış, ay qız... Bu saat özüm hər şeyi düzəldərəm, –deyə anası qıza acıqlanıb gözlərini ağartdı.

Mənsurə bir an susduqdan sonra yenə qramafon kimi ötdü:

–Ana, o sayı toyuğu kəs də Adil üçün. Nə olay, ay ana? Adil bizə həmişə gəlmiy ki. Ana, ay ana, gedim tutum, gətiyim sayı toyuğu, kəsiysən?..

Mənsurənin bir dəqiqə nə dili, nə də özü hərəkətsiz dururdu. O gecə yatana kimi qızın danışıqları yazılısaydı, beş günə oxuyub qurtarmaq olmazdı.

Səkkiz yaşına yenidən girmiş Mənsurənin çevikliyinə baxmayaraq, bədənə çox cılız idi. Onun girdə sifəti, əsmər yanaqları, qələm kimi nazik qaşları və üzərinə şəh düşmüş qara şanı giləsi kimi parlaq, badamı gözləri ətrafında sıx, uzun kirpikləri vardı. Açıq xurmayı gödək hörükləri hər iki yandan siçan quyruğu tək çiyinləri üstə sallanmışdı. Onun civə kimi bir yerdə sakit duran vaxtı olmadığı üçün hörükləri də hey tərənirdi. Yəqin ki, o çox dəcəllik etdiyindən, əynindəki rəngi bozarmış oğlan maykası nəyəsə ilişib iki yerdən cırılmışdı.

Şam elədikdən sonra Mənsurə dayısı oğluna qayğıkeşlik göstərərək dedi:

–Mən çaypayımı Adilə veyiyəm, özüm yeydə yatacağam.

Adil bu təklifə etiraz etdisə də, qız heç cürə razı olmadı:

–Bax, biy kəyəm dedim, quytaydı! Oyda yatacaysan! Yoxsa kəsəyəm səndən.

..Gecə Mənsurə elə bərk yatmışdı ki, onun günortaya kimi yerindən qalxacağına inanmaq olmazdı.

Səhər xoruz banından qabaq qızın səsi otağı başına götürdü:

–Adil, duy anam sayı toyuğu kəsəcək, göyək qaynından yumuyta çıxay, ya yox...

Adil yuxudan doymasa da qalxmağa məcbur oldu. Yerindəcə balısa dirsəklənib oturdu. O, çarpayının baş tərəfindəki kiçik pəncərədən bayıra baxanda qəlbi fərəhləndi. Sən demə bibisigilin evləri lap ləpədöyəndə imiş! Buradan bayır elə gözəl görünürdü ki!

Pəncərənin qarşısındakı bostanda yemiş, qarpız, xiyar tağları, pomidor kolları yamyaşıl idi. Dənizin səthinə sanki qurğuşun kağızı sərilmişdi; Xəzərdən yenidən boylan gənənin şüaları altında parlayan gümüşü sulara baxanda adamın gözləri qamaşır. Ləpədöyəndə dalğalar iri qağayılar kimi qanad çalır. Adilə elə gəlirdi ki, bu dalğalar bir az da güclənsə bostanı su basacaq, evin pəncərəsindən içəri damcılar sıçrayacaqdır. Ancaq ləpələr nə qədər yuxarı qalxıb qabağa cumsa da, sahili islada bilmirdi. Uzaqda sapa düzölmüş kimi görünən bir dəstə quş cərgə ilə şimala tərəf uçurdu.

Adil qalxıb həyəətə çıxmağa hazırlaşdı ki, Mənsurə qışqıra-qışqıra içəri girdi:

–Sən nə tənbəlsən, ay Adil, mən səni qaldırmaq istəmiyəm, sən də elə uzanısan ha... Biy daha demiysən ki, bəlkə bibiqızım dayıxıy mənimçün. Duy, duy, gedək çöyəyimizi yeyək sənə yaxşı şeyləy göstərəcəyəm.

Mənsurə Adilin ayağından tutub dartdı:

–Düş aşağı!

Həyətdə, təzəcə su səpilib tərtemiz süpürülmüş səki üstündə kiçik bir süfrə salınmışdı. Güllü podnosda stəkan-nəlbəki və kiçik nimçələrdə pendir-çörək qoyulmuşdu. Süfrənin baş tərəfində samovar buğlanırdı.

Üstü dəsmalla örtülmüş qənddanı görən kimi Mənsurə tez əyilib iki parça qənd götürdü. Birini həb kimi öz ağzına atdı, o birini də dayısı oğluna uzatdı.

–Çox sağ ol, mən istəmirəm, –deyə Adil almadı.

–Al, al də!

–Qoy bibim gəlsin, sonra.

Mənsurə ona danışmağa imkan vermədi. Adil “sonra” deyəndə qız qəndi onun ağzına tulladı və qəhqəhə ilə güldü. Elə ucadan güldü ki, həyətdə ağac altında yerə sərilib rahatca yatan Toplan dik atıldı.

...Çaydan sonra Mənsurə əlinəbir parça çörək götürüb, Adili gəzməyə apardı.

–Bəs sən bayaq o qədər yedin, doymadın? –deyə Adil qızın ovcundakı çörəyə işarə elədi.

Mənsurə sözlərin axırını uzada-uzada cavab verdi:

–Doymuşam... Bunu özümçün yeməyə apaymıyam ki...

–Bəs neyləyirsən?

–İndi göyəysən, –deyə Mənsurə özünü bicliyə qoydu. –Deməyəcəyəm!

Onlar ağacların, kolların arasılə qaça-qaça irəlilədikcə paltarları şəhdən islanırdı. Mənsurə şadlığından hey atılıb-düşərək oxuyurdu:

Qayanquşlay, səyçələy,

Çöyək yeyib, diyçələy...

Evdən xeyli uzaqlaşmışdılar. İki qonşu bağın arasındakı uçuq evə bitişik bir artırmaya yetişəndə Mənsurə ayaq saxladı. Geri dönüb: –sss!.. –deyə qaşlarını dartdı və şəhadət barmağını yuxarı qaldıraraq dodaqlarına yapışdırdı. Adil heç bir şey başa düşməsə də, onun tapşırığına əməl etməyə məcbur oldu; tez aşağı əyildi. Mənsurə böyük bir kolun dalında gizləndi. Qız gözləri daha da bərəlməmiş halda bir də geri çevrildi, dayısı oğluna yenə susmaq işarəsi verdikdən sonra pəncələri üstündə yavaş addımlarla, oğrun-oğrun qabaqdakı artırmaya tərəf irəliləməyə

başladı. O elə ehtiyatla gedirdi ki, sanki bu dəqiqə otlara toxunub xışıltı çıxaracağından qorxurdu. Adil isə hələ də bayaqkı yerində dinməz-söyləməz gizlənmişdi. O, ürəyinin tez-tez döyündüyünü aydın eşidirdi.

Mənsurə artırmaya yetişəcək qabaqdan bir qaranquş uçdu, qızın başı üstündə iki-üç dəfə firlandıqdan sonra gəlib yenə onun yaxınlığındakı elektrik məftilinə qondu.

Adil qızın hərəkətini maraqla izləyirdi: “Yəqin, quşu tutmaq istəyir”.

Ancaq Mənsurə elektrik məftilinə yatan qaranquşa heç əhəmiyyət də vermirdi. Quş da qızdan ürkmürdü. “Yəqin, Mənsurə biclik eləyir. Quş yaxına gələn kimi əlini atıb tutacaq”.

Lakin Adil bibisi qızının bu işə heç bir təşəbbüs göstərmədiyini görüb biraz dikəldi. İrəli getmək istəyirdi ki, Mənsurə əyilə-əyilə geri döndü. Onun bu hərəkətindən əsəbləşən Adil:

Bəs niyə qayıtdın? –deyə pıçılıtlı ilə soruşdu. Mənsurə onun gözləmədiyi bir cavab verdi:

–İndi başa düşdün çöyəyi nə üçün gətirmişdim?

Adil gözlərini döyə-döyə qıza baxdı.

Hələ iki-üç həftə bundan əvvəl Mənsurə bu qaranquş yuvasını görmüşdü. Zərif, yumşaq otlarla kiçik araqçın şəklində hörülüb, bayırdan palçığa tutulmuş yuvada fındıq irilikdə bir neçə yumurta vardı. Mənsurə yuvaya yaxınlaşanda, ana qaranquş pırıltı ilə uçmuş və çox da uzaqda olmayan bir yerə yataraq qızın getməsinə gözləmişdi. O gündən sonra Mənsurə hər səhər gəlib yuvaya baxır, balaların yumurtadan çıxıb-çıxmadığını yoxlayırdı. Nəhayət, qız yuvada ətcəbala qaranquşları görəndə sevinmişdi.

İndi neçə gün idi ki, Mənsurə yuxudan duran kimi gəlib balaca quşcuğazların yuvasına çörək qırıntıları tökürdü. Bu mehriban qızın, balalarına heç bir ziyan vermədiyini hiss edən ana qaranquş da Mənsurədən qorxmurdu.

Mənsurə bunların hamısını birnəfəsə Adilə nağıl edib dedi:

–İndi göydünmü əlimdəki çöyəyi nə üçün gətirmişdim?..

Adil dinmədi. Bu vaxta kimi o qədər də əhəmiyyət vermədiyi bibisi qızına indi çox diqqətlə baxdı.

Mənsurə şıltaqlıqla yerində atılıb-düşdü və kiçik əllərini şappıltı ilə birbirinə vurub:

Qayanquşlay, səyçələy,
Çöyək yeyib, diyçələy...

deyə-deyə ləpədüyənə tərəf qaçdı. Dəniz qırağına çatanda tez maykasını çıxarıb özünü yumşaq torpağa yıxıb, o tərəf-bu tərəfə yuvarlanmağa başladı:

–Adil, tez ol, sən də soyun! –deyə qız birdən yerindən qalxıb özünü suya atdı. Lakin dayısı oğlunun gec tərpendiyini görüb geri qayıtdı.

Qız yaxına gələcək əllərlə suyu qırağa sıçradıb Adilin paltarını islatdı.

Uşaqlar günortaya qədər ləpədüyəndən getmədilər. Çimdilər, isti torpağın üstündə uzanıb dincəldilər, sonra yenə suya cumdular. Əgər Mənsurənin anası onları nahara səsləməsəydi, axşamadək yemək də yadlarına düşməyəcəkdi.

...Gecəni ikisi də bərk yatdı. Bu qayda ilə bir neçə həftə ötdü.

Adili hər gün yuxudan Mənsurənin səs-küyü oyadırdı. Bir səhər Adil yenə Mənsurənin səsinə oyandı. Ancaq bu dəfə qız gülmür, şadlıq etmir, hönkür-hönkür ağlayırdı.

Kimsə Mənsurənin sevimli qaranquşlarının yuvasını dağıdıb, balaları didərgin salmışdı. “Mənim qaranquşlayım”... deyən bibisi qızının yanıqlı səsinə eşidən, onun göz yaşlarını görəndə Adil dözmədi. Anası yadına düşdü. Ürəyi kövrəldi. O da Mənsurəyə qoşulub ağladı...

Bakıya qayıdandan sonra Adil ilk günlər Mənsurə üçün çox darıxırdı.

XAÇMAZ ALMALARI

Qaranlıq qarışmışdı. Şəhərin hər yerində olduğu kimi, burada da küçə lampaları yanmırdı. Şüşələrinə xaç şəkilli kağız yapışdırılmış pəncərələrə qara pərdələr tutulduğundan, Diləfruzun budkasından beş addımlığı görmək mümkün deyildi. Qatardan düşən sərnəşinlər spıçka çəkmədən, papiroslarını bir-birindən yandırır, ovuclarında tutub oğrun-oğrun çəkirdilər.

Bu qaranlıq, ürəkdarıxdırıcı axşamlar çökən kimi, Diləfruz xalatını soyunub, budkasını bağlayır və evlərinə yollanırdı. Bu gün isə o tələsmir, Rəhmanın yolunu gözləyirdi.

Diləfruz stulu altına çəkib oturdu; yanaqlarını ovucları arasına alaraq, gözlərini qaranlıqda güclə görünən paralel relslərə dikdi. Moskva–Bakı qatarının vaxtına az qalmışdı.

Uzaqdan parovoz fiti eşidildi. Diləfruzun ürəyi narahatlıqla döyündü.

Hündür platformanın qarşısında semaforun yaşıl fənəri yandı. Çox çəkmədi ki, təkərlərin səsi yaxınlaşdı və azacıq sonra parovozun işığı qaranlığı yarıb qabağa uzandı, relslərə zəif parıltı çökdü.

Qatar səs-küylə vağzala girəndə Diləfruz yerində rahat otura bilməyib ayağa qalxdı. Vaqonlardan düşüb budkaya tərəf gələn adamların arasında Rəhmanı axtarmağa başladı.

Qəfildən Rəhman Diləfruzun gözləmədiyi səmtdən çıxıb budkanın qabağında dayandı. Onun əlində kiçik bir səbət vardı.

–Axşamın xeyir, Diləfruz xanım.

–Aqibətin xeyir, xoş gəlmisən! –Arvad gülümsəyib, birçəklərinə sığal verdi.

Utanırmış kimi başını aşağı salıb, nimçədəki xırda pulları oynatmağa başladı.

–Səni də görmək olarmış! Vücudun dönüb kimyaya, görünürsən, –deyə o, nigarançılığını bildirmək istədi. Sonra çatma qaşları altından mənalı-mənalı ona baxdı.

Bu gün Rəhmanın görkəmi Diləfruzla həmişəkindən xoş gəldi. Kişi elə bil cavanlaşmışdı; üzünü təmiz qırxdırıb, bığlarını düzəltirmiş və xüsusi səliqə ilə geyinmişdi. Əynindəki göy sətir pencəyi təzə idi. Yəqin ki, Diləfruzun xoşuna gəlmək üçün furajkasını da bir az yan qoymuşdu.

Son zamanlar Diləfruz xeyli dəyişmişdi. Müştərilərlə başqa cür rəftar edirdi: nə onlarla zarafatlaşır, nə gülür, nə də ki, şirin dilini işə salıb “dvoynoy” şərbət təklif edirdi. Bu, Diləfruzun gündəlik qazancına ziyan gətirsə də, Rəhmanı sevindirirdi. –Çox həyalı, namuslu arvaddır, –deyə o fikirləşir, əvvəllər olub-keçənlərin hamısını yaddan çıxarırdı.

–Al, Diləfruz xanım, –deyə Rəhman səbəti qaldırıb ona uzatdı, –bu almaları Xaçmazdan səninçün gətirmişəm.

Diləfruz utanırmış kimi alt dodağını dişləyib boynunu çiyinə əydi.

–Nə xəcalətdir? Neyçün zəhmət çəkirsən? –O, tələsmədən əlini uzadıb səbəti aldı. –Payın artıq olsun!

Ara sakitləşən kimi Diləfruz Rəhmanı yanına dəvət elədi

–A... bayırda niyə durmusan? Gəlib əyləşsənə!

Rəhman budkanın arxasındakı qapıdan içəri keçdi.

Diləfruz pəncərəni örtüb qara pərdəni aşağı endirdi...

Uzun çəkmə söhbətdən sonra budkanı bağlayıb, bayıra çıxdılar.

Vağzalı pilləkənlərini enəndə Rəhman səbəti sol əlinə ötürüb Diləfruzun çılpaq, ətli qolundan yapışdı. Arvad etiraz etmədi. Əksinə, özünü bir az da Rəhmana tərəf əyib çiyinini ona söykədi. Onlar astadan danışa-danışa qaranlıq küçələrdən gəldilər. Şəhərdə gediş-gəliş azalmışdı. Arabir uzaqdan görünən minik maşınlarının fənərləri qaranlıqda parıldayan canavar gözlərini xatırladırdı.

Bəzən tramvayların elektrik məftillərindən qopan gözqamaşdırıcı yaşıl qığılımlar yaylım atəşi kimi bir anlığa ətrafı nura qərq edir, sonra elə bil qaranlıq daha da qatılışdı. Getdikcə küçələr sakitləşir, hərəkət azalırdı. Göydə zolaq-zolaq proyektor işıqları çal-çarpaz kəşişərək, sağdan-sola, soldan-sağa gəzirdi. Şəhərin üzərində aram-aram təyyarə uğultusu eşidilirdi.

Diləfruzla çiyin-çiyinə addımlayan Rəhman heç şeyə əhəmiyyət vermədən danışır, arvada şirin-şirin vədlər verirdi.

Rəhman bir neçə dəfə Diləfruzu İçərişəhərə qədər ötürmüşdü. Lakin otağa girmək ona müyəssər olmamışdı. Rəhmanın eyhamlarını duyan Diləfruz onu darvazadan o yana buraxmamışdı.

Yolu yarı elədiklərini görəndə Rəhman addımlarını yavaşladı:

–Allahdan gizlin deyil, bəndədən nə gizlin, Diləfruz xanım, sağlıq olar görərsən, –deyə Rəhman davam edirdi, –ev-eşiyimiz də pis deyil, bircə səliqəmiz çatışmır ki, onu da gəlib sən qaydaya salarsan.

Bu söhbətlər Diləfruzu hədsiz sevindirirsə də, özünü etinasız göstərməyə çalışırdı.

Rəhman deyirdi:

–Sənin əziz canınçün, oğlum Adil də fağırın biridir. Səniyəndən heç bir işi olmayacaq. Sırağagün deyir, ata bu evə kimi gətirsən, doğma anatək sevəcəyəm.

Diləfruz köksünü ötürdü. Başını qaldıraraq gözlərini geniş açaraq fərəhlə Rəhmana baxdı:

–Neçə yaşı var uşağın?

–Allah qoysa, bu üzümüzə gələn novruz bayramında on dörd yaşı tamam olacaq.

–Boya-başa çatsın.

–Çox sağ ol! –Rəhman azacıq susub əlavə elədi: –Bir də mən olan yerdə oğul-uşaq nəkarədir ki, sənə güldən ağır söz desin!

Səbətənin dəstəsi Rəhmanın barmaqlarını kəssə də, o, əlini dəyişmək istəmirdi.

Hələ də Diləfruzun yumşaq qolunu ovcunda sıxaraq gedirdi.

–Bir az da sən söhbət elə də, elə mən danışırım, Diləfruz xanım, –deyə Rəhman açdığı məsələ barədə onun dilindən bir söz eşitmək istədi. –Heç demirsən, bu xeyir işə razısan, yoxsa...

Diləfruz belə bir suala cavab verməyi hələ su budkasında işə girdiyi vaxtlardan arzulayırdı.

–Nə deyəcəyəm ki... Qismətdən artıq yemək olmaz. Əgər bu xeyir iş baş tutar, onda mən də necə cüvənəzən olduğumu göstərəm; qışda əlinə isti su tökərəm, yayda sərin su...

Diləfruzun titrək səslə astadan dediyi bu sözlər Rəhmana hər şeydən qiymətli gəldi.

Kişiyə elə bil dünyanın tən yarısını bağışladılar.

–Çox sağ ol, Diləfruz xanım, –dedi. –Ürəyimi şad elədin. Allah səni sevindirsin.

İçərişəhərin darısqal, qaranlıq döngələrinə çatanda Rəhman bir az da cürətləndi; əlini kəmər kimi Diləfruzun belinə doladı.

–Eləmə, ayıbdır, –deyə Diləfruz dartındısa da, Rəhman buraxmaq istəmədi.

Bu qayda ilə gəlib Diləfruzgilin qapılarına çatdılar. Hər ikisi dayandı. Rəhman əlindəki səbəti yerə qoydu. Diləfruz isə divara söykənib boynunu yana əydi. Gözlərini süzərək Rəhmana baxdı. Elə bil bu dəqiqə onun dizləri büküləcək, Rəhmanın qucağına yıxılacaqdı. Diləfruz vəziyyətini pozmadan ona baxıb gülümsəyir, danışmırdı. Arvadı bu halətdə görə Rəhmanın ürəyi döyünməyə başladı.

–Diləfruz xanım, –deyə o qorxurmuş kimi dili dolaşa-dolaşa yavaşcadan səsləndi, –bu gün məni evinə buraxacaqsan?

Diləfruz nazlı bir qız ədasilə əzilib büzülərək başını buladı.

–Razı ol, Diləfruz xanım, adamı bir belə incitməzlər! –deyə Rəhman ürəklənib onun çiyinlərindən tutaraq özünə sarı çəkdi. –Gedək sizdə oturaq, sənə deməyə o qədər sözüm var ki, səhərə kimi danışsam qurtarmaz.

Deyəsən, Xaçmaz almaları Diləfruzun qəlbini yumşaltmışdı. O bu təklifin müqabilində başını bulamaqla etirazını bildirsə də, sinəsini qabağa verib, ətirli tellərini Rəhmanın təzəcə qırılmış üzünə sürtürdü.

–Gedək, Diləfruz xanım, gedək sizdə oturaq, –deyə Rəhman qolları arasında xumarlanan arvadın qulağına eyni sözləri təkrar edir və əlilə onun saçlarını sığallayırdı.

Diləfruz özünə yad bir səslə pıçıldadı:

–Ancaq gecə gedəcəksən.

–Baş üstə, sən necə istəsən, elə edərəm.

Diləfruz Rəhmanın qolları arasından çıxıb özünü düzəltdi, dağılmış tellərini hamarlayıb dedi:

–Onda qoy əvvəlcə mən həyəətə tək keçim. Qonşulardan ayıbdır. Sən bir yarım saat yuban, sonra üç dəfə zəngi vurarsan. Qapını açmağa özüm gələrəm.

–O da baş üstə, sənə qurban olum, necə buyurursan...

Diləfruz səbəti götürüb həyəətə keçdi. Qarşısında seyrək sarmaşıqlar qalxmış şüşəbəndin qapısını açdı, içəri girib işığı yandırdı. Tez süpürgəni götürüb tələsik döşəməni süpürdü. Pəncərənin qırağında qoyulmuş bulaşlıq nimçələri, stəkanları, qatıq bankalarını, dərman şüşələrini və kartof, soğan qabıqlarını küncə yığıb qəzetlə üstünü örtüdü. Bəzək stolunun üstündə, ərinin çərçivəyə salınmış şəklini götürüb çarpayıda döşəyin altında gizlətdi. Sonra stolun süfrəsini aparıb həyətdə çırpdı. Qrafinə təmiz su doldurdu.

Çarpayısını səliqəyə saldı. Belə tez-tez iş görməyə adət etmədiyindən onu tər basdı.

Rəhmanın gələcəyi vaxta az qalmışdı. Diləfruz paltarını dəyişib aynanın qabağına keçdi.

Onun küçəyə iki pəncərəsi açılan kiçik bir otağı vardı. Yuxarı başda ipək yorğan-döşəkli köhnə nikel çarpayı qoyulmuşdu. Çarpayının üstündən divara bir cüt maral rəsmli balaca xalça vurulmuşdu. Xalçadan yuxarıda isə Diləfruzun bir neçə il əvvəl çəkdiyi, çiyinləri və sinəsi açıq, gülümsər şəkli asılmışdı. Otağın çarpayı ilə üzbəüz küncündə qoyulmuş paltar şkafinin üstündə təzə doğulmuş körpə boyda qəşəng bir “yatıb-duran” kukla vardı.

Arvad özünü səliqəyə saldıqdan sonra ayna qabağında bir daha saçlarına sığal verib şüşəbəndə çıxdı. İndi o, Rəhmanı qarşılamağa hazır idi!

Diləfruz Rəhmanın zəngini çox gözlədi. Lakin səs gəlmədi.

Nəhayət, səbri tükəndi. Pəncərəni açıb küçəyə baxdı, heç kimi görmədi.

Sonra həyəət qapısına çıxdı. Rəhman orada da yox idi.

–Axı bu kişi hara gedə bilər? –deyə arvad o tərəf bu tərəfə göz gəzdirdi.

Diləfruzun qanı qaraldı. O, pərt bir halda evə qayıtdı. Səbətdəki almalardan birini götürüb yenicə dişləmişdi ki, qapının zəngi üç dəfə dalbadal səsləndi. Zəngi çalan elektrik məftillərinin bir ucu da Diləfruzun ürəyinə bağlanmış kimi, arvadın bədəni titrədi.

O, aynanın qabağında bir daha özünə nəzər yetirdikdən sonra yüyürüb qapıya çıxdı.

Rəhman qucağında kağıza bükülmüş iri bir bağlama həyəətə girib, oğru kimi yan-yörəsinə baxa-baxa pəncələri üstündə sakit-sakit addımlayaraq içəri keçdi.

–Buyur bura, –deyə onun dalınca ehtiyatla şüşəbəndin cəftəsini keçirib otağa girən Diləfruz yuxarı başda kişiyyə yer göstərdi.

Rəhman oturmazdan əvvəl içəriyə diqqətlə göz gəzdirib, əlindəki bağlamanı ona uzatdı.

–Ancaq gərək inciməyəsən, Diləfruz xanım. Səndən icazəsiz bir şüşə beşulduz almışam, –dedi və keçib stolun arxasında əyləşdi. –Sənin əziz canınçün, mən bu içkini çox xoşlayan adam deyiləm. Aldım ki, darıxmayaq, söhbətimiz bir az ləzzətli olsun.

Konyak şüşəsinin başı, çörək, konserv və başqa yeməli şeylər bükülmüş kağız bağlamanı cırıb bayıra çıxmışdı. Diləfruz bağlamanı alıb stolun üstünə qoydu.

–Daha mən nə deyim, almısan da... Ancaq gərək belə olmayaydı. Mən ki, içən deyiləm.

Azacıq sonra yeməli şeylər stolun üstünə düzüldü. Rəhman papağını çıxarıb çarpayının başından asdı. Pencəyini soyunub oturduğu stulun söykənəcəyinə geydirdi.

Yeməyə başladılar. Rəhman Diləfruza konyak təklif edəndə arvad razı olmadı:

–Yox a... heç içərim? –dedi və stolun üstündəki almalardan birini götürüb iştahla dişlədi. –Əcəb şirin almalar! –

–Yeginən, nuşican!

Rəhman Diləfruzun sağlığına bir qədər boşaltdıqdan sonra dodaqlarını marçıldadıb başını tərpətdi.

–Nahaq yerə içmirsən, Diləfruz xanım. Sənin əziz canınçün, konyak deyil, ceyran südüdür.

Ac qarına içdiyi birinci qədəhdən sonra, tutuquşu kimi Rəhmanın dili açıldı.

–Mən, Diləfruz xanım, bəzi o key-maymaq kişilərdən deyiləm. Bu yaşa gəlmişəm, hələ yemək-içmək dərdi, pul dərdi nədir, bilmirəm. Bax, allahdan gizlin deyil, bəndədən nə gizlin, davadır, elə adam var ki, güzəranı çox ağır keçir. Mən, allaha şükür, hələ ki, yemək, geymək fikri çəkməmişəm. Özüm provodnik olsam da, naçalniklərimizin çoxundan yaxşı dolanıram. Allah min bərəkət versin, o vaqonun çarxları ki, var ey,.. fırlandıqca çörək çıxır. Əgər bu şoğərib olmasaydı, –o, əlini şappıltı ilə qabağa çıxmış qarına vurdu, –adam milyoner olardı. – Rəhman şüşəni götürüb qədəhini doldurduqdan sonra sözüne davam etdi: –Mənim,

Diləfruz xanım, bu saat bircə fikrim varsa, o da sənin əziz canınçün, necə deyərlər, eyib olmasın, evin arvadsızlığıdır. İşə bax ki, qulluqçu da saxlaya bilmirəm. Nə var, nə var, qonum-qonşunun ürəyinə başqa şey gələr. Ancaq evdə kəbinli arvad olandan sonra kim nəkarədir ki, desin, gözün üstə qaşın var?! Elə deyilmi, Diləfruz xanım?

Diləfruz başını tərpedib onun sözünü təsdiqlədi. Rəhman danışdıqca coşurdu:

–Mən tərif olmasın, çox qabağı görən adamam! Bax, sənin o əziz canınçün, yalan deyirəmsə, bu yediyimiz halal çörək mənə qənim olsun. Mən dünyanın işini əvvəlcədən bilən adamam!

Diləfruz çənəsi qızmış Rəhmanı dinlədikcə, bu balaca kişi onun nəzərində böyüyür, dünyanın ən ağıllı və ən güclü adamlarından birinə çevrilirdi.

Rəhman konyak şüşəsini qaldırıb, yalvarıcı bir tərzdə Diləfruzdan xahiş etdi:

–Bura bax, bəlkə bir az sən də içəsən?

Diləfruz nazla dodaqlarını büzərək, ancaq kirpiklərini qaldırıb-endirməklə, içmək istəmədiyini bildirdi.

–Mənim xətrimçün! –deyə Rəhman iki barmağı ilə çənəsinin altından tutub bir də təvəqqe elədi. Bu dəfə Diləfruz xəfifcə gülümsündü.

–Daha deyirsən də. Sənin xətrin üçün bir azca içərəm. Amma qorxuram səhər yatıb yuxuya qalaram, işə gecikərəm.

O qalxıb özü üçün də bir qədəh gətirdi. Rəhman konyak tökdü.

–Sən işə gecikməkdən qorxma! Ölməmişəm, Diləfruz xanım! Məni adamsız bilmə. Sənin əziz canınçün, bir həkim dostum var ki, istəsən səninchün düz bir il sərəsər naxoşluq kağızı düzəldər. Eh, rəhmətliyin qızı, nəyi qoyub, nəyi axtarırsan, mən o tanış dostuma üz bassam diri adam haqqında ölüm kağızı düzəltməyəm!

Rəhman çox ehtirasla danışdığı üçün tərləmişdi. O, yaylığını çıxarıb boynunu və sifətini sildi. Sonra qədəhini qaldırıb dedi:

–Bunu da içək, Diləfruz xanım, bizim gələcəyimizin sağlığına, hansı ki, birlikdə xoş həyat sürəcəyik səniynən.

Hər ikisi “sağ ol” deyərək qədəhləri toqquşdurub içdi. Diləfruzun üz-gözünü turşutduğunu görən Rəhman tez almadan bir dilim kəsib ona uzatdı.

Rəhmanın söhbətə ara verdiyini görən Diləfruz ayağa durdu.

–Musiqiynən aran necədir? –deyə o, pəncərəyə yaxınlaşıb, köhnə patefonun qapağını açdı.

–Musiqi deyəndə ki, mən bizim o qədim havaları çox sevirəm. Bir də ki, bu muğamatı xoşlayıram.

Diləfruz üstünü toz basmış vallardan birini silib oxutdurdu.

Otağı səs бүrүdү:

Ömrü başa a gülüm, yetirmişəm,

Mən yarımı itirmişəm, itirmişəm...

Açıq pəncərənin qara pərdəsi arasından içəri yel vurduqca, tavandan asılmış üstü abajurlu elektrik lampası asta-asta tərпənir, divarlarda naxışlı kölgələr gəzirdi.

Rəhman özünü evindəki kimi hiss edirdi. Deyəsən, musiqi də kişinin sümüyünə yatmışdı. O, otaqda gəzindikə arabir çiyinlərini oynadır, ayaqlarını qaldırıb dodaqaltı mızıldayırdı:

Məqsudim nə meydür, nə meyxanədir,

Didari-yari görməyə bunlar bəhanədir...

Rəhman Diləfruzə yaxınlaşanda qollarını açıb gərnəşdi.

–Diləfruz xanım...

Rəhmanın onu qucaqlamaq istədiyini güman edən arvad geri çəkildi.

–Rəhman... –dedi, sonra da içkidən xumarlanmış gözlərilə ona baxıb qeyri-müəyyən bir tərzdə güldü. Bu hərəkət Rəhmanı ayıltı. Rəhman çarpayının qırağında əyləşib Diləfruzu yanına çağırırdı. O, başını silkələyib “yox” dedi. Ancaq gözləri bic-bic güldü. Rəhman ayağa qalxdı. Diləfruzun belindən tutub özünə tərəf çəkdi.

Diləfruz ağır gövdəsini çarpayıya yıxanda, döşəyin altından cingiltini xatırladan boğuş bir səs gəldi.

Bu, bayaq arvadın gizlətdiyi şəkil idi. Sanki o mərhum, günahsız kişi Diləfruzdan sonuncu şikayətini də edib susdu...

EVƏ ÖGEY ANA GƏLİR

Arvadının ölümündən heç o qədər də keçməmiş Rəhman Diləfruzu evinə gətirdi. Başqa çarə yox idi; arvadın boynuna uşaq düşmüşdü, işi uzatmaq olmazdı.

Ögey ana ilk günlərdən Adilə çox mehribanlıq göstərdi; vaxtlı-vaxtında yeməyini hazırladı, paltarını yudu, ona öz oğlu kimi qulluq elədi. Diləfruz sözünün əvvəlində, axırında onu “Adilcan” deyə çağırmağa başladı. “Adilcan, yorulmusan, yerini salım dincəl”, “Soyutma, xörəyini ye, Adilcan!”, “Məktəbdə çox yubanma, Adilcan, nigaran qalırım”...

Lakin Adil, Diləfruzun göstərdiyi səmimilikdə, dediyi şirin sözlərdə bir saxtalıq və soyuqluq hiss edirdi. O bunu hələ ilk günlərdən duymuşdu. Adil Diləfruzə baxdıqca, anası Nərgizin roluna girmiş yad bir qadını görür, onun hər bir

hərəkətini saxta sayırdı. Bunu Rəhman da hiss etdiyi üçün həmişə Diləfruzla Adil danışan zaman o da söhbətə qarışır, ögey ananın sözünə qüvvət verir, oğlunu bu fikirlərdən uzaqlaşdırmağa çalışırdı.

Bəzən Adil, məktəbdən çıxdıqdan sonra özü də hiss etmədən yoldaşları ilə orda-burda yubanır, ancaq acdığı vaxt evə gəlirdi. İndi elə bil xörəklərin də dadı dəyişmişdi; Diləfruzun arabir böyük səylə bişirdiyi zəfəranlı plov da, yağlı bozbaş da, sirkə-sarımsaqlı düşbərə də ona ləzzət vermirdi.

“Kaş indi anam sağ olaydı! Mən ömrümün axırına kimi onun əlindən yavan çörək alıb yeməyə razı olardım”, –deyə Adil hər dəfə süfrə qırağında oturanda fikirləşirdi.

Diləfruzun ona nə qədər yaxşılıq etməsinə, nazını çəkməsinə baxmayaraq, bu evdə hər şey Adilə yad görünürdü. O, həmişə özünü qonaq kimi hiss edir, elə bil başqasının çörəyini yeyirdi.

Ancaq Adil atasına hörmətsizlik etməyib bu barədə bir kəlmə də danışmır, öz etirazını heç kəsə sezdirmək istəmirdi. “Oğlum, çox xahiş eləyirəm, mənim xətrimçün Diləfruz xanımın üzünə ağ olma. Necə deyərlər, su girdi qaba, oldu içməli. Arvadsız bu evin işi keçməz”. Bu sözləri Rəhman hələ arvadı gətirən günü demişdi. Lakin Adil evdə Diləfruzu görəndə, onun kobud səsini eşidəndə qüssələnirdi. Qərribə burası idi ki, elə ilk görüşdən Adili fikir götürmüşdü. Sanki bu arvadın sifəti ona kimisə, pis bir adamı xatırlatmışdı. O bu düşüncələri başından qovmağa nə qədər çalışırdısa bacarmırdı. Adilə elə gəlirdi ki, Diləfruz bu evdə yerini möhkəmləndəndən sonra bütün ixtiyarı əlinə alacaq, ona min əziyyət verəcəkdir. Bu fikir bəlkə də Adilin pis ögey analar haqqında eşitdiklərinin təsirindən doğurdu: “Yox, necə olur-olsun, atamın xətri üçün mən onunla yola getməliyəm. Kim bilir, adamları tanımaq çətindir. Bəlkə də mən səhv edirəm. Diləfruz xanım yaxşı arvaddır”.

Lakin Adil bu fikrini tezliklə, Diləfruzla üz-üzə gəlib danışdıqdan sonra yenə dəyişməli olurdu.

Su budkası ilə vidalaşmış Diləfruz əsl ev xanımı olmuşdu. İndi o həftələrlə bayıra çıxmır, səhərdən axşamədək otaqları, aynabəndi yığıb-yığışdırır, hər yeri öz səliqəsilə sahmana salırdı. Hərdən Diləfruz evdə Nərgizin qoyduğu avadanlığın yerini dəyişəndə Adilə ağır gəlirdi. Bəzən o öz etirazını bildirirdisə də, arvad razı olmurdu:

–Belə yaxşıdır, Adilcan, otaq bu cür daha yaraşlıqlı görünür, –deyirdi. –Bir də, bala, sən belə şeylərə qarışma, evin işini arvad bilər.

Bu qayda ilə, Nərgizin qoyub getdiyi səliqə gündən-günə itir, Diləfruz otaqların bəzəyini öz zövqünə uyğunlaşdırırdı.

Hər işdə bir qazanc axtaran Rəhman, evlənəndə də bu cəhəti unutmamışdı; Diləfruzu evinə gətirdikdən bir az sonra onun İçərişəhərdə olan otağını satmışdı. Doğrudur, arvad əvvəlcə buna razılıq verməmişdi: “Vərəsəlikdir, satsaq, gərək

pulun yarısını bacıma göndərəm. Yoxsa arada inciklik olar”, deyə qəsdən məsələni xeyli ləngitmişdi. Rəhmanın evində yerini möhkəmlətdikdən sonra isə o, otağın satılmasına mane olmamışdı.

Diləfruz “vərəsəlik” puldan əvvəlcə özü üçün palto, tufli və bir neçə dəst ipək paltar aldı. Sonra iki min də ayıraraq qırağa qoydu. “Heç olmasa bunu bacıma göndərəm”, dedi.

Rəhman da fürsətdən istifadə edərək, tükü getmiş köhnə buxara papağını təzələdi və Diləfruzun razılığı ilə oğluna bir dəst kostyum tikdirdi. “Adil daha yekə oğlandır, yeddinci sinifdə oxuyur, qoy yoldaşlarının yanında xəcalət çəkməsin”, dedi. Lakin bu paltarın Diləfruzun pulu ilə başa gəldiyini bilərsə Adilin onu rədd edəcəyindən qorxan Rəhman işin əslini gizlətdi:

–Öz məvacibimdən almışam, oğlum, –dedi. O, Diləfruzdan da xahiş elədi ki, paltarın satılan evin pulu ilə alındığını Adilə bildirməsin.

...Ögey ananın mehribanlığı uzun sürmədi. Məmməd doğulduqdan sonra Diləfruz yavaş-yavaş Nərgiz rolundan çıxıb əsl üzünü göstərdi. Əvvəlcə Adilin adından “can” kəlməsi silindi.

Sonra isə...

Sonra isə günlər ötdükcə bu evdə Diləfruzun zabitəsi artdı, səsi ucaldı. O, Adillə də, Rəhmanla da söz-sözə gəldi. Ev puluna alınmış kostyum elə ilk sözləşmədən sonra Adilin başına qaxınc oldu:

–Gözündən gəlsin! Bu da mənim yaxşılıqlarımın əvəzi! Öz pulumla atanın başına papaq alıb qoydum, sənin əyninə kostyum geydirdim, indi mənim bir sözümlü iki eləyirsən?!

Bu əhvalatdan sonra Adil bir də o kostyumu geymədi.

Diləfruz qırmızı kirəmidli evin ixtiyarını öz əlinə almışdı. İndi o, Rəhmanın bütün işlərinə qarışır, bəzən nə üçün gecikdiyini, harada ləngidiyini soruşur və yeri düşəndə ərinin üstünə qışqıraraq onu danlayırdı da.

İlk vaxtlar Rəhman Diləfruzun hər cür şıltaqlığına dözüb susurdu. Lakin kişi gündən-günə arvadın hikkəsinin artdığını və təkcə onu, Adili deyil, yavaş-yavaş qonşuları da narahat etdiyini gördükcə əsəbiləşirdi.

Rəhman Adilin həmişə düşüncəli olduğunu, əzab və izzət çəkdiyini hiss edirdisə də, ona təskinlik verməyə söz tapmırdı. Axı nə deyəydi? Oğlunu hansı şirin sözlərlə sakit edib sevindirəydi? İndi Adil hər şeyi başa düşür, bu evdə bir daha xoş gün görməyəcəyini yaxşı bilirdi. Adil görürdü ki, arvadın yanında atasının dili gödəkdir. Kişi Diləfruzun budkadan yığdığı qazancın hamısını xərcləyib qurtarmışdı. Arvadın pulu ilə alınan buxara dərisi isə Rəhmanın başına papaq yox, qaxınc olmuşdu. Adil üçün tikdirilən kostyumu isə Diləfruz naftalinləyib sandığa qoymuşdu. “Böyüyər, öz oğlum geyər”, deyə ona eşitdirmişdi.

Diləfruzun zabitəsilə bərabər tələbi də gündən-günə artırırdı:

–Xalqın kişiləri qaz vurub qazan doldurur, sənsə Moskvadan bura basa-basa gəlirsən, satmağa gətirdiyin nədir: stəkan-nəlbəkiylə toyuq yumurtası. Bəyəm bir beş metr ipək parçadan-zaddan, Bakıda pula gedən qiymətli şeylərdən gətirsən, xəncərinin qaşını düşər? Yoxsa artıq qazandıqdan qaçırsan?!

O gündən sonra Rəhman qorxa-qorxa da olsa arvadının tapşırığına əməl etməyə başladı; hər dəfə səfərə çıxanda Diləfruzun dediyi şeyləri alıb gətirdi.

Lakin Rəhman gətirdiyi bu malları həmişə Adildən gizlədərdi. “Uşaqdır, birdən orda-burda ağzından qaçırdar, –deyə ehtiyat edirdi, –Sonra bu işin bəlasından qurtarmaq olmaz.” Buna görə də kişi gətirdiyi şeyləri zirzəmidə gizlədir, evə gələn müştərilərlə heç vaxt oğlunun yanında söhbət eləməirdi.

Ancaq arvad nə ərinin bu qazancı ilə, nə də ona gətirilən qiymətli hədiyyələrlə kifayətlənmirdi.

Çox çəkmədi ki, Diləfruz işin çoxluğundan da şikayətləndi:

–Xalqın arvadları əlini ağdan-qaraya vurmur, paltar yumur, kartof soymur, ev yığışdırmır ki, dırnaqlarının manikürü tökülər, mən bəxtiqara səhərdən axşamacan bütün işləri özüm görürəm. Yaxşı deyiblər, ağır yükün zəhmətini qatır bilər. Sən insafsızın da dilindən bir dəfə eşitmədim ki, deyəsən: qulluqçu tutum, sənə kömək eləsin. Əvvəllər özünü peyğəmbər kimi göstərdin. Nə bilim, bağ belə, bostan belə. Mən axmaq da inandım. Dedim, nə var, gedib bir vərəzən günə çıxaram. Daha onu bilmədim ki, axırım belə olacaq. Kabab iyinə gəldim, gördüm eşşək dağlayırlar. –Diləfruz bu sözləri deyərkən gözünün yaşını tökməyə başladı. –Mənim əziz canım üçün srağagün özümü çəkdirmişəm. Nə qədər gəlmişəm – cəmi-cümlətani doxsan səkkiz kilo. Düz iki kilo üç yüz qram arıqlamışam. Belə də zülm olar?..

–Bəlkə acqarına çəkdirmisən? –deyə Rəhman ona təsəlli verməyə çalışdı.

–Əlbəttə! Ac olmamış, tox olmayacaqdım ki! O qədər iş görürəm, iştaham-zadım da kəsib. Oğlun Adil yeyənin heç onda birini də yemirəm. Belə də müsibət olar mən çəkirəm?

Bu şikayətdən üç gün sonra Rəhman, hardansa mülayim xasiyyətli bir qoca arvad tapıb gətirdi. Lakin qarı Diləfruzun tənəsinə iki həftədən artıq dözə bilmədi. Bir səhər haqqını belə istəmədən çıxıb getdi.

–Sən də axtarıb-axtarıb adam tapdın! –deyə qarı gedəndən sonra işin çoxaldığını görəndə Diləfruz yenə Rəhmanı rahat buraxmadı.

–Bu boyda səhərdə əldən-ayaqdan zirək bir qulluqçu tuta bilmədin ki, gəlib bu evin iş-gücünü görsün?! Gedib harda bir ipliği üzülmüş qarı var, tutub gətirdin üstümə! Yaxşı ki, rədd olub getdi! Yoxsa, sabah ölsəydi onun da xərci mənim boynuma düşəcəkdə.

Bir ay sonra evə ikinci qulluqçu gətirildi. Onu da Diləfruz özü qovdu. “Ayağı mənə düşmür, –dedi. –O bu evə gələndən çox pis yuxular görürəm.”

Üçüncü qulluqçu cavan olduğundan arvad ərinə qısqanmağa başladı: “Kişilərə etibar yoxdur, mən bir yerə gedəndə səni onunla evdə qoya bilmərəm!” – deyərək bu qızı da evdən rədd etməyi ərinə tapşırırdı.

– Heç dəxli mətləbə var? – deyə kişi bu işə etirazını bildirmək istədisə də, cəsarət etmədi.

Balaca Məmməd dünyaya gələndə özü ilə Rəhmanın evinə böyük bir dava gətirdi.

Uşaq doğulandan bir neçə gün sonra ona ad qoymaq üstündə ərlə arvad arasında möhkəm mübahisə düşdü.

Rəhman çoxdankı arzusunu yerinə yetirmək – uşağa mərhum atası Əzizin adını qoymaq istəyirdi. Təzə doğulan körpəni Rəhmana sevdiren də elə bu idi. Diləfruz iki ayağını bir başmağa soxub uşağı “Məmməd” adlandıracağını təkid edərək:

– Balam, sözümdən belə çıxır ki, mənim atam səninkindən əskik kişi imiş? – deyirdi. – Özü seyid-peyğəmbər övladı, niyə gərək oğluma öz atamın – Mirməmmədin adını qoymayım?! Yox bir: “Əziz!”. Atan əzizdir, sənin üçün! Dünya dağılsa da, uşağın adını “Məmməd” qoyacağam, qurtardı getdi!

Rəhman ürəyindəki yeganə arzunu Diləfruzla güzəştə getmək istəmirdi. Buna görə də kişi sözümdən dönmədi. Bir müddət Rəhman uşağı “Əziz”, Diləfruz isə “Məmməd” deyə çağırırdı.

– Arvad, indi ki, belədir, gəl sən razı ol, – deyə Rəhman çox fikirləşdikdən sonra vəziyyətdən çıxış yolu tapdı, – nə şiş yansın, nə kabab, uşağın adını qoyaq Əzizməmməd, nə sənin atanın adı yerdə qalsın, nə də mənim...

– Necə, necə?! – Diləfruzu elə bil ilan çaldı; arvad oturduğu yerdən dik ayağa qalxdı, üz-gözünü turşudub boynunu qabağa uzatdı. – Hələ bir utanmaz-utanmaz öz atanı mənimkindən üstün tutub onun adını qabağa salırsan?! Əzizməmməd?.. Yenə Məmmədəziz desəydin, dərd yarı idi. Uşağın adı Məmməddir, vəssalam! Lazım deyil mənə pinəçi Əzizin adı!

– Ay arvad, vallah-billah atam ömründə pinəçilik eləməyib.

– Özün demisən! Əslini danan haramzadadır!

– Mən tərcümeyi-halımda belə yazdırmışam, sən də inanırsan? Heç dəxli var mətləbə? Bu pinəçilik də mənim başıma bir qaxınc olmadı? Rəhmətlik atamın əlində gül kimi sənəti vardı, mal-dövlət başından aşardı, ərşin malı topnan alıb-satardı, bu da deyir belə! Diləfruz xanım, o balam Əzizin... – Rəhman çaşıb o balam Əzizin canına and olsun demək istəyirdi ki, arvadın gözlərini bərəltdiyini görcək, tez sözünü dəyişdi: – o əziz balamın canına and olsun ki, sən siyasətdən, acığın gəlməsin a... bir az kütsən, elə bilirsən adam elə hər nə olub hamısını yerli-yerində tərcümeyi-halına yazar?! Ay-hay! Düzünə qalsa, gərək onda mən yazaydım ki, rəhmətlik atam Əziz tacir olub, tutub dama basıblar, orda ölüb. Belə yazsaydım, sən ağlıncə yaxşı eləmiş olardım. Gördün siyasətin yoxdur! Amma mən necə

yazmışam? Yazmışam ki, atam Əziz kolxoza birinci qol qoyanlardan olub, bunu gözü götürməyən qolçomaq köpək uşaqları gecə gəlib, atamı öldürüb quyuya salıblar. Hə, kim buna şübhə eləyib buçağaycan? Arvad, acıgın gəlməsin, sən bir az pərsəngün çatmır. “Hər süxən cayı, hər nöqtə məqami darəd”. Deyir, hər sözün öz yeri, hər nöqtənin öz məqamı var. Arvad, sən gəl hərdənbir mənə də qulaq as.

Bu yerə kimi sakit oturub ərini dinləyən Diləfruz, birdən tapança kimi açıldı: –Əvvəla, onu deyim ki, mənim adım “arvad” deyil! Bundan sonra zəhmət çək, dilini tərsinə fırlat, Diləfruz xanım de! İkincisi, nə qədər siyasətim az olsa, yenə politikam səninkindən çoxdur! O ki qaldı atan tacir olub, macir olub, bunlarla mənə bişirə bilməzsən! Tacir pinəçidən pis! Təkcə bu ev yox, lap dünya da dağılsa uşağın adı Məmməddir!

Diləfruzun Rəhmanla birinci vuruşması elə bu çağanın üstündə başlamış, arvadın ilk qalibiyyəti də onda olmuşdu.

Lakin Diləfruz istəkli oğlunu təkcə “Məmməd” adlandırmaqla kifayətlənmədi. Onu gah Mamed, gah Məmiş, gah da Mamulya deyə çağırmağa başladı. Rəhman Mamedə də, Məmişə də, Mamulyaya da birtəhər dözürdü. Ancaq arvad uşağa “Mişə” deyəndə qan kişinin beyninə vururdu:

–Ay balam, adam camaatı özünə güldürməz. Uşağın adını de, Mişə nədir? Mişə ki, qonşunun itinin adıdır.

–Sənə nə? Uşaq mənimdir, mən bilərəm, necə istərəm, elə də çağıraram! – deyə arvad ayağını yerə döyüb cavab qaytardı.

Diləfruzun öz hikkəsindən əl çəkməyəcəyini görə Rəhman içindən qırıla-qırıla deyirdi:

–Daha sözüm yoxdur. Nə deyirəm ki! Çox sağ ol. İltifatın rütubət çəkməsin! İndi ki, uşağa seyid-peyğəmbər övladı atan Mirməmmədin adını qoyub Mişə çağırırsan, onda yavan Mişə neyçün deyirsən, elə birbaşa deyinən, “Mirmişə”, rəhmətlik atanın da ruhu səndən inciməsin.

Bu qayda ilə günlər, həftələr keçdi, aylar yaşa dolub illər oldu. Məmmədin də yavaş-yavaş dili söz, ayağı yer tutmağa başladı. Uşaq böyüdükcə qırmızı kirəmidli evin səs-küyü ilə birlikdə davası da artırdı.

Diləfruzla Adilin arasında ziddiyyət daha da güclənmişdi.

–Axı mən neyləyim? –deyə kişi gecə-gündüz fikirləşir, Nərgizin yeganə yadigarı olan Adili bu bələdan qurtarmağa, onun keçmiş qayğısız günlərini özünə qaytarmağa çalışırdı. –Yuxarı tüpürürsən bığdır, aşağı tüpürürsən saqqal. Diləfruz nacins bu evə ayaq basandan bəri Adil bir ağ gün görməyib. “Yaxşı deyiblər ki, ağam bir xatın aldı, davanı satın aldı”.

Diləfruz təzə gələn vaxtlar Adil onun danlağına, tənəli sözlərinə o qədər də əhəmiyyət vermirdi. Daha doğrusu on dörd-on beş yaşlı uşaq evdə olan danışıqların səbəbini başa düşmədiyindən çox zaman susurdu. Bəzən də atasına hörmət edib dinmir, təqsirkar olmadığı hallarda belə özünü müqəssir bilib

Diləfruzdan üzr istəməyə məcbur olurdu. Rəhman oğlunu bu vəziyyətdə görəndə, arvada cavab verə bilmədiyindən ah-uf edib yana-yana qalırdı.

İndi Adil orta məktəbi qurtarırdı, ona uşaq demək olmazdı. Gecə-gündüz öz otağına çəkilib buraxılış imtahanlarına hazırlaşan Adil, Diləfruzun səsini eşitməmək üçün ara qapını örtüb saatlarla eşiyə çıxmırdı. Lakin Diləfruz tez-tez Adilin otağına girib sanki qəsdən ona mane olmaq istəyirdi. Hərdən də Məmmədi oynamaq üçün ora buraxırdı.

Çarəsiz qalan Adil çox vaxt kitab-dəftərini qoltuğuna vurub dərs hazırlamaq üçün ya Saleh müəllimlə, ya qıraətxanaya, ya da şəhərin sakit bağlarından birinə gedirdi.

Rəhman oğlunun halına acıyırdı. Kişi ona kömək etməkdə aciz qalsa da, Adil vəziyyətdən çıxış yolu tapmışdı.

Bir neçə aydan sonra Adil bu evdən həmişəlik uzaqlaşacaqdı! O, universitetin geniş, işıqlı yataxanasında Diləfruzun çığirtısını, təhqiramiz sözlərini yox, tələbə yoldaşlarının şirin söhbətlərini, gülüş səslərini və şən mahnılarını eşidəcəkdi! O vaxt Adil bir daha evlərinə ayaq basmayacaqdı. Atasını görmək istəyəndə isə onun iş yerinə –vağzala gedəcəkdi. Adil bunu hələ keçən il, doqquzuncu sinifdə oxuyanda qət eləmişdi. Hətta bir neçə dəfə o, məktəbdən evə gedəndə yolunu qəsdən universitet yataxanasının qabağından salmışdı. Zarafatlaşan, deyib-gülən tələbələri görüb onlara ürəkdən həsəd aparmışdı.

KARNAVAL GECƏSİ

Çərşənbə günü idi. Axşama az qalırdı. Batan günəşin şəfəqləri buludları od rənginə boyamışdı. Bakının səması fırtınadan çıxmış okeanın sinəsi kimi sakit və ləkəsiz görünürdü. Hava isti olsa da, arabir Xəzərdən sərin yel əsir, özü ilə dənizin xoş ətrini gətirirdi.

Evdən çıxdıqdan sonra Adil bir müddət sahilin kölgəliklərində gəzdi. Qol-qola girib, söhbət edə-edə yaşıl xiyabanlarla addımlayan qızlara, oğlanlara baxdı, kiçik qayıqlarda avar çəkən gənclərə tamaşa etdi; rəqs meydançasında nəfəsli orkestrin çaldığı valsarı, tanqoları dinlədi.

Adil dənizin yüngül, təmiz havasını ciyərlərinə çəkdikcə, canında bir rahatlıq duyurdu.

Orta məktəbi qızıl medalla bitirmiş Adil, sənədlərini universitetə vermişdi. Bir həftədən sonra ona hüquqşünaslıq fakültəsinin tələbəsi deyəcəkdi. Adil ali məktəbdə yeni müəllimlərlə, professorlarla tanış olacaq, özünə tələbələrədən təzə dostlar qazanacaqdı.

Oğlunun hüquq fakültəsinə girməsi Rəhmanın da ürəyindən idi. “Elə o yaxşı peşədir. Şər deməsən xeyir gəlməz. Sabah, allah eləməmiş, olmadı elə, oldu belə. Yenə qabaqda bir oğlumuz var, bəd ayaqda bizi saxlar, ələ verməz...” Hələ Adil universitetə sənədlərini təqdim edən günü Rəhman Diləfruza belə demişdi.

Adil şəhərin işıqları yanincayadək sahildə ləngiyib universitet haqqında düşündü. Sonra divarlara və hasarlara yapışdırılmış afişaları, reklamları oxuya-oxuya küçələri gəzməyə başladı. Bu axşam hər yerdə yeni tamaşalar, konsertlər və kütləvi gəzintilər vardı.

Adil təzə tikilən böyük bir binanın taxta hasarına vurulmuş afişanın qabağında dayandı. Əlvan rənglərlə, iri hərflərlə yazılmış bu “Gənclik karnavalının” necə şən keçəcəyini afişasından bilmək olurdu. Burada başına uzun qotazlı qırmızı papaq qoyub, gözlərinə maska taxmış gülən bir oğlan şəkli çəkilmişdi. Oğlanın ətrafında yaylım atəşlərini xatırladan əlvan işıqlar yanırdı. – Gənclik karnavalı! – deyə Adil bir daha düşündü. – Gedimmi? Yenə yoldaşlarımdan biri yanımda olsaydı...

Adil getməyi qət elədi. Trolleybusa minib karnaval keçiriləcək yerə yola düşdü.

...Mədəniyyət sarayının daş divarları da şənlik edirdi. Musiqi... gülüş... oxumaq... oynamaq...

Elə bil şəhərin bütün gəncləri imtahandan sonra şənlik etmək üçün bura toplaşmışdı.

Karnaval mədəniyyət sarayının saysız-hesabsız əlvan lampalarla işıqlanan geniş bağında keçirilirdi. Burada heç kimi tanımaq mümkün deyildi. Gənclərin bəziləri pələng, ayı, meymun başı şəklində maska taxmış, bəziləri cürbəcür bəzəkli paltar geymiş, bir parası da gözlərinə qara çeşməyə oxşar kiçik maskalar bağlamışdı. Hamının sinəsinə üstünə rəqəm yazılmış əl böyüklükdə dördkünc ağ kağızlar sancılmışdı. Bir azdan maraqlı “poçta” oyunu başlanacaqdı. Bağın bir tərəfində şahmat taxtası kimi dama-dama, mərmər döşəməli meydançada orkestr çalırdı. Ortadakı hovuzun dövrəsində qızlar, oğlanlar rəqs edirdilər.

Adil qapı ağzında dayanıb baxırdı. Qıraqdan çox qərribə görünən bu mənzərə onu heyran qoymuşdu.

Təxminən bir boyda görünən qovaq ağacları meydançanı hər tərəfdən dövrəyə almışdı. Qovaqların arxasında, hündür hasar boyunca düzülmüş müxtəlif rənglərdə şarlar yanırdı. Hovuzdan vuran fəvvarə, göl kənarında bitən saçaqlı söyüdü xatırladırdı. Hasarla qovaqlar arasındakı xiyabanda, qamış kreslolarda oturan gənclərdən kimisi sərin limonad, pivə içir, kimisi də pirojna, dondurma yeyirdi. “Tir” budkasının qabağına toplaşanlar hədəfləri nişan alaraq atır, güllələri dəyəndə də, dəyməyəndə də ucadan gülüşürdülər.

Həyətdə rəqs edənlərin başları üstündə saysız-hesabsız əlvan kağız lentlər asılmışdı. Bu lentlər arasında gilə boyda yüzlərlə xırda lampalar atəşböcəyi kimi işıldaırdı. Aşağıdan göyə baxanda, bu işıqlar ulduzlara qarışmış kimi görünürdü.

Bir sözlə, bugünkü gənclik karnavalı xəyalpərvər bir uşağın qarlı qış gecələrində gördüyü yuxuya bənzəyirdi.

Adil kassaya yaxınlaşdı. Bir maska alıb gözünə bağladı. “Poçt” oyununda iştirak etmək üçün verilən “324” rəqəmini ağ, gödəkqol köynəyinin döşünə sancdı. Bir az qərubsəsə də, oynayanlara tərəf addımladı; hasarın yanında ağaca söykənib dayandı. Adilin üstünə fəvvarədən toz kimi su səpələnirdi. “Əcəb yerdir! Kaş adam elə bütün yayı bu ağaca söykənib dayanaydı, çarhovuz da fəvvarə vuraydı!”

Orkestr çalır, cavanlar yorulmaq bilmədən rəqs edir, musiqi və şənlik səsləri bu geniş həyəətə sığışmayıb, hündür hasarları aşaraq uzaqlara – Bakının izdihamlı küçələrinə yayılırdı.

Anasının vəfatından və Diləfruzun gəlişindən sonra Adil ilk dəfə olaraq bu gün hər şeyi unutmuşdu. İndi, buradakı bəxtəvər cavanlar kimi o da özünü şad və xoşbəxt hiss edirdi. Lakin tək gəldiyi üçün təəssüflənirdi. Yanında dostlarından biri olsaydı, Adil də qıraqda qalmazdı, rəqs edənlərə qoşulardı. Kim bilir, bəlkə elə bu cavanların arasında Adilin yoldaşlarından da vardı. Axı, onları tanımaq mümkün deyildi. Bir azdan “poçt” oyunu başlayanda yəqin ki, Adil utanacaqdı. Yoxsa, o da başqaları kimi xoşuna gələn bir qızın nömrəsini nişanlayıb, ona məzəli məktublar yazardı. Oyunun ləzzəti də bu məktublarda idi. Düzdür, karnavalda yoldaşsız, dostsuz da əylənmək olardı. Ancaq, yox! Dostun yeri başqadır! Rəqs qurtaran kimi qızdan ayrılıb tək-tənha qıraqda dayanmaq, az vaxtda edilən maraqlı söhbətləri danışmağa adam tapmamaq özü də cansıxıcı olur. Yoldaşla gəlmiş olsaydı, oyuna başlayan kimi Adil də utancaqlığı buraxıb bu qızlardan birinə qoşulardı. Azmı belə etmişdi? Hələ ilk dəfə “tanqo” öyrənəndə qızların təzə çəkmələrini azmı tapdalamışdı? Lakin bunlar Adili hec də utandırmamışdı.

Adil bu fikirdə ikən orkestr susdu. Cüt-cüt rəqs edənlər ayrılıb qırağa cəkildilər. Bu əsnada “Şaxta babaya” oxşar şələbiğ, qırmızıburun, ağsaqqal birisi ortaya çıxdı. “Qoca” sarı məxmərdən don və pijama kimi yaşıl milli atlasdan gen tuman geymişdi. Donunun üstündən enli qurşaq bağlamış, əlinə də dəmir bir əsa götürmüşdü. “Qoca” danışa-danışa başını əsdirsə də, onun cavan və çevik oğlan olduğu tərpənişindən bilinirdi.

–Əziz qonaqlar.–deyə o, əsasını yuxarı qaldırıb-endirərək karnavaldakılara müraciət etdi :– “Poçt” oyununa başlayırıq: poçtalyon mən özüm olacağam.

Qocalığıma baxmayın, çox zirəkəm. Yazılan məktubların hamısını vaxtında sahiblərinə çatdıracağıma əmin ola bilərsiniz.

“Poçtalyon” əsasını əlində oynada-oynada aralıqda gəzinməyə başladı.

Hərə bir tərəfə çəkilib nə isə fikirləşir və yazırdı. Adil isə hələ də qovaq ağacına söykənib gənclərə tamaşa edirdi.

Bu ara orkestr “Məşədi İbad” dan bir oyun havası çaldı. “Poçtalyon” bunu çoxdan gözləyirmiş kimi, tez əsasını qurşağına keçirdi və bir uşaq çevikliyi ilə ortaya tullandı. Sol əlini arxasına qoyaraq, sağ əlini başı bərabərinə qaldırdı, xüsusi bir məzə ilə bütün bədənini hərəkətə gətirərək oynamağa başladı. Karnavaldakılar musiqinin ahənginə uyğun çəpik vurur və “poçtalyonu” daha da qızışdırmaq üçün hər tərəfdən səslənirdilər:

–Pəh,pəh! Sağ ol, qoca! Afərin!

–Ay gözünə dönüm, qiyamət qocasan ha!

Qızların qəhqəhəsindən qulaq batırdı. “Poçtalyon” məktubları toplaya-toplaya tərləyincəyə qədər oynadıqdan sonra, hovuzun qırağında əyləşdi. Sanki o, harada oturduğunu unudaraq arxaya əyildi, ayaqları yerdən üzülüb suya tərəf endi. O bu dəqiqə hovuzda yıxılacaqmış kimi havada əl-qol atdı, lakin dərhal əsasının əyri başını qıçlarının arasından hovuzun qırağına ilişdirib özünü saxladı. Bunlar hamısı gülüş xatirinə edilsə də, zarafatdan çox həqiqətə oxşayırdı.

–Yoldaşlar,—deyə “poçtalyon” gen şalvarının iri ciblərini qurdalaya-qurdalaya qalxıb hovuzun qırağında dayandı:—Yaxın gəlin, məktubları paylayıram.

Qızlar, oğlanlar onu dövrəyə aldılar. “Poçtalyon” un əlində xeyli kağız vardı. O, məktublardan birinin üstünü oxuyub yuxarı qaldıraraq elan etdi:

–İyirmi altı!

Sinəsindəki kağıza “26” yazılmış, başında fil maskası olan gödək bir oğlan “poçtalyona” yaxınlaşdı:

–Mənəm.

–Buyur, gözəl oğlan, sənə “94” dən kağız var,—deyə “poçtalyon” bloknot vərəqinə yazılmış məktubu ona uzatdı.— Kağızdan ətir iyi gəlir, qız yazdığına əmin ola bilərsiniz.

Oğlan məktubu alıb adamların arasına keçdi.

–Yüz on doqquz!

–Mən!

Bu nazik səsə hamı çevrilib dala baxdı. Yaxası naxışlı çəhrayı kofta geymiş, gözünə qara maska taxmış, arıqsifət bir qız irəli çıxdı. Ətrafindakılardan utanırmış kimi başını sinəsinə əyib dayandı.

–Ay qız, al! – “Poçtalyon” ona da bükülü bir kağız uzatdı. – Ancaq, gəşəng qız, ehtiyatlı ol, məktub araq iyi verir.

“Poçtalyon” topladığı kağızları bu qayda ilə sahiblərinə paylayır və hərəyə bir atmaca deyirdi.

–Üç yüz iyirmi dörd! – deyə çağıranda heç kəsdən cavab gəlmədi. Hamı dönüb yan-yörəsinə baxdı.

–Təkrar edirəm: üç yüz iyirmi dörd!

Bu dəm Adil elə bil yuxudan ayıldı. O döşünə sancaqladığı nömrənin “324” olduğunu görcək özünü itirdi.

–Mə... mənəm!-deyə “poçtalyona” sarı irəlilədi. Dəhşətli pələng, ayı, meymun və timsah başları Adilə tərəf çevrildi; qara maskalar altında parlayan naməlum gözlər ona dikildi.

–Sizə məktub yüz qırx beşdəndir, utancaq oğlan!

“Poçtalyonun” heç də gülməli olmayan bu sözünə hansı qızsa arxada pıqqıldadı. Adil məktubu alıb ürəyi döyünə-doyünə ortadan çıxanda əvvəlcə əlindəki kağıza, sonra gənclərin döşlərindəki nömrələrə baxdı. Lakin yüz qırx beşin kim olduğunu bilmədi. Yenə də bayaqkı yerə çəkilərək qovaq ağacına söykəndi. Dörd qatlanmış məktubu açıb oxumağa başladı: “Ay oğlan, ağaca söykənməyin, sındırarsınız. Yorulmusunuzsa, mən öz stulumu sizə verə bilərəm. İmza: həm sizə, həm də ağaca rəhmi gələn 145”.

Kəlmələri sapa düzülmiş mərcan kimi, qırmızı karandaşla yazılmış bu məktubun qızdan gəldiyinə şübhə yox idi. Ancaq bu qız kim idi? Adili tanıyırdımı? “Həm sizə, həm də ağaca rəhmi gələn 145”. Onu tapmaq lazımdı. Bu hansı qızdısa, şiltaqlıq edib Adilə sataşdı. Heç kiminlə qaynayıb-qarışmayan, qıraqda yalqız dayanıb oynayanlara tamaşa edən bir oğlana sataşmağa şiltaqlıqdan başqa nə ad vermək olardı?

Adil özünü doğruldub ağacdən aralandı. İndi orkestr “Mancuriya təpələrində” valsını çalırdı. Musiqinin oynaq ahəngindən adamın sümükləri də hərəkətə gəlirdi.

Adil xırda addımlarla hovuzun dövrəsində gəzindikə, alabəzək kəpənəklər kimi qanad çalan ipək paltarlı qızlara göz yetirir, “145”i tapmağa çalışdı. Lakin

rəqs edənlər heç nəyə əhəmiyyət vermədən ayaqlarını mərmər döşəməyə sürtə-sürtə, irəli-geri addımlayır, çevik hərəkətlərlə fırlanır, nömrələr tez-tez dəyişir və ötüşürdü.

“Mən “145”i nahaq yerə qızların arasında axtarıram, – deyə Adil fikirləşdi. – Bəlkə, məktub yazan elə oğlandır?”

Adil çox axtardı. Rəqs qurtardı, ancaq məktub göndərən kim olduğunu tapa bilmədi. O, orkestrin yanında düzülmüş stullardan birində təzəcə əyləşmişdi ki, gözlərində qara maska olan, nazik, ağ paltarının döşünə “13” taxılmış ortaboylu, dolğunbədənli, uzun hörükləri olan bir qız ona yaxınlaşdı:

–Bura mənim yerimdir, – deyə Adili qaldırmaq istədi. Qız, ağ, üstüaçıq çəkmə geymiş kiçik yaraşlıq ayaqlarını cütləyib Adilin qarşısında şax dayanmışdı. Özü də nə üçünsə gülümsəyirdi. Adil çevrilib yandakı stullara baxdı, onlardan çoxu boş idi. Bu qız isə hələ də təkidlə gözləyərək Adili qaldırmaq, onun yerində oturmaq istəyirdi.

–Buyurun! –deyə yarıxoş, yarıacıqlı bir tərzdə ayağa qalxan Adil yerini ona verib qırağa çəkildi.

O, qızın bir də gülümsədiyini sezib daha da əsəbiləşdi: “Elə yaxşı deyiblər on üç nəhs olar. Özü də nömrəsi kimi tərs adama oxşayır!”

Adil arxası qıza tərəf dayandı. Lakin yenə sakit olmadı, geri çevrilib ona bir də çəpəki nəzər saldı. Təmiz, ağ yanağında qara xalı olan bu qızın gülümsər dodaqları təzə açılmış qırmızı lalə kimi tərəvətli görünürdü. O, soyuqdan üşüyürmüş kimi əlini qoynuna qoyaraq oturmuşdu. Adilin ona çox baxdığındanmı, yoxsa bayaqkı hərəkətinə görə utandığındanmı, qız tez-tez yerində tərپəşir, gah hörüyünü arxaya atır, gah kiçik yaylığı ilə pörtmüş yanaqlarının tərini silir, gah da barmaqlarını dartışdırırdı.

–Heyf! Heyf o gözəllikdən, o qara xaldan sənin üçün! – deyə Adil buradan uzaqlaşmaq istədi. –Gözəlliyilə xasiyyəti heç tutmur!

Elə bil qız Adilin ürəyindən keçənləri duyub bir də güldü. “Dayan, eybi yoxdur! İndi mən sənə yaxşı bir məktub yazıb göndərəm, onda bilərsən adamı necə pərt edərlər!” Adil özünü xəlvətə verib cibindən karandaş çıxartdı. Bayaq ona

göndərilən məktubu cızıb arxasında tələsik bu sözləri yazdı: “Nömrənizlə xasiyyətiniz bir-birinə uyğun gəlirdi üçün sizi təbrik edirəm! 324”.

O, kağızı büküb üstündə “13” yazdı. Məktubu aparıb onun lap gözünün qabağında “poçtalyona” vermək istəyirdi ki, qəfildən qarşısından “145” nömrəli ağ paltarlı bir qızın keçdiyini görüb ayaq saxladı. – Demək mənə kağız yazan bu imiş! – deyə Adil adamların arasında qızı itirməməyə çalışdı. Qız da deyəsən onu tanıyırdı. Adilin yanından ötəndə dönüb çiyini üstündən geri baxdı və tez gözdən itdi. – Qaçma bilməzsən! – deyə Adil “145” nömrəli qıza cavab yazmaq üçün bir qırağa çəkildi. O çox fikirləşdi. Nə yazaydı? Elə bu qız da bir az dəcəl adama oxşayırdı, ancaq “13”ün tayı olmazdı. “Yox, buna yaxşı bir cavab vermək lazımdır, qoy yenə yazsın”. Adil ciblərini nə qədər axtarırsa karnavalın biletindən başqa kağız tapa bilmədi. Biletin dalında bu sözləri yazdı: “Yaxşı qız, hələlik sizi tanımasam da, bu karnavalda mənə ən yaxın adam yenə sizsiniz! Çünki burada ürəyimi ilk dəfə siz dindirdiniz. Rəhmdil olduğunuzu da məktubunuzdan bildim. Yaxşı oynamaq bacarmasam da, sizi “tanqoya” dəvət edirəm. Çalışaram ki, tufllilərinizi tapdalaşdırayım, 324”.

Adil yazdıqlarını bir də yoxladıqdan sonra hər iki məktubu aparıb “poçtalyona” verdi.

Çox çəkmədi ki, “poçtalyon” yenə hovuzun qırağında dikəlib, topladığı kağızları paylaşmağa başladı. Bu dəfə Adilə iki məktub gəldi. “13” nömrəli qız sanki bütün acığını kağıza büküb ona göndərmişdi: “Siz yəqin ki, çox təcrübəsiz olduğunuzdan adamları yaxşı tanıya bilmirsiniz. Mənə yazdığınız o nəhs sözünü öz haqqımda birinci dəfə eşitdiyim üçün gülməyim tutdu. Yerinizə görə heç narahat olmayın. Stulunuz boşdur, istəyirsiniz lap səhərə kimi oturun. Gedəndə evinizə də apara bilərsiniz, 13”.

İkinci qız tamam başqa bir dildə, rəqs etməyə razılıq verirdi; hətta cavanlara qaynayıb-qarışmadığı üçün onu danlayırdı da.

Bu qayda ilə Adillə “145” və “13” arasında yazışma başlandı. Hər iki qızın məktubu qırmızı karandaşla bir-birinə oxşar vərəqlərdə yazılsa da, məzmunları fərqli idi. Birində mehriban qızın şirin sözləri, digərində isə “13” nömrəli dəcəlin

kinayəli və tikanlı kəlmələri bükülüb gəlirdi. Bir neçə cavabdan sonra Adil daha “13” lə məktublaşmadı.

“Poçt oyunu” getdikcə qızışdı. İndi Adil kağız tapmadığından ancaq “145”dən ona gələn məktubların arxasına yazıb göndərirdi.

Orkestr sanki qəsdən “tanqo” çalmırdı. Adil isə o biri rəqsləri oynamağa cəsarət eləmirdi. “145” nömrəli qız yəqin ki, onu gözlədiyindən oynayanlara qoşulmur, tək-tənha qıraqda durub baxırdı.

“Poçtalyon” kefindən qalmırdı: karnavalda sərpayılıq edirdi. Musiqi susan kimi o, hovuzun qırağına çıxıb cavanları başına toplayır, cürbəcür lətifələr söyləyib onları güldürürdü.

Birdən, Adil “145” nömrəli qızı lap yanında gördü. Əvvəlcə ondan uzaqlaşmaq istədi. Lakin özünü toplayıb yerində durdu. Çevrilib bir də ona nəzər yetirdi. Elə bu əsnada çiraqlar söndü, güclü proyektor işıqları hərəkətə gəldi, hər tərəfdən fişənglər atıldı. Adamların başları üstündə füsunkar bir mənzərə yarandı. Karnaval qurtardı. Orkestr “tanqo” çaldı. Adil fürsəti əldən buraxmaq istəməyib qıza yaxınlaşdı:

–İcazə verin... – O, sözünün dalını gətirə bilmədi.

Qız danışmadı, üzünü yana tutdu.

Adil qızın yumşaq, kiçik əlini ovcuna aldı. Lakin birdən diqqətlə onun sifətinə baxanda mat qaldı: bu, eynilə “13” nömrəli qıza bənzəyirdi. Üzündəki qara xal da onunku idi. Adil özünü sındırmadan qızın döşündəki nömrəyə baxdı. Nömrədə “13” idi. Axı bu necə oldu? Adil ki, ona yaxınlaşanda sinəsindəki nömrənin “145” olduğunu öz gözlərilə görmüşdü!

Qız, nə üçünsə üzünü yana tutub gülümsəyir, sanki bir söz demək istəyir, lakin utanırdı. Adil nə edəcəyini bilmirdi. Bayaقدan onlar bir-birinə acıqlı, kinayəli sözlər yazıb göndərdikləri halda, indi mehriban-mehriban əl-ələ verib rəqs edirdilər. Adili tər basmışdı. O, vəziyyətdən çıxış yolu axtarmağa çalışır, necə oynadığını özü də bilmirdi.

Birdən necə oldusa, Adil qızın ayağını tapdaladı.

–Bağışlayın, – deyə o əyilib aşağı baxdı. Qızın təzə, ağ çəkməsinin burnuna qara ləkə düşmüşdü. Adil bunu görəndə daha da pərt oldu.

–Heç yaxşı düşmədi. Mən sizin...

Qız onu danışmağa qoymadı:

–Bəs bayaq yazmışdınız ki, çalışacağam tuflinizi tapdalamayım?

Adil təəccüblə qaşlarını çatdı.

–Necə? Mən sizə...

–Bu qız nə danışır, –deyə Adil düşündü. – Mən bu sözləri “145”ə yazmışdım ki!

Qız, əlini ehmalca Adilin ovcundan çəkdi, paltarının rezin taxılmış gödək qolundan yaylığını çıxarıb üzünə yaxınlaşdırdı, bu vaxt yerə nə isə ağ bir şey düşdü. Adil cəld əyilib onu götürmək istəyəndə gözlərinə inanmadı. Bu, üstündə “145” yazılmış karnaval nömrəsi idi!

–145? – deyə o dilləndi.

Qız ucadan, ürəkdolusu bir qəhqəhə çəkdi.

Adil tilsimlənmiş kimi yerində donub ona baxdı.

–Bu nömrələrin hansı sizinkidir?

Qızın dodaqları qaçdı:

–İkisi də! – dedi. Dedi və tez maskanı çıxarıb nadinc bir uşaq şıltaqlığı ilə üzünü ona tutdu. Qızın ürək yaxan şəhla gözləri iki dəfə kirpik çalıb gülümsədi.

...Projektorların zolaqları adamların başı üstündə fırlanır, dalbadal əlvan fişənglər atılır, işıqla qaranlıq bir-birinə qarışır, hovuzun fəvvarəsindən şəffaf su damcıları mirvari dənələri kimi yerə tökülür, orkestr çalır, gənclər oynayırdılar...

Bu gecə nə qəribə gecə idi! Sən demə axşamdan bəri öz məzəli sözləri, hərəkətlərilə gəncləri güldürən “qoca poçtalyon” da Adilin məktəb yoldaşlarından imiş! Oğlan, bığ-saqqalını çıxarıb, Adilin yanından keçəndə onun bir qızla rəqs etdiyini görcək gülüb göz vurdu.

Adil hələ də qıza nə deyəcəyini bilmirdi. O sevinir, həyəcanlanır, həm də utanırdı. Utanırdı ona görə ki, o bu göyçək qızı çoxdan tanıyırdı. O, Ceyran idi.

YAĞIŞDAN SONRA

Bahar səhəri idi.

Güllü-çiçəkli, tərəvətli bir bahar səhəri, Ceyran kitablarını döşünə sıxıb məktəbə gedirdi. Qızın əyninə biçilmiş göy, ipək paltarına ona, o da paltarına yaraşdı. Ceyran ətrafı seyr etdikcə, hər şeydə ürəkaçan bir gözəllik görürdü. Lap uzaqlarda, Xəzərin arxasında od parçası kimi qızaran günəş təzəcə boylanırdı. Qızılı rəng almış dənizin qabarıq sinəsi, neft buruqlarını və sahil ağaclarını özündə əks etdirirdi. Bu mənzərəyə baxarkən, adam istər-istəməz: “Kaş bütün evlərin pəncərələri Xəzərə açılaydı!” deyə düşünməyə bilmirdi.

Ceyran yeridikcə, uclarına ağ lent bağlanmış yoğun hörükləri kürəyində qıvrılıb açılırdı. Səhər yeli qızın ipək tellərilə oynayaraq, onları üzünə dağdır, sonra isə yenə arxaya darayıb sıgallayırdı.

Bu məktəb yollarında hər şey – evlər də, səkilər də, ağaclar da Ceyrana tanışdı. Ceyran bu yollardan o qədər keçmişdi ki.

Qız bu gün də həmişəki kimi dərslərini ürəyində təkrar edir və özünü müəllimin qarşısında sanaraq, onun suallarına cavab verirdi.

Vaxta hələ bir saat vardı. Ona görə də Ceyran tələsmirdi. O, yolu yarı etməmişdi ki, yağış başladı. Qız əvvəlcə buna əhəmiyyət vermək istəmədi. “Yaz yağışıdır, tez kəsər”, deyə halını pozmadan göyə baxdı. Şəhərin üstündən bir parça qara bulud keçirdi. Lakin yağış kəsmirdi. Getdikcə daha da güclənirdi. Xəzərə göydən sanki muncuq səpələnirdi.

Ceyran addımlarını sürətləndirdi. O, özünü divar dibinə verib gözlədi. Bu vaxt kimsə yuxarıdan onu səslədi. Qız başını qaldırıb baxanda ikinci mərtəbənin balkonunda köhnə müəllimi Salehi gördü. Saleh müəllim içində qızılgül əkilmiş dibçəyi yağışın altına qoyurdu. Ceyran fikirli olduğundan müəllimin balkonunun altında dayandığını tamam unutmuşdu.

– Yuxarı çıx, qızım, islanarsan, – deyə müəllim sürəhinin üstündən aşağı əyilib onu səslədi:

– Sağ olun, Saleh müəllim, gedirəm...

Qızın etirazına baxmayaraq, müəllim təkid edib onu evə çağırırdı. Ceyran təbiət müəllimi Salehin dərs dediyi orta məktəbdə yeddinci sinfə kimi oxumuşdu. Neçə ildi ki, öz istəkli müəllimindən ayrılıb rəssamlıq texnikumuna girmişdi. Ancaq onu yaddan çıxarmamışdı. Arabir rəfiqələrilə bərabər gəlib müəlliminə baş çəkir, onun kefini soruşurdu.

İndi Saleh müəllim həmin məktəbin direktoru təyin edilmişdi.

Ceyran həyəətə girib ensiz daş pilləkənlə yuxarı qalxdı.

– İçəri gəl, qızım, hələ tezdür, – deyə əynində pijama olan müəllim onun qarşısına çıxdı. – Gəl bir stəkan çay içək. Gedərik, yolumuz birdir. O vaxtacan yağış da kəsər.

Saleh müəllimin evi ikinci mərtəbədə idi. Otaqların qabağında, haşiyələrinə firuzəyi rəng çəkilmiş kiçik bir şüşəbənd vardı. Ceyran bu evə axırıncı dəfə keçən ay müəllim xəstə olanda gəlmişdi. Buna görə də qız qərubsəmədən içəri girdi, Saleh müəllimin arvadı ilə görüşdükdən sonra stolun arxasına keçdi. İslanıb alnına yapışmış xurmayı tellərini əlilə dala hamarladı və müəllimlə söhbətə başladı.

Arvad çay süzüb Ceyranın qabağına qoydu. Bu vaxt qonşuluqdan tar səsi gəldi. Ceyran diqqətini toplayıb qulaq asdı. Kimsə, onun ən çox sevdiyi və həmişə evdə tək olan vaxtlarda öz-özünə dönə-dönə oxuduğu “Sarı bülbül” mahnısını çalırdı.

Ceyranın musiqiyə diqqətlə qulaq asdığını görən arvad:

– Qonşumuzun oğludur, – dedi – çox yaxşı çalır.

Mahnının təsirinə qapılan Ceyran, hərəkət etmədən, tez-tez kirpik çalaraq dinləyirdi. Elə bil tar dilə gəlmişdi, mahnının sözlərini də deyirdi:

Bülbül, sənin işin qandı,
Aşıqlar oduna yandı
Nədən hər yerin əlvandı,
Köksün altı sarı, bülbül...

Müəllim gəlib stolun arxasında əyləşdi.

– Çayını iç, qızım, – deyər kiçik mürəbbə qabını Ceyrana tərəf çəkdi.

Bu gün, nədənsə, Saleh müəllim çox qaşqabaqlı görünürdü. Bunu hiss edən Ceyran dilini saxlaya bilmədi:

– Nə olub, Saleh müəllim, qanınız qaradır?

Müəllim narazılıqla başını tərpətdi:

– Daha onu soruşma, ceyran, – dedi və dərindən köksünü ötürdü. O biri otaqda ərinin qalstukunu ütüləyən arvad açıq qapıdan Ceyrana baxdı, qadınlara məxsus bir əda ilə qaş-gözünü süzdürüb başını yırğaladı. Bu hərəkətilə ərinin ovqatının təlx olduğunu bildirdi. Ceyran bunun səbəbini soruşmaq istədisə də, cəsarət etmədi. “Bəlkə mənə deyiləsi söz deyil, evin sirridir?” – deyər fikrindən daşındı.

Ortaya çökən sükutu divar saatının zəngi pozdu. Səkkizin yarısı idi.

Müəllim, stəkanına şəkər salıb qarışdırdıqdan sonra, üstünə yağ çəkilmiş çörək parçasını götürüb dişlədi. Ceyran hələ də ona baxıb susurdu. Atası qədər sevdiyi qoca müəlliminin pərişanlığı qızı darıxdırırdı.

Saleh müəllim çayını içib ayağa qalxdı. Onun geyinməyə hazırlaşdığını görən Ceyran kitablarını götürüb otaqdan çıxdı və pilləkənin artırımında dayandı.

Ceyran hələ aşağı siniflərdə oxuyarkən adət elədiyindən, həmişə mürəkkəbqabını özü ilə aparıb-gətirərdi. Məktəbdə partalardakı mürəkkəblərin rəngi açıq olduğundan onun xoşuna gəlməzdi. “Adamın xətti pis düşür”, deyərdi. Özü evdə hazırladığı mürəkkəblə yazanda xətti zər kimi parıldayardı.

Yağış kəsmişdi. Hava daha da saflaşmışdı. Göy qübbəsi tavus quşunun lələkləri kimi əlvan qövs-qüzəhlə bəzənmişdi.

Qonşu həyətdəki qollu-budaqlı meynənin yaşıl yarpaqları üstünə düşmüş yağış damcıları günəş işığında mirvari kimi parıldayırdı. Hasarın o tayında, gödəkqollu tor köynək geymiş, qıvrımsaç bir oğlan, açıq pəncərə qabağında tarı sinəsinə basıb həzin-həzin çalırdı. Çalırdı və öz musiqisindən həzz almış kimi, mizrabı simlərə vurduqca başını mahnının ahənginə uyğun tərzdə hərəkət etdirirdi. Gah sarı sim ağ simə, gah da ağ sim sarı simə öz dərdini deyirdi. Elə bil tarın üstünə bir cüt bülbül qonmuşdu.

“Əcəb çalır!” deyə yanıqlı mahnıya uyan Ceyran bir anlığa harada olduğunu unudaraq, özünü məhəccərin üstünə yıxıb qabağa boylandı.

Bu vaxt onun qolu, taxtanın qırağına qoyduğu mürəkkəb qabına toxunub qonşu həyətdə saldı.

Ceyran meynə yarpaqlarının arasından tarçalan oğlanın sifətini aydın görə bilməsə də, oxucu yəqin ki, onun kim olduğunu hiss etmişdir.

Diləfruzun evdə olmamasından istifadə edən Adil, anasının ölümündən sonra həmişə qara köynəkdə saxlanılan tarını bu gün birinci dəfə çıxarıb çalmağa başlamışdı.

Sanki o, ürəyini boşaltmağa adam tapmadığından dərdini simlərə töküdü.

Adil yerə dəyib parçalanan mürəkkəb qabının cingiltisini eşidərək, səs gələn tərəfə çevrildi və Ceyranın təəssüflə aşağı baxdığını görcək ayağa qalxdı.

Adillə Ceyranın nəzərləri ilk dəfə burada, yaşıl meynə yarpaqlarının arasından bir-birinə sataşdı.

– O sının nə idi? – Adil qonşuya gələn bu qəşəng qızı diqqətlə süzüb soruşdu.

Ceyran qızardı, alt dodağını dişləyib başını yerə dikdi, hörükləri aşağı sallandı. Qız onları əlilə arxaya atıb qaşlarının altından tarçalan oğlana baxdı və yavaşcadan:

– Mürəkkəb qabı idi, – dedi.

Adil tarı ehtiyatla yerə qoydu, bir an dayanıb susdu və nə isə düşünərək evə keçdi. Azacıq sonra əlində bir mürəkkəb qabı tələsik bayıra çıxıb, həyətdə endi.

– Alın, məəttəl qalarsınız, – deyə dabanlarını qaldırıb hasarın üstündən mürəkkəb qabını qıza uzatdı. Ceyran əvvəlcə almaq istəmədi, lakin tarçalan oğlanı pərt edəcəyini düşünüb fikrini dəyişdi. O da aşağı əyilib əlini uzatdı. Mürəkkəb qabını Adildən alanda onların barmaqları bir-birinə toxundu.

Ceyranın səsi titrədi:

– Çox sağ olun, – dedi.

– Dəyməz! – deyə Adil də yavaşcadan mənalı bir tərzdə cavab verdi. Bir də qıza baxdıqdan sonra getmək istərkən Ceyranın səsi onu saxladı:

– Mən sizə qulaq asırdım. Birdən mürəkkəb qabım düşüb sındı...

Qız bu sözləri nə üçün dediyini özü də bilmədi.

Adil gülümsündü.

– Heç çala bilirəmmi? – deyib cavab gözlədi.

Onların söhbətini Saleh müəllimin eşidəcəyindən ehtiyat edən Ceyran dönüb dala baxdı. Sonra kitablarını götürüb üzünü yana çevirdi:

– “Sarı bülbül” çox yaxşı çalırınsınız, – dedi və dönüb evə keçmək istərkən, qapıda Saleh müəllimlə qarşılaşdı. Bu vaxt arxadan yenə Adilin səsini eşitdi:

– Onda qonşuya tez-tez gəlin. Mən də həmişə sizə “Sarı bülbül” çalaram.

Yaxşı ki, müəllim heç bir şey duymadı. O, əzik portfelini əlində yellədə-yellədə çevik addımlarla pillələri endi.

– Gedək, Ceyran!

Adil qızın adını eşitdi, onu yadında saxlamaq üçün ürəyində təkrar etdi: “Ceyran”.

Qız bir daha hasarın o tayına boylanıb müəllimin dalınca həyəət düşdü.

Küçəyə çıxdıqdan sonra qulağına yenə tarın səsi gəldi. O yenə “Sarı bülbül” çalırdı.

Bu əhvalat iki ay əvvəl olmuşdu. Onda səhərdi. Güllü-çiçəkli, tərəvətli bir bahar səhəri idi.

Ceyranla müəllim söhbət edə-edə gəlib Bakı Sovetinə çatdılar. O biri səkiddəki məktəb binasına tərəf keçmək istəyirdilər ki, müəllim uzaqdan Diləfruzu görüb dayandı. Arvad həmişəki kimi bərli-bəzəkli geyinmiş, başına geniş dövrəli həsir şlyapa qoymuşdu. Məmməd anasının ayaqlarının yanında qırın üstünə sərələlib özünü yerə sürtərək qışqırırdı.

– Bir o uşağa fikir ver, – deyərək Saleh müəllim Məmmədi göstərdi. – Səhər-səhər mənim qanıma qaraldan o dələduz oldu.

Son vaxtlar Məmmədin iştahasının kəsildiyini görəndə Diləfruz qorxuya düşüb evə həkim çağırtdırmışdı.

Məmmədin söyüslərinə əhəmiyyət verməyən həkim, uşağı diqqətlə müayinə edib dərman yazmış, onu səhərlər təmiz havada gəzdirməyi məsləhət görmüşdü. Üstəlik, Diləfruz tapşırırmışdı ki:

– Bu içməli dərman bir az acıdır. Ancaq qorxmayın, gündə üç dəfə xörək qaşığı ilə verərsiniz.

Həkimin sözləri arvadı təşvişə salmışdı. Diləfruz barmağını silkələyərək onu hədələmişdi:

– Bax, doktor, sənə indidən deyirəm, bu neçə ildə bir bu uşağı tapmışam. Yazdığın dərmanı alıb Məmməddən qabaq özüm içəcəyəm. İşdir, bir şey olsa birbaşa sənə qapına gələcəyəm. Onda mənim üzümü görmə! Gözümü yumub, ağzımı açacağam.

Dərman şüşəsini elə birinci gün vurub sındıran Məmməd, təmiz havaya getməkdən də boyun qaçırmışdı. Lakin anası çox çətinliklə onu dilə tutub birinci gün dəniz sahilinə, bu dəfə isə pionerlər parkına gətirib gəzdirmişdi.

Evə qayıtmaq vaxtı yetişəndə yenə Məmmədin nəhslisi tutdu. Anasının aldığı oyuncaqları, konfet, şokolad qutularını küçənin ortasına fırlatdı. Məmməd getmək istəmirdi. Diləfruz ona nə qədər vəd verirdisə, uşağı razı sala bilmirdi.

– Mən getmirəm. – deyə Məmməd ərköynüklə çığırıb anasını söyür, özünü yerə sürtür, üstünü toz-torpağa bulayırdı.

Məmməd küçənin ortasında dayanıb yol göstərən milisionerin əlindəki alabula ağaca vurulmuşdu. Onu almayınca yerindən qalxmaq istəmirdi.

Yoldan ötənlər dönüb əvvəlcə uşağa, sonra da səhnəyə çıxacaq aktrisa kimi rənglənilib kirşanlanmış Diləfruz baxırdılar. Milisioner gözlərini Məmməddən çəkmirdi. Ceyranla müəllim də dayanıb onlara tamaşa etməyə başladılar.

Nəhayət, çarəsi kəsilmiş Diləfruz, Məmmədin ürəyini sındırmaq istəmədi, dabanları üstündə o tərəf-bu tərəfə fırlanan milis işçisinə yaxınlaşdı:

– Ay milisioner qardaş, zəhmət olmasa, o əlindəki ağacı beş dəqiqə ver uşaq oynatsın. Öldürür özünü ki, əmi onu versin mənə. Deyirəm olmaz, qulaq asmır ki, asmır! Naxoşdur ey...

Milisioner qaşlarını düyünləyərək sifətinə ciddi bir ifadə verdi. Acıqlı nəzərlərilə Diləfruzu başdan-ayağa kimi süzdü:

– Onun naxoşluğu tərbiyəsizlikdir! – dedi və tez arxasını arvada çevirib qarşıdan gələn maşına yol göstərdi.

Diləfruzun ağzı açıldı, nə açıldı:

– Tərbiyəsiz sənin atandır! Vaxsey... Bir bunun danışdığına bax. Mən gəlib adam kimi ondan ağacı xahiş edirəm, gör bir bu mənə nə deyir. “Tərbiyəsiz?!” Heç eybi yoxdur! Rəhmanın gözlərindən iraq! Görərsən!

O deyinə-deyinə Məmmədin yanına gələndə müəllimlə Ceyran o biri səkiyə keçdi.

– Gördünmü? – deyə Saleh müəllim Ceyrana baxıb evdəki kimi yenə narazılıqla başını buladı. – Belə ana ilə, belə uşaq ilə qonşu olanın qanı qaralmazmı? – Müəllim bir az ara verib əlavə etdi: – Düz beş ildi ki, bir qızılgül ağacı bəsləyirdim. Öz əlimlə əkib böyütmüşdüm. Bu səhər o uşaq bir daş vurub gülün budağını sındırdı. Elə bil daş ürəyimin başından dəydi.

Müəllimin səsindəki kədəri duyan Ceyran onun üzünə baxdı. Müəllimin çənəsi və bozuntul bığlarının altında gizlənmiş nazik dodaqları titrəyirdi. Ceyrana elə gəldi ki, o sınan gül Saleh müəllimin nə isə, ən əziz bir xatirəsilə əlaqədardır. Lakin Ceyran heç nə soruşmadı. Məgər hər şeyi soruşmaq mümkündürmü?

ÇƏRŞƏNBƏ AXŞAMI

Saat on birə işləyirdi. Axşam gəzintisinə çıxmış bakılıların ayağı hələ də küçələrdən kəsilməmişdi. Hava mülayim və sakit idi. Ay bədrələnmişdi. Ulduzlar sayrışırdı. Evlərin açıq pəncərələrindən küçələrə işıq səpələnirdi. Mağazaların

bəzəkli vitrinlərində və hündür binaların üstündə tez-tez yanıb-sönən əlvan işıqlar hələ uzaqdan diqqəti cəlb edirdi.

Sahil binaları arasında yüksələn hökumət evinin qarşısından keçən geniş küçə boyunca əkilmiş ayland və küknar ağacları bura xüsusi gözəllik verirdi. Elektrik dirəklərində yanan şar şəkilli ağ lampaların ziyası yaşıl ağacların ötən minik maşınlarının siqnalı və şəhər qırağında gedən tramvayların zəng səsləri pozurdu.

Bakının bu axşamı bəyaz Leninqrad gecələrini xatırladırdı. Şəhər çilçiraq kimi yanır, Xəzər cilvələnir, titrəşən işıqlar büllur sulara yuyunurdu. Ayın işığında dəniz elə aydınlaşmışdı ki, sanki onun dibində balıqlar, yosunlar görünəcəkdə.

Bakı gecələri çox gözəl olur! Yadımdadır, o vaxt mən hələ uşaqdım, gün batandan sonra sariaşılı aynabəndimizə çıxıb saatlarla çıraqban şəhərin seyrinə dalardım. Baxardım, baxardım və bakılı olduğum üçün fəxr edərdim. Ürəyim iftixar hissi ilə elə döyünərdi ki...

İllər ötdü, mən yaşa doldum. Bakı cavanlaşdı, daha da gözəl oldu.

Mən karnavaldan çıxan gənclərlə birlikdə indi də Bakı gecəsini seyr edirəm. Onlar evlərinə dönürlər, mən isə hələlik hara getdiyimi bilmirəm. Ancaq gedirəm. Ahəstə addımlarla çiyin-çiyinə dənizə tərəf irəliləyən və sanki gecənin sakitliyini pozmamaq üçün astadan söhbət edən Adillə Ceyranı izləyirəm. Mən onların pıçıltılarını aydın eşidirəm. Əvvəlcə nə danışdıqlarından xəbərim yoxdur. Ancaq indi Adil karnavaldə Ceyrana göndərdiyi cavab məktublarına görə ondan üzr istəyirdi:

– Düzü mən bilmirdim. Mən elə bilirdim ki, “13” tamam başqa adamdır...

Ceyran Adilə imkan vermədi:

– Siz bu sözlərlə məni utandırırırsınız, – dedi. – Ona qalsa, gərək mən birinci üzr istəyim. “Poçt” oyununun ləzzəti elə orasıdadır ki, birisinə zarafatla məktub yazıb aldadırsan.

– Bəs o biri nömrə “145” sizdə haradan idi, Ceyran? – deyə Adil, indiyə kimi ona qaranlıq qalan məsələni aydınlaşdırmaq istədi. O, özü də hiss etmədən, dili nə təhər dolandısa ilk dəfə Ceyranın adını çəkdi. Deyəsən, bu, qıza da qəribə gəldi, cəld çevrilib Adilin üzünə baxdı. Sonra gözlərini yerə dikib yavaş səslə onun sualına cavab verdi:

– “13” mənim rəfiqəmin nömrəsi idi, – dedi. – Biz karnavala bir yerdə gəlmişdik. O, yarıda çıxıb vağzala – qardaşını qarşılamağa getdi, nömrəsini mənə verdi.

– Siz də, – deyə Adil gülə-gülə onun fikrini tamamladı, – bütün oyunları mənim başıma gətirdiniz.

– Yoxsa məndən incidiniz?

Qız bu sözləri elə şirin dillə dedi ki, Adilə ləzzət verdi.

– Yox, yox! Kaş məni həmişə siz incidəydiniz.

Adilin bu gözlənilməz cavabından sonra heç biri danışmadı. Ceyran yolunu yaxın salmaq üçün o biri səkiyə tərəf addımladı. Adil də onun dalınca getmək istəyəndə bir minik maşını, sanki qəsdən, söhbətin ən şirin yerində araya keçdi. Faraların güclü işığı Adilin gözlərinə düşdü. O, bir anlığa Ceyranı görmədi. Maşın ötdü. Adil irəliləyib o biri səkiyə qalxdı. Ceyran dala baxmadan gedirdi. Ancaq bayaqkindan yavaş gedirdi. Yəqin ki, oğlanın ona çatması üçün yubanırdı.

Adil yaxınlaşdı. Yenə yanaşı addımladılar.

Kəsilən söhbəti təzədən başlamaq Adilə çətin gəlirdi. Nə yaxşı danışdırlar! Şofer də vaxt tapdı! Mərdimazarı axtarmaqla deyil ki!

Özü də hiss etmədən qıza çox yaxınlaşdığını görən Adil, sanki çiyinlərinin bir-birinə toxunacağından ehtiyat edərək yana çəkildi.

– Mənim bir dostum var, yaman zarafatçı oğlandır, – deyə o sükutu pozdu. Ceyran Adilin nə danışacağı ilə maraqlanıb üzünü ona çevirdi. – O deyir, qızla gedəndə elə ki, gördün nə o danışır, nə sən, ikiniz də utanırsınız, onda söhbəti sal taxta qaşıqdan.

– Nədən? – deyə Ceyran təəccüblə Adilə baxdı.

– Taxta qaşıqdan! Deyir, ondan sonra hər şey öz yoluna düşəcək. Taxta qaşığı arada bəhanə olacaq. Sonra o qədər danışacaqsınız ki. İndi mən görürəm ikimiz də ağzımıza su almışıq. Az qalmışam soruşum ki, evinizdə taxta qaşığı varmı?

Ceyran gülməkdən özünü güclə saxladı. Ancaq Adilin ürəyini sındırmamağa çalışıb, yenə onun sualını cavabsız qoymadı:

– Var idi, – dedi, – kiçik qardaşım sındırdı.

Bu, Adilə başqa bir söz deməyə təkan verdi:

– Yəqin ki, mürəkkəbqabını sındıran kimi, qaşığı da özünüz sındırmısınız.

Nahaqdan qardaşınızın boynuna atırsınız.

Adilin, bəlkə heç düşünmədən, zarafatyana dediyi mürəkkəbqabı əhvalatı Ceyrana çox şey tələqin etdi. Adil özü də bilmədən, qızın ürək tellərinə toxunub onları titrədirdi. İki ay əvvəl Saleh müəllimgildə olanda qonşu həyətdən eşitdiyi tarın yanıqlı səsi Ceyranın qulaqlarına dəydi. O vaxt qızın Adilə dedikləri və ondan aldığı cavab yadına düşdü: “Siz “Sarı bülbülü” çox yaxşı çalırırsınız”, “Onda qonşuya tez-tez gəlin, mən də həmişə sizə “Sarı bülbülü” çalaram”.

Ceyran özünü güclə ələ aldı. Qıza elə gəldi ki, bu dəqiqə Adil diqqətlə onun sifətinə baxsa, hər şeyi gözlərindən oxuyacaqdır; o vaxt Saleh müəllimlə bərabər həyətdən çıxıb məktəbə gedəndə bütün yolu Adilin haqqında düşündüyünü də duyacaqdır. Ceyran gözlərinin hər şeyi bürüzə verəcəyindən qorxurdu. Qorxurdu ki, bu gecə karnavalda məktubları heç də zarafat xatirinə göndərmədiyini Adil başa düşsün.

– Sizin nəyə işarə etdiyinizi bilirəm, – deyə haçandan-haçana qız köksünü ötürüb ehtiyatla dilləndi. Həyəcanlı olduğunu bürüzə verməmək üçün dərhal susdu. Sonra ona yad olan boğuş bir səslə əlavə etdi: – Hamısı yadımdadır... yaxşı tar çaldığınızı da unutmamışam.

Ceyran özünü o qədər itirmişdi ki, əgər bu dəqiqə ondan hansı küçə ilə getdiyini soruşan olsaydı, bu suala çətinliklə cavab tapardı.

–Yenə də çalırırsınızmı? – deyə qız, başqa bir sual verdi.

–Xeyr.

–Nə üçün?

–Qulaq asan yoxdur .

Qız bu qısa cavabdakı eyhamı başa düşsə də, özünü o yerə qoymadı.

Ceyranın mənasız sandığı o “taxta qaşığıda” nə böyük hikmət vardı! İndi hər ikisi danışırdı. Özü də elə xoşagələn, yaddaqalan sözlər danışırdılar ki...

İkicə dəqiqə sonra, üzü Xəzərə baxan üç mərtəbəli bir binanın qabağında dayandılar. – Yəqin, bura Ceyrangilin evidir, – deyə Adil başını qaldırıb işıqlı pəncərələri gözdən keçirdi.

Çatdıq!

Ceyranın dodaqlarından qopan bu kəlmə öz həqiqi mənasından çox, bir təəssüf bildirdi.

Adil cəsarətli oğlan olsaydı və əgər utanmasaydı, bu sözün müqabilində qıza yaxşı cavab verərdi. Deyərdi ki, “Ceyran, axı niyə belə təəssüf edirsən? Bu günün sabahı da var”. Ancaq o danışmadı. Daha doğrusu danışmağa söz tapmadı. Məlul baxışlarını qızın bir cüt şəvə kimi parlayan gözlərinə dikib susdu. Adil bu ilk görüşün son ayrılıq olmasını istəmirdi. İstəyirdi ki, Ceyranı yenə, günü sabah səhər tezdən görsün. Bunun üçün o, qıza nə deyəydi? Necə deyəydi? Birdən dedi, Ceyranın acığına gəldi, sonra? Yox, necə olur-olsun Adil bu qızla bir daha görüşməli idi. Bəlkə, onlar bir-birinə heç yerdə rast gəlməyəcəkdilər.

Bu düşüncələrdən sonra Adil cəsarətləndi. Nə danışdığını o qədər də dərk etmədən dilləndi:

–Ceyran, bizi bir yerdə görsələr, sizə söz gəlməz ki?

–Yox, – deyə qız çəkinmədən cavab verdi. –Mənim evdən gizlin işim olmaz. Ancaq... anam mənə həmişə bir şey tapşırır, deyir, kiminlə dostluq, yoldaşlıq eləmək istəsən tələsmə, adamını yaxşı tanı, – qız azacıq ara verib, əlavə etdi, – hətta deyir, ailəsinin də kim olduğunu öyrənməyi unutma. Adamlar çox müxtəlif olurlar. Onları tanımaq çətindir.

Adil orta məktəbdə oxuduğu on il müddətində dəfələrlə müəllimləri qarşısında dayanıb çətin imtahanlar vermişdi! Lakin heç vaxt – nə indi Ceyranın qarşısında durduğu qədər sıxılmışdı, nə də danışmaqda bu qədər çətinlik çəkmişdi.

–Yaxşı, birdən bizi bir yerdə görüb soruşsalar ki, yanındakı oğlan kimdir, onda nə deyərsiniz?

–Onda bu suala cavab verməyi sizin öhdənizə buraxaram – deyə Ceyran da söz üçün məəttəl qalmadı. – Bəs siz nə deyərsiniz?

–Əgər bunu ananız soruşsa, – Adil gülə-gülə başını qaşdı, – deyərəm məktəb yoldaşımdır, əgər atanız çıxsas, onda...

–Onda, çox güman ki, evin dalına keçərsiniz.

İkisi də güldü.

–Ancaq onu bilin ki, – deyə Ceyran evə qaçmağa hazırlaşmış kimi, bir addım geri çəkildi, – mənim anamı aldatmaq çox çətindir. İkincisi o, məktəb yoldaşlarımla hamısını yaxşı tanıyır.

–Ceyran, siz məni o qədər qorxaq bilməyin. Elə olsa, mən açıq-açığına deyərəm ki, biz Ceyranla təzə tanış olmuşuq. Bu gün hələ birinci görüşümüzdür. Sabah axşam yenə görüşə çıxacağıq.

Qızın sifətindəki ifadə bir anda dəyişdi, başını aşağı saldı.

Adil ürəkləndi:

–Yalan demirəm ki, Ceyran?

Ceyranın pıçılısı güclə eşidildi:

–Bilmirəm.

Adilə də elə bu bəsd!

Ceyrandan ayrıldıqdan sonra Adil evə getmək istəmədi. Xeyli vaxt onların pəncərələri ilə üz-büz səkidə gəzindi. Xiyabanla bir neçə dəfə o baş-bu başa getdi, yenə gəlib həmin yerdə ayaq saxladı; Ceyrangilin işıqları sönüncüyədək gözlərini onların pəncərələrindən çəkmədi. Ancaq bundan sonra könülsüz və tələsmədən evlərinə tərəf addımlamağa başladı.

Bu gecə nə gözəl gecə idi!

Adil heç vaxt nə bədirlənmiş ayı, nə sayrışan ulduzları, nə də şəhərin işıqlarını bu qədər mənalı görməmişdi. Qarşısına çıxan adamlar da indi ona çox mehribanlıqla baxırlar. Qəribədir, elə bil küçələr də bayaqkına nisbətən gözəlləşmişdi. Bir saat əvvəl əhəmiyyət vermədiyi ağacların titrəyən yarpaqları ayın işığında elə gözəl görünürdü ki!

Adil hara baxırdısa, bir tərəvət, bir yenilik duyurdu. Bu dəqiqə o, hər şeyi, hətta öz varlığını da unutmuşdu. Adil, ancaq Ceyranı düşünür, yolu onunla gedir, ürəyində onunla danışır...

İlk məhəbbətin, ilk görüşün çox qəribə anları olur! O anlaşılmaz hissləri keçirən hər kəs ürəyindəkiləri dillə deməyi bacarmasa da, uzun vaxt unuda bilmir. O təmiz, o bakirə duyğular gəncliyin ən əziz xatirələri kimi qəlbin dərin və gizli guşələrində silinməz izlər buraxır. Bəzən o xatirələr əbədi bir sirr olaraq qalır və heç kimə də açılmadan insanla bərabər torpağa gedir...

İlk məhəbbət, ilk görüş! Həyatın, gəncliyin ən mənalı çağları da bundan sonra başlayır.

Kimin başına gəlibsə, yaxşı bilir. İlk məhəbbətin izzirabları da ləzzətli olur.

Siz Adili qınamayın.

Saat on ikiyə qalırdı, Adil isə evlərinə indi yaxınlaşırdı. Fikri hələ Ceyrandan ayrılmamışdı.

O, qapılarına çatdı, kürəyini divara söykəyib başını yuxarı qaldırdı; ulduzlara baxdı. Yorulduğunu ancaq indi hiss etdi. Elə bil bədəni ağırlaşmışdı,

taqətdən düşmüş dizləri az qala büküləcəkdə. Adil üzünü hansı tərəfə çevirirdisə, Ceyranı görürdü, qulaqlarına Ceyranın səsi gəlirdi. “Ancaq onu bilin ki, mənim anamı aldatmaq çox çətinədir. İkincisi, o, məktəb yoldaşlarımdan hamısını yaxşı tanıyır”.

Bu sözləri bir az qabaq Ceyran ona demişdi, Adilə sataşmışdı.

–Çox nahaq yerə, çox nahaq yerə bu tezliklə ondan ayrıldım, –deyə Adil səhvini indi başa düşüb özünü danladı. – Əgər xahiş etsəydim, Ceyran yəqin ki, sözümü yerə salmazdı. Heç olmasa, beş dəqiqə dayanardı. Bəlkə lap on dəqiqə də dayanardı, yenə söhbət edərdik. Eybi yoxdur. Keçənə güzəşt deyərlər. Qoy bu mənə dərs olsun! Gələn dəfə işimi bilərəm.

Adil gözlərini yumub bir an hərəkətsiz dayandı. “Siz “Sarı bülbülü” çox yaxşı çalırırsınız”. Elə bil bu sözləri yenə Ceyran pıçıldadı. Adil yuxudan ayılmış kimi oldu; özünü düzəldib ətrafına baxdı. Yaxınlıqda heç kim yox idi.

Əgər Diləfruz olmasaydı, Adil bu dəqiqə eyvana çıxıb pəncərələri açar və tarı sinəsinə basardı. Bütün gecəni çalardı. Özü də elə çalardı ki, tarın səsinə Ceyran eşitsin və bilsin ki, Adil bu mahnını onun üçün, ancaq onun üçün çalır.

Adil çərşənbə axşamına Ceyranla görüş təyin etdiyinə inana bilmirdi. Qızın öz dili ilə razılıq verməsinə baxmayaraq, ona yuxu kimi gəlirdi. Elə bil bu sözləri Ceyran deməmişdi: “Xeyr, Adil, ondan tez görüşə bilmərik. Anam çərşənbə axşamları evdə olur. Mən də ancaq o gün gəzməyə çıxma bilərəm”.

Bu dəqiqə Adil, gələcək görüşlərin xatiri üçün razı olardı ki, ömürdən də getsə, həftələr, günlər gödəlsin, hər iki-üç gündən bir çərşənbə axşamları gəlsin.

Ceyran hələ dördüncü sinifdə oxuduğu vaxt Xalidə adlı qəşəng bir qızla dostlaşmışdı. Xalidənin şəvə kimi qara, gödək saçları vardı. Yumru yanaqları həmişə yayın istisində də, qışın soyuğunda da almatək qızardı. Sinifdə iki Xalidə olduğundan, uşaqlar onu “qırmızıyanaq Xalidə” çağırardılar.

O, qısa, seyrək qaşlarından və qara qıyıq gözlərindən çin qızlarına oxşardı. Xalidə güləndə onsuz da xırda olan gözləri ətli yanaqlarının içində itib-batardı.

Bu iki rəfiqə hər gün məktəbə qoşa gələr, gəzməyə birlikdə gedər, imtahanlara bir yerdə hazırlaşardılar. Bəzən əkiz bacı kimi paltarlarını da eyni parçadan tikdirib cüt geyinərdilər.

Dərs zamanı Xalidə həmişə Ceyranla pıçıldaşdığından müəllimlər onları bir yerdə oturmağa qoymazdılar. Yoxsa, fürsət tapınca öz aralarında zarafatlaşıb bir-birini dümsüklər və hey gülüşərdilər.

Qızlar yeddi illik məktəbi qurtarandan sonra da ayrılmadılar. Rəssamlıq texnikumuna bir yerdə daxil oldular. Ceyran orta məktəbdə oxuduğu vaxt çəkdiyi şəkillərlə Xalidəni də rəssam olmağa həvəsləndirmişdi.

Texnikumu bitirdikdən sonra Xalidə rəsm müəlliməsi işləmək üçün kənd məktəbinə təyinat almışdı, gözəl mənzərəli yerləri gəzmək həvəsində olan Xalidə yay istirahətini təbiətin qoynunda keçirmək üçün hələ dərslər başlanmamışdan

rayona yola düşmüşdü. İndi ikinci ay idi ki, qızlar öz ürəklərini məktublarla bir-birinə açırdılar.

Ceyran Adildən ayrıldıqdan sonra evə gəlib yenicə oturmuşdu ki, anası ona bir məktub verdi:

–Al, qırmızıyanaq Xalidədən gəlib, – dedi.

Ceyran kağızı oxumağa başladı. Xalidə həmişəki tək bu məktubunda da bir rəssam səliqəsilə hərfləri muncuq kimi yan-yana düzmüşdü. Zarafatdan əl çəkməyən qız yenə də rəfiqəsinə sataşaraq məktubu “Əzizim, xallı Ceyran!” sözlərilə başlayırdı. O, təyinat aldığı kəndi, məktəbi və oranın gözəl mənzərəli təbiətini təriflədikdən sonra yazırdı: “Dərslər başlanan kimi klubda iş götürmüşəm. Rayon artistləri təzə tamaşa hazırlayıblar. Xahiş eləyiblər ki, dekorasiyaların şəkillərini mən çəkəm. Şəhərdə aldığım yağlı boyalar lap yerinə düşdü. Neçə gündür klubda işləyirəm. Ceyran, sənə yazmağa da utanıram. Burada baş rolları oynayan Nadir adlı bir artist var, səhərdən axşamacan yanımdan getmir. Elə hey teatrlardan, kinolardan danışır...” Ceyran məktubun bu yerini oxuyanda arxadan anasının gəldiyini duyub kağızı бүkdü.

–Yaxşı, mənim qırmızıyanaq Xalidəm nə yazır? – deyə arvad soruşdu. – Yəqin orda da dəcəlliyindən əl çəkmir, hə?

Ceyran anasının üzünə baxmadan:

–Sənə çoxlu salamı var, – dedi və üzünün ifadəsini anasından gizlətmək üçün corabını yuxarı çəkmək bəhanəsilə stolun altına əyildi.

Rəfiqəsinin məktubunu axıra kimi oxuduqdan sonra Ceyranı fikir götürdü. Qız yemək stolunun arxasında oturduğunu unutmuşdu. Çay soyumuşdu. O, stəkanı qırağa itələyib ayağa qalxdı. Evdəkilər yatmağa hazırlaşdılar. Ceyran da öz otağına keçib stolüstü lampanı yandırdı. Xalidənin məktubunu götürüb artist oğlanla əlaqədar yerlərini bir də oxuduqdan sonra üzünü ovcuna alıb yazı stoluna dirsəkləndi. Yanaqları od tutub yanırdı.

Bu vaxt Ceyranın qulaqlarına sanki lap uzaqdan güclə eşidilən tar səsi gəldi. Qız qeyri-ixtiyari olaraq bu sözləri ürəyindən keçirdi:

“Nədən hər yerin əlvandı,
Köksün altı sarı bülbül”.

Ceyran Adil barədə çox düşündü. Elə bil otağın havası qıza azlıq etdi, ürəyi sıxıldı. O durub küçə balkonuna çıxan qapını açdı. Tül pərdələr asta-asta yuxarı qalxdı. Xalidənin məktubu yaralı göyərçin kimi stolun üstündə çırpındı. Balkon qapısı ilə üz bəüz pəncərədə qoyulmuş dibçəkdəki reyhanın yarpaqları tərpendi. Otağa xoş ətir doldu.

Ceyran xalatını geyib balkona nə vaxt, nə üçün çıxdığını özü də bilmədi. Sinəsini məhəccərin soyuq dəmirlərinə söykəyib aşağı boylandı. Bayaq Adillə dayanıb şirin söhbət etdikləri yerə baxdı. Küçələr sakit və kimsəsiz idi. Uzaqda bir nəfər gəzirdi. Ceyran onu Adilə oxşatdı. Ancaq yox, Adil olsaydı dönüb geri baxardı.

Ceyran balkonda nə qədər dayandığını bilmədi. Qızın bədəni yarpaq kimi əsirdi. O özünü yığıb çiyinlərini əsdirə-əsdirə evə qaçdı. Balkonun qapısını örtüb yazı stolunun arxasında əyləşdi.

Əgər indi Xalidə burda olsaydı, Ceyran Adillə necə dostlaşdığını və karnavaldakı bütün əhvalatları ona danışardı. Ancaq hər şeyi, ürəyindəki hissləri də deyə bilərdimi? Yox, Ceyran utanardı.

Qız birdən nə düşündü, stolun siyirtməsini çəkib kağız çıxardı. – Yazacağam! Mən də hamısını Xalidəyə yazacağam! – deyə qələmi götürüb mürəkkəbə batırdı. Bu an Ceyran qəlbində bir ağır hiss etdi; sanki qələmin ucu mürəkkəbqabına deyil, onun ürəyinə batdı və yaman ağrıtdı. Sonra bircə saniyədə hər şey dəyişdi, qızın gözləri fərəhlə parladı, gülümsədi. İki aydan bəri stol üstündə qalıb əhəmiyyətsiz bir şey kimi unudulan bu mürəkkəbqabı Ceyrana o qədər qiymətli, o qədər əziz göründü ki! Qız istər-istəməz onu əlinə alıb diqqətlə baxdı. İndi bu adı mürəkkəbqabı deyil, Adilin ilk yadigarı idi! – Yaxşı ki, bu vaxtacan salıb sındırmamışam, – deyə o, mürəkkəbqabını ehtiyatla yerinə qoydu. Sonra yenə qələmi götürüb yazmaq istədi. Ancaq məktubu necə başlayacağını bilmədi. Saleh müəllimgildə olan əhvalat qızın yadına düşdü: yağış yenicə kəsmişdir. Hava saf və təmizdir. Qonşu həyətdəki qollu-budaqlı meynənin yaşıl tər yarpaqları üstünə düşmüş yağış damcıları günəşin işığında mirvari dənələri kimi parıldayır. Hasarın o tayında, gödəkqollu tor köynək geymiş, qıvrımsaç bir oğlan eyvanlarının açıq pəncərəsi qabağında əyləşərək tarı sinəsinə basıb həzin-həzin çalır. Ceyran isə özünü məhəccərin üstünə yığıb, qabağa boylanaraq musiqinin yanıqlı səsinə uymuşdur...

Qız bu mənzərəni xatırladıqca elə bil canlı bir tabloya baxır, hər şeyi aydın görürdü. Ceyran bu xatirələrə qapılıraq qarşısındakı kağızda, aynabənddə oturub tar çalan bir oğlan şəkli çəkdi. Lakin qələm, onun yavaş-yavaş boşalan barmaqları arasından düşdü!

–Kaş çərşənbə axşamı tez gələydi! – Ceyran darıxmış halda təkrar balkona çıxdı.

QAPINI DİLƏFRUZ AÇDI

Həyət qapısı döyülürdü.

Axşam yeməyindən sonra yumşaq çarpayıya uzanmış Diləfruz üç saata yaxın idi ki, div kimi yatır, nə Məmmədin ağlamasını, nə də qapının döyülməsini eşidirdi. Rəhman səfərdə olduğundan, arvad küçə qapısını hələ ertədən bağlamışdı. Diləfruzun xorultusu otağı götürmüşdü.

Bir neçə dəfə zəngi basan Adil Diləfruzun oyanmadığını görcək, qapını yumruğu ilə bərkdən döydü. Nəhayət, Diləfruz tənbel-tənbel dikəlib gərnəşdi, divar saatına çəpəki bir nəzər saldı. Saat on ikidən xeyli keçmişdi.

Diləfruz Adilin evdə olmadığını tamam unutmuşdu. İndi bunu xatırlayan kimi qan beyninə vurdu. Üstünə örtüyü döşəkağını kənara atıb, ayaqlarını çarpayının qabağında yerə döşənmiş xallı pələng dərisinin üstünə qoydu. Sonra xalatını və yumşaq ayaqqabılarını geyib gözlərini ovuşdura-ovuşdura aynabəndə çıxdı, pəncərəni açıb başını bayıra uzatdı:

–Kimsən? – deyə kal səsle soruşdu.

–Aç, mənəm!

Diləfruz əl-qolunu ölçə-ölçə, dabanlarını hirsle yerə vura-vura həyəətə endi. Qapının cəftəsini açıb geri çevrildi. Adil içəri gircik arvad deyilməyə başladı:

–Bəli də! Elə bu qalmışdı?! Bundan sonra gecələr Diləfruz xanım durub sənin üçün qapı açacaq? Xeyr! Onu görməzsən. Sən gedib hansı cəhənnəmdəsə özün üçün kef eləyəcəksən, mən yuxuma haram qatacağam?!

Adil, arvadın qaraqışqırıq saldığını görüb tez qapını örtüdü. Diləfruzu sakit eləmək çətin məsələ idi, o, gözlərini yumub ağzını açmışdı:

–Əgər, o Rəhman adı batmış evə gələr, mən bunların hamısını onun ovcuna qoyaram. Mənim bu əziz canım üçün. – O, şappıltı ilə açıq sinəsinə vurdu. – Əgər deməsəm itin qızıyam! Görərsən!

Adil pilləkənə tərəf addımladı.

–Əvvəla, bunun üçün atam mənə heç bir söz deməz. Desə də haqsızlıq edər! Mən səni hər gecə narahat eləsəm, onda haqlısan. Döyülən qapını evdə olan açmalıdır! – deyə Adil pillələri qalxıb aynabəndə keçdi. Diləfruz xalatının ətəyini dizlərinə qədər qaldırıb onun dalınca yüyürdü.

–Həri, atan bunun üçün sənə heç bir söz deməz?! Demək it-itin ayağını basmaz?! Arxayınsan atana?..

Adil sərt bir hərəkətlə geri döndü. Alt dodağını dişləri arasında sıxıb kinli-kinli arvadın gözlərinin içinə baxdı.

–Xahiş edirəm, ağzının qaytanını çək! – dedi. – Vağzalda yığdığın sözləri bizim evdə danışma!

–Necə, necə?!. Sizin evdə?!.

–Bəli! Bizim evdə! Əgər qapını açmaq sənin şirin yuxuna haram qatırsa, gələn dəfə bağlamaya bilərsən! Əgər bu sənə böyük əziyyət verirsə, mən hasardan da əşa bilərəm.

İndiyədək Adildən belə kəskin cavab eşitməyən Diləfruzun gözləri bərələ qaldı.

–Həri?.. İndi belə oldu? Neynək! Elədiyim yaxşılıqlar gözündən gəlsin! Sənin də, atanın da! Mən axmaq, mən külbaş. –O, başına ikiəlli bir qapaz vurdu. – Taqsırın hamısı mənim özümdədir. Gül kimi evimdən-eşiyimdən avara düşüb bu xarabaya neyçün gəlirəm ki, hər itdən belə sözlər eşidim?!

Arvad deyindikcə səsində qüvvət verirdi. Adil onun xasiyyətinə bələd olduğundan, cavab qaytarmamağa çalışırdısa da bacarmırdı.

Anasının qışqırığından vahimələnən Məmməd daha bərkdən ağlamağa başladı.

Arvadın getdikcə qızışdığını görən Adil o biri otağa keçib qapını örtüdü. Paltarını soyunub yerinə uzandı.

Diləfruz susmaq bilmirdi. O, Məmmədin çıxırtısına əhəmiyyət vermədən, tez-tez gəlib ara qapını açır, Adili hədələyərək ağzına gələnı deyirdi.

–Heç eybi yoxdur! Görərsən! Mənim əziz canım üçün bu xarabada ya sən qalacaqsan, ya mən!

–Sən qalacaqsan! – deyə Adil sakit, lakin ciddi tərzdə cavab verdi: – O üz ki səndə var, tək mənı yox, atamı da bu evdən didərgin salacaqsan.

–İndi ki bunu bilirdin, bəs niyə əvvəldən demirdin? Təzə gələndə az qala atan da, sən də ayağımın altından öpmək istəyirdiniz.

–Mən o qələti eləməyəm.

Arvadı yenidən od götürdü.

Bir az sonra səs-küyə Saleh müəllimgil də oyanmışdı, onların da işıqları gəlirdi.

Diləfruz ara vermədən danışır, ağacdələni kimi yeknəsəq səslər çıxararaq qışqırırdı.

Saat ikiyə yaxın ara bir az sakit olsa da, Adil yata bilmirdi. O, ögey ananın bu dava-dalaşından nə vaxt yaxa qurtaracağını düşünürdü.

Adili fikir götürmüşdü: “İnsanlar arasında nə böyük fərq olur. Ceyranı görəndə bütün dərdin dağılır, özünü hamıdan xoşbəxt hesab eləyirsən. Diləfruzla qarşılaşanda adama qüسسə, kədər üz verir. Kaş hamı Ceyran kimi şirindil, mehriban olaydı!..”

Adil bu düşüncələrlə yenidən mürgülmüşdü ki, qapının zəngi çalındı.

Gələni Rəhman idi.

O, növbəti səfərdən satmağa gətirdiyi şeyləri zirzəmidə yerbəyer elədikdən sonra yuxarı qalxdı, evə gircək başını buladı:

–Vağzaldan bura bir çamadan şey gətirincə qorxudan lap ürəyimın içini yemişəm, – deyə astadan arvada eşitdirdi. – Axır bu işin bir xatası çıxacaq. Sən də mənim başıma ağıl qoydun da! Adam alverlə rahat çörək yeyə bilər?! Xalq necə, biz də elə. Ölmərik ki!..

Kişi soyunub yenidən dincəlmək istəyirdi ki, Diləfruz zərli sandığı yükün altından çıxarıb evin ortasına çəkdi. Rəhman, arvadın paltarlarını sandığa yığdığını görüb məəttəl qaldı:

–Onları neynirsən?

Diləfruzdan cavab gəlmədi. Rəhman əyilib arvadın üzünə baxanda onun ağladığını gördü.

–Sənə nə olub?

–Heç nə! – deyə Diləfruz burnunu çəkib əlinin dalı ilə gözlərini ovuşduraraq, titrək səslə dilləndi: – Mən it oğlunun qızı qələt eləyəm ölə-ölmüşümlənə bundan sonra bir gün də bu evdə yaşaram!

–Heç dəxli mətləbə var? Axı, bir de görək nolub, yoxsa yenə qonşuyla dalaşmısan?

Diləfruz dizlərinə vura-vura şikayətə başladı:

–Daha nə olacaq?! Oğlun məni evdən qovlayır. Gecəyarı gəlidiyi bəs deyil, durub qapını açmışam, üstəlik mənə dişinin dibindən çıxanı deyir. Yanan da mən, yaman da mən?! Kimə yaxşılıq elədim, pislilik gördüm. Gül kimi evimi satdım, sənə başına papaq aldım, onun əyninə kostyum tikiirdim, axırını nə oldu? Kaş allah mənim ömrümdən kəsib bəxtimə calayaydı.

Adil o biri evdə bütün danışıqları eşidirdi.

–Dünya dağılsa da, mən bu xarabaqalmışda yaşamaram!

Günü sabah Məmmədi götürüb gedəcəyəm!

Rəhman enli qaşlarını düyünləyib arvadın qarşısında daş kimi hərəkətsiz dayanmışdı. O, Adilin Diləfruzu təhqir edəcəyinə heç cür inanmırdı.

–Hanı o şirin vədlərin! – deyə Diləfruz xarabalığa qonan bayquş kimi sandığın üstündə oturub hey ulayırdı. – Yadından nə tez çıxdı? Sən həmin o Rəhman deyilsən ki, a... birinci dəfə İçərişəhərə, evimizə gedəndə məni pişim-pişimlə dilə tutmuşdun? Hə!.. Səninləyəm, niyə danışmırsan?

–Heç dəxli mətləbə var?

–Sən həmin o Rəhman deyilsən ki, a... deyərdin oğlum Adil fağır uşağın biridir, səni doğma ana kimi sevəcək? Hanı? Nə oldu? Fağır uşaq belə olar? Adamı doğma ana kimi belə sevrələr? Yox!.. Mən daha bir gün də bu dağılmışda qalsam atam Mirməmmədin qızı deyiləm. – Arvad bura çatanda yenidən hönkür-hönkür ağlamağa başladı. – Bu evə gələni düz iki kilo üç yüz qram arıqlamışam, paltarlarım əynimdən düşür...

Diləfruz guya ürəyi xarab olduğu üçün özünü sandığın üstündən yerə yıxmaq istədi. Lakin Rəhman uzaqda dayandığından, onu tuta bilməyəcəyini görüb bir neçə dəfə “vay, vay” deyərək ərini səslədi. Rəhman yaxına gələndə arvad ağır gövdəsini onun qolları arasına saldı, gözlərini süzüb inilti bir səslə:

–Termometr! –deyə ürəyini tutub pıçıldadı.

...Səhər açılırdı. Adil hələ də yatmamışdı.

Saat onu vuranda Məmmədin səsinə əvvəlcə Adil durdu. Bir az sonra Diləfruz da oyandı. Rəhman isə yerində qurdalandı, ancaq gözlərini açmaq istəmədi. Uşaq ikinci dəfə çığılanda Rəhman hirsindən dişlərini bir-birinə qısıb öz-özünə deyindi:

–Qoymaz ki! Qoymaz ki, bir az gözümüzə yuxu getsin, köpəkoğlu elə bil ki, eşşəkdən süd əmib, ağlayanda qoduq kimi anqırır.

Rəhman evdə olan vaxtlar Diləfruz əlini ağdan-qaraya vurmazdı. Çayı da kişi qoyar, evi də o süpürər, uşağı da o saxlardı. Öz vəzifəsini yaxşı bilən Rəhman bu gün də qalxıb Məmmədi qucağına aldı. Uşağı yırğalayaraq, onu sakit eləmək üçün oxumağa başladı:

Ay mənim şuluq oğlum,

Cumbulu, totuq oğlum,
Səhər sübh açılmamış,
Ağlayar qoduq oğlum...

“Qoduq” sözünü eşidən Diləfruz ərinə çəpəki bir nəzər saldı. Ancaq kişinin Məmmədi marçılı ilə öpdüyünü görəcək danışmadı.

Adil durub əl-üzünü yumağa aynabəndə çıxanda Diləfruz çevrilib arxadan qanlı-qanlı onu süzdü. Sonra sağ əlini yorğanın altından çıxarıb şəhadət barmağını silkələyə-silkələyə ərinə tapşırırdı:

–Bax... Rəhman, qulaqlarını aç, yaxşı eşit, əgər bu gün sən onun tənbehini eləsən, eləmisən. Ağzına su alıb sussan, onda mən bilirəm neyləyəcəyəm.

Rəhman sifətinə incik bir ifadə verib dedi:

–Ay Diləfruz xanım, sən öz əziz canın, daha bəsdir də. Bir hirsin soyusun də. Uşaqdır, qanmayıb, qələt eləyib atasıyan! Axı səhər-səhər yenə bu evdə küy-kələk qoparmağın nə mənası?

–Yox! Qoymaram. Qoymaram o mənim üzümə ağ olsun!

Kişi başını bulayıb arvadın eşidə bilməyəcəyi bir pıçıltı ilə:

–Heç dəxli mətləbə var! – öz-özünə şikayətləndi.

Adil içəri girəndə Rəhman onu saxladı:

–Bir otur görüm, oğlum, səniynən işim var.

Adil dəsmalı çiyinə atıb atasilə üzbəüz əyləşdi. Diləfruza sanki biz batırdılar; arvad çevik bir hərəkətlə yerində fırlanıb arxasını Adilə çevirdi. Rəhman uşağı yerə qoydu. Məmməd gecədən stol üstündə qalmış kasadan bir küftə götürüb oynamağa getdi. Rəhman kirpik çalıb susdu. Əvvəlcə Adilə, sonra Diləfruza baxıb köksünü ötürdü. Stulu altına çəkib oturdu, sanki oğlundan utandığı üçün gözlərini yerə dikdi.

Diləfruz ərinin danışmasını səbirsizliklə gözləyirdi. İstəyirdi ki, bu dəqiqə Rəhman Adilin üstünə çığırıp danlasın, təhqir etsin, üstəlik üzünə də bir-iki sille çəksin. Onun ürəyi ancaq bundan sonra soyuya bilərdi. Lakin belə olmadı.

–Gecə hardaydın, Adil? – deyə Rəhman mülayimcəsinə soruşdu.

–Gəzməyə getmişdim, karnavaldaydım. – Adil atasının üzünə baxaraq cavab verdi.

Rəhman yenə susdu. Sanki soruşmağa heç bir söz tapmırdı.

–Demək gəzməyə getmişdin, hə? – deyə o, Adilin sözlərini təkrar etdi.

–Bəli! Getmişdim, yenə gedəcəyəm! Bunu mənə heç kim qadağan eləyə bilməz. Əgər sən buna etiraz edirsənsə, de görüm nə üçün?! Burda nə pis iş var? Ata, sənə onu deyim ki, mən Diləfruzla yola gedə bilmərəm.

Kişinin çox yumşaldığını hiss edən Diləfruz, kininin soyumadığını bildirmək üçün bir daha yerində qurdalanıb çarpayını cırıldatdı.

–Yaxşı eləmirsən, oğul, o səni əvvəllər doğma anan kimi əzizləyirdi. Bilmirəm sizə nə oldu?

–Xeyr! – deyə Adil atasının sözünü kəsdi. – Səhv edirsən, ata! Sən çox şeydən xəbərsizsən. Əvvəllər o məni çox əzizləyirdi! Bəs indi?! Sənə onu da deyim

ki, mən bu vaxtadək ögey-doğmalığı heç ağılıma da gətirməmişəm. Ancaq indi o mənə ögey ana olduğunu hiss etdirdiyi üçün daha dözə bilmirəm! Universitetdə dərslər başlayan kimi mən bu evdən gedəcəyəm!

Rəhman qulaqlarına inanmadı:

–Hara gedəcəksən?!

–Gedib yataqxanada qalacağam.

Rəhman sifətinə süni bir mehribanlıq verməyə çalışdı.

–Oğlum, aqlını başına yığ, adam kəmhövsələ olmaz, bir danışdığını, nə elədiyini bilər. Diləfruzdan bu gün incimisən, sabah genə barışarsan...

–Xeyr, bizim barışmağımız çox çətin olacaq. Sən bir oğul kimi məni yaxşı tanıyırsan. Biz başqa-başqa adamlarıq. Bəli, mən bu evdən baş götürüb gedəcəyəm. Bir də onu deyim ki, mən tək ona görə getmək istəmirəm!

–Bəs daha nolub ki?..

Hirsdən Adilin dodaqları və üzünün əti titrədi. Qaşlarını düyünləyib danışmadı, bu dəqiqə ağlayacaqmış kimi sifəti qırışdı.

–Ata, – deyə o birdən ayağa qalxdı. – Düzü bilmək istəyirsənsə, mən həm onun üzündən, həm də sənə görə getmək istəyirəm! Bəli, bəli, sənə görə! İndi mən çox şeydən xəbərdaram!..

–Necə, necə? Mənə görə? Mən sənə neynəmişəm? Məndən nə eşitmisən ki?

Rəhman heyrətlə gözlərini bərəldib ayağa qalxdı.

–Mən bu evdə yaşamağa utanıram! Yoldaşlarımdan xəcalət çəkirəm. Deyirlər atan alverlə məşğul olur. Ancaq sən bunu məndən gizlədirsən. Həmişə gətirdiyin şeyləri “qonşular üçün almışam”, deyirsən! Diləfruz bu evə gəlməmişdən mən belə sözlər eşitməzdim! Əgər bunlar doğrudursa, demək səni bu çirkin işə o məcbur edir, o!

Elə bu əsnada həyət qapısı döyüldü.

Diləfruz fısıldaya-fısıldaya ayağa qalxdı. Evin ortasında qoyulmuş kətili təpiyilə yıxıb qapıya çıxdı.

Rəhman onu dilə tutmağa başladı:

–Əvvəla, onu sənə kim deyib çox qələt eləyib! Sonra əgər düzünü bilmək istəsən, bir-iki kərəm qonum-qonşu tapşırıb onlara öz mayasına xırda-mırda şey gətirmişəm. Bir də hərgah eləsəm də nolar, oğlum, pul qazanmaq eyib deyil ki! Oğurluq eləmirəm, cibə girmirəm... Bir-iki dənə stəkan-nəlbəki, beş-on dənə yumurta gətirib on şahı bahasına satanda bəyəm pis iş görürəm? Məsəl var, deyərlər ağ pulu qara güncün yığırlar! Cibimə ağırlıq eləmir ki. Boş çuval dik durmaz, oğul. Mənim də çalışdığım sənincüdür. Daha maşallah yekə oğlansan, sabah-birigün gərək...

–Xeyr! Mənə elə qazanılan pullardan heç nə lazım deyil. Onları ver Diləfruz öz üst-başına xərcləsin!

Aynabəndə al-əlvan geyinmiş, bəzəkli bir qız girdi. Bu, Diləfruzun təzə rəfiqəsi Laloçka idi.

– Ay Rəhman dayı, – deyə o, pəncərədən başını içəri soxub şit-şit güldü. – Xoş gəlmisən. Hanı mənim gülməxmərim?
Rəhman, Adillə bayaqkı söhbətdən sonra qıza nə cavab verəcəyini bilmədi.
– Hm... bir şey gətirməmişəm, – dedi. – Pulunu özünə qaytaracağam.
– Necə? Bəs Diluşa deyir qırmızı gülməxmər də gətirib, paltomun yaxası üçün dəri də.
Rəhman qulaqlarının dibinədək qızardı.

ANASININ ƏZİZ BALASI

Həyatda ancaq son dəbdə bəzəkli paltarlar geymək və gəzmək arzusu ilə yaşayan qonşu qız qırmızı kirəmidli evə yenicə ayaq açmışdı. O, indi dördüncü dəfə idi ki, bu evə gəlirdi. Qonşu qızla Diləfruzu dostlaşdıran onların evlərinin yaxınlığı yox, zövqlərinin yaxınlığı olmuşdu. Güvəc diyirlənib qapağını tapar, deyərlər.

Keçən ay Diləfruz qiymətli parçadan son dəbdə, ürəyə yatan bir paltar tikdirmişdi. Həmin paltarı birinci dəfə idi ki, geyinib şəhərə çıxmışdı. O, univermağa, bəzək şeyləri satılan dükanlara, komisyon mağazalarına baxa-baxa gedirdi. Bu vaxt iyirmi iki-iyirmi üç yaşlarında bəzəkli bir qız tələsik ona yaxınlaşdı:

– Ay bacı, sən allah, bir ayaq saxla görüm, bu nə qiyamət parçadır, sən geyinmisən... Bunu hardan gətirtmisən? Mamam canı, bilsəm ki, metrəsi lap min manatdır, yenə alaram. Nə gözəl də tikdirmisən! – Qız az qala paltarı Diləfruzun əynindən çıxarmaq istəyirdi, arvadın gah sağına, gah da soluna keçib həsrət dolu gözlərlə onun geyiminə diqqət yetirirdi. – Dayan, dayan bir görüm, nə fasondur. Hə, daldan iki sklad, qabaqdan pliserovkalı. Yaxası da ki, mənim krepsatin paltarım kimi buracan açıq. Fiquranıza da nə yaxşı yaraşır... Ay bacı, yerini deyinən, bu parçanı hardan gətirtmisən, hansı partnixaya tikdirmisən?

Diləfruzu heç nə bu qədər sevindirə bilməzdi. Onun paltarı cavan bir qızın, özü də belə bir qızın xoşuna gəlmişdi.

– İstəsən ikicə həftəyə sənin üçün bu parçadan da gətirdərəm, partnixamla da tanış edəyəm.

– Sən allah?! Doğrudan?

– Mən söz verdim, qurtardı!

– Çox sağ ol.

Küçədə dayanıb geyim və dərzilər barədə xeyli söhbət etdikdən sonra Diləfruz onu evlərinə apardı.

– Tanış olaq, – deyə bəzəkli qız, uzun, qırmızı manikürlü dırnaqları görünən, ağ tor əlcəkli əlini Diləfruza uzatdı:

– Laloçka.

– Çox gözəl, mənim də adım Diləfruz xanımdır.

Qız onun adını öz zövqünə uyğun şəklə salaraq təkrar etdi:

– Diluşa... Elə mənimki də əvvəl Lalə idi, mamamın xoşuna gəlmədi, dəyişib Laloçka elədi.

...Diləfruz vədinə sadıq qalaraq, bir neçə gün sonra geydiyi parçadan Laloçka üçün də gətirmiş və dərzisinin yanına aparıb, həmin fasonda paltar sifariş vermişdi.

Bu gün isə Laloçka, Diləfruzdan sonradan tapşıracağı şeyləri almaq üçün gəlmişdi.

O, hündür, kauçuk dabanlı qəribə bir tufli geymişdi. Qırmızı rəngli bu tuflinin üzünü bir-birinə dolaşdırılmış ensiz qaytanlar təşkil edirdi. Gödəkqollu sarı tünük parçadan olan koftasının qolundan Laloçkanın alt paltarı görünürdü. Yelpiç kimi qat-qat yaşıl tumanının üstündən bağladığı ağ enli kəmərlə qızın belini möhkəm sıxmışdı. Boynundakı qızıl medalyon, açıq yaxasından döşlərinin arasına sallanmışdı. Biləklərində ilanşəkilli qolbaqlar vardı. Qulaqlarında kiçik qaşlı sırğalar parıldayırdı. O, xına qoyulmuş qırmızımtıl saçlarını hər tərəfdən yuxarı darayıb təpəsində top kimi yumurlayaraq sançaqlamışdı. Uzun, ensiz qaşları elə bil alnına qara tuşla rəsm edilmişdi.

Laloçka içəri girəndə, qıpqırmızı boyanmış ətli dodaqlarını büzüb, uzun, qara kirpiklərini qaldıraraq, otaqdakı şeylərə ötərgi bir nəzər saldı. Diləfruz, ayna ilə üz bəzəyən yumşaq divanda ona yer göstərdi.

Mersi! – deyərək Laloçka, arxa tərəfdən tumanının ətəyini ehtiyatla qaldıraraq əyləşdi. Diləfruz, ərinə çıxıb getməyi işarə etdi. Rəhman qalxıb haqq-hesab çötkəsini götürərək o biri otağa keçdi.

Arvad da gəlib Laloçkanın yanında oturdu.

Söhbətə yenidən başlamışdılar ki, Adil qaşqabaqlı halda köynəyinin yaxasını düymələyə-düymələyə aynabəndə çıxdı. Onu görəndə Laloçkanın sözü ağzında qaldı. Qız, dikəlib arxadan diqqətlə Adilə baxdı:

– Diluşa, bu oğlan kimdir? – deyərək o, gözlərini aynabəndədəki əlüzyuyanın qabağında dayanıb başını darayan Adildən ayırmadan soruşdu. Diləfruz rəfiqəsinin sualını cavabsız buraxdı.

– Diluşa, bu oğlan da sizdə olur? – deyərək Laloçka təkrar soruşanda, arvad etinasız bir tərzdə dedi:

– Rəhmanın yetimidir.

Laloçkanın qaşları dartıldı, gözləri bərələ qaldı:

– Necə? Rəhman dayının? Bəyəm sən onun ikinci...

Bu yarımçıq cümlədən onun nə demək istədiyini başa düşən Diləfruz bir qədər tutuldu da, özünü sındırmadı:

– Əşi, fikir vermə! Sözü de...

– Hə, onu danışdım, axı... – Laloçka pəncərədən boylanaraq, pilləkəni enən Adilin arxasınca baxa-baxa davam etdi: – Mamam deyir, gələn il səni qoyacağam əcnəbi dillər institutuna ingiliscə öyrənəsən. Mənim də həvəsim var ey... ancaq

Diluşa heç oxumağa kirdarım yoxdur. Dəftər-kitab görəndə bağrım yarılr. Yenə maraqlı sevgi romanından-zaddan ola, adam birtəhər oxuyar. Əşi, mamamdı deyir də. Bəlkə heç oxumadım, əlimdə gül kimi sənətim var.

– Harda işləyirsən, Laloçka?

– Ministerstvada.

– Maşallah! Nə işində?

– Dakladçisayam.

– Naçalnikin yanında?

– Bəli.

– Maşallah! Naçalnikin kimdir?

Laloçka sevdiyi oğlan haqqında danışmış kimi, çiyinlərini əsdirdi. Sifətinə özündən məmnun bir ifadə verib dedi:

– Mamed Hüseynoviç! Evləri də lap şəhərin mərkəzində olur. Belə hündürboylu, yaraşlıq oğlandır, qaraqaş-qaragöz. Çox vaxt kofesmolokom rəngində koverkot kostyum geyər. Tanıyarsan...

Diləfruz özünü xam göstərməmək üçün astaca başını tərpətdi.

– Görmüş olaram.

– Bilirsən necə oğlandır? Elə buna görə də zamistitelinin dakladçisası həmişə mənə paxıllıq eləyir. Deyirəm ona ki, ay qız, sənə naçalnikinin zəngindən də adamın zəhləsi gedir. Amma mənə ki zəng vuranda elə bil musiqi çalınır, adamın oynamağı gəlir. Özüm ölüm, Diluşa, doğrudan elə belədir a...

O biri otaqdan şaqqa-şuruq səsi gəldi. Rəhman mallarını haqq-hesab çötkəsindən keçirirdi.

– O nə səsdir, Diluşa? – deyə Laloçka əyilib açıq qapıdan o biri evə baxdı.

Diləfruz əlini şappıltı ilə dizinə vurub qışqırdı:

– Rəhman! Mane olursan!

Çötkə sonuncu dəfə “şaraq” eləyib susdu. Rəhman da papağını qoyub evdən çıxdı. Diləfruz Laloçka üçün çay gətirdi. Mizin üstünə mürəbbə, peçenye qoydu, əyləşib üzünü yenə ona tutdu:

– Hə, sözün yarımçıq qaldı.

Laloçka dinmədi. Qız, gözlərini tuflilərinin burnuna dikərək fikrə getmişdi.

– Niyə danışmırsan?

Laloçka, yanaqlarına tökülmüş tellərini qulaqlarının arxasına aparıb Diləfruz baxdı.

– Heç, elə belə...

Bu dəfə ikisi də susdu.

– Laloçka, nişanlanmısan?

– A... yox... a, – deyə qız saxta bir təvazökarlıqla cavab verdi. – Hələ nə vaxtıdır ki, hara tələsirəm... Ərə gedənlər görürəm, elə çox vərəzən günə çıxıblar. Mamam deyir, səni bir kompozitora ərə verəcəyəm, mən istəmirəm.

– Neyçün istəmirsən! Get də. Qızı öz xoşuna qoysan ya mütrübə gedər, ya zurnaçıya.

Laloçka bu söhbətlərdən utanırmış kimi, başını aşağı saldı. Sonra ehtiyatla, lakin ciddi bir tövrlə:

– Diluşacan, bayaqkı oğlan həmişə sizdə olur? – deyə soruşdu.

– Bu vaxta kimi bizdə olurdu, bundan sonra yataqxanada qalacaq. Əşşi, adam sözü danışsana. Qoy bir gedim gülməxmərini, paltonun dərisini gətirim, gör xoşuna gəlir?

– A... doğrudan lap yadımdan çıxmışdı.

Diləfruz həyəət düşəndə Laloçka tez ayağa qalxdı, ara qapıdan boylanıb, yataq otağında çarpayının başından asılmış xalçaya, aynalı paltar şkafına, bəzək stolunun üstündəki ətir şüşələrinə və divarlardakı şəkillərə baxdı.

Diləfruz zirzəmidən çıxıb həyəət qapısını bağlayaraq, yuxarı qalxdı. Laloçka onun əlindəki sarı tülkü dərisi ilə qırmızı gülməxmər parçanı görəndə hər şeyi unudub arvadın üstünə atıldı. Şeyləri Diləfruzun əlindən qayıb tələsik ayna qabağına keçdi. Parçanı fitə kimi özünə sarıyıb, tülkü dərisini şərf tək boynuna sarıdı.

– Mersi! – Laloçka pəncələri üstündə fırfıra kimi o tərəf-bu tərəfə fırlandı. – Diluşa, yaraşır mənə?

– Bəs necə, lap qiyamət! Nahaq deməyiblər ki, gözəllik ondur, doqquzu dondur. Arvadınkı, qızınkı geyimdir.

– Diluşa, bunların qiyməti nə qədərdir?

Diləfruz səsini ucaldıb ərklə Laloçkaya acıqlandı:

– Bax, mənim əziz canım üçün, inciyərəm! Danışdırmaram səni. Məndən elə şeyləri soruşma. Sən kimsən, mən kiməm? Pulun yoxdur, bəxşiş kimi götür.

– Yox a... çox sağ ol. Mamam ölməyib ki, neçəyə olsa alacağam.

Doğrudan da, Laloçka üçün malın qiymətinin əhəmiyyəti yox idi. Diləfruz nə qədər desəydi, qız gətirəcəkdə. Xeyli söhbət, qeybət elədikdən sonra evlərinə getməyə hazırlaşan Laloçka ayağa qalxdı və:

– Saat neçədir, Diluşa! – deyə soruşdu. – Mənimki yadımdan çıxıb evdə pianinanın üstündə qalıb.

– Hara tələsirsən, hələ tezdir.

Diləfruz, Laloçkanın nə qədər borclu qaldığını söz arasına eşitdirdikdən sonra, qız şeyləri götürüb aynabəndə çıxdı.

– Bura bax, Laloçka, vxodnoy axşamı bizə gələrsən.

– Xeyir ola?

– Xeyirdir, Məmmədin üç yaşı tamam olur, ad gününü keçirəcəyik. Bax, əvvəlcədən deyirəm, padarka-zad lazım deyil. Mənim əziz canım üçün, gətirsən inciyərəm.

Həmişə belə ziyafətlərə dəvət olunması ilə fəxr edən Laloçkanın gözləri parladı.

– Kişi qonağınız da olacaq?

– Gələrsən, görərsən. Elə çoxu kişi xeylağıdır.

– Tans necə, Diluşacan?

– O sizdən asılıdır, kim istər oynar özü üçün.

– Mersi! Onda mən plastinkalarımı da gətirəcəyəm. Məndəki valslar, fokstrotlar, yəqin sizdə olmaz.

– Gətir də, nə istəyirsən, gətir...

Axşama kimi Diləfruzun yanına daha bir neçə arvad gəldi. Kimi sifariş etdiyi çay dəstgahını, kimi ipək paltarlığını alıb, razılıq edərək getdi. Dünən gecə Rəhmanın gətirdiyi malların çoxu satılıb qurtardı. Diləfruz müştərilərini yola salanda onları oğlunun ad gününə dəvət etməyi də unutmurdu.

Adilin həsrətlə gözlədiyi çərşənbə axşamı da gəlib çatmışdı. Görüş vaxtına az qalırdı. İki saatdan sonra o, bütün həftəni–gecələr də, gündüzlər də xəyalı ilə yaşadığı qızla – Ceyranla görüşəcəkdi. Hələ ertədən özünü səliqəyə salıb hazırlanmış Adil, aynabənddə oturaraq tarı sinəsinə basmışdı. O, “Sarı bülbül” mahnısını çalır və ürəyində Ceyranla danışdı. İçəridə Diləfruzla Laloçka Məmmədin ad gününə toplaşacaq qonaqlar üçün hazırlıq görürdülər.

Bu gün Diləfruz çoxdankı arzusunu yerinə yetirmişdi: Məmmədin qışqırmasına əhəmiyyət vermədən, onu tanış bir diş həkiminin kreslosunda oturdub qabaq tərəfdən ağzına qızıl diş saldırmışdı. Ertədən göz yaşı axıdan uşaq indi dişinin ağrısından yuxuda da ufuldayırdı.

Diləfruzun məşğul olmasından istifadə edən Laloçka hərdən pəncərəni açıb Adilə baxır və ona söz atırdı. Adilin əhəmiyyət vermədiyini görə qız, dinc dura bilmirdi, aynabəndə çıxaraq gah onun saçlarını qarışdırıb qaçır, gah da şıltaqlıqla barmağını tarın simlərinə sürtərək Adili danışdırmaq istəyirdi. Evlərində qonaq hesab etdiyi Laloçkanın bu yersiz hərəkətlərinin əsl mənasını başa düşməyən Adil, nəhayət, hövsələdən çıxıb tarı qırağa qoydu, hirslə ayağa durdu:

– Məndən nə istəyirsiniz?! – deyə Laloçkanın boyalı sifətinə baxdı. Qız, ucları geriye əyilmiş, uzun qara kirpiklərini qaldırıb əda ilə Adili süzdü. Sonra qızıl dişini göstərmək istəyirmiş kimi yanakı güldü.

– Bilmirsən nə istəyirəm?.. – O pərt olduğunu gizlədə bilmədi, yanaqları qızardı. Diləfruz eşitməsin deyə, astadan əlavə etdi: – Bu gün-sabah universitetdə oxuyacaqsan, ancaq hələ çox şeyi başa düşürsən.

Laloçkanın bu sözlərini özünə qarşı təhqir hesab edən Adil, ona kəskin bir cavab vermək istədisə də, özünü saxladı. – Əgər məndən böyük olmasaydınız sizə yaxşı bir cavab verərdim! – deməklə kifayətləndi və nifrətedici nəzərlərlə qıza baxıb yana çevrildi.

Adilin uzaqlaşmaq istədiyini görə Laloçka onun qabağına keçdi:

– Bura bax, mən bilsəydim acığına gələcək, zarafat eləməzdim. Xahiş edirəm, incimə... Sonra əgər böyük-kiçikliyə qalsa, elə ikimiz də bir yaşda olarıq. Yəqin məni mamam gündüz, səni də anan elə o gün axşam doğub. – Qız öz sözlərindən xoşlanıb güldü. – Padumayeş! Obeddən ujinə qədər fərqimiz var.

Ancaq, Adilçik, elə bilirəm, sən axşam qaranlığında doğulmusan, hə? Bilirsən neyçün belə deyirəm? Gözlərin çox qaradır, yəqin qaranlığa baxmısan...

Adil onun sözünü yarımçıq qoydu:

– Gedin bu komplimentləri başqalarına deyin! Mən siz düşünən adamlardan deyiləm!

Adil tarı götürüb içəri keçdi, əsəbi halda qapını örtüb otaqda gəzinməyə başladı.

– Bilmirəm, bu bəzəkli müqəvvə bizim evi hardan tanıdı?

O, bayıra çıxmaq istəyəndə gözü anasının şəklinə sataşdı. Nərgizin təzəcə dən düşmüş saçları, sanki bir az da ağarmışdı.

Adil bu gecə onu yuxuda görmüşdü. “Necəsən, oğlum? – deyə anası oğlunun başını mehriban-mehriban sığallayıb soruşmuşdu. – Diləfruz səni incitmir ki?”, “Yox, anacan, nigaran qalma, incitmir, – deyə Adil cavab vermişdi. – Sənin şəklin elə o vaxtdan çarpayımın başından asılıb. Mən dərdimi həmişə ona deyirəm, ana.” “Saxla, oğlum, qoy barı şəklim sənə həyan olsun.”

Adil yuxuda anası ilə o qədər danışmışdı ki! Sonra anasının bağışladığı qızıl saati hələ də əziz bir yadigar kimi saxladığını ona bildirəndə, arvad gülümsəmişdi: “İndi daha böyüməsən, oğlum. Saati qoluna bağla”, demişdi. Adil Ceyranı sevdiyi barədə söz açmağa utanmışdı. O, anasının boynuna sarılıb ətirli saçlarından öpmək istəyəndə Diləfruzun səsinə yuxudan ayılmış və çox mütəəssir olmuşdu.

İndi gözü anasının şəklinə sataşanda Adil hər şeyi yenidən xatırladı. Nərgiz yenə nəzərlərini oğluna zilləmişdi. Adil hayana gedirdisə, sanki anası gözləri ilə onu müşayiət edirdi. – “Ana, kaş Ceyranı sən də görmüş olaydın! – deyə öz-özünə pıçıldadı. – Sən mənim bu vaxtımı çox arzulayardın!”

Adil anasının bağışladığı qızıl saati yazı stolunun siyirtməsindən çıxarıb qoluna bağladı. Bir daha Nərgizin şəklinə baxdıqdan sonra bayıra çıxdı. Həyəətə yenidən düşmüşdü ki, kimsə aynabənddən onu səslədi. Adil çevrilib yuxarı baxanda yenə Laloçkanı gördü. Qız utanırmış kimi pəncərənin pərdəsini üzünə çəkib gizləndi.

O ikinci dəfə həyəətə baxanda, Adil qapını çırpıb küçəyə çıxdı.

– İnsafsız! – deyə Laloçka pərt halda böyük otağa keçdi.

Diləfruz baş-başa qoyulmuş yemək stollarının üstünə araq və şərab dolu büllur qrafinləri, qədəhləri, zərli boşqabları və gümüş çəngəl-bıçaqları düzürdü. Qab-qacağın cingiltisinə oyanan Məmməd, ağzını göyə açıb səsi gəldikcə çığırmağa başladı.

– Ağlama, Mamulyacan, ağlama, – deyə anası onu sakitləşdirməyə çalışdı. – Dur gedək, oğlum, əl-üzünü yuyum, sənə konfet verəcəyəm.

– Əvvəl ver, sonra yu! – deyə Məmməd köynəyinin qolu ilə burnunu sildi.

Anası Məmmədin üstünə bir konfet tulladı.

– Hə, dur oğlum, indi gedək əl-üzünü yuyum. Axşam qonaqlarımız gələcək. Məmməd çiynlərini atıb bağıra-bağıra anasına cavab qaytardı:

– Neyçün yuyum, ey... Bəlkə əl-üzümü yudum, heç qonaqlar gəlmədi...
– Uşaqla işin olmasın, – deyə Laloçka da yaxına gəldi. – Mamulya, bir dəfə gül, xalan qızıl dişinə baxsın... Ay bərəkallah!

Məmməd hırıldadı. Balasının ağzında qızıl dişin parıldadığını görən Diləfruz da ləzzətlə qəhqəhə çəkdi.

– Diluşa, neçə qonağın olacaq? – deyə Laloçka süfrəyə düzülmüş nimçələri sayıb soruşdu.

– Səninlə, ya sənsiz?

– Mən özümü bu evdə qonaq saymıram.

Laloçka bu eyhamlı sözündəki mənanın Diləfruzla çatmadığını hiss etdiyi üçün bir də həmin söhbətə qayıtdı:

– Başa düşdün nə dedim?

– Necə?

– Deyirəm sən razı olsan, mən özümü həmişəlik bu evin qızı sanardım.

Laloçka küncdə alçaq dolabçanın üstündə qoyulmuş patefonu qurmağa başladı.

– Əlbəttə, – deyə Diləfruz başını qaldırmadan cavab verdi, – elə sən də mənim qızımsan.

– Diluşa, bir söz desəm, acığın gəlməz ki?

– Acığım gələr, su içərəm.

– Birdən mən sənin qızın yox, gəlinin olmaq istədim, onda?

Laloçka gözünün ucu ilə Diləfruzla baxıb cavab gözlədi.

– Gəlinim?... – Arvad əlindəki qədəhi silib stolun üstünə qoydu. – Heyf ki, oğlum çox balacadır.

– Bəs böyük oğlun?

Arvad qəfildən geri çevrildi:

– Sən dəli olmusan, nədir?

Patefon çalmağa başladı.

– Niyə elə danışırsan, Diluşa? Cavanlıqda özün sevəndə heç dəlilik eləməmişən?

Diləfruz əlindəki məhrəbanı çiyinə atıb gözlərini bərəldi:

– Ay qız, sən nə deyirsən? – Arvad sifətinə ciddi bir ifadə verib ona yaxınlaşdı. – Yoxsa...

Laloçka, guya utandığından əllərilə üzünü qapadı. Diləfruz patefonu dayandırdı. Arvad nə deyəcəyini bilmədi: Laloçkanı danlasınmı, ya bu işdə ona kömək edəcəyini söyləsin? Bu gözlənilməz sözün müqabilində o, cavab üçün çətinlik çəkdi. Əgər Adil doğma oğlu olsaydı, Diləfruz bu işə ürəkdən razılıq verərdi; çox vaxt həsəd apardığı bu qızın ailəsilə qohum olardı. Diləfruz Laloçkanın əmisinin dəmir yolunda böyük qulluqda olduğunu da bilirdi. Bu ailə ilə birləşmək qırmızı kirəmidli evin gələcək həyatı üçün də xeyirli olardı. Ancaq indi vəziyyət tamam başqa idi. O, Adili özündən uzaqlaşdırmaq üçün gecə-gündüz yollar aradığı bir vaxtda Laloçka məhəbbətini bu evdə tapmışdı.

– Ay qız, sən bu sözləri doğrudan deyirsən?

Laloçka əzgin bir halda özünü divana yıxıb başını yana əydi.

– Mən bu barədə səninlə hələ keçən dəfə danışmaq istəyirdim, – deyə o, yaxasını açıb əli ilə sinəsini yellədi. – Ancaq utanırdım. Dedim bəlkə... bəlkə dedim, sən razı olmadın...

Diləfruz fikrə getdi. Yaxınlaşıb qızın saçlarını oxşamağa başladı.

– Yaxşı, sakit ol, mən bu barədə bir Rəhmanla da danışaram.

Laloçka suyu süzülə-süzülə evdən çıxdı. Hər şeyin öz qaydasında olduğunu görən Diləfruz o biri otağa keçdi. Ortada dayanıb divarlara diqqətlə nəzər yetirdi. Bura da təmiz və səliqəli görünürdü. Diləfruzun xoşuna gəlməyən bir şey varsa, o da Nərgizin şəkli idi. “Yaxşı, birdən qonaqlardan bu otağa keçən oldu, – deyə o düşünməyə başladı, – deməzlərimi ki, evin yuxarı başında asılmış bu şəkil kiminkidir? Deməzlərimi ki, evin xanımı sənsənsə, bəs bu nəçidir? Yox, mən camaatı özümə güldürmək istəmirəm!”

Diləfruz Adilin çarpayısının üstünə qalxıb şəkli mıxdan çıxartdı; aşağı enib xeyli vaxt kinli nəzərlərlə Nərgizin əksinə baxdı. Sonra onu acıqla çarpayının altına tulladı.

AYNA SULAR QOYNUNDA

Adili qınamağa haqqımız yoxdur!

Kim deyə bilər ki, mən sevgilimin ilk görüşünə vaxtından qabaq getməmişəm? Bunu qızların yanında etiraf etməsək də, birinci dəfə görüş yerinə necə getdiyimizi hamımız çox yaxşı xatırlayırıq. O yer, o görüş, o gün edilən söhbətlər insanın həyatında heç vaxt unudulmayacaq ən əziz yer, ən əziz görüş və ən əziz söhbətlər kimi əbədi bir xatirə olaraq qalır. Gəncliyin mənası da o yerdən, o görüşdən, o söhbətlərdən sonra başlayır.

Adili qınamağa haqqımız yoxdur. O da Ceyranın görüşünə xeyli qabaq gəlmişdi. Narahat ürək döyüntülərilə, kinoteatrın qabağında gəzinərək tez-tez saatına baxır, gözünü yollardan çəkmirdi.

Şəhərin işıqları yavaş-yavaş yanırdı.

Adil keçən çərşənbə axşamı karnavalından sonra Ceyranı evlərinə ötürərkən elədikləri söhbətləri yadına saldıqca fərəhlənirdi. Bir həftə əvvəlki görüş saatlarını Adil bəlkə də bütün ömrü boyu xatırlayacaq, hər dəfə ürəyi qürurla vuracaqdı.

...Ceyranın uzaqdan gəldiyini görəndə Adil nə edəcəyini bilmədi. Özü də hiss etmədən qızın qabağına yeridi. Laloçka ilə söhbətdən sonrakı pərtliyini unutmağa çalışaraq gülümsədi.

Ceyran qağayı kimi ağappaq geyinmişdi. Qız utandığındanmı, yoxsa nədənsə, Adilə yetişəcək başını aşağı, sinəsinə endirib susdu.

– Axşamın xeyir, Ceyran...

Adilin səsi yarıda qırılan kimi oldu. O, özünü toplayıb əlini irəli uzatdı.

– Necəsən? – deyə qızın balaca əlini ovcunda bərk-bərk sıxdı.

– Mən yaxşıyam, ancaq səni tutqun görürəm.

Adil sifətinə qayğısız bir ifadə verməyə çalışaraq:

– Tutqun deyiləm! – dedi. – Sənə elə görünür.

Onlar hara getdiklərini özləri də bilmədən, küçə boyunca gəzişməyə başladılar.

– Hara gedirik? – deyə qız soruşdu.

– Sənin xətrin hara istəyir, ora.

Ceyran bu sözlərdən xoşlanmış kimi Adilə səmimi bir nəzər saldı.

– İndi ki, ixtiyarı mənə verirsən, onda qoy mən hara istəyirəm, səni ora aparım.

– Ölümə də gedərəm.

Adil, öz cavabından razı qaldı. “Bu sözü lap yerində dedim. Bundan sonra utanmayacağam. Ceyranla açıq danışacağam – deyə düşündü. – Axı, niyə utanıram ey... Əvvəl-axır, hər şeyi ona danışmayacağam!...”

Bir azdan onlar dəniz tramvayında sahildən uzaqlaşdılar. Xəzərin dərinliklərinə getdikcə hava sərinləşirdi. Toranlıqda, uzaqdan görünən işıqlı evlər, möhtəşəm Qız qalası və bulvarda cərgə ilə əkilmiş ağaclar Ceyrana, nəhəng lövhədə çəkilmiş, gözəl bir mənzərəni xatırladırdı.

Yüzə qədər sərnəşin götürən dəniz tramvayı Xəzərin ayna sularında özü ilə bir şənlik gəzdirirdi. Göyərtədə cavan bir oğlan klarneti yanıqlı-yanıqlı dilləndirir, onun yanında oturmuş qız isə asta-asta kəsmə-şikəstə deyirdi.

Adillə Ceyran dəniz tramvayının arxa tərəfində üzləri sahilə, yanaşı əyləşmişdilər.

Bakıdan xeyli uzaqlaşmışdılar. Buradan sahil o qədər işıqlı görünürdü ki, elə bil Bakının üstünə kəhkəşan səpələnmişdi.

– Görürsən, Adil? – deyə Ceyran, yəqin ki, üşüdüyündən büzüşüb başı ilə irəlini göstərdi. – Bir şəhərin işıqlarına bax!.. – Qız bir qədər sahili seyr etdikdən sonra əlavə etdi: – Mən əvvəllər balkonumuza çıxıb dənizə baxanda elə bilərdim

ki, Xəzər Bakıya yaraşlıq verir. Ancaq yox, indi burdan görürəm ki, Bakı Xəzərə gözəllik vermiş! Albomum yanımda olsaydı, bu mənzərəni çəkərdim.

Adil dönüb qıza baxdı.

– Sən şəkil də çəkirsən?

– Bir az bacarıram.

Onlar sahilin axşam seyrindən məftun olmuş kimi susdular. Adil, Ceyranın bir az da ona tərəf qısıldığını hiss edib soruşdu:

– Üşümürsən ki, Ceyran? Paltarın nazikdir...

– Doğrusu bir az üşüyən kimiyəm, – deyə qız yerində qurcalandı.

– Onda dur, içəri keçək.

Adil ehmalca Ceyranın əlindən tutub ayağa qaldırdı.

Onlar göyörtədən kayutaya enəndə dəniz tramvayı ağır-ağır geri dönürdü.

Küncdə oturmuş ağsaçlı bir qoca öz qarısı ilə pıçıl-daşır-dı. Adillə Ceyran keçib kayutanın dairəvi pəncərəsi qabağında əyləşdilər. Göyörtədə çalınan klarnetin səsi ilə qızın oxuması burada da eşidilirdi. Adil kürəyini divara söykədi, sakitcə mahnını dinlədi, sonra köksünü ötürüb başını silkələdi.

– Doğrudan da, nə qiyamət çalır! – dedi. Bu sözün müqabilində Ceyranın

dinmədiyini görcək əlavə etdi. – Klarnet də tar kimi gözəl alətdir!

Ancaq mən tarın səsini daha çox xoşlayıram, – deyə Ceyran altdan-yuxarı

Adili süzərək, yarızarafat, yarıgerçək ona söz atdı. Adil bu eyhamı duydusa da, özünü bilməməzliyə vurdu, danışmadı.

– Sən necə, Adil? – deyə qız soruşdu. – Sənə hansının səsi xoş gəlir?

– Üçüncünün!

– Üçüncünün? O nədir?

Adil başını qaldırıb, qızın qönçə kimi açılmış dodaqlarına baxdı.

– Desəm, inciməzsən ki?

– Yox...

– O, Ceyranın səsidir. Heyf ki, mən onu çox az-az eşidirəm.

Qız utandı, üzündəki təbəssüm bir anda yox oldu. Adil öz dediyindən bu dəfə də razı qaldı. Lakin Ceyranın qəlbinə toxunduğunu güman edərək, vəziyyətdən çıxmaq məqsədilə araya söz saldı:

– Ceyran, sən karnavalda bundan çox danışırıdın.

– İndi növbə sənindir, – deyə qız onun fikrini tamamladı.

– Doğrudur, Ceyran, deyəsən mən də “taxta qaşığısız” ağzıma su alıram. O

gecə karnavalından çıxanda ürəyimdə deyirdim ki, yolda sənə hər şeyi danışaram.

Ancaq heç nə deyə bilmədim. Səndən ayrılıanda fikirləşdim ki, daha utanmayacağam. İndi də sənə deyəcəklərimi üçüncü görüşə qoymaq istəyirdim.

Yaxşı ki, mənə ürək verdin. Ancaq heç bilmirəm nə danışım ki, səni darıxdırmasın...

– Nə xətrin istəyir, – deyə Ceyran başının hərəkətilə yoğun hörüyünü çiyindənən dala atdı, geniş açılmış gözlərini Adilə zillədi. – Mən musiqini rəsmdən az sevmirəm. Ondan səhərə qədər desən də yorulmaram. Danış! Səndə maraqlı söhbətlər olar. Yəqin ki, musiqi dalınca gedəcəksən.

– Yox, Ceyran, mən tarı hərdənbir evdə tək qalıb darıxanda çalırım. Musiqi dalınca getmək fikrində deyiləm. Mən özümə tamam başqa sahə seçmişəm: hüquqşünas olmaq istəyirəm.

– Hüquqşünas?

– Bəli, universitetdə oxuyacağam.

Ceyranın fikrə daldığını görən Adil öz gələcək ixtisası barədə danışmağa başladı:

– Bilirsənmi, Ceyran, hüquqşünaslıq çox maraqlıdır. Bir də görürsən cinayətkar təqsirlərini ört-basdır edir. Hər şeyi gizlədir, səninsə borcun həqiqəti üzə çıxartmaqdır. Gərək müttəhimə elə suallar verəsən, ondan elə cavablar ala biləsən ki, örtülü işi tamam aydınlaşdırasan. Mən hələ keçən ildən bu barədə əlimə düşən kitabları oxuyuram...

Adillə çiyin-çiyinə əyləşmiş Ceyran onun dediklərinə diqqətlə qulaq asırdı.

– Demək, sən adamları mühakimə edəcəksən.

– Bəli! Oxuyub hüquqşünas olacağam. Sonra isə dövlət malını dağıdanları, alverçiləri, əyri iş tutanları – başını nə ağrıdım – Sovet hökumətinə ziyan verən adamların hamısını mühakimə edəcəyəm! Belələri bizim aramızda hələ var, Ceyran.

...Adil geri dönüb baxdıqda bayaqkı ağsaçlı kişi ilə qarını kayutada görmədi.

Dəniz tramvayı fit verdi. Kayutaya bir neçə cavan girdi. Ceyran dairəvi pəncərədən bayıra baxdıqda sahil işıqları lap yaxından sayrışırdı.

– Çatmışıq, Adil, – deyə qız ayağa qalxdı.

İkisi də göyörtəyə çıxdı... Ancaq... söhbətləri uzun çəkdiyindən gecikmişdilər; içəri girən cavanlar təzə sərnəşinlərdi. Köhnə sərnəşinlərdən, ancaq Adillə Ceyran qalmışdı. Dəniz tramvayı yenə sahildən uzaqlaşdı.

Vəziyyətin nə yerdə olduğunu bilcək, Adil Ceyrana, Ceyran da Adilə baxdı.

Qeyri-ixtiyari olaraq ikisi də güldü.

Başqa çarə də yox idi. Onlar yenə kayutaya keçib əvvəlki yerlərində əyləşdilər. Adil pəncəyini çıxarıb Ceyranın çiyinə saldı.

– Qorxuram sənə soyuq dəyər.

Qız, ona göstərilən hörmətə görə ürəyində sevindi.

– Çox sağ ol! – dedi və əlini uzadıb Adilin köynəyinin yaxasını düymələdi:

– Özünü də yaddan çıxartma.

– Mən səni görəndə hər şeyi unuduram.

– ...

– İnanmırsan?

Ceyran başını tərpətdi. Onun nəzərləri uzaqlarda yanıb-sönən mayakların üzərində, vışkaların sularda əks olunan işıqlarında gəzdi. Qız söhbətə necə başladığını özü də hiss etmədi:

– Bilirsən, Adil, mənim hələ uşaqlıqdan rəssamlığa o qədər həvəsim vardı ki! Elə bilərdim dünyada ondan gözəl sənət yoxdur. Məktəbdə dərs vaxtı bir-bir müəllimlərimizin şəklini çəkərdim. Dəftərlərimin hansını açsaydın rəsm albomuna oxşardı. Bir dəfə bunun üçün atam məni möhkəm danladı. Hesab dəftərimin cildində cəbr müəlliminin şəklini çəkmişdim. Sonra atam qaşqabağını sallayıb oturdu. Kişinin ürəyini almaq istədim. Əlim yenə dinc durmadı. Kağız-karandaş götürüb onun gülməli bir şəklini çəkdim. Altında da yazdım ki, “Yusif bəy, gəmiləri batandan sonra”.

– Atanın adı Yusif bəydir?

– Yusifdir, ancaq bəysiz. Hə, şəkli divara vurdum. Özü də yaman oxşatmışdım. Atam şəkli görəndə özünü saxlaya bilmədi. O qədər güldü ki... Sonra gəlib başımı sığalladı. “Daha sənə sözüm yoxdur, qızım” dedi.

Adil, həvəslə danışan Ceyranı axıra kimi dinlədikdən sonra:

– Bəs indi harda oxuyursan, Ceyran? – deyə maraqlandı.

– Bu il rəssamlıq texnikumunu qurtarmışam.

– Onda sən əməlli-başlı rəssammışsan ki!

Ceyran təvazökarlıqla:

– Əməlli-başlı olmasa da, özümə görə çəkirəm, – dedi. Sözüənə ara verib əlavə etdi: – İstəsən gələn dəfə atamın kimi sənə də şəklini çəkə bilərəm.

Qızın zarafatından xoşlanan Adil:

– Yox, eləsini istəmirəm, – deyə gülə-gülə cavab verdi. – Çəkirsən, bir yaxşısını çək, yadigar saxlayım.

Ceyran, bir rəssam müşahidəsilə Adilə baxdı.

Oğlanın gözləri bu dəfə ona daha mənalı göründü. Bu gözlər Ceyrana, sanki nə isə gizli bir söz demək istəyirdi.

– Onda gələn dəfə ertədən görüşərik. Ancaq bu qıvrım saçlarını bir az səliqəyə salarsan, heç alnın görünmür!

– O da baş üstə!..

Dəniz tramvayı sahilə yan alanda sənişinlərin düşməyə hazırlaşdığını görən Adillə Ceyran da ayağa qalxdı. Qız pencəyi çiyindən götürüb Adilə verdi və öz təşəkkürünü bildirdi.

Sahillə dəniz tramvayı arasında qısa taxta körpü uzadılmışdı. Körpü ensiz olduğundan onun üstü ilə, ancaq bir-bir keçmək mümkün idi.

Sahilə çıxmaq növbəsi Ceyrana çatanda qızın yıxılacağından qorxan Adil onun qolundan nə vaxt yapışdığını bilmədi. Ceyran ehtiyatla irəlilədikcə gah sağa, gah sola əyilir, bəzən də müvazinətinin pozulduğunu görcək, yıxılmamaq üçün tez o biri əlini də Adilə uzadırdı.

–Qorxma, qorxma, Ceyran...

Adil ürəkdən arzu edərki ki, buradan evə qədər olan yolun hamısını belə ensiz bir körpünün üstü ilə geeyranın qolunu buraxmasın.

Quruya çıxandan sonra addımlarını qoşalayıb çiyin-çiyinə yola düzəldilər.

Daha açılmışdılar.

– Nə zərif ayaqların var, Ceyran, – deyə yolda Adil gülə-gülə ona eşitdirdi. –

Elə tufllilərin də qəşəngdir...

Qız əyilib öz ayaqlarına baxdı.

– Bu tuflliləri Saleh müəllimgildən gedəndə sizin məhəllədə bir arvaddan almışam.

– Bizim məhəllədə? – Adil elə bil yuxudan ayıldı. Heyrətlə qızın üzünə baxdı. – O necə arvaddı?

– Nə bilim, sarısaç, hündürboy, kök bir qadındı. Alverçiyə oxşayırdı. Mənə dedi ki, özü üçün Moskvadan gətirib ayağını sıxır, ona görə satır. Qiyməti iki yüz altmışdır, insafsız dörd yüzə verdi.

“Yəqin o, Diləfruzdur! – deyə Adili fikir götürdü. – Bizim qonşuluqda ikinci elə qadın axı, kim ola bilər? Özü də Moskvadan gətirib... hər şey aydındır...”

Adilin qəlbində ailəsinə qarşı bir nifrət hissi baş qaldırdı.

Qız Adilin qəfildən susduğunu görüb soruşdu:

– Niyə fikrə getdin?

– Heç... elə-belə.

Artıq çatmışdılar.

Ceyran qolunu Adilin əlindən çəkdi.

– Demək, gələn çərşənbə axşamı sən kağızla karandaş gətirirsən, – deyə

Ceyrangilin qapılarında ayrılarda Adil könülsüz xatırlatdı.

Qız əlini ona uzadıb gülə-gülə dedi:

– Bəli. Hələlik, gecən xeyrə qalsın! Ancaq sən də gələndə bu saçlarını daramağı yadından çıxarma, ha...

Ceyran əlini Adilin ovcundan çəkərək şiltaqlıqla onun saçlarını qarışdırıb evə qaçdı. Qızın ayaq səsləri kəsilməyincə Adil yerindən tərpənmədi. Onu qəhər boğur, ürəyi sıxılırdı. Adil istər-istəməz Ceyranın bu sözlərini xatırladı: “Anam mənə həmişə bir şey tapşırır, deyir, kiminlə dostluq, yoldaşlıq etmək istəsən, tələsmə, adamını yaxşı tanı. Hətta ailəsinin də kim olduğunu öyrənməyi unutma. Adamlar çox müxtəlif olurlar, onları tanımaq çətindir...” O vaxt qızın bu sözlərində heç bir mənə axtarmayan Adil, indi hər şeyi anlayırdı. Sanki Ceyran bunları ona demişdi. Adilin kim olduğunu öyrənmək istəmişdi. “Mənsə... mən axmaqsa, – Adil şappıltı ilə alnına vurdu, – heç nə anlamadım! Bəlkə o, elə əvvəldən Diləfruzun kim olduğunu bilirmiş! Mənə demək istəmiş! Yox, yox məninki daha Ceyranla tutmaz! O, təmiz, doğru adamlarla, ailəsi halal zəhmətlə çörək qazanan ailələrlə yaxın olmaq istəyir! Mən isə... Ah... Diləfruz! Sən axı, bizim evə neyçün gəldin!...”

Adil bütün bunları fikirləşdikcə bədənini isti tər basır, xəcalətdən nə edəcəyini bilmirdi.

ƏLVİDA, DOĞMA BAKI

Evlərinin açıq pəncərəsindən musiqi və gülüş səsləri eşidən Adil ayaq saxladı. Məmmədin ziyafət məclisi hələ davam edirdi. O, küçədə dayanıb fikirləşdi: “Demək, mən səhv etməmişəm! Atamın gətirdiyi şeyləri Diləfruz satmış! İndi tək-cə qonşular yox, Ceyran da Diləfruzu tanımağa başlayır. Bir azdan, o da hər şeydən xəbərdar olacaq. Bəs mən gələndə dəfə onun üzünə necə baxacağam? Ceyran deməzmi ki, sən oğruları, alverçiləri mühakimə etməyə hazırlaşırısan, ancaq öz ailənin nə işlə məşğul olduğunu görmürsən? Ceyran bunu bilsə, mən nə deyərəm? Yox, mən daha onun üzünə baxa bilmərəm. O bundan xəbərdar olsa, məndən üz döndərər”. Bu gecə gözlənilmədən araya düşən tufli söhbəti Adilin təmiz sevgisinə sanki bir ləkə vurmuşdu: “İndi mən nə edim? Evə getsəm ürəyim sıxılacaq, tanımadığım qonaqların xoşagəlməz sözlərini eşitmək istəmirəm! Elə bu sakit küçələrdə tək-tənha gəzsəm, ondan yaxşıdır!..”

Adil pəncərədən qonaq otağına baxdı. Evin bu tərəfində küçə hündür olduğundan içəri aydın görünürdü.

Dövrəsi adamlarla dolu stolun üstünə cürbəcür yeməklər, par-par parıldayan şüşələr, boşqablar, şərab dolu büllur qədəhlər, göyərtilər və başqa şeylər düzülmüşdü. Məclis uzun sürdüyündən adamların sifətində yorğunluq, stolun üstündə pərakəndəlik hiss edilirdi. Yuxarı başda, Laloçka ilə Diləfruz əyləşmişdi. Laloçka yenə də naz-qəmzə ilə çiyinlərini əsdirərək uzun qara kirpikləri altından qonaqları süzür, özünü bu evin doğma qızı kimi aparırdı. Aşağıda, qapı ağzında oturmuş Rəhman Diləfruzun işarəsilə tez-tez ayağa qalxaraq, gah boşaldılmış qədəhlərə şərab süzür, gah boşqablara plov çəkir, gah da arvadların yelpazələrini gətirib onlara verirdi. Üstündəki qaş-daşları ilə özünü bəxtiyar sayan Diləfruz kəhrəba kimi sarı saçlarını darayıb çiyinlərinə tökmüşdü. O, elə bil gözəlliyini qonaqlara göstərmək üçün tez-tez dikəlib yan-yörəsinə baxır, dodaqlarını bir-birindən ayırmadan gülümsəyirdi.

Qonaqlar Rəhmanın, Rəhman idarə müdirinin, müdir isə özünün tabe olduğu rəisin şərəfinə badələr qaldıraraq sağlıqlar deyirdilər. Kimsə şərabla dolu böyük bir qədəhi Məmmədə uzadaraq onu güclə içməyə məcbur edirdi. Uşaq qədəhi alıb ağzına aparacaq hamı əl çaldı.

Adil xeyli dayanıb onları müşahidə etdi. Birdən bu səhnədən iyrenib nifrətlə pəncərədən uzaqlaşdı. “Yaxşı ki, içəri girmədim!”

İki saat sonra o, məclisin qurtarıb-qurtarmadığını bilmək üçün təkrar pəncərəyə yaxınlaşanda, Laloçkanın evdən çıxdığını gördü. İçəridə Diləfruzla Rəhmandan başqa heç kim yox idi. Arvad stolun üstünə tökdüyü hədiyyələri bir-bir açıb baxdıqca sevindi-yəndən atılıb-düşürdü. Rəhman da bir yerdə qərar tuta bilməyib arvadın gah sağına, gah soluna keçərək, Məmməd üçün gətirilən şeylərlə fəxr edirdi.

Diləfruz kağız bağlamalardan çıxardığı ipək parçanı çiyinə atır, şərifi boynuna dolayır, büllur vazanı yuxarı qaldıraraq şadlıqla fırlanır, oyunların ora-burasını üfələyərək çalır, az qala qanadlanıb uçmaq istəyirdi. Arabir əlinə şəkilli uşaq kitabları və ucuz qiymətli hədiyyələr keçəndə öz-özünə deyilərək bunları evin küncünə tullayırdı.

Diləfruzla atasının bu hərəkətlərini görüb dişlərini qıcayan Adil nələrdə düşündüyünü özü də bilmirdi. Ancaq onu bilirdi ki, bu kiçik pəncərədən gördükləri qəlbini kin və nifrətlə doldurur.

Adil pəncərədən uzaqlaşanda arxadan kiminsə, çılpaq isti qolları onun boynuna sarıldı. O, cəld geri dönəndə Laloçkanın ətir qarışıq şərab qoxuyan boyalı dodaqları onun sifətinə yapışdı. Adilin qolları arasında sıxaraq, ehtirasla dodaqlarından bir öpüş aldı.

– Qoy əvvəlcə mən başlayım, biləsən ki, sevirəm səni! – dedi.

Adil cavab verməyə imkan tapmamış Laloçka onu buraxıb qəhqəhə çəkərək qaçdı və tını burulub yox oldu.

Bir az sonra Adil içəri keçəndə Diləfruzun qəribə nəzərlərlə ona baxdığını gördüsə də heç bir şey anlamadı.

Laloçkanın öpüşündən Adilin sifətinə qırmızı ləkə düşmüşdü. Diləfruz acıqlı-acıqlı onu süzərək, stolun üstünə tökdüyü şeyləri yığışdırmağa başladı.

Oğlunun kədərli olduğunu hiss edən Rəhman özünə məxsus yumşaqlıqla onun könlünü almaq istədi:

– Nöş gəlib qonaqların oturmadı, oğlum? – deyə əlini Adilin qıvrım saçlarına çəkdi.

Fikri başqa yerdə olduğundan, Adil, atasının dediklərini eşitmədi. Bu vaxt Rəhman da onun sifətindəki qırmızı ləkəni görüb təəccüb elədi. Ancaq gözlərini qırparaq danışmadı. Adil stullardan birini götürüb qıraqda əyləşdi.

– Uşağın payını qızdır, yesin, – deyə Rəhman bu gecə arvadın onun sözündən çıxmayacağını güman edərək ərklə tapşırırdı. Lakin Rəhmanın gözlədiyi kimi olmadı. Diləfruz onun sözünə əhəmiyyət vermədən, hədiyyələrlə dolu böyük bağlamı qucağına alıb o biri otağa keçdi.

– İştaham yoxdur, yemək istəmirəm, – deyə Adil əzgin halda cavab verdi və qalxıb yatmağa getdi.

O, çarpayısına yaxınlaşanda sanki dörd tərəfdən divarlar başına uçdu! “Elə təkcə bu qalmışdı?!”

Nərgizin şəkli divardan çıxarılmış, onun yerinə Diləfruzun sinəsi, qolları açıq əksi vurulmuşdu!

Adil dəli kimi o yan-bu yana çırpınaraq otağı axtarmağa başladı. Şkafın üstünə baxdı, kitab rəfinin dalını yoxladı, pərdələri çəkib pəncərələri axtardı. Nəhayət, o, anasının şəklini çarpayının altından tapanda ürəyi sancdı. Bir az gözlərini yumub nə edəcəyini, bu dözülməz təhqirin qarşısında Diləfruz hansı sözlərlə cavab verəcəyini bilmədi. Qəhərdən sanki bu dəqiqə nəfəsi kəsiləcək, boğulacaqdı. O, gözlərini açanda hər şeyi dumanlı gördü. İki gilə yaş yanaqlarından diyirlənib əlindəki şəklin üstünə düşdü. Sanki bu vaxt Nərgizin də gözləri doldu, onun da dodaqları titrəyib hərəkətə gəldi. Adil anası üçün yanan kimi, onun da ana qəlbi kövrəlib balasının halına yandı.

“Yox, mən daha bu evdə qala bilmərəm! Elə bu gecə çıxıb getməliyəm!” deyə Adil fikirləşdisə, hara gedəcəyini düşünmədi. Lakin sözündən də dönmədi. Diləfruzun şəklini divardan qoparıb yerə atdı. Təpiyi ilə qapını açıb aynabəndə çıxdı. Cəld addımlarla pillələri enib həyəətə düşdü.

Məsələni duyan Rəhman ayaqyalın, başıaçıq onun dalınca yüyürdü.

– Adil, Adil!.. Oğlum, geri qayıt.. Atana yazığın gəlsin.

Rəhmanın yalvarışlarına əhəmiyyət verməyən Adil hara getdiyini özü də bilmədən, tələsik və iti addımlarla qırmızı kirəmidli evdən uzaqlaşır, uzaqlaşırırdı...

Yarıqaranlıq otaqda tez-tez papirosunu sümürən Saleh müəllim gözlərini qarşıdakı stolüstü lampanın işığından ayırmadan gah alnını ovuşdurur, gah çənəsini

sığallayır, gah da əsəbi halda yumruqlarını düyünləyib açaraq fikirləşirdi. Onunla üzbəüz oturub başını ovucları içərisinə almış Adil, müəllimin sifətinə baxmasa da, hərəkətlərindən həyəcan keçirdiyini duyurdu. Müəllim, Adil üçün vəziyyətdən çıxış yolu axtarırdı.

Adil evdən çıxanda, gecələmək üçün hara gedəcəyi barədə heç bir qərara gəlməmişdi. Şəhərdə onun dostları, yaxın yoldaşları az deyildi. Ancaq bu vədə heç kimi narahat etmək olmazdı. Bir də kimin evinə getsəydi, vaxtsız gəlişin səbəbini soruşacaqdılar. Adil isə dərini deyə bilməyəcəkdi.

Axşam çağı dəniz tramvayında klarnetin səsini dinləyə-dinləyə Xəzərin ayna suları qoynunda Ceyranla şirin-şirin söhbət edən Adil, bir qədər sonra, qaranlıq küçələrdə tək-tənha, avara-sərgərdan qalmışdı; nə yatmağa yer, nə də dərini söyləməyə adam tapmışdı. O, istər-istəmən, bir neçə il əvvəllər evlərində olduğu bibisi qızı Mənsurəni xatırlamışdı. Səhərdən-axşama kimi onunla gəzib-oynadığı çağlar, ləpə döyəndəki sakit kənd, qumsal dəniz sahilləri gözlərinin qabağına gəlmişdi. Mənsurə nə qədər qayğısız bir həyat keçirirdi! Adil anadan yetim olduğu kimi, o da atasız böyüyürdü. Ancaq Mənsurə həmişə deyib-gülür, şənlik edirdi. Adil isə... “Kaş, indi mən də Mənsurə kimi yaşayaydım!” deyə bir anlığa bibisigilin evlərində olmağa ürəyində böyük həsrət duymuşdu, Mənsurəyə qibtə etmişdi...

Adil küçələrdə çox gəzdi. Hava soyumuşdu. Lakin o üşümürdü. Sanki ürəyində yanan bir od parçası onu isidirdi. Adil Ceyranla görüşdüyü kinoteatrın qarşısına çatanda saat ikini vurdu. O səbəbini özü də bilmədən, binanın qabağındakı hündür səkiyə çıxıb dayandı. Bu dəqiqələrdə Adil sözlə deyilməsi mümkün olmayan qəribə bir hal keçirdi. Sanki ürəyində qəfildən atlı çapdı; qəlbi şiddətlə çırpındı. Adilə elə gəldi ki, indicə Ceyran yenə ağappaq geyinmiş halda ona yaxınlaşıb: “Gedək Adil, küçədə qalma, sənə soyuq olar”, deyəcək və əlindən tutub evlərinə aparacaqdır.

Lakin Ceyrandan başqa da belə adam tapılmışdı.

Saleh müəllim hansı tərəfdənsə çıxıb onun qolundan yapışdı.

– Gedək bizdə yat, – dedi və onu səkinin qırağına çəkdi. Adil çevrilib Saleh müəllimə baxanda kişinin çox həyəcanlı olduğunu hiss etdi.

İndiyədək sonsuz olan Saleh müəllim hələ Nərgizin sağlığında Adili harda görsəydi qucağına götürüb oynadardı. Onu öz doğma övladı kimi sevərdi. Hərdənbir oyuncaq, konfet və başqa yeməli şeylər alıb Adilə bağışlardı. O vaxt Saleh müəllimin Rəhmanla da arası pis deyildi. Çox zaman axşamlar çay içməyə, söhbətə birlikdə oturardılar. Ancaq Diləfruz qırmızı kirəmidli evə gələndən sonra hər şey dəyişdi. Müəllimin ayağı Rəhmangildən kəsildi, Adil də onlara əvvəlki tək tez-tez gedib-gəlmədi.

Bu gecə də Saleh müəllim yenicə yatmışdı ki, Rəhmangildən çıxan sərxoş qonaqların səs-küyünə oyandı. Lakin əhəmiyyət vermədi, gözlərini yumub özünü

yuxuya verdi. Bir az sonra Rəhmanın təlaş içərisində “Adil!.. Adil..” deyə çığırdığını eşitcək hövlnak ayağa qalxdı. Məsələnin nə yerdə olduğunu bilən müəllim, cəld geyinib Adilin dalınca getdi.

Saleh müəllim küçəyə çıxcaq, ətrafa göz gəzdirdi. O, hələ uzaqdan Adili görüb tanıdı, lakin səsləmədi, dalınca düşüb hara gedəcəyini bilmək üçün onu izlədi...

Adil, Saleh müəllimlə onların evinə gəldi. Əhvalatı yerli-yerində ona nağıl etdikdən sonra, Adil qəlbində yüngüllük duydu. Sanki ürəyindən asılmış ağır bir qurğuşun parçası qırılıb düşdü.

– Saleh müəllim, mən neçə dəfə bu barədə yanınıza gəlmək istəmişəm. İstəmişəm sizdən bir məsləhət alım, – deyə araya çökən sükutu Adil pozdu, – ancaq qorxmuşam Diləfruz xəbər tutar, sizi təhqir edər... Onun da xasiyyətini özünüz yaxşı bilirsiniz.

Müəllim çeşməyini alnına qaldırıb aramla cavab verdi:

– Vaxtında sən bunları məndən gizlətməsəydin, vəziyyət bu yerə çatmazdı.

– Siz haqlısınız, Saleh müəllim. Ancaq mən çox şeydən xəbərsiz idim. Bir də təqsir özümdədir. Elə birinci gündən o arvadın hərəkətlərindən gözümlə su içmirdi. İndi ümidim tək-cə sizədir... – Adilin səsi titrədi. – Mən daha Bakıda qalmayacağam. Məni ya Moskvaya, ya da Leninqrad universitetinə düzəldin. Əgər atam... atam mənə bir oğul kimi baxsaydı, az-çox qayğımı çəksəydi, yenə dərd yarı idi. Ancaq o da... o da.. – Adil sözünün dalını gətirə bilmədi. Üzünü müəllimdən çevirib yenə başını əlləri arasına alaraq stola dirsəkləndi.

– Bir yaxşı fikirləş, oğlum... Moskvaya, Leninqrada getmək o qədər də çətin deyil. Ancaq qorxuram sonradan tutduğun işdən peşman olasan. Bəlkə elə Bakıda oxuyasan? Evdə yaşamaq istəmirsən, yataqxanada qalarsan, – deyə müəllim onu bu yoldan çəkəndirmək istədi.

Adilin fikri qəti idi.

– Xeyr, Bakıda qalmaq istəmirəm! Onu yəqin bilirəm ki, bir aya, iki aya yenə atam gəlib məni dilə tutacaq, ürəyim yumşalacaq. Təzədən evə gedib özümü bəlaya salacağam. Uzaqda olsam yaxşıdır, Saleh müəllim, həm qulağım sakit olar, həm də oraları gəzərəm, ürəyim açılar. Siz gəlin məni bu yoldan saxlamayın.

Saleh müəllim papirosunu sümürüb tüstüsünü sinəsinə çəkdi:

– Mənə qalsa, elə bunsuz da Moskvaya getməyi sənə məsləhət görərdim, – dedi. – Ancaq bir məsələ var ki, atandan icazəsiz belə iş tutmaq yaxşı deyil...

– Saleh müəllim, – deyə Adil onun sözünü kəsdi, – əgər atam mənə atalıq etsəydi, siz haqlı idiniz. O bütün ixtiyarını Diləfruza verib. Arvadın zabitəsi gündən-günə artır. İndiyə kimi dözürdüm, amma daha bacarmıram. Evdə dərs hazırlaya bilmirəm. Yanıma dostlarım gəlmir. Sizdən nə gizlin, axır vaxtlar atam çox pis yola düşüb, Diləfruz onu alverə məcbur edir. Bunu, hətta başqaları da mənə deyib... Yəqin siz də...

– Bəli, mən də bilirəm! – deyə Saleh müəllim onun sözünü tamamladı. – Bu işi gizləndə görsələr də, xəbər tutmuşam. Diləfruz Rəhmanı çox pis yola çəkir, əvvəllər o kişi belə deyildi.

Adilin daha öz ailəsi barədə şübhəsi qalmadı.

Saleh müəllim otaqda bir qədər əsəbi halda gəzişdikdən sonra gəlib onun qarşısında dayandı.

– Universitetin rektoruna deyərəm, daha doğrusu xahiş edərəm ki, sənədlərini hazırlatsın, Moskvaya gedəsən. Ancaq vaxta az qalır, gərək elə bu həftə yola düşəsən.

Adil şadlığından qalxıb uşaq kimi müəllimin boynuna sarıldı, onun geniş alnından öpdü. Ancaq Ceyranı xatırlayanda qolları boşalıb yanına düşdü.

Səhər günəşinin şüaları pəncərənin pərdələri arasından çarpayının üstünə düşəndə Ceyran gözlərini açdı. Divardan asılmış aynanın qıraqları işığı özündə əks etdirərək min rəngə çalırdı. Otağın havasında xoş bir reyhan ətri duyulurdu.

Yumşaq yorğan-döşəkdə arxası üstə uzanmış Ceyran bir müddət yerində xumarlandı. Qız yuxudan doymuş olsa da, qalxmaq istəmirdi. Dünənki görüşlərini xatırladıqca, ürəyində gah Adillə, gah da rəfiqəsi Xalidə ilə danışdı.

Ceyran, o gecə qapılarının ağzında Adildən ayrılarkən, onun saçlarını qarışdırıb qaçmasını yadına saldıqca, həm qəlbi qürur hissilə döyünür, həm də öz-özündən utanırdı. Bəzən gəncliyin ehtiraslı məhəbbət duyğuları ağıla üstün gəlirdi. Adam dünən düşünmədən etdiyi bir hərəkətinə, fikirləşmədən dediyi bir sözünə görə bu gün peşman olur. Yenə Adil onun saçlarını qarışdırsaydı, dərd yarı idi. Sən işə bax ki, bunu Ceyran etmişdi. Əgər indi Adil burada olsaydı, Ceyranın əli heç cürə yuxarı qalxmaz, onun saçlarına toxuna bilməzdi. Ancaq dünən Ceyran nə eləmişdi?! “Deyəsən mən özüm istəmədən ürəyimi Adilə sezdirirəm. Yox, bu dəfə görüşəndə necə olur-olsun elə hərəkətlərə yol verməyəcəyəm. Danışanda da fikirləşib danışacağam.”

Ceyran əlini uzadıb çarpayısının baş tərəfindən dolabçanın üstünə qoyulmuş radio cihazının düyməsini burdu. Bir az sonra otağa oynaq musiqi yayıldı. O, qalxıb xalatını geydi. Pəncərələrin pərdələrini açdı. İçəri gözqamaşdırıcı bir işıq doldu.

Bayırda bahar gülümsəyirdi. Musiqidənmi, yoxsa Adil haqqında düşündüyündənmi, qızın qəlbi fərəhlə doldu. O, az qala əl-qolunu qaldırıb oynamaq istədi. Aynanın qabağında keçəndə dayandı, pərişan saçlarını üzündən yığıb qaydaya saldı. Sonra qrafini götürüb pəncərədəki reyhan dibçəklərinə su tökdü. Qız bu dəm nə düşündüsə, yenə aynanın qabağına gəldi. Bu dəfə çox diqqətlə gözlərinə baxdı. Ceyran səhv etmirdi; onun gözlərində Adilin təkə əksi görünürdü. Qalan hər şey məlum idi! Doğru demişlər, göz qəlbin aynasıdır! Ceyran bütün sirri ürəyində gizlətməyi bacarırdı. Ancaq gözlərindən qorxurdu. Yaxşı ki, dünən gecə o, Adildən ayrılıb evə gələndə anası yatmışdı. Yoxsa arvad

hər şeyi duyardı. Ceyran belə işlərdə qadınların kişilərdən daha həssas olduğunu bildiyi üçün atasından çox, anasından ehtiyat edirdi.

Evi səliqəyə salıb nahar etdikdən sonra yenə öz otağına keçdi. Kağız-qələm çıxarıb srağagün Xalidədən aldığı məktuba cavab yazmaq istədi. O, bu dəfə rəfiqəsinə cavab verməyi qəsdən təxirə salmışdı. Ürəyini boşaltmağa başqa yaxın adam tapmadığından Ceyran Adillə olan hər görüşü, hər söhbəti haqqında Xalidəyə yazmaq istəyirdi. İndi Ceyran məktubun cavabını iki-üç gün gecikdirmiş olsa da, axırncı görüşdən sonra yazmağa təzə sözü vardı. Ancaq əlinə qələm götürəndə nə yazacağını bilmədi, daha doğrusu bacarmadı. Xalidə ondan heç nəyi gizlətmirdi. Axırncı məktubunda qız yazırdı: "... Ceyran, dünən məktubunu alıb oxuyandan sonra ürəyim yumşaldı. Həm də o qədər sevindim ki! Ona kimi elə bilirdim mən nə isə böyük bir cinayət eləmişəm. Düzdür, Nadirlə aramızda heç bir ciddi söhbət olmamışdı. Ancaq səndən nə gizlədim, ürəyimdəkini özüm bilirdim! Sənin o qıvrımsaç, qəşəng oğlan haqqında yazdıqlarını oxuyub kluba getdim. Mənim sarısaçlı qəşəngim də orda idi. Başını nə ağrıdım, bu dəfə kefimi çox kök görüb ürəkləndi. Mənə "Romeo və Cülyetta"dan elə sözlər dedi ki.. Özü də sinəsindən! Az qala mən də hamısını əzbərləmişəm. Bilmirəm işin axırı necə olacaq... Ancaq Ceyran, Nadir də pis oğlana oxşamır..."

Xalidənin səkkiz dəftər səhifəlik bu məktubu Ceyranı da həvəsləndirdi. O da ürəyini kağıza boşaltdı...

Adilin evdən getdiyi üç gün idi. Rəhmanı fikir götürmüşdü: "Görəsən uşaq harda qaldı? Başına nə iş gəldi? Gecələr kimin evində yatdı?"

Hər dəfə qapının zəngi çalınanda kişi qalxıb həyəətə yüyürür, gələnin başqa adam olduğunu bilcək qolları boşalıb yanına düşürdü. Ancaq bu barədə Diləfruzu təqsirləndirib, onu danlamağa qorxurdu. Üç gün idi ki, gecələr Rəhman yata bilmir, səhərə kimi yerində qovrulurdu. "Bu nə işdi mənim başıma gəldi, – deyə düşünürdü. – Kaş heç o Məmməd qoduğun üç yaşı tamam olmayaydı!"

Sabah Moskvaya növbəti səfərə çıxacaq Rəhman evinə bir həftədən sonra qayıdacaqdı. Barı gedənə kimi Adilin harada olduğundan xəbər tutsaydı, ürəyi bir az rahatlanardı.

İndi də aynabənddə pəncərə qabağında oturmuş Rəhman nəzərlərini həyəət qapısından ayırmadan, intizarla oğlunun yolunu gözləyirdi. Ərinin həyəcanlı olduğunu duyan Diləfruz gah tez-tez evə girib çıxaraq hikkə ilə qapıları çırpır, gah da onun acığına şirin dillə Məmmədi çağırır, oğlunu əzizləyirdi.

Birdən həyəət qapısının zəngi çalındı. Rəhman pilləkənləri nə vaxt endiyini bilmədi.

Gələn Adil idi!

Sevindiyyindən kişinin dili-dodağı əsdi.

– Adil... yaxşı ki, gəldin... çox sağ ol, oğlum...

Adilin sifətində daşdan yonulmuş heykəldə olduğu kimi sanki heç vaxt dəyişməyəcək bir ifadə vardı.

– Bəli, gəlmişəm, ancaq yenə gedirəm!

– Necə? Sən nə danışırsan, oğul? Adam heç öz doğma atasını da atarmı? Sən gəl bu inadkarlığı buraxginən, mənə yazığın gəlsin.

– Ata, əgər mən evdə qalmalı olsam, gərək Diləfruz getsin. Bu da sənə əl verməz! – deyə Adil öz otağına keçdi. Onun qəfildən içəri girdiyini görən Diləfruzu sanki ilan çaldı. Arvad özünü itirdi.

– Rəhman! – deyə qorxaq bir səslə ərini yanına çağırdı.

– Zəhrimar Rəhman! – deyə kişi bu dəfə qorxmadan cavab qaytardı. – Yenə termometr? Mənim başıma bu müsibəti sən gətirdin! Nanəcib!

Adilin üçcə gün əvvəl çıxdığı otaq tanınmaz bir şəkllə düşmüşdü: onun səliqə ilə saxladığı kitablar pərakəndə halda yerə səpələnmişdi. Stolun üstündəki kağızlar bir-birinə qarışmışdı, mürəkkəb dəstgahının yerinə Məmmədin oyuncaqları tökülmüşdü. Adilin hələ beşinci sinifdə oxuyarkən yaxşı işinə görə pioner dəstəsindən hədiyyə aldığı qlobusu, yəqin ki, Məmməd top yerinə oynatdığından, evin ortasına atılmışdı. Həmişə Adilin su verib saxladığı güllər saralıb solmuşdu. Onun çarpayısında Məmməd yatmışdı.

Adil anasının şəklini, lazım olan kitablarını və paltarlarını çamadanına yığıb tarını götürdü. Bir daha divarlara baxaraq bayıra çıxdı.

Rəhman qapıda onun qabağını kəsdi:

– Getmə, oğul! Yalvarıram sənə, getməginən, mənə qulaq as!

– Yox, ata, daha gecdir, – deyə hər iki qolunu yana açıb onu bayıra buraxmaq istəməyən atasına sonuncu dəfə diqqətlə baxdı. Adil, onun qocaldığını sanki bu gün gördü. – Sağ ol, ata, mən daha gözləyə bilmərəm.

– Hara gedirsən, oğlum? Atandan yerini də gizlədirsən?

– Moskvaya!

O biri evdə bu sözləri eşidən Diləfruzun qəlbinə sevinc doldu.

– Oğlum, adam öz doğma evini atmaz. Tüpürmə quyuya, bəlkə suyundan içməli oldun...

Rəhman başını əsdirə-əsdire oğluna baxıb, yenə nə isə demək istədi, ancaq bacarmadı. Sanki gözlərilə ona: “Oğul, məni tək qoyub hara gedirsən?” deyə yalvardı.

Adilin çamadanı qaldırdığını görən Rəhmanın ürəyi yenə dözmədi.

– Bəs, oğlum, bilet pulu, xərclik!..

– Bilet pulum da, xərcliyim də var.

– Heç olmasa məniynən bir yerdə gedəydin.

– Xeyr, ata, mən bu gün getməliyəm. Salamət qal!

Adil çıxmaq istərkən birdən nə xatırladısa, geri döndü, üzünü, məzlum-məzlum ona baxan Rəhməna tutub içəri evdə oturmuş Diləfruzu göstərdi:

– Ata, çalış ki, o ifritə səni də bu evdən didərgin salmasın.

Diləfruz oturduğu yerdən dik qalxdı. Arvadın gözləri kəlləsinə çıxdı. Tez özünü aynabəndə atdı. Ancaq cavab vermədi. Bu dəfə Adilin sifəti ona çox dəhşətli göründü.

ÇIRAQBAN ŞƏHƏR

Mən də Adil kimi gözəl bir axşam çağı bu çırağban kaşanələr şəhərinə ilk dəfə gələndə gözümlə gördüklərimin həqiqət olduğuna inana bilməmişdim. O zaman gecə yarıya kimi paytaxtın küçələrində gəzdikcə ayaqlarımın yerə dəydiyini hiss etmişdimsə də, Moskvada olduğuma inana bilməmişdim. Kreml saatının doğma səsini dönə-dönə, lap yaxından eşitmişdimsə də, Moskvada olduğuma inana bilməmişdim. Geniş prospektlərlə yanımdan şütüyüb keçən saysız-hesabsız minik maşınlarının işığından gözlərim qamaşmışdısa da, Moskvada olduğuma inana bilməmişdim. Nəfəs aldıqca yüngül və təmiz havadan ciyərlərimə bir sərinlik yayıldığını duymuşdumsa da, Moskvada olduğuma inana bilməmişdim. İnana bilməmişdim ki, bütün bunlar bir yuxu deyil, sabah da, o biri gün də, həmişə, istədiyim vaxt mənim üçün təkrar oluna biləcək böyük səadətdir!

O axşam paytaxtın mərmər kimi hamar asfalt döşənmiş geniş Qorki küçəsi adamlarla dolu idi. Burada böyük aynalı, əlvan işıqlı vitrinlər cürbəcür şeylərlə bəzənmişdi. Onlardan bəzisində qadın, kişi müqəvvalarına geydirilmiş ipək paltarlar, bəzisində şlyapalar, xəz papaqlar, rəngbərəng çəkmələr, digərində uşaq oyuncaqları, şirniyyat şeyləri, dadlı meyvələr vardı. Bir sözlə, istədiyiniz şeylərin hamısını bu vitrinlərdə tapmaq olardı.

O gün Hərbi-Dəniz Donanması bayramı idi. Moskvalılar yaylım atəşinə tamaşa etmək üçün meydanlara çıxmışdılar. Səkilərdən adamlara toxunmadan keçmək mümkün deyildi. Küçənin ortasında yeddi-səkkiz cərgədə hər iki tərəfə axışan maşınlar elə nizamlı gedirdi ki, sanki onlar görünməz tellərlə bir-birinə bağlanmışdılar. Bu mənzərəyə qıraqdan tamaşa edəndə çox qərribə görünürdü: irəli axışan maşınların hamısı faralarında güclü ağ işıq gətirir, uzaqlaşanlar isə arxasında kiçik qırmızı çıraqlar aparırdı.

O axşam mən “Oxotni ryada” yenicə çatmışdım ki, Kreml saati səkkizi vurdu. Elə bu vaxt qəflətən ətrafı boğucur gurultu bürüdü, hər tərəfdən işıq fəvvarələri yuxarı qalxdı. Sonra bu fəvvarələr səmada yanar söyüd ağacına bənzər bir şəkil aldı və başımın üstündə yavaş-yavaş aşağı enməyə başladı. İndi yaylım atəşinin bu saysız-hesabsız işıqları göydən asılmış əlvan çilçıraqları xatırladırdı. Azacıq sonra, sanki bu çilçıraqların lampaları yerindən qopdu, qırılmış boyunbağı dənələri kimi yerə töküldü. Meydana toplaşan adamlar dayanıb bu ürək fərəhləndirən işıqlara baxır və yenə ikinci atəşdən diksinməmək üçün qulaqlarını

tutub tez-tez gözlərini qırpırdılar. Sonra bir də, bir də, dalbadal yaylım atəşi açıldı və eyni mənzərə dönə-dönə təkrar olundu.

Araya əvvəlki sakitlik çökəndən sonra mən başımı qaldırıb göyə baxdım. Yuxarıda – zümrüd səmada hələ də bir neçə qırmızı işıq yanırdı. Lakin mən səhv etmişdim. O işıqlar Kremlin ulduzları idi! Onlar əbədi sönməz işıqlardı!

Mən şəhərə aludə olduğumdan, o qədər gəzmişdim ki, qıçlarımın yorulduğunu, ancaq evə gələndən sonra hiss etdim.

Gecə də açıq pəncərə qabağında oturub xeyli vaxt Moskvaya baxdım. Paytaxtın küçələrində yenə əlvan lampalar göz qırparaq yanırdı. Sanki onlar axşamdan yerə tökülən yaylım atəşinin işıqları idi, hələ də sönməmişdi.

Təsadüfə bax ki, Adil də, mən də Moskvaya eyni vaxtda gəlmişik. Lakin şəhər böyük, adam çox, görüşə bilməmişik. Ehtimal ki, o günlərdə ikimiz də Qızıl meydanın geniş sinəsində addımlamış, başında beşguşəli ulduzlar yanan Kremlin qüllələrinə, Mavzoleyə, Minin və Pojarskinin məğrur tunc heykəllərinə baxmış, Lenin muzeyinə tamaşa etmişik. Ancaq görüşə bilməmişik. Əgər mən Adili görsəydim, Bakıdan çıxandan sonra baş verən bütün əhvalatı yerli-yerində ondan soruşub öyrənər və sizə nəql edərdim. Bu mənə qismət olmadığından, sizə Adilin haqqında sonradan eşitdiklərimi danışacağam.

... Saleh müəllimin köməyi ilə Bakı universitetindən Moskvaya köçürülmək razılığı alan Adil, bütün sənədlərini hazırladıqdan sonra tərəddüd etdi. Ceyran gözlərinin qabağında durdu. Sanki qızın səsini də eşitdi. “Bəs məni atıb hara gedirsən, Adil?”, “Yox, Ceyran, mən daha bundan sonra sənə lazım deyiləm. Unut məni! Birdəfəlik qəlbindən çıxarıb at. Mən sənə təmiz adına ləkə vurmaq istəmirəm. Bilirəm, sonra sən mənə yalançı deyəcəksən. Deyəcəksən ki, ağız dolusu doğruluqdan, təmizlikdən dəm vuran sən özün çirkin əməllərin şahidisən, ancaq hər şeyi gizlədirsən.. Sən haqlısan, Ceyran! Mən nə edə bilərəm, gücüm, ancaq buna çatır. Səndən ayrılmaq mənə çətin olsa da gedəcəyəm.”

Adil yolxərci üçün də atasına ağız açmaq istəmədi. Anasının yadigarı – qızıl saatını satdırmağa məcbur oldu. O, bilet almağa gedən günü Saleh müəllimlə görüşdü. Müəllim cibindən çıxardığı bileti ona uzatdı.

– Al, oğlum, – dedi, – mən sənə vəziyyəti bilirəm.

Adil utandı. Son vaxtlar ona atalıq qayğısı göstərən bu kişinin sözünü yerə salmadı. Bileti alıb müəllimə təşəkkür etməyə söz tapmadı.

Ertəsi günü Adili ötürmək üçün Saleh müəllim vağzala gəlmişdi. Rəhman da orada idi.

Müəllim deyirdi:

– Nə lazımın olsa, utanma, yaz göndərim. Elə məni də öz əmin bil.

Əgər Adil bacarsaydı, müəllimdən bircə xahiş edərdi: onun vasitəsilə Ceyrana ikicə kəlmə söz çatdırardı: “Bağışla, Ceyran!” Ancaq bu mümkün deyildi.

– Yaxşı yol, oğlum, darıxma. Vaxtın olanda məktub yaz, – deyə qatarın yola düşməsinə az qaldığını görəndə müəllim qolu üstünə saldığı Adilin paltosunu ona

verib ata məhəbbətilə alnından öpdü. – Dərslərində sənə müvəffəqiyyət arzu edirəm!

– Çox sağ olun, Saleh müəllim! – Rəhman da keçib oğlu ilə görüşdü. Adilə pul təklif etdisə də, o almadı. Kişi yenə nəşə demək istədi, bacarmadı, dodaqları titrədi, gözləri doldu. Dəsmalını çıxarıb qırağa çəkildi.

Parovoz fit verdi. Müəllim həsir şlyapasını çıxarıb başı üstündə yellədi. Qatar yola düşdü.

Pəncərədən görünən mənzərələr əvvəlcə yavaş-yavaş, sonra sürətlə dəyişməyə başladı. Adil Bakıdan uzaqlaşdı.

... Qatarın Biləcəriyə çatmasına az qalmışdı. Provodnik bir-bir kupelərə girib biletləri yoxlayırdı. Növbə Adilə yetişəndə o, qalxıb paltosunun cibini qurdaladı. Biletlə birlikdə əlinə iki təzə yüzlük çıxdı. Adil o dəqiqə məsələni anladı. Bu pulları Saleh müəllim qoymuşdu! “Eybi yoxdur, sənin xəcalətin mənim boynuma!” deyə Adil ürəyində Saleh müəllimə bir daha təşəkkür etdi.

Ceyranla tanış olduqdan sonra tez-tez vaxtı öyrənməyə adət etmiş Adil, indi də qeyri-iradi olaraq pəncəyinin qolunu yuxarı çəkib biləyinə baxanda bədəninə tər basdı. Kupədə onunla üz-büz əyləşmiş kişi Adilin saati unudaraq evdə qoyduğunu zənn edib dilləndi:

– Altıya iyirmi dəqiqə qalır, oğlum.

– Altıya iyirmi dəqiqə qalır, qızım, – deyə yataq otağında, ayna qabağında saçlarını darayaraq görüşə tələsən Ceyranın sualına anası cavab verdi. Xurmayı tellərini xüsusi səliqə ilə hörüb əl-üzünü yuduqdan sonra, Ceyran ara qapını örtüdü. Adilin xoşuna gələn ağ tuflilərini geyib xalətini soyundu. Ertədən ütüləyib hazırladığı mavi ipək paltarını çıxarıb bəzək stolunun qabağına keçdi. Qız, bədənnüma aynada, mərmərdən tökülmüş kimi dümağ qollarını, girdə, ətli çiyinlərini, qabarıq sinəsini görəcək yanaqları qızardı. Ceyrana elə gəldi ki, bu dəqiqə evin hansı bucağındasa gizlənmiş Adil xəlvəti ona baxır. O, sövqi-təbiiliklə paltarını başına salıb aşağı əyildi; qollarını yarıçılpaq döşlərinin üstünə qısıb tələsik geyindi, sonra ayağa qalxıb oğrun-oğrun ətrafına baxdı...

Ceyran rəsm albomu və “neqro” karandaşlarını götürüb evdən çıxanda görüşə hələ on dəqiqə qalırdı. “Eybi yoxdur, vaxtından tez çatacağam, – deyə o qədər də tələsmədi. – Geciksəm də Adil məni gözlər.”

Üfüq, mis kimi qızarmışdı. Yol kənarındakı cökə, ayland ağaclarının yarpaqları xəfif yeldən asta-asta əssə də, havada hələ istilik duyulurdu. Şəffaf, təmiz səmada topa-topa ağ buludlar görünürdü. Evlərin küçələrə baxan pəncərələrinin bəzisi taybatay açılmış, bəzisinə ağ pərdələr çəkilmişdi. Sağ tərəfdəki səkiyə kölgə düşmədiyindən adamların çoxu sol səki ilə gedirdi.

Ceyran dəniz vağzalının yanından Kirov prospektinəburulub İyirmialtıllar bağına gəldi. Vaxta hələ vardı. Qız gəzinmək, komissarların heykəllərinə tamaşa etmək istədi. Ceyran, rəssamlıq texnikumunda oxuyanda bu heykəllərin haqqında

az eşitməmişdi. O, bunların hamısının tarixçəsini, nə vaxt və hansı heykəltəraş tərəfindən hazırlandığını bilirdi. Hətta fotoşekillərini belə öz albomunda əzizləyirdi. Bu, adi bir həvəs deyildi. Ceyran da gənc bir sənətkardı. Elə buna görə də bağda rast gəldiyi hər mənzərəyə – əlvan çiçəklərə, skamyalarda cərgə ilə oturan adamlara diqqətlə baxırdı.

Ceyran görüş yerinə gəldi, bənövşə kimi boynunu burub sevdiyi oğlanın yolunu gözləməyə başladı. O, intizarlı nəzərlərini gah sağa, gah sola çevirir, gah da dönüb arxaya baxırdı. “Gecikir! Dayan, qoy gəlsin, onun qıvrım saçlarını elə qarışdıracağam ki...”

Ceyran çox gözlədi. Vaxtdan yarım saat ötdü. Ancaq qız evə dönmək istəmirdi. “Yəqin bir səbəb var, yoxsa mütləq gələrdi.” O, bu fikirlərlə getməyə hazırlaşdı ki, Saleh müəllimin, həsir şlyapası əlində, yavaş addımlarla ona tərəf gəldiyini gördü.

– Qızım, sən burda nə gəzirsən? – deyə müəllim yaxınlaşıb əl verdi. – Sən də mənim kimi təmiz havaya çıxmısan?

Ceyran yalan deməyə məcbur oldu.

– Bəli.

– Görürəm rəsm albomu ilə, karandaşla gəlmisən.

– Bəli, bunları götürdüm ki, bəlkə bir şey çəkdim.

– Lap əcəb eləmişən, – deyə Saleh müəllim, çarhovuzla üzbəüz skamyaya çatanda dayandı.

– Otur, qızım.

Ceyran müəllimin yanında əyləşdi.

– Bir şey çəkə bildinmi?

– Yox, çəkmədim, həvəsim gəlmədi.

Müəllim zarafata keçdi:

– Yaxşı, bəs evdən çıxanda həvəsini niyə özünlə gətirmədin?

– Gətirmişdim, burda itirdim.

İkisi də güldü.

Lakin qızın ürəyi narahat idi. Vaxtdan xeyli keçsə də, o, dörd gözlə ətrafa baxırdı. Birdən Adil ağacların dalından çıxıb bura gəlsəydi, Ceyran çox pis vəziyyətdə qalacaqdı; müəllimi qoyub onun yanına qaça bilməyəcəkdi.

– Hə... elə burdan ötürdüm, səni görüb gəldim, – deyə müəllim bir papiros yandırdı. – İşlərin necə gedir, qızım?

– Mənə, müəllim, muzeydə iş verirlər, ancaq hələ götürməmişəm.

– Niyə?

– Bəlkə, Leninqrada, rəssamlıq akademiyasına getdim.

Ceyran bu sözləri deyəndə Adili düşündü. Hələ bu barədə Adillə məsləhətləşməmişdi. Bəlkə heç o razı olmayacaqdı, iş elə gətirəcəkdi ki, Ceyran həmişəlik Bakıda qalacaqdı. İndi qız bütün işlərdə Adillə razılaşmaq istəyirdi. “Yox, yəqin daha Leninqrada getməli olmayacağam. Axı Adil Bakıda,

universitetdə oxuyacaq”, deyə Ceyran əvvəllər bu barədə düşünməmiş olsa da, indi bir anda hər şeyi qət elədi.

Əlbəttə, Leninqrad akademiyasına getsən, ağıllı iş görərsən. O akademiya çox böyük sənətkarlar yetirib... – Müəllim sözünə azacıq ara verdikdən sonra astadan əlavə etdi: – Bizim qonşuda Adil adlı bir oğlan vardı, bəlkə evimizə gələndə özünü də görmüsən. Bu gün o da oxumağa Moskvaya yola düşdü. Mən də onu ötürməyə getmişdim.

Sanki ətrafdakı ağaclar kökündən qopub Ceyranın başına fırlandı, yer ayaqlarının altından qaçdı. Qıza elə gəldi ki, bu dəqiqə oturduğu skamyanın söykənəcəyindən yapışmasaydı, yıxılacaqdı.

Müəllim yenə Adilin haqqında danışdı. Ancaq Ceyran onu eşitmirdi.

Qız dizləri üstündə tutduğu albomu nə vaxt yerə saldığını bilmədi. Tez əyilib albomu götürdü, həyəcanlandığını bürüzə verməmək üçün başını aşağı dikib soruşdu:

– Siz o meynəli həyətdəki tarçalan oğlanı deyirsiniz?

– Ay sağ ol, özüdür ki, var! Qıvrımsaç oğlan. Ceyran, onun xətrini o qədər istəyirdim ki!..

Müəllim fikrini tamamlamadı; Adilin ailə həyatında baş verən hadisələri Ceyrana açıb danışmağı lazım bilmədi.

– Hə... – deyə Saleh müəllim papirosunu söndürüb davam etdi: – Elə o da birdən bu fikrə düşdü. Beş-on gün bundan qabaq yanıma gəlmişdi...

Ceyran təəccüblə soruşdu:

– Beş-on gün?!

– Hə, on gün, ancaq olar. Dedi ki, Moskvaya getmək istəyirəm. Dedim get, oğlum, ali təhsilini də mərkəzdə al, əməlli-başlı bir hüquqşünas olub gələrsən.

Daha şübhə yeri qalmamışdı! Əgər Ceyran tək olsaydı, bu dəqiqə ikiəlli üzünü qapayıb hönkür-hönkür ağlayacaqdı.

Qız, müəllimin ona baxdığını görüb özünü doğrultmağa çalışsa da, bacarmadı.

– Nə var, Ceyran, gözümə birtəhər dəyirsən?

– Heç, bir şey yoxdur. Moskvaya getməkdən söz düşdü, ürəyim birtəhər oldu. Axı, mən də Leninqrada getmək istəyirəm.

– Darıxma, darıxma, sən də gedərsən. Bu il olmasın, gələnlə il olsun. Leninqradın da, Moskvanın da qapıları üzünü açmışdır.

İndi Ceyran nəinki Adilin yolunu gözləmir, hətta ürəyində onu məzəmmət edirdi. “Dünyada gör necə adamlar varmış! – deyə o qədər də yaxından tanımadığı bir oğlana bu tezliklə könül bağladığı üçün özünü danlayırdı. – Sən demə, o, çoxdan Moskvaya getməyə hazırlaşmış! Hələ bir məni də aldadıb bu gün görüşə çağırır. Mən axmaq da onun sözlərinə inanıb şəklini çəkməyə gəlirəm.”

Ceyran bütün həyatı boyu heç vaxt bugünkü kimi pis vəziyyətə düşməmişdi. Qız, keçən həftə Adildən ayrılarkən onun saçlarını qarışdırıb qaçdığını düşündükdə

xəcalət çəkirdi. Sanki əynindəki paltarı qızmış dəmir kimi bədənini yandırır. “İndi başa düşdüm ki, mən nə qədər ağılsızlıq eləmişəm. Keçən həftə onunla dəniz gəzintisinə də çox nahaq çıxdım. Eh! Adamları tanımaq nə qədər çətinmiş! Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış?!”

Ceyran otura bilmədi.

– Bağışlayın, müəllim, – deyə ayağa qalxdı, – mən çoxdan gəlmişəm, evdə nigaran qalarlar.

– Xoş getdin, qızım, hərdən qoca müəllimini də yada sal.

Ceyran, müəllimə razılıq edərkən üzünə xoş bir ifadə vermək istədi. Lakin sifəti elə qərribə şəklə düşdü ki, onun bu dəqiqə ağlayacağını, güləcəyini təyin etmək çətindi. Ceyran yolu necə gəldiyini, evə nə vaxt çatdığını bilmədi. Otağına girən kimi paltarını soyunmadan çarpayıya yığıldı.

Əziz xatirə kimi saxladığı mürəkkəb qabı yazı stolunun üstündə gözüne dəydi. Ceyran ilan vurmuş kimi yerindən sıçrayıb pəncərəni açdı, mürəkkəb qabını götürüb küçənin ortasına, daşlara çırpdı...

Bir tərəfdən Moskvanın qaynar həyatı, şəhərin gəzməli yerləri, digər tərəfdən universitetdə dərslərin başlanması və səs-küylü yataqxana Adilin kədərini dağıtdı. Gülürüz, şən yoldaşlarının şirin söhbətləri qaşqabaqlı, qəlbi kinli Diləfruzun acı sözlərini unutturdu. İndi Adil atası haqqında da əvvəlki qədər düşünmürdü. Lakin Ceyranı heç cür yaddan çıxarmırdı. Qızla olub keçənlər Adilə uşaqlıq xatirələri qədər uzaq, çox uzaq görünürdü. Onun məhəbbəti, yarandıqdan sonra öz gözəlliyilə bircə gün fəxr edib məhv olan alabəzək kəpənlərin ömrü kimi gödək olmuşdu. Bir də Ceyranın üzünü görmək ona qaranlıq gecədə günəşi görmək qədər çətin gəlirdi. Bəzən o qarşısına çıxan bir qızı Ceyrana oxşadanda ürəyi yerindən oynayır. İstər-istəməz dönüb bir də ona baxır, keçən günləri xatırlayır. Ceyrana göndərdiyi məktublarnın geri qayıtdığı yadına düşəndə bütün ümidləri alt-üst olurdu. “Kim bilir, bəlkə o, tamam üz döndərüb məndən, – deyə Adil düşünürdü. – Yoxsa, belə etməzdi, bu vaxta kimi bir cavab yazardı.”

Buna baxmayaraq Adil Ceyrandan yenə əlini üzürdü. Hər dəfə Bakıdan məktub alanda əvvəlcə zərfin üstündə Ceyranın adını axtarırdı. Lakin gələn məktublarnın çoxu Saleh müəllimdən olurdu.

Evdə özünü kimsəsiz sayan Adil, indi onunla fakültədə oxuyan tələbələrlə qaynayıb-qarışırdı. Yataqxanada çarpayısı Adillə yanaşı olan Borisi isə o, özünə yaxın dost sayırdı.

Boris də Adil kimi hündür, enlikürəkli, dolubədənli bir oğlan idi. Onun girdə sifəti, güclə görünən ensiz seyrək qaşları və bizim Xəzərin suları kimi mavi gözləri vardı. Boris yayda da, qışda da üç-dörd gündən bir, başına ülgüc çəkdiyindən heç kəs onun saçlarının nə rəngdə olduğunu görməmişdi. Bəzi yoldaşları ona sataşıb deyərdilər:

– Mən Boryanın saçlı vaxtını görmüşəm, yaşıl rəngdədir.

Bir başqası da bu zarafata qüvvət verərək əlavə edərdi:

– Onda təqaüdü gecikdirmişdilər, qırxdırmağa pulu olmamışdı.

– Məncə, Boryaya ürək vermək nahaqdır, uşaq-zad deyil ki, – deyə başqa bir tələbə söhbətə qarışardı. – Özü də mənə danışib ki, anadangəlmə keçəldir.

Boris inciməzdi. O, Adillə yaşıd idi. Ancaq dərin söhbətlərini, mübahisə etdiyi vaxtlarda isbat üçün gətirdiyi dəlilləri və bəzi yoldaşlarına verdiyi ağıllı məsləhətləri eşidəndə, adama elə gəlirdi ki, o, üzdən cavan görünür, əslində yaşı çoxdur. Boris elmi mübahisəni çox sevər və əksər hallarda qalib çıxardı. O, təkcə hüquqşünaslıq fakültəsinin tələbələr ilə deyil, ədəbiyyat, tarix, hətta fizika-riyaziyyat sahəsində oxuyanlarla da mübahisəyə girişərdi. Yeri gələndə Şekspirin, Puşkinin, Çexovun əsərlərinə təhlil verər, Napoleon, Kutuzov kimi sərkərdələrdən söhbət açar, Arximed, Paskal, Nyuton qanunlarından danışardı. Borisin dediklərinin çoxu kitablarda olmasa da, onun sözlərinə heç kim şübhə etməzdi.

“Boris bizim universitetin canlı ensiklopediyasıdır!” İlk tanışlıqdan sonra Adil ona belə ad vermişdi. Lakin yoldaşları Adildən qabaq onun adını “professor Boris Vasilyeviç” qoymuşdular.

Borisin çarpayısının başı üstündən bir qız şəkli asılmışdı. Neft-texnoloji fakültədə oxuyan bu moskvalı qız Borisin canı-ciyəri Nataşa idi. Nataşa o qədər də gözəl deyildi: qısa sarı saçları, arıq sifəti, xırda gözləri və findıq kimi balaca burnu vardı. Əgər Nataşaya Borisin gözü ilə baxsaq, ondan gözəl ikinci bir qız təsəvvür etmək çətindi. Elə bir-birini yaxşı tapmışdılar. Məgər Boris çox yaraşlıq idi? Məsələ gözəllikdə deyil, ürək təmiz olsun!

Hər tənəffüsdə bir yol görüşmələrinə baxmayaraq, Nataşanın adı Borisin dilindən düşməzdi. İş o yerə çatmışdı ki, hərdən Boris yataqxanada olan oğlan yoldaşlarına da çaşıb “Nataşinka” deyərdi.

Borisin bir pis xasiyyəti vardı, həddindən artıq səliqəsiz və pinti idi. İxtisasından kənar kitabların mütaliəsilə o qədər məşğul olardı ki, özünə baxmağa, üst-başını qaydaya salmağa, dərs ləvazimatını səliqə ilə saxlamağa əhəmiyyət verməzdi. Yataqxanada pəncərələrə, stolların, dolabçaların üstünə, paltar ş kafına – hara baxsaydın Borisin şeylərini görərdin. Hər iki gündən bir gah qələmini itirər, gah mühazirə yazdığı dəftərini axtarar, gah da kepkasını harda qoyduğunu unudub yataqxananı ələk-vələk elərdi. Belə hallarda Boris yuxudan duran kimi yoldaşlarından hər hansının gözünə dəyən qələmini götürər, kepkalardan da birini başına basıb dərəcə yollanardı. Bu da mümkün olmayanda soyuğa, yağışa əhəmiyyət verməzdi, gödək paltosunun yaxalığını qaldırıb başıaçıq yataqxanadan universitetə qaçardı. Yoldaşlarını özünə güldürməmək üçün “başımı soyuğa öyrədirməm, canıma xeyri var”, deyərdi. Boris, ancaq Nataşagilə gedib-qayıdandan sonra bir balaca səliqəyə düşərdi. Qız onun köynəyini, qalstukunu ütülər, pəncəyinin qırılmış düymələrini tikər və həmişə də üzünü danlardı.

– Borya, heç bilmirəm bu pintilikdə səndən nə hüquqşünas olacaq!

– Sözündə bir az həqiqət var, Nataşacan, ancaq bu işdə məndən çox sən təqsirkarsan.

– Mən nə üçün?

– Çünki evlənməyi sən yubadırsan. Məsələ tək mənlik olsaydı, indi kukla kimi səliqəli bir oğlandım, bir düjün də uşağımız vardı.

Belə vaxtlarda Nataşa zarafatla Borisin üzünə vurur, və qızarıb qaçardı.

Adil Borisə elə öyrəşmişdi ki, o, yataqxanada olmayanda darıxar və tez-tez pəncərədən bayıra boylanıb dostunun yolunu gözlərdi. Lakin aralarındakı yaxınlığa baxmayaraq, ona nə Ceyran barədə, nə də ögey anasının rəftarı haqqında danışmamışdı. Bu onun uşaqlıq xasiyyəti idi. Sırrını başqalarına açmağı xoşlamazdı.

Bir dəfə – onda Adil beşinci sinifdə oxuyurdu – bərk qar yağmışdı. Bayırdan gələn Nərgiz isti şalı olmadığı üçün donduğundan şikayətlənmişdi. Rəhman isə buna əhəmiyyət verməmişdi. Atasının bu laqeydliyi Adili düşündürmüşdü. Bu əhvalatdan iki-üç həftə sonra, bir axşam Nərgiz oğlunun şalvarını ütüləyəndə onun cibindən bir dəstə kağız pulun yerə töküldüyünü görüb təəccüblənmişdi. Axı, bu qədər pul onun üçün haradan idi?! Anası da ki, hər gün məktəbə gedəndə Adilə üç-dörd manatdan artıq xərclik vermirdi! Səhər Adil yuxudan durcaq Nərgiz dözə bilməmişdi.

– Adil, düzünü de görüm, bu pullar sənin üçün hardandır? – deyə qadın təşviş içərisində soruşmuşdu. Anasını nigarançılıqdan qurtarmaq üçün Adil sözün düzünü deməyə məcbur olmuşdu:

– Ana, atam sənə şal almadı, mən buna dözə bilmirəm. Ona görə də bu gün iyirmi gündür ki, sənin xərcləməyə verdiyin pulları yığıram. Məktəbdə yemirəm. Yetmiş beş manat düzəlib, gələn həftə gedib sənə özüm yaxşı bir şal alacağam.

Nərgizin gözləri yaşarmışdı. Onun oğlunu öpməkdən başqa çarəsi qalmamışdı...

Sonralar isə yaşa dolduqca, öz sırrını gizli saxlamaq Adildə bir adət şəkli almışdı.

Boris, Adilin atasının bir neçə dəfə yataqxanaya gəldiyini eşitmişdisə də, onun üzünü görməmişdi.

Rəhman birinci səfərdə Adili tapa bilmədi. Bakı qatarı Moskvada az dayandığı üçün oğlunu axtarmağa vaxtı çatmamışdı.

İkinci dəfə universitet yataqxanasının yerini öyrənmiş, maşına oturub birbaşa ora sürdürmüşdü. Həyətdə rast gəldiyi azərbaycanlı gəncə, oğlunun adını, familiyasını və oxuduğu fakültəni deyib, Adilin yaşadığı otağın nömrəsini öyrənmişdi. Rəhman, yüz metrə uzanan koridorları gəzə-gəzə, otaqların qapısına baxa-baxa, rast gəldiyi tələbələrə soruşa-soruşa Adilin yaşadığı yeri tapmışdı. O, qapını açıb içəri girəndə, Adilin çarpayıda uzanıb kitab oxuduğunu görcək, özünü saxlaya bilməmişdi. “Oğlum!..” deyə qollarını açıb onun üstünə cummuş və hönkür-hönkür ağlamışdı.

Rəhman gözlərini silib yan-yörəsinə baxanda ilk gördüyü şey Nərgizin şəkli olmuşdu. Adil burada da anasından ayrılmamış, Nərgizin əksini başının üstündən vurmuşdu.

Bu, Rəhmanı bir müddət susmağa məcbur etmişdi.

Sonra Rəhman gətirdiyi meyvələri, bişmiş yumurtaları, qızardılmış toyuqları və yun corabları çıxarıb dolabçanın üstünə qoymuşdu.

– Ye, oğlum, yeginən. Nə qədər otaqda adam yoxdur, doyunca ye. Sonra gələrlər, sənə bir şey düşməz.

Rəhmanın guya canıyananlıqla dediyi bu sözlər Adilə güllə kimi dəymişdi. Ancaq atasının ürəyini sındırmaq istəmədiyi üçün ona cavab verməmişdi. Kişi oğlunun kefini, işlərini xəbər aldıqdan sonra qayğıkeşlik göstərmişdi:

– Səni yataqxanada qalmağa qoymayacağam. Neçəyə olsa, özünə otaq tut, allaha şükür, ona gücümüz çatar.

– Çox sağ ol, mənim üçün burda yaxşı keçir, heç şeydən korluq çəkmirəm... Bu şeyləri də nahaq yerə gətirmisən! Mən onları yeməyəcəyəm!

– Adil... oğlum...

– Ata, bir dəfə dedim qurtardı. Xasiyyətimi ki, özün bilirsən. Mənim heç kimin köməyinə ehtiyacım yoxdur! – Sonra Rəhman Adilə dalbadal suallar vermiş, əvəzində isə qısa cavablar almışdı.

– Sənə Diləfruz xanımdan, Məmməddən, bibindən, Mənsurədən – hamıdan çoxlu salam var, – deyə Rəhman yalandan canfəşanlıq etmişdi. Adilin susduğunu görən kimi mənalı-mənalı başını silkələmişdi: – Əgər desəm ki, Diləfruz da bütün elədiklərinə indi peşman olub, inanmayacaqsan.

Adil, bu sözləri atasının dilindən eşitsə də, nə Diləfruzun göndərdiyi salama, nə də onun peşmançılığına inanmışdı.

– Bəs müəllim necədir, onu heç görürsənmi?

– Nə müəllim?

– Qonşumuzu deyirəm, Saleh müəllimi.

– Hə... O? Niyə, kefi kökdür, həmişə səni xəbər alır.

Adil Moskvaya çatan günü Saleh müəllimə teleqram vurmuşdu. Sonra ona bir neçə məktub yazıb cavab almışdı. İndi də Adili maraqlandıran yenə Saleh müəllim oldu.

Ata-oğul daha danışmağa söz tapmadılar.

Rəhman Diləfruzun tapşırığı ilə bəzi şeylər almaq üçün mağazaları gəzəcəyindən çox otura bilmədi, qalxıb, kor-peşman yola düzəldi. Ancaq o gedəndən sonra Adil atasını yaxşı qarşılamadığına görə özünü danladı.

HƏFTƏLƏR, AYLAR ÖTDÜ...

Adil Moskvaya gedəndən sonra Ceyran uzun zaman onu ürəyindən silib ata bilmədi. Qız darıxır, qiymətli bir şey itirmiş kimi həmişə düşüncəli gəzirdi. Bunu ata-anası da duymuşdu. Ceyran bu çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün işə girməyi qərara aldı. Muzeydə rəsm eksponatları üzrə məlumatçı oldu.

Qız, Adilin gözlənilmədən onu atıb getməsinə özlüyündə heç cür əsaslandırma bilmirdi. “Mən ki ona güldən ağır söz demədim, ürəyini sındırmadım... O məni nə üçün belə təhqir etdi. Eybi yoxdur, qoy bu mənə dərs olsun! Bundan sonra adamları tanımağı bacararam...”

Əvvəllər tez-tez məktub yazan Xalidə də susmuşdu. Ceyran az-çox onun kağızlarından təsəlli tapardı, indi bundan da məhrum olmuşdu. Ceyranın Xalidəyə yazmağa əli gəlmirdi. O böyük bir cinayət etmiş kimi, rəfiqəsindən utanırdı. Doğrudur, Ceyranın vicdanı təmiz idi. Adil onu nə qolları arasına alıb qucaqlamış, nə öpmüş, nə də nəvazişlə oxşamışdı. Buna baxmayaraq, Ceyran dərini deməyə adam axtarsa da, yenə Xalidəyə bir söz yazma bilmirdi. Nə yazaydı? “Aramızda heç bir inciklik olmadan ayrıldıq; çərşənbə axşamına görüş təyin etdik, mən getdim... o gəlmədi”. Əlbəttə, bu sözlərə nə Xalidə, nə də başqası inanardı. “Axı arada bir sözsöhbət olmadan, təmiz bir oğlan da istədiyi qızı atarmı?” Xalidənin rəfiqəsi barədə belə düşünməyə haqqı vardı!

Bir səhər, hələ Ceyran işə getməzdən qabaq Xalidənin məktubu gəldi. Qəribə idi. Xalidənin sevgi macərəsi uzandıqca məktubları da böyüyürdü. Ceyran zərfi açıb kağızı oxudu. Xalidə kəndin təbiətinə vurulmuşdu. O bu məktubunu xəzan fəslinin təsvirilə başlayırdı. Sonra bir neçə sözlə məktəbdə dərslərin gedişindən, uşaqlarla rəftarından, kənd adamlarının ona necə hörmət elədiklərindən yazıb əsl mətləbə keçirdi. “... Nadir mənə çox dil tökdü, Ceyran, sözün düzü, ürəyim dözmədi. Mənim yerimdə olsaydın, sən də belə edərdin. Bilmirəm dilim necə hərləndi, heç özüm də xəbər tutmadım. Sabah axşam, klubdakı tamaşadan sonra onunla gəzməyə razılıq verdim. Nadirə elə bil dünyanı bağışladılar. Gözləri yaşardı, dili-dodağı əsdi”.

–Sağ ol, Xalidə! – dedi. – Heç olmasa bu gecə rahat yataram. Neçə aydı yuxum ərsə çəkilməmişdi...

Ancaq sözün doğrusu, o gecə deyəsən ikimiz də narahat yatmışdıq. Mən gözlərimi yumanda xoruzlar banlayırdı.

İstirahət günü axşam “Romeo və Cületta” tamaşasına getmişdim. Nadir Romeonun rolunu elə oynayırdı ki, zalda heç kəs yerində rahat oturma bilmirdi. Mən də lap dal cərgədə, qaranlıqda əyləşmişdim. Cületta ondan soruşanda ki, “Sən bura necə gəldin, Romeo?” Nadir üzünü mənə tərəf tutub ucadan dedi:

–Məni bura eşqin qanadları gətirmişdir. Cületta, eşq!.. Yaxşı ki, aramızda olan əhvalatı heç kəs bilmirdi. Pərdə örtüləndə, məndən başqa hamı əl çalırdı...

Tamaşadan sonra klubun dalında dayanıb Nadiri gözlədim. Bir də gördüm qarşıma çıxdı. Burada kəndin qırağında Söyüdlük deyilən bir yer var. Nadir

mənimlə gəzməyə ora getmək istədi, etiraz etmədim. Bilmirəm necə oldusa, bir də xəbər tutdum ki, Nadirin qolları mənim boynuma sarılıb... Ceyran, tərif olmasın, pəhlivan kimi güclü oğlandır...

Xasiyyəti də pis deyil. Ancaq deyəsən, o da mənim kimi çoxdanışandır. Düzü, Nadirsiz burda darıxardım...”

Ceyran rəfiqəsinin xoşbəxtliyinə ürəkdən sevinirdi. Ancaq öz başına gəldiyi üçün bu məhəbbətin əbədi olacağına da şübhə edirdi.

Qızın məktubu yenə cavabsız qaldı. Ceyran sonralar da ona heç nə yazmadı. Xalidənin məktubları getdikcə azaldı. Bir neçə ay keçdi, poçtalyonun ayağı qapıdan kəsildi.

Aradan bir payız, bir qış, bir də yaz ötdü.

Qırmızı kirəmidli evdə həyat əvvəlki qaydası ilə davam edirdi.

Yenə həyətdəki meynə yaşıllaşmış, aynabəndin pəncərələri açılmış, Diləfruzun bəzəkli otaqlarına gün düşmüşdü.

Çay süfrəsinin qırağında oturmuş arvad, ərinə təzə sifarişlər verir, Rəhman deyilənləri unutmamaq üçün cib dəftərçəsinə qeydlər edirdi.

–Qabaqdan yay gəlir, – deyə Diləfruz təcrübəli möhtəkir kimi Rəhmanı başa salırdı, – beş-on gündən sonra şəhərdə hamı nazik paltarda gəzəcək, basanoşka geyəcək. Bakıda olmayan şeylərdən rastına nə düşsə, al, zərər eləmərik.

Kişi Diləfruzu dinlədikcə razılıqla başını tərpədir və yazırdı.

Qapı zənginin çalındığını eşidən Rəhman dəftərçəsinə cibinə qoydu.

–Kimsən? – deyə başını pəncərədən bayıra uzadıb soruşdu. Küçədən tanış bir qız səsi gəldi:

–Qonaq istəmirsən, ay dayı? Mənəm də gəlmişəm. Tanımadın?..

Rəhman aşağı enib qapını açanda Mənsurə gülə-gülə həyətdə girdi.

–Baho... xoş gördük. Sən hara, bura hara, ay bacı qızı?..

Mənsurə əlindəki çamadanı, qoltuğundakı bağlamanı yerə qoyubdayısını qucaqladı.

–Nə əcəb səndən, ay qız?

–Gəlmişəm də, – deyə Mənsurə sevinə-sevinə ayağının birini götürüb, o birisini yerə qoyaraq güldü.

Rəhman şeyləri qucağına aldı.

–Keç yuxarı, qızım keç... Bir danış görək, nə var, nə yox?

Mənsurə ağ kəlağayısı yellənə-yellənə, iki-üç sıçrayışla pillələri qalxdı. Lakin aynabənddə hündürboylu, dolubədənli, zəhmli sifəti olan Diləfruzu görcək dayandı. Mənsurə dayısının evləndiyini anasından eşitmişdi. Ancaq o bu evi Nərgizsiz təsəvvür etməmişdi. Buna görə də ilk dəfə gördüyü Diləfruzla qəfildən qarşılaşanda təəccübünü gizlədə bilmədi, sevinci yoxa çıxdı, onun yerinə ürəksıxıcı kədər doldu.

Diləfruz tanımadığı qızın icazə almadan ərköynüklə içəri girməsinə hirslənmişdi.

Mənsurənin məyus olub tutulduğunu görən Rəhman onu bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün qabağa gəldi:

–Utanma, keç Diləfruz xanımla da tanış ol. – deyə arvadının acığını soyutmaq istədi.

Mənsurə asta-asta irəli yeriyib əlini Diləfruzla uzatdı.

–Bacım qızıdır, – Rəhman Mənsurənin əvəzinə arvadına cavab verdi. – Özü də yaman şeytandır.

Yaşı on beşi ötmüş Mənsurə xeyli dəyişmişdi. O, kökəlmiş, qolları, qıçları ətə dolmuş, sinəsi qabarıb qabağa çıxmışdı. Güllü sətir paltarları hər tərəfdən bədənində yapışmışdı. Vaxtilə siçan quyruğu kimi çiyinlərinin üstünə sallanan nazik hörükləri indi bilək yoğunluğunda olmuşdu. Qızın əsmər yanaqları kəndin havasında daha da qızarıb saflaşmışdı.

–Xoş gəlmisən, qızım, ayaqqabılarını çıxart, içəri keç! – deyə Rəhmanın və Mənsurənin gözləmədiyi halda Diləfruz onun örpəyini başından götürdü.

–Həri, çıxart ayaqqabılarını, yol gəlmisən, dincəl, – deyə arvadının bu gözlənilməz qonaqpərvərliyindən şadlanan Rəhman da onun sözərini təkrar etdi.

Mənsurə evə keçib hər tərəfə diqqətlə göz gəzdirdi.

–A... bu kimin şəkildir? – əllərini şalvar cibinə soxaraq qarnını qabağa verib damağında papiros tutmuş uşağın əksini göstərdi.

Diləfruz qəhqəhə çəkdi:

–Mənim oğlumdur, Məmməddir.

Mənsurə qaşlarını düyünləyib şəkildən uzaqlaşdı.

–Dayı, bəs Adil hardadır? – deyə çevrilib Rəhmana müraciət etdi.

Bu suala nə Rəhmanın, nə də Diləfruzun cavab vermədiyini görən qız mat qaldı.

–Əyləş, Mənsurə, – deyə kişi stullardan birini yaxına çəkdi.

Qız sözünün cavabını almamış rahatlıqla bilmədi.

–Dayı, Adil evdə yoxdur?

–Adili, qızım, bir ildən yuxarıdır ki, Moskvaya oxumağa göndərmişik, – deyə Rəhman köksünü ötürüb çənəsini ovuşdura-ovuşdura cavab verdi.

Mənsurə, dayısı oğlunun evdə olmadığından əvvəlcə kədərləndisə, sonra ürəyinə daman şübhədən çıxdığı üçün sakitləşdi. Keçib Rəhmanın yanında əyləşdi. Diləfruz da ağır gövdəsini divana yıxdı.

–Bəs, dayı indi ki tətildir, Adil Moskvadan niyə gəlməyib? – qız nigarançılıqdan qurtarmaq istədi. Rəhmanın əvəzinə Diləfruz cavab verdi.

–İşi çoxdur, onunçün!

Arvadın kobud bir səslə, çox acıqlı dilləndiyini hiss edən Mənsurə daha danışmadı. Yavaşca başını tərpətməklə razılığını bildirdi.

–Yaxşı, bir sən də görək anan necədir? Kənddə nə var, nə yox? – Rəhman söhbəti dəyişməyə çalışdı. – Səndən nə əcəb bizə gəlmisən?

–Kənddəkilər hamısı yaxşıdır. Anamın sizə çox-çox salamları var. Onları da Adil üçün pay göndərib. – Mənsurə bağlamaya işarə elədi.

–O da sağ olsun, sən də çox sağ ol, – deyə Rəhman gözucu bağlamaya baxdı.

Diləfruz divanda yayılıb çənəsini sinəsinə dayayaraq, qaşları altdan diqqətlə Mənsurəni süzürdü. İlk nəzərdə xoşuna gələn bu qızı indi gözlərindən çox dəcələ oxşatdığı üçün əsəbiləşirdi.

Birdən qapı gurultu ilə taybatay açıldı, Məmməd həmişəki kimi ayaqyalın, üst-başı toz-torpaq içində evə girdi. O, Mənsurəni görcək dayandı, ilk dəfə rast gəldiyi bu qıza bir daha baxdıqdan sonra irəli cumub ikiəlli onun sinəsindən itələdi.

–Köpəkoğlun qızı, düş bizim ustulumuzdan, bura anamın yeridir, – deyə atasının çarpayısından asılmış enli qayışını götürüb Mənsurənin dizinə vurdu.

Qız üz-gözünü turşudub ufuldadı.

Oğlunun hərəkətindən xoşlanan Diləfruz isə qarnını tutub qəhqəhə çəkdi.

–Məmməd, dinc dur! Qırışmal! – deyə Rəhman qalxıb qayışı onun əlindən aldı.

–Mamulya, sənə şokolad verəcəyəm, bura gəl, – deyə gülməkdən gözləri yaşarmış Diləfruz oğlunu yanına çağırdı. Məmmədi öpüb sakit eləməyə çalışdı. – Bir dəfə vurdun bəsdir, adam qonağı çox döyməz.

Məmməd rahat əyləşə bilmir, anasının əlindən çıxıb Mənsurəyə hücum çəkməyə can atırdı. Evin aşağı tərəfində pəncərənin qırağında əyləşmiş qız təəccüblə gah Məmmədə, gah da arvada baxa-baxa gözlərini döyürdü. Bayaq dayısına, kənddən nə üçün gəldiyini deməyə hazırlaşan qız, indi danışmağa cəsəret etmirdi.

Məmməd qapı ağzında qoyulmuş üstü naxışlı qırmızı çamadanı və bağlamayı görcək, bir göz qırpımında anasının qucağından qopub aşağı sıçradı: bağlamaya yaxınlaşıb açmağa başladı. Adil üçün göndərilən yağlı qoğallar, almalar, armudlar evin ortasına səpələndi. Ağzı sələli mürəbbə bankaları böyrü üstə döşəməyə diyirləndi. Məmməd bankalardan birini açıb barmağını içinə soxaraq marçılıtlı ilə yaladı.

–Məmməd, ay Məmməd! – deyə atası səsləndisə də, uşaq əhəmiyyət vermədi. Mənsurə lap mat-məəttəl qalmışdı.

Bir az sonra Məmməd bununlada kifayətlənmədi, bağlamayı qoyub çamadanı cumdu. Mənsurə daha sakit otura bilməyib cəld ayağa qalxdı, ancaq gecikdi; çamadanın ağzı açıldı; paltarlarının ortalığa töküldüyünü görə qız qıpqırmızı oldu, tələsik cumub şeyləri çamadanı yığmağa başladı.

–Onlar nə üst-başdır ay qız? – deyə Diləfruz Mənsurənin paltarlarına öteri baxsa da əlüstü rişxənd elədi. Cəld ayağa qalxıb irəli yeridi. Qiymətli xəzinə kəşf etmiş hərəs adamlar kimi başını çamadanı soxub paltarları qurdaladı. – Heyf! Heyf bu mallardan korlamısan! Parçaları yaxşıdır, ancaq hamısı köhnə dəbdədir. Ay qız, bunları tikdirəndə ağlın hardaydı?

Mənsurəni tər basmışdı. Dayısının yanında Diləfruz onun alt paltarlarından bir-bir götürüb baxırdı. Arvad abır-həya bilmədən, çamadanın dibindəki corablara, dəsmallara kimi hər şeyi çıxarıb o tərəf-bu tərəfə çevirdikdən sonra başını buladı:

– Adam da hər dərziyə müştəri olar? – dedi. – Maşallah, boy-buxun desən – səndə, fiqura desən – səndə, bunları belə niyə tikdirmisən, ətindən tökülər ki, bu platyalar. Gələydin mən səni öz dərzimlə tanış edəydim, bədəninə bir paltar biçəydi ki, hamı tamaşasına gələydi.

– Bunları mən özüm tikmişəm, xala, – deyə xəcalətdən rəng verib, rəng alan Mənsurə astadan dilləndi.

– Xala demə! Mənə bundan sonra xala demə, acığım gələr! – deyə Diləfruz üz-gözünü turşutdu. – Adım Diləfruz xanımdır.

Məmməd mürəbbə bankalarından birini yarıyadək yeyib qolu ilə ağzının şirəsini silə-silə aynabəndə çıxdı. Diləfruz Mənsurəni yataq otağına çəkdi. Qoz ağacından qayrılmış böyük aynalı şifoneri açdı.

– Bax, paltarı belə tikdirərlər!

Arvad burada bütün geyimlərinin, şlyapalarının, tuflilərinin alınma, tikilmə tarixçəsini Mənsurəyə danışdı. Söhbət arasında bir-iki dəfə Laloçkanın adını çəkib zövqlü qız kimi onu da təriflədi.

– Nə bilim, mənim bəzənməkdən xoşum gəlmir, – deyə qaranlıq otaqda Diləfruzun ürəksıxıcı söhbətlərindən darıxan Mənsurə cavab verdi. – Mən sadə geyinməyi sevirəm.

– A... axmaq olma a... “sadə geyim!” – Diləfruz şifonerin qapısını örtüb aynanın qabağında fırlanaraq özünə baxdı. – Adamı üst-başla, paltarla tanıyarlarsən. Gözəllik ondur, doqquzu dondur. Bu sözü eşitmişəm?

– Onu eşitmişəm, ancaq məni Bakıya yola salanda anam başqa cür dedi. Dedi ki, adamı biliyi ilə, başı ilə tanıyarlarsən.

– Eh! Yaxşı ya! Sən də elə danışırısan ki, bişmiş toyuğun gülməyi gəlir. Başımda olsun lap dünyanın elmi, faydası nədir? Mənim əziz canım üçün, əgər sən yaxşı geyinməsən, cibin boş olsa, kimdir səni biliyinlə axtarıb tapan? Heç uzağa getmirəm, elə götürürəm özümü. Mən cəmisini dörd il oxumuşam. Dörd deyəndə ki, altı ilə oxumuşam, ancaq dördüncü sinfə kimi gəlib çıxmışam. Onu da oxumasaydım yaxşıydı. Qadam məktəbə! Nəğmə ilə əxlaqdan başqa bütün dərslərdən ortadan yuxarı qalxmazdım. Yaxşı, indi sən sözün, mənim savadım azdır, mənə əhəmiyyət verən yoxdur? Məni tanıyırlar? Qonum-qonşu hamısı başıma and içir! Sən nə danışırısan! – Diləfruz fısıltı ilə köksünü ötürüb buxağının tərini sildi. – “Elm!”

Mübahisənin uzanacağını görəndə Mənsurə susmağı məsləhət bildi. Hər ikisi böyük otağa qayıtdı. Bu dəfə qızı başqa bir səhnə heyretə gətirdi. Onun paltarları yenə evin ortasına səpələnmişdi. Çamadana isə Məmməd ip bağlayıb sürə-sürə küçəyə aparmışdı...

Nahar zamanı Mənsurə dayısına oxumağa gəldiyini söyləyəndə Diləfruzun eyni açıldı.

– Xoş gəlmisən, öz evindir, – dedi. Arvadının bu sözlərini eşidən Rəhman qulaqlarına inanmadı. – Yəqin elə bizdə qalacaqsan, hə? – deyə Diləfruz Mənsurənin rəyini soruşdu. Qız bu suala cavab verməyə çətinlik çəkdi. O, kənddən çıxanda da heç fikirləşmədən “Adilgildə qalacağam” demişdi. Bunu anası da məsləhət görmüşdü.

Ancaq indi qız birdən-birə tutuldu, nə deyəcəyini bilmədi. Adil evdə yox idi. Diləfruz çox tündxasiyyət arvada oxşayırdı, söhbətləri də Mənsurəyə qəribə gəlirdi! Məmməd də qızı daha çox təşvişə salmışdı.

– Yataqxanada qalacağam, – deyə Mənsurə hörüyünün ucunu barmağına dolaya-dolaya utancaqlılıqla cavab verdi. Diləfruz bir ana qayğısı ilə başını buladı:

– Heç elə zarafat yoxdur. Bəs kənddəkilər bizə nə deyər? Sən özgə deyilsən ki! Rəhmanın bacısı qızı, mənim də doğma balamdır. Yataqxanada işin yoxdur, bizdə qalacaqsan!

– Diləfruz xanım doğru deyir, elə burda qalarsan, – arvadının qayğıkeşliyindən ruhlanan Rəhman da onun sözünə qüvvət verdi. – Bəyəm adamsız-zadsızsan? Ölməmişik ki!

Mənsurə, bu təklifə ürəkdən razı olmadığı üçün danışmadı.

Qız yol paltarını dəyişib yenicə dincəlmək istəyirdi ki, o biri evdən Diləfruzun səsini eşitdi.

– Mənsurə, qızım, mənim əlimdə işim var, zəhmət olmasa, o qabları yu, sonra samovara od sal.

Diləfruzun Mənsurəyə buyurması belə başladı.

Adil istirahət günləri Borislə kinoya, teatra gedir, tarixi muzeylərə, Tretyakov qalereyasına baxır, havalar xoş olanda isə parkları gəzirdi. Bəzən Nataşa da onlara qoşulurdu. Qız hər dəfə gəzməyə çıxanda, kitabı əlindən yerə qoymur, tramvayda, trolleybusda, metroda fürsət tapan kimi mütləq edirdi.

Adillə Boris isə deyib-gülür, zarafatlaşırdılar. Hərdənbir üçlükdə mübahisəyə də girişirdilər. Lakin bu çəkişmələr onların arasını əsla soyutmurdu. Əksinə, daha da mehriban olurdular. Nataşa həmişə astadan, nəzakətlə danışdı. Qızın söhbətlərində müsahibinə qarşı hörmət hiss edilirdi. Ancaq gülməyi tutanda Nataşanı sakit eləmək çətin məsələ idi. Bəzən o qədər də gülməli olmayan bir söhbət, ya bir hadisə qızın axıb getməsinə, gözləri yaşarınca yadək uğunmasına səbəb olardı.

Nataşa Borisdən cəmi bir yaş kiçik idi. Lakin onunla yanaşı gedəndə çox balaca görünürdü. Qızın hündürdaban tufli geyməsinə baxmayaraq, boyu yenə Borisin çiyindən yuxarı qalxmırdı. Borisin əksinə olaraq Nataşa həmişə tərtemiz, səliqə ilə geyinirdi. Bu sadə qız özünü elə səmimi aparardı ki, adam birinci tanışlıqdan onunla dostlaşmaya bilməzdi. Adil Nataşa ilə Boris arasındakı

mehribanlıığı gördükcə, onların məhəbbət dolu baxışlarındakı mənanı duyduqca, Ceyranı xatırlardı. Ürəyində bu gənclərə qibtə edərdi.

Nataşa da Adillə çox yaxın olmuşdu. O, hər dəfə Borisin yanına gələndə Adilə tar çaldırıb qulaq asardı. Belə hallarda təkcə qonşu otaqlarda yaşayan tələbələr deyil, yataqxananın işçiləri də onların yanına toplaşardılar. İlk günlər az da olsa qərubsəyən, Bakı üçün darıxan Adil, indi özünü sərbəst aparır, danışır, gülür, hətta yeri düşəndə qızlarla da zarafatlaşırdı.

Müəllim və professorları, onun xətrini az istəmirdilər. Həm öz diribaşlığı, həm də ağıllı cavabları ilə Adil, fakültədə bir çoxlarının sevimlisi olmuşdu. Moskva və universitet həyatı onun gözünü açmışdı.

Hüquqşünaslıq haqqında professorlardan eşitdiyi mühazirələr və oxuduğu müxtəlif kitablar onda seçdiyi sənətə böyük həvəs oyadırdı. Adil yaxın gələcəkdə kim olacağını və bu iş üçün ondan nə tələb edildiyini bilirdi. Müqəssiri, günahkarı tanımaq, doğrunu riyadan ayırmaq, haqlını haqsızdan seçmək, bir sözlə, insan hüququnu ədalətlə müdafiə etmək! Adilə belə bir ciddi vəzifə tapşırılacaqdı! O, müqəddəs sovet qanunlarının keşiyində duracaqdı! Bunun üçün hər şeydən əvvəl hüquqşünasın özü, onun ürəyi, vicdanı, damarlarından axan qanı təmiz olmalı idi. Sonra Adil, paytaxtın zəngin bilik xəzinəsi olan kitabxanalarını qənimət bilərək oxumalı, hər gecə öz yuxusundan kəsib mütaliə etməli idi.

Ədalətin keşiyində durmaq üçün adamları, ancaq dediyi sözlərlə deyil, onları gözlərindən tanımaq, ürəklərinin ən dərin guşələrində gizlənmiş sirləri oxumaq lazımdı!

Universitet professorları Adilə belə bir hüquqşünas olmağı öyrədirdilər.

Bəzən şəhərdə məhkəmələr olanda hamıdan qabaq xəbər tutan Boris Adili də özü ilə aparırdı. Onlar yanaşı əyləşib əvvəlcədən müttəhimin nə üstə təqsirləndirildiyini və cinayətkarın cavablarını maraqla dinləyirdilər. Bu gərgin tamaşalara baxmaq ilk vaxtlar Adilə çox ağır gələrdi. Lakin hakimlərin həqiqi müdafiə etdiyini, müttəhimin cinayəti müqabilində cəzalandığını gördükcə qəlbində bir rahatlıq hiss edərdi.

– Elə də lazımdır! Xalqın, dövlətin əmlakını oğurlayan adama, mən də bu cəzanı verərdim! – deyə məhkəmə zalından çıxanda hakimin hökmündən razı qaldığını dostuna bildirərdi.

Belə söhbətlər zamanı Boris də dostunun sözünə qüvvət verərdi:

– Doğru deyirsən, gələcəkdə bizim də vəzifəmiz adamları islah, tərbiyə eləmək olacaq. Bir məsəl də var, Adil, deyərlər meşə çaqqalsız olmaz. Nadürüst adamlar az da olsa, hələ aramızda vardır.

... Universitetdə tələbəlik həyatı o qədər maraqlı keçirdi ki, Adil, təqvim vərəqi kimi tez-tez dəyişən ayların necə ötdüyünü hiss etmirdi.

Dərsdən sonra Boris Nataşagilə getdiyi üçün yataqxanada tək qalıb darıxan Adil gəzməyə çıxmışdı. O, gəlib Puşkin meydanına nə vaxt çatdığını bilmədi.

Küçəni burulub Tver bulvarına keçdi. Xiyabanda, ağaclar altında qoyulmuş skamyaların çoxunda cavanlar cüt-cüt oturmuşdular – bir qız-bir oğlan. Üstünə işıq düşən skamyaların əksəriyyəti boş idi. Bəzilərinə isə nisbətən yaşı ötmüş adamlar əyləşmişdi. Adil xiyabanın ortası ilə irəlilədikcə, sanki ona acıq vermək məqsədilə, oğlanlardan biri yanındakı qızın əlini ovcuna alıb bərk-bərk sıxır, o biri sevgilisinin saçlarını oxşayır, bir başqası da qəhqəhə çəkib gülürdü. Elə bil: “Sən tək gəzirsən, bizim yanımızda isə sevdiyimiz gözəl qızlar oturub!” demək istəyirdilər.

Adil Ceyranı xatırladı. Qızın qara xallı üzü, qələm qaşları, qaynar gözləri, lalə kimi tər dodaqları, uzun kirpikləri Adilin xəyalında canlandı. O, bu dəqiqə Ceyranı görməyə ruhi bir ehtiyac hiss etdi. Bu gün birinci dəfə olaraq Adil, Ceyrana xəyanət elədiyini başa düşdü. “Axı, mən ona təmiz ürəklə yanaşmışdım. Ceyranı aldatmayacqdım. Bəlkə o, heç ailəmizin nə işlə məşğul olduğuna əhəmiyyət verməyəcəkdi? Tutaq elə Ceyran mənim vəziyyətimdə olaydı, onda mən nə edərdim? Əlbəttə, buna görə ondan soyumazdım... Kim bilir, indi bəlkə, elə mən də, Bakıda bu oğlanlar kimi ağac altında, sakit bir yerdə əyləşib Ceyranla pıçıldaşırdım, ona ürəyimi açırdım. Eh, Ceyran, sənə dərdimi deməyə də imkanım olmadı. İmkan olmadı ki, səni nə qədər sevdiyimi dilimə gətirim. Barı o vaxt özünü mənə qarşı soyuq göstərsəydin, bu ayrılıq qəlbimi o qədər də yandırmazdı.”

Adil Arbat metrosuna yenidən yaxınlaşmışdı ki, tanış bir azərbaycanlı qızın gəldiyini görüb ayaq saxladı. Əvvəlcə qızı haradan tanıdığını xatırlaya bilmədi. Sonra tez hər şey yadına düşdü: gələcək qız Laloçka idi!

Adilin Moskvaya getdiyini eşidən Laloçka daha qırmızı kirəmidli evə gəlməyi məsləhət bilməmişdi. O, niyyətinin baş tutmadığına heyflənsə də, “cəhənnəmə ki, nə çoxdur şəhərdə cavan! – deyə özünə toxtaqlıq vermişdi. – Adil olmasın, Kamil olsun, Fazil olsun! Bəlkə elə bəxtimə ondan da yaxşısı – böyük qulluq sahibi, altında lap “Pobeda”-sı olan bir adam çıxacaq”.

Laloçka məzuniyyət vaxtı bu xəyalla hər gün bəzənib qırmızı redikülünü biləyinə keçirərək, gündüzlər də, axşamlar da küçələri gəzmişdi. Lakin bəxti gətirməmişdi. Laloçkanın gözü tutan oğlanlar elə bil onu görməmiş, görənlər də etinasız baxıb ötmüşlər. Onun nə gözəl geyiminə, nə xüsusi səliqə ilə zəncir kimi həlqə-həlqə çiyinlərinə tökülmüş saçlarına “kompliment” deməmişdilər.

Şəhərdə günlərinin yeknəsəq keçdiyindən darıxan Laloçka, dəmir yolunda rəis işləyən əmisinin yanına gedib gəzməli şəhərlərdən birinə bilet düzəltməsini xahiş etmişdi. Qardaşı qızının məzuniyyət vaxtını səmərəli keçirməsini istəyən əmisi, Moskva qatarına bilet vermişdi. Lakin Laloçka yola çıxmazdan əvvəl Diləfruzla görüşüb hər ehtimala qarşı Adilin ünvanını almışdı.

İndi Laloçka ikinci həftə idi ki, Moskvaya gəlmişdi. Ancaq hər gün univərmaqları, komisyona mağazalarını gəzdiyindən, paytaxtın nə tarixi yerlərini, nə muzeylərini görmüş, nə də onun kino, teatr tamaşalarına baxmışdı. Bir dəfə universitetə Adilin dalınca getmişdisə də, onu görə bilməmişdi.

Qəfildən Adillə rastlaşanda o çox sevindi. Lakin Bakıya tələsməli olduğu üçün heyfsiləndi.

Adil Laloçkaya yüngültəbiətli bir qız kimi baxsa da bu gün onunla görüşməyə məcbur idi. Belə də oldu. Bir-birinin kefini xəbər aldıqdan sonra, Laloçka istiqamətini dəyişib Adillə getdi.

Onlar metroya da birlikdə mindilər. “Oxotnu ryadda” Adil düşməli olduğunu bildirəndə, qız da ayağa qalxdı.

–Elə mən də mehmanxanaya o meydandan gedirəm, – dedi.

Adil Laloçkanın ayrılmaq istəmədiyini aydın duyurdu. O, qızın hərəkət və danışığında bir dəyişiklik də hiss edirdi. Sanki bu heç Adillə yüngül zarafatlar edən, ona atmacalar atan Laloçka deyildi. Elə buna görə də Adilin ondan uzaqlaşmağa üzü gəlmədi: “Hər kimdirsə hörmət eləmək lazımdır. Tək qızıdır, Moskvaya gəldiyi ilk dəfədir. Bir də axı hər şeydən əvvəl Bakıdan gəlib. Bəlkə, burda məndən başqa heç kimi tanımır”. Adil Laloçkanı mehmanxanaya qədər ötürməyi özünə borc bildi. Ancaq onun uzağa gedəsi halı yox idi, yaman acmışdı.

–Bağışlayın, mehmanxana uzaqdırsa sizi ötürüm, – deyə Adil bu barədə bir də qızın rəyini öyrənmək, əgər azacıq etiraz edərsə ondan ayrılmaq istədi. Laloçka süni utancaqlılıqla, astadan:

–Sizə zəhmət olar, – dedi və bir az ara verib əlavə etdi: – Mən heç bu vaxta kimi bayırda yubanmamışdım.

Adil onu ötürməzdən əvvəl yaxın bir qəhvəxanaya girib ayaqüstü şam etməyi lazım bildi. Fikrini Laloçkaya deyəndə qız da razı oldu:

–Mən də səhər yeyənəm.

Laloçka yalan demirdi. O, saat doqquzdan axşama kimi dükanlarda gördüyü geyimlərə, şlyapalara, çəkmələrə, rediküllərə o qədər baxmışdı ki, aclığı, yorğunluğu tamam unutmuşdu.

Adillə qəhvəxanaya girəndə qıza elə gəldi ki, bu dəqiqə onu qırmızı kirəmidli evə gəlin gətirirlər.

Yemək uzun sürmədi.

Adil, qızı mehmanxanaya kimi ötürüb geri qayıdanda ürəyində bir yüngüllük hiss etdi: “Yaxşı ki, birtəhər yola saldım. Yoxsa əl çəkən deyildi”.

Ancaq Adilin gözlədiyi kimi olmadı. Ertəsi gün Laloçka yenə universitetə gəlib onu kinoya dəvət elədi.

–Üzr istəyirəm, dərslər hazırlamalıyam, mən gedə bilməyəcəyəm, – deyə Adil boyun qaçırmağa çalışdı. Qız təkid etdi:

–Getməsəniz inciyərəm, – deyə redikülünü açıb iki bilet çıxardı. – Görürsən? Günortadan alıb hazırlamışam.

Adilin başqa çarəsi qalmamışdı. Bu gəzinti ona əziyyət də olsa, getməyə məcbur idi.

Kino-teatrın zalına girəndə Laloçka onunla daha sərbəst davranmağa başladı; yerlərini tapıb yenidən əyləşmişdilər ki, işıqlar söndü. Laloçka əvvəlcə redikülünü, sonra da şlyapasını çıxarıb Adilə verdi.

–Zəhmət olmasa, bunları saxla, başımı darayım.

Əlacsız qalan Adil şlyapa ilə redikülü aldı.

Qız tələsmədən saçlarını darayırdı. Arabir də qaranlıqda xumarlanan gözlərilə Adili süzür, gülümsəyirdi. “Sən öləsən, işə düşmədik! – deyə Adil yerində rahat otura bilmirdi. – İndi mən bununla nə danışacağam?..”

Laloçka özünü qaydaya saldıqdan sonra boynunu yana burub Adilə pıçıldamağa başladı:

–Moskvada darıxmırsan?

–Xeyr.

–Mən dünənəcən yaman darıxırdım.

Ekranada kadrlar dəyişdikcə zaldakı qaranlıq gah qatılaşır, gah da adamların sifəti işıqlanırdı.

–Bakıya haçan gedəcəksiniz? – deyə bu dəfə Adil soruşdu.

Qız sevindi:

–Nə üçün soruşursan?

–Elə-belə.

Laloçka başını Adilin çiyinə əydi, utanırmış kimi bir an susdu. Sonra dönüb onun sifətinə baxaraq cavab verdi:

–Sabah axşam yola düşməliyəm. – Adilin dinmədiyini görə qız əlavə etdi:

– Məni ötürməyə gələcəksən?

–Niyə gəlmirəm, gələrəm.

Bu ara arxa cərgədə əyləşən qoca kişi, başını qabağa uzadaraq:

–Bir az sakit! Mane olursunuz! – deyə bütün zaldakıların eşidəcəyi bir səsle onlara acıqlandı. Kişi başını geri çəkəndə necə oldusa Adilin üzünün sərt tükləri Laloçkanın yanaqlarına sürtündü.

–Üzr istəyirəm, – deyə Adil bir az Laloçkadan yana çəkildi.

Kinonun jurnalı hələ qurtarmamışdı. Ekranada Soçinin istirahət evlərindən biri göstərilirdi.

Bunu görə Laloçka yenə dilini saxlaya bilmədi:

–Mən burda da olmuşam, – dedi.

Arxadan kişinin onlara yenə acıqlanacağından ehtiyat edən Adil bu dəfə vəziyyətini pozmadan başını tərptədi:

–Əcəb eləmisən!

–Onda elə yaxşı kökəlmişdim ki.

–İndi də arıq deyilsən.

Laloçka gülümsündü və əlini uzadıb Adilin çeçələ barmağını ovcuna alaraq bərk-bərk sıxdı:

–Bax, sındıraram ha... Mənə niyə sataşırısan?! – dedi, sonra bir az da yuxarıdan onun biləyindən yapışdı.

Başqaları görməsin deyə, Adil Laloçkanın şlyapasını əllərinin üstünə qoydu və dönüb qıza baxdı. Laloçkanın gözləri axırdı. Uzun kirpikləri ağır-ağır qalxıb enir, dodaqlarından sanki şəhvət yağırdı. Narahat halda tez-tez nəfəs alırdı. Laloçka özü hiss etmədən arxadakı kişini yenə əsəbiləşdirmişdi...

Kino qurtarana kimi Laloçka Adilin əlini ovcundan buraxmadı. Hətta bir-iki dəfə onu öz dizlərinin üstünə də qoydu...

Adil bu hərəkətləri üçün ancaq o gecə yataqxanaya gələndən sonra yerinə uzanıb Ceyran haqqında fikirləşən zaman peşmançılıq hissi keçirmişdi.

Laloçka Adillə üçüncü dəfə Bakıya yola düşəndə görüşmüşdü; qız universitetə gəlib xudahafizləmiş, ünvanını Adilə verərək məktub yazmasını və tezliklə Bakıya qayıtmasını ondan dönə-dönə xahiş etmişdi...

ŞƏKİLLİ MEDALYON

Son günlər Laloçkanı itirsəydin yenə qırmızı kirəmidli evdə, Diləfruzun yanında tapardın. Rəfiqələr danışdıqca nə söhbətləri qurtarır, nə də yorulmaq bilirdilər.

Laloçka Moskvada Adillə görüşdüyünü, qəhvəxanaya, kinoya getdiyini Diləfruzla bir neçə dəfə nağıl etmişdi. O bu gün də söhbəti Adildən salanda, Diləfruz sir-sifətini turşudub dedi:

–Eh, sən də gözləyib, gözləyib adam tapdın da. Pir mənimdir, kərəmətinə bilirəm. Ondan arvad saxlayan olmaz. Sənə qədərbilən bir oğlan lazımdır ki, gecə yatanda, gündüz duranda öpüb gözünün üstünə qoysun.

Bu nəsihətin müqabilində qız sözün düzünü deməkdən çəkinmədi:

–Diluşacan, axı mən bu evdə – Rəhman dayı ilə, səninlə qohum olmaq istəyirəm. İstəyirəm sonralar da sizə gəlim, gedim. Bir ailə kimi olaq. Yayda kurortlarda səninlə bir yerdə istirahət eləyim, ikimiz də gəlin-qayınana cüt geyinib cüt gəzək.

O, heç bir ehtiyac hiss etmədən firavan həyat sürən qırmızı kirəmidli evdən bərk yapışmışdı. Laloçka hələ ilk dəfə Diləfruzgilə qədəm basanda, onun zəngin otaqlarını görəndə ürəyi həsrətlə döyünmüşdü. Diləfruzla, Rəhmana gəlin olmaq, hər yerdə bu iki adla fəxr etmək arzusu Laloçkanı narahat edir, bəzən gecələr də rahat yatmağa qoymurdu. Doğrudur, Adil Laloçkanın xoşladığı oğlanlardan deyildi. Onun gəzdiyi cavanlardan fərqli olaraq çox sadə və ciddi idi. Laloçka yaxşı bilirdi ki, gələcəkdə Adilin xasiyyətilə onunku tutmayacaqdır. Ancaq qız hər şeyə güzəştə getməyə hazır idi. Təki Diləfruz ona qayınana olaydı! Əgər Laloçkanın istəkləri yerinə yetsəydi, ipəyə, gülməxmərə bürünəcək, xəz paltolar,

modalı tuflilər geyəcək, Diləfruz kimi gözəl şlyapalar qoyacaq, şəhər qızlarının, gəlinlərinin çoxunun gözü onda qalacaqdı. Onu barmaqla göstərəcəkdilər.

Ancaq Diləfruzla Adilin arasındakı ziddiyyət işi çətinə salır, qızın planlarını alt-üst eləyirdi. Buna baxmayaraq Laloçka hələ də fikrindən dönməmişdi. Hətta Məmmədin ad günündə Adilin otağından onun kiçik bir şəklini götürüb medalyonuna salmışdı. Qız bu dəfə Adili görəndə medalyonu açıb ona göstərmək, “Sən mənə saymasan da, mən şəklini ürəyimin üstündə gəzdirərəm”, demək istəmişdi. Lakin ziyafət gecəsindən sonra elə bu məqsəd üçün Diləfruzgilə gələn Laloçka gözləmədiyi bir xəbər eşitmişdi:

“Adil Moskvaya gedib!”

İndi o vaxtdan xeyli keçirdi. Adilin Moskvaya getdiyini eşidəndən sonra Laloçkanın ayağı bu evdən kəsilmişdi. Lakin Moskvadan qayıdandan sonra Diləfruz Laloçka üçün daha əziz olmuşdu. İndi o hər dəfə onlara gələndə, arvada bir şey gətirib bağışlayır, bu yolla ürəyini yumşaltmağa çalışırdı.

Bu gün hava bərk isti idi. Laloçka çox oturmaq istəmədi. Qısa söhbətdən sonra:

–Diluşacan, dur gedək, səni plombirə qonaq eləyəcəyəm, – deyib ayağa qalxdı.

Diləfruz bu təklifə etiraz etdi:

–Yox, a... mən bu istidə bayıra çıxma bilmərəm. Sərinlənmək istəyirsən, quyuya bir səbət limonad sallatmışam, morojnadan da yaxşı...

–Nə deyirəm ki.

Diləfruz başını pəncərədən evə uzatdı:

–Mənsurə! – deyə çağırırdı.

Laloçka ilk dəfə eşitdiyi bu ada təəccüb elədi.

–O kimdir? – dedi.

Diləfruz sifətinə xoşbəxt adamlara məxsus bir ifadə verdi:

–Təzə qulluqçumuzdur.

Otaqları silib, süpürdükdən sonra mütalibə ilə məşğul olan Mənsurə Diləfruzun səsinə eşitcək əlindəki kitabı yerə qoyub aynabəndə çıxdı; astadan salam verib bir qıraqda dayandı. Laloçka bura gələn vaxtlarda Mənsurə ya texnikumda olduğundan, ya da qulluğa göndərildiyindən, onlar bir-birini görməmişdilər.

İndi Laloçka Mənsurəni başdan-ayağa diqqətlə süzdü.

–Bu nə qəşəng qızıdır! – dedi. – Gözlərindən lap Dina Durbinə oxşayır. Haralısan, ay qız?

Mənsurə gözünün ucu ilə bir az kinayəli tərzdə Laloçkaya baxdı. Deyəsən, tanımadığı bir adama oxşadıldığından və ona verilən bu gözlənilməz sualdan xoşlanmadı.

–Dayım haralıdır, mən də oralı! – dedi və cəld bir hərəkətlə üzünü Diləfruza tutdu. – Nə buyurursunuz?

Mənsurənin cavabından heç nə anlamayan Laloçka heyrləndi:

–Biz sənin dayını hardan tanıyırsan ki?!

Diləfruz Laloçkanı şübhədən çıxarmağa çalışdı.

–Sən də uşağa qərribə suallar verirsən ha. Rəhmanın bacısı qızıdır da!
Kənddən gəlib, texnikumda oxuyacaq.

Laloçka yenə nə isə soruşmaq istəyirdi ki, Diləfruzun ona baxıb alt dodağını dişlədiyini və gözlərini bərəltiyini görcək dilini saxladı.

Qızım, bayaq quyuya salladığın limonadlardan birini çıxart, bura gətir, – deyə Diləfruz Mənsurəyə tapşırırdı.

Mənsurə heç bir şeyin fərqinə varmadan həyəətə endi.

–Niyə başa düşmürsən? – deyə Diləfruz Laloçkaya tərəf əyilib pıçıldadı. – Rəhmanın bacısı qızıdır, qulluqçumuz olacaq, biz çörək verib saxlayacağıq.

–Hə – ə... – Laloçka başını tərptədi. Onun sırğaları kilsə zəngi kimi yelləndi.

– Bunu bayaqdan de də.

Mənsurənin gec qayıtdığını görən Diləfruz, Laloçkanın yanında zabitəsini göstərmək məqsədilə deyində-deyində ayağa qalxdı. Başını aynabənddən bayıra uzadıb dedi:

–Ay qız, harda qaldın? Gəlib çıxsana! Ciyərimiz yandı ki!

Mənsurə məyus halda aynabəndə qalxıb qapı ağzında dayandı.

–Hanı limonad? – deyə Diləfruz onun əliboş qayıtdığını görüb soruşdu. Qız dinmədi, ancaq qızardı.

–Səninlə deyiləm!

Mənsurə, bu dəqiqə fəlakət baş verəcəkmiş kimi, ürək döyüntüsü ilə, qorxa-qorxa astadan dilləndi:

–Məmməd ipi kəsib, səbət quyuya düşüb.

–Nə?!

Diləfruzun bu dəhşətli səsinə Laloçka da diksindi.

–Nə olub, Diluşa?

–Daha nə olacaq! – deyə arvad əl-qolunu ölçərək Mənsurəni danlamağa başladı: – Uşağa baxmayanda belə olar də! Görürsən, Lalə? Mamulya ipi kəsib, limonad şüşələri səbətqarışıq gurumbultuynan gedib quyunun dibinə. Yazıq uşaqda nə günah, nə bilsin ki, ipin ucuna nə bağlanıb! Mən bu qulluqçuların heç birindən xeyir görmədim də...

Diləfruzun axırıncı sözləri iti xəncər olub Mənsurənin ürəyinə sancıldı. Qızın qəlbi ağrıdı.

–Çox sağ olun! – deyə o, nifrət dolu nəzərlərini Diləfruzla zillədi. – Mən ilanla yola gedərəm, ancaq sizinlə yox. Xahiş edirəm... – Mənsurə qəhərləndi, daha danışa bilmədi, ikiəlli üzünü tutub hönkür-hönkür ağlayaraq həyəətə endi. Elə bu vaxt meşin çantalı poçtalyon qapıda göründü.

–Buyurun! – deyə üstü bənövşəyi mürəkkəblə yazılmış mavi rəngli bir zərfi Mənsurəyə uzatdı. Qız anasının xəttini dərhal tanıdı. Onun qəlbindəki kədərle poçtalyonun gətirdiyi sevinc bir-birinə qarışdı. Gözlərinin yaşı yanaqlarında

qurudu. Mənsurə, barmaqları titrəyə-titrəyə zərfin qırağını cırdı; məktubu çıxarıb oxumağa tələsdi:

“Əziz qızım Mənsurə!

Əvvəla salam. Mən yaxşıyam. Məktubunu aldım.

Diləfruz xanımın səni yaxşı qarşıladığını, sənə hörmət elədiyini bilib çox sevindim...”

Mənsurənin gözləri dumanlandı, yazılar bir-birinə qarışıb oxunmaz oldu. “ – Yaman da hörmət eləyir! – deyə bayaqdan boğazında düyünlənmiş qəhərini güclə uddu. – Kaş heç əvvəldən bu evə ayaq basmayaydım!” Mənsurənin anası gəlib gözlərinin qabağında durdu. Diləfruzun səsi onu fikirdən ayırdı.

– Ay qız, Mənsurə, gəl get bizə bir-iki şüşə limonad al, gətir. – Arvad yuxarıdan həyəətə bir beşlik tulladı.

...O günü Laloçka evdən getməyincə Mənsurə yuxarı qalxmadı; daş pilləkənin üstündə oturub cürbəcür xəyallara daldı.

Laloçka Diləfruzgildən gedəndə, qonşu həyətdən çıxan bir qızla qarşılaşdı. O, sol yanağında qara məxməri xalı olan bu qıza etinasız baxa bilmədi. – Görəsən doğrudan da xaldır, yoxsa qoydurub? – deyə öz yanağında da bunu arzu etdi. – Bu saat yaxınlaşıb soruşacağam.

– Ay qız, bircə dəqiqə zəhmət olmasa dayan.

Xallı qız çevrilib geri baxdı.

– Salaməleyküm, – deyə Laloçka onu yubandırmaq məqsədilə sözə başladı. – Sən bu həyətdə olursan? – O, əli ilə Saleh müəllimgilin evlərini göstərdi.

– Xeyr, necə bəyəm?

– Heç, elə belə... soruşmaq ayıb olmasın, o xalın basdırma deyil ki?

– Başa düşmədim, nə dediniz?

Laloçka yaxından qızın yanağına baxıb şit-şit güldü.

– Elə bildim xalın qondarmadır. Ancaq diqqətlə fikir verdim, gördüm yox, özününküdür.

Xallı qız tanımadığı adamdan eşitdiyi bu yersiz sözlərdən pərt oldu.

Laloçka vəziyyətdən çıxmaq üçün araya başqa söhbət salmaq istədi:

– Demək bu məhəllədə yaşamırsan?

– Yox, hərdənbir o həyəətə gəlirəm.

– A... elə mən də onun yanındakı evdən çıxdım də, görmədin?

– Fikir vermədim. Meynəli həyətdən?

– Bəli, Diləfruz xanımgildən. – Yolları bir olduğundan Laloçka gedə-gedə xallı qızla söhbətə başladı. – Deyirəm, kaş o xalın mənim bu yanağımda olaydı! Hi-hi... – Laloçka barmağını gözünün altına qoydu. – İncimirsən ki?

Qız çəpəki bir nəzərlə ona baxdı.

– Xal da bəyəm xoşbəxtlikdir?

– Bıy, bıy! Sən nə danışırsan? Bəxtin var də. Sözü elə deyirsən ki, guya özün bilmirsən?..

Tinə çatanda xallı qız onu saxladı.

– Bağışlayın, – dedi, – sizdən bir şey soruşmaq istəyirəm.

–Nə olar, adam adamdan söz soruşar da.

Xallı qız uzun kirpiklərini qırparaq udqundu. Laloçkaya verəcəyi sualdan ehtiyat edirmiş kimi bir an fikirləşdi. Sonra dodaqları əsə-əsə:

–Siz Adilin nəyisiniz? – deyə titrək səslə xəbər aldı.

Laloçkanın sifətini heyrət bürüdü, gözləri həlqələndi.

–A... sən onu hardan tanıyırsan? Məktəb yoldaşısan? – Xallı qızın cavab vermədiyini görə Laloçka tez əlavə etdi: – Adil mənim nəyim olacaq – nişanlımdır də.

Xallı qızın sifətinə gizli bir kədər çökdü, qaşları güclə hiss ediləcək tərzdə düyünləndi. Gözlərində bir kin ifadəsi gəzdi.

–Nişanlımızdır?

–Əlbəttə, ancaq özü indi burda deyil. Moskvaya oxumağa göndərmişəm. Keçən həftə yanında idim. Deyir: “Laloçkacan, sənün üçün lap dəli-divanə olmuşam, dərş-zad başıma girmir”. Bir dənə də şəklini verdi mənə ki, darıxmayım.

Laloçka medalyonu açıb ona göstərdi. Doğrudan da, medalyonun bir tərəfində Adilin, o biri tərəfində isə Laloçkanın şəklini görə xallı qız gözlərini yumub dodaqlarını qəzəblə bir-birinə sıxdı.

–Sən onu hardan tanıyırsan? – deyə Laloçka qəfildən ayılmış kimi, şübhə dolu nəzərlərlə qıza baxdı.

Ancaq Laloçkanın bu dəfəki sualı cavabsız qaldı. Xallı qız çılğın hərəkətlə dönüb cəld addımlarla ondan uzaqlaşdı.

Tilsimlənmiş kimi yerində donub qalan Laloçka, bu sirli əhvalatı Diləfruza danışmaq üçün tez qırmızı kirəmidli evə tərəf yüyürdü.

ƏZİZ UNIVERSİTET İLLƏRİ

Çeşməli professor auditoriyada, lövhənin qabağında ağır-ağır gəzdikcə çəkmələri cırıldayırdı. Hərdən o, məchul bir nöqtəyə baxaraq, çənəsini qaşırır və sanki bu hərəkəti fikrini toplamaqda ona kömək edirdi.

Ağ kağızlar üzərində gəzən qələmlər professorun dediklərini təkrarlayırmış kimi astadan səslənirdi.

–... Sovet qanunlarını doğru müdafiə etmək, bu qanunların müqəddəsliyini qorumaq hər bir hüquqşünasın borcudur. Hər bir hüquqşünasın borcudur ki, müqəssiri məlum cinayətə görə cəzalandırmaqla, həm də onu tərbiyələndirməlidir. Bunun üçün də bizim məhkəmələrə “ədalət məhkəməsi” deyilir. – Professor yenə əli ilə çənəsini ovuşdurub bir qədər ara verdi. Vaxtdan istifadə edən Boris arxadan Adili dürtmələdi:

– Dəftərim doldu, tez ol, mənə kağız ver! – İndi danışacaqlarımı yazmasanız da olar, – deyə professor orta stola yaxınlaşdı. – Mən keçən günlərdə hüquq elminə dair təzə bir kitab oxudum. Çox maraqlıdır... Yazır ki...

– Adı nədir, o kitabın? – deyə Adil soruşdu.

– Adı – “Qanunsuz hökmlər!” – deyə professor kitabın adını çəkcək Boris yerindən əlavə etdi: – Müəllifi hüquq elmləri namizədi Konstantin Moqilevskidir!

– Doğrudur, – deyə professor onun sözünü təsdiqlədi. – Yazır ki, Amerika ştatlarından birində restorandan çıxan mister Ernest Fulton adlı birisi sərxoş halda küçənin ortasına yıxılıbmış. Misterin avtomobil altında qalacağından qorxan, ürəyi rəhmlı Cessi Brekkel adlı zənci onu qucağına alıb səkiyə çıxarır. Zənci gedəndən sonra Ernest Fulton xeyli vaxt divarları tuta-tuta səndələyərək səkiylə gedir. Bir az keçir, sərxoş yenə küçənin ortasına düşür. Sonra necə olursa, arxadan gələn minik maşını Ernest Fultona toxunub onu yerə yıxır.

– Ölür? – deyə Adil yerindən soruşdu.

– Xeyr! Sol çiyindənən bir balaca əzilir. Şofer də sürüb aradan çıxır. İndi siz işin axırına baxın, axtarıb əvvəlcə zəncini tapırlar. Sonra da bir neçə nəfər şahid çağırılır. Məhkəmə zəncini azadlıqdan məhrum edir.

– Zəncini? – deyə Boris təəccübləndi. – Onu nə üçün?

– Bəli. – Professor acı-acı gülümsündü: – Çünki məhkəmə misteri, şahidləri dindirib belə qərara gəlir ki, əgər zənci Ernest Fulton cənablarının rahatlığını pozmasaydı, onu asudə uzandığı yerdən tərptəməsəydi, bəlkə də heç bu fəlakət ona üz verməyəcəkdi. Hətta məhkəmə hökmünü əsaslandırmaq üçün zənci Cessi Brekkelin Ernest Fultona köhnədən ədavəti olduğunu bəhanə edərək, onu ikiqat cəzalandırmaqda özünə haqq qazandırır. Zəncini on il həbsə məhkum edirlər.

– Yazıq! – deyə tələbə qızlardan kimsə təəssüfləndi.

– Kapitalist ölkələrində məhkəmələr, həqiqəti, günahsızları deyil, çox vaxt mal-dövlət sahiblərini nahaqdan müdafiə etməkdən çəkinmirlər... – deyə professor sözünü qurtarmamış zəngin səsi eşidildi.

Axşam qaranlığı nəhəng bir qartal kimi qanadlarını Moskvanın üzərinə gərmişdi. Şamdan sonra yataqxanaya toplaşmış tələbələrin hərəsi bir işlə məşğul idi. Biri ortada qoyulmuş üstü örtüklü stolun arxasında əyləşib növbəti dərslərin konspektini tutur, bir başqası köynəyini, şalvarını ütüləyir, digəri də görüşə getmək üçün üzünü qırxır, özünü səliqəyə salırdı. Boris otaqda yox idi.

Son vaxtlar Adil təkcə Saleh müəllimdən deyil, Mənsurədən də məktub alırdı. Adil bibisi qızının Bakıya, texnikuma oxumağa gəldiyinə sevinirdi. Lakin onu da Diləfruzun incidəcəyi üçün narahat olurdu. Axırncı məktubunda isə Mənsurə Adilin üstüörtülü sualına cavab olaraq evdə ona pis baxmadıqlarını yazırdı. Adil buna tamam inanmasa da, nisbətən təskinlik tapırdı. İndi isə pəncərə qırağında əyləşmiş Adil Saleh müəllimdən gələn məktubu oxuyurdu:

“İstəkli oğlum, Adil!

Əvvəla, sənə səmimi salam göndərirəm. Sonra bir ata məhəbbətilə üzündən öpürəm.

Oğlum, dünən səndən yenə bir məktub aldım. Oxuyub o qədər sevindim ki... Mən səni həmişə doğma oğlum kimi istəmişəm. Əgər sən olmasaydın, mən özümü sonsuz sanardım. Amma səndən tez-tez kağız alanda hər şeyi unuduram.

Adil, keçən həftə həyatımda ömrüm boyu unudulmayacaq bir gün oldu, uzun illər müəllimlik etdiyimə görə hökumətimiz məni “Lenin ordeni” ilə təltif etdi. Elə bil ordenlə birlikdə mənə otuz il də ömür bağışladılar...”

Saleh müəllimin bu sözləri Adili heç də ondan az sevindirmədi. Bu an gözünün qabağından Bakının küçələri, meynəli həyətləri gəlib keçdi. Ceyranı da meynəli həyətlərin qonşuluğundakı balkonda dayanıb məhəccərə söykənmiş vəziyyətdə gördü. Adil tar çalır, Ceyran gülümsər gözlərilə ona baxır... və qulaq asırdı.

Adil köksünü ötürüb “ehh” deyə əlindəki kağızı dörd qatladı. Sonra da tez həyətdə düşüb poçtdan müəllimə təbrik teleqramı göndərdi və geri qayıtdı.

Adilin yatdığı otaqda üstünə təmiz yorğan, mələfə salınmış altı çarpayı və hər çarpayının böyründə bir dolabça qoyulmuşdu. Yuxarı başda küncdə, böyük dibçəkdə əkilmiş pəncə yarpaqlı yaşıl fikus qol-budaq ataraq bir adam boyu qalxmışdı. Adilin çarpayısının başından anasının şəkli, yanından tarı asılmışdı.

Otaqda Borisin yerindən başqa hər tərəfdə səliqə vardı.

Adil əvvəlcə otaqdakilərə, sonra bayıra baxdı. Şəhərin işıqları yanmışdı. Sanki bayaq Moskvanın üstündə qanad gərib dayanmış qartal indi uçub harasa getmiş, qaranlıq çəkilmişdi. Bayırda quşbaşı qar yağırdı.

Yataqxananın geniş həyətidə, hasarın və ağacların üzərinə elə bil pambıq döşənmişdi. Don vurmuş pəncərə şüşələrinə küçə tərəfdən naxışlı şəbəkəyə oxşar şəkillər nəqş olunmuşdu. Ay, şəhərin üstündə, tənziyə bürünmüş elektrik lampası tək zəif-zəif işıqlayırdı. Göyün üzü bom-boz idi, deyəsən hələ çox yağacaqdı.

Bununla ikinci dəfə idi ki, Adil rus qışını qarşılayırdı. Keçən il o, bir səhər, yerə qar düşdüyünü görəndə qorxmışdu. Evdən çıxanda isti əlcək taxmış, papağının qulaqlarını çənəsinin altından möhkəm bağlamış, paltosunun xəz yaxalığını qaldırmış Adilə tələbələrin bəzisi gülmüşdü. Kimisi ona “Qılaflı adam”, kimisi də “Şaxtadan qorxan qafqazlı uşaq” demişdi. Hətta onunla bir kursda oxuyan balacaboylu rus qızı qartopu ilə Adilin kürəyinin ortasına elə vurmuşdu ki, o, az qala acığından qızı tutub yerə yıxmaq, əlinə keçən buz parçasını köynəyinin içinə salmaqla əvəzini çıxmaq istəmişdi. Ancaq şaxta vurmuş yanaqları alma kimi qızaran qızın şəhər qəhqəhə çəkib gülməsi və bir gözlərilə Adilə baxaraq: “Ağrıtdımı? Əcəb oldu!” deyib qaçması xoşuna gəldiyindən hirsli soyumuşdu.

Tədrisən, Moskva qışına alışan və onun şaxtalı havasında gəzməyi xoşlayan Adil, sonralar Borislə meydançada və xiyabanları şüşə kimi buz bağlamış parklara konki sürməyə də getmişdi. Doğrudur, o bu ləzzətli əyləncəyə asanlıqla öyrəşə bilməmişdi. Adil dəfələrlə sürüşüb yıxılmış, üst-başı qara bulanmış, çoxlarını özünə güldürmüşdü. Ancaq sonralar birtəhər Borislə ayaqlaşa bilmişdi.

– Gözəl oğlan, bəlkə bizə bir tar çalasan? – deyə gödəkboy, qarayanız bir gənc otağın sükutunu pozdu. – Boris Vasilyeviç yoxdur, yaman darıxırıq.

Bayaqdan üzünü qırخان oğlan, odekolonla islatdığı saçlarını daraya-daraya onun sözünə qüvvət verdi:

– Yaxşı təklifdir, – dedi və Adilin tarını mıxdan alıb ona uzatdı. – Ancaq xahiş edirəm, kökləməyə yarım saatdan çox vaxt sərf eləməyəsən, görüşə tələsirəm.

Adil güldü, pəncərənin qırağından düşüb tarı aldı.

– Çalmağa etiraz etmirəm, amma oxumağa üz vurmayın.

– Heç elə zarafat yoxdur, onda çalğısız oxumalı olacaqsan.

Adil, mizrabı gah sarı simlərə vura-vura, gah barmaqlarını pərdələrdə gəzdirərək tarı kökləyib sinəsinə basdı. Üzünü yoldaşlarına tutub soruşdu:

– Hə, nə çalım, nə oxuyum?

– “Arşın mal alan”dan çal, “Məşədi İbad”dan oxu, – deyə bayaqkı qarayanız gənc yenə zarafatından qalmadı. – Əşi, bizdən niyə soruşursan? Nə bilirsən tök ortaya da!

Tarın səsi söhbəti kəsdi. Adil azacıq çaldıqdan sonra başını qaldırıb sifətinə xoş bir ifadə verdi. Vaxtilə hansı şairdənsə əzbərlədiyi sözləri indi öz məhəbbətinə uyğunlaşdıraraq, tələbələrin xoşuna gələn oynaq bir mahnı üstündə oxumağa başladı:

Heç bir üzü göyçəkdə bu qaş-göz, bu tel olmaz,
Heç bir gözəl, ay qız, bu qədər incə bel olmaz.
Çox da deməsinlər mənə Leylanı mələkdi,
Lap huri də olsa, yenə səndən gözəl olmaz.
Baxdım gözünə, sehrlənib tilsimə düşdüm,
Qorxdum, dedim, heç kəsdə bu cürət, əməl olmaz.
Dilbər, qələmin hansı gülüstana dəyərsə
Solmaz o gülüstandakı güllər xəzəl olmaz
Ceyranın özüyçün oxudum mən bu qəzəlimi,
Güldü, dedi, Adil, belə şirin qəzəl olmaz.

– Sağ ol, bakılı balası, sağ ol! – deyə mizrab sonuncu dəfə simə dəyib susan kimi hamı birağızdan səsləndi.

– Bura bax, Adil, mənim xətrim üçün bir Azərbaycan mahnısı da çal, – deyə qarayanız oğlan barmaqlarının ucu ilə çənəsini tutub ona yalvardı. Adil ciddi bir tərzdə dedi:

– Ə, bayaqdan çaldığım bəs Azərbaycan mahnısı deyildi?

Oğlan gülə-gülə əllərini bir-birinə vurdu:

– Baho... Onda yaxşı kef çəkmişik ki!

Qapı açıldı. Əynində gödək sarı kürk, ayaqlarında valenka, başında qulaqlı papaq olan Boris içəri girdi. Onun şaxtadan kirpikləri də buz bağlamışdı.

– Salam, professor Boris Vasilyeviç – deyə Adil gülə-gülə ona yaxınlaşdı. Borisin əlində bir tay köhnə çəkmə tutduğunu görüb əlavə etdi: – Deyəsən,

oxumaqdan başın xarab olub, Boris Vasilyeviç, görünür ki, səndən prokuror-zad çıxmıyacaq, köhnə ayaqqabı alıb-satırsan?

– Remonta vermişdim, artəldən gətirirəm. İndi Nataşa ilə gəzməyə gedəcəyəm, – deyə o, əlindəki ayaqqabı tayını çarpayının yanına atdı.

– Boris Vasilyeviç, mən ölüm, kişisən düzünü de, kinoya, teatra gedəndə biletin pulunu sən verirsən, ya Nataşa?

– Kinoya gedəndə mən, teatra gedəndə Nataşa.

– Elə niyə? – deyə üçüncü bir oğlan söhbətə qarışdı.

Boris bic-bic boynunu qaşdı.

– Siz də uşaq deyilsiniz ki! Kinonun bileti ucuz olur də.

– Elmi dildə desək, Boris Vasilyeviç tələbəlilik həyatını nəzərə alaraq iqtisadi cəhətdən şəxsi kapitalına qənaət edir, – deyə Adil dostunun çiyinə vurdu. – Moskvalı qızı Nataşanın atasının hesabına toya pul yığır.

– Evlənəndən sonra da, onların vanna otağına köçəcəkdir! – deyə o tərəfdən birisi Borisə eşitdirdi.

– Pişiyin ağzı ətə çatmayanda deyər, iy verir. – Boris valenkalarını çıxarıb çəkmələrini geyməyə başladı. – Deyəsən, mənim gəlməyim sizi sevindirdi, dolamağa adam axtarırdınız.

– Uşaqlar, Boris Vasilyeviç doğru deyir, çox sataşarsınız kitablarını yığışdırıb köçər Nataşagilə, – deyə qarayanız oğlan boynunu yığib hiyləgər bir vəziyyət alaraq dilini bayıra çıxardı.

Adil ona cavab verdi:

– Sən də söz danışdın də! Boris Vasilyeviçə yataqxanaya səpələnmiş kitablarını toplamaq üçün azı on gün ezamiyyətə çıxmaq lazımdır.

Boris çəkmələrini geyib ayağa qalxdı. Onu dövrəyə alan yoldaşlarına əhəmiyyət vermədən, Adilə:

– Mənim qalstukum bilmirəm hardadır, bu gün səninkini taxacağam, – dedi və onun razılığını gözləmədən çarpayının başından asılmış göy rəngli ipək qalstuku götürüb boğazına bağladı. Yoldaşlarından birisi xəbər aldı:

– Boris Vasilyeviç, sən qalstukun qara deyildi?

– Hə, qara idi, – deyə onun ciddi soruşduğunu güman edən Boris cavab verdi:

– Bir balaca da çirklənmişdi, hə?

– Özüdür ki, var! Harada görmüsən?

Yoldaşı əlini nazik qara bığlarına çəkib dedi:

– Dünən hamam növbəsində o məndən sonra idi, yuyunmağa gəlmişdi...

Oğlan sözünü deyib Borisin onu yaxalayacağından ehtiyat edərək qırağa tullandı:

– 1:0 – deyə dostuna sataşdı.

Borisin görüş vaxtı çatmışdı. Geyinib getmək istəyəndə Adil onu saxladı.

– Bura bax, zarafat bir yana, ayaqqabılarını dəyişik geymisən, nədir?

Boris əyilib çəkmələrinə baxdı. Ayaqqabının təmirdən gələn tayı silinib təmizləndiyindən par-par parıldayırdı. O biri tayı isə lap köhnə görünürdü. Nataşa ilə gəzməyə bu cür getmək yaxşı deyildi. Boris başını aşağı salıb nə fikirləşdisə “bu dəqiqə” deyib bayıra qaçdı.

–Silməyə getdi, indi yataqxananın otaqlarını bir-bir gəzib krem axtaracaq, – deyə Adil yorğun halda özünü çarpayıya yıxdı. Əllərini başının altında çarpazlayıb astadan əlavə etdi: – Yaxşı oğlandır. Onsuz çox darıxardım.

Biri də bu sözə əlavə etdi:

–Borya yaxşı yox, lyuks oğlandır!

Boris özündən məmnun tərzdə içəri girib qapı ağzında dayandı və əli ilə çəkmələrini göstərib otaqdakilərə:

–Hə, indi necədir? – dedi.

Hamı boylanıb onun ayaqlarına baxdı: çəkməsinin sağ tayını silib təmizləməyi özünə əziyyət bilən Boris, işini asanlaşdırmaq üçün o biri tayını da toza bulaşdırdı.

Otaqda gülüşmə qopdu.

Adilin nə isə demək istədiyini gözlərindən duyan Boris, cəld qapını açıb çıxdı. Lakin azacıq keçməmiş yenə geri qayıtdı.

–Mənə üç-dörd metro bileti lazımdır, – dedi. – Kimdə var?

Adil əlini pencəyinin döş cibinə salıb axtarmağa başladı.

–Verməyinə verərəm, Boris Vasilyeviç, ancaq bir şərtlə. Sözümlə deyim, sonra get.

–Nataşa gözləyir, tələsirəm.

–Yox, onda baş tutmayacaq.

Borisin çarəsi kəsildi.

–Hə sözünü de, tez ol.

Auditoriyada dərs deyən qoca professorları kimi Adil əlini dalına qoyub təmkinlə danışa-danışa otaqda gəzinməyə başladı:

–Ağıl çox oxumaqla deyil, Boris Vasilyeviç. Nyuton da böyük alim olub, ancaq o da hərdən sən kimi qərribə işlər görüb...

–Nə edib ki? – deyə tələbələrə biri Adili qızıışdırmaq məqsədilə qəsdən soruşdu.

–Deyirlər, Nyutonun biri balaca, biri böyük iki pişiyi varmış. Hər dəfə pişiklər çölə çıxmaq istəyəndə Nyuton işdən ayrılıb qapını açarmış. Çox fikirləşdikdən sonra o özünü bu əziyyətdən qurtarmaq üçün çarə tapır.

–Nə edir ki?

–Qapının aşağısında biri böyük, biri kiçik iki deşik açır.

–Daha iki deşik niyə?

–Onun üçün ki, böyük deşikdən böyük pişik çıxıb girsin, kiçiyindən də balacası.

Adilin söhbəti Borisdən başqa hamını şənləndirdi.

–Hə, indi bizim bu professor Boris Vasilyeviçin ayaqqabısının o biri tayını toz-torpağa bulaşdırması da buna oxşayır. Bunlar hamısı ağılın çoxluğundan və...

Boris Adili çox danışmağa qoymadı, biletləri qapıb qaçdı.

Yataqxanada boş vaxtların şən keçməsi Adili darıxmağa qoymurdu. Əvvəllər ancaq yoldaşlarına qulaq asan Adil, indi özü başqalarından çox dəcəllik edirdi.

Onun bu cür qayğısız bir həyatın həsrətini çəkdiyini universitet yoldaşları bilməsələr də, biz görmüşük. İndi Adil bəxtəvər uşaqlar kimi deyib güldükcə mənim ürəyim onunkundan artıq fərəhlənirdi.

Qəhrəmanın xoşbəxtliyini kim istəməz ki?!

Qışın şaxtalı keçməsi moskvalı gənclərin çoxunu sevindirdi. Nataşa da konki sürməyin aludəsi olduğundan hələ isti yay aylarında qışın soyuq vaxtını az arzulamamışdı.

Moskva çayının qırağında yerləşən Qorki parkına şəhərin hər tərəfindən minlərlə gənc gəlmişdi. Borislə Nataşa da burada idi. Böyük reproduktorun gur səslə ətrafa yaydığı oynaq mahnılar ürəkləri titrədirdi. Projektorlardan xiyabanlara salınan rəngbərəng işıqlar, parka füsunkar gözəllik verirdi. Bu axşam katok mövsümünün açılışı idi. Ertədən su buraxılmış xiyabanlar şaxtadan donub hamar buz bağlamışdı. Min metrə uzanan bu xiyabanlara sanki şüşə döşənmişdi. Park qaynaşırdı. Çəkmələrinin altında bıçaq kimi iti konkilər olan adamlar xiyabanın bu başından vurub o başından çıxırdı. Onların nazik geyimlərinə baxmayaraq, heç kim şaxtadan şikayətlənmirdi. Hamının yanağı qızarıb pörtmüşdü.

Boris Nataşanı itirmişdi. O sürətlə o tərəf-bu tərəfə şığıyır, qızı tapa bilmirdi. Nataşa qəsdən Borisi azdırmışdı. Hərdən Borisin yaxınlaşdığını görcək tez istiqamətini dəyişib üstünü qalın qar basmış küknar ağaclarının dalında gizlənir və qıraqdan onu seyr edirdi. Boris yarıməyilmiş halda, qollarını yellədə-yellədə irəlilədikcə yan-yörəsinə baxır, dördgözlə Nataşanı axtarırdı. Nataşa Borisin yorulub dayandığını və nəzərlərilə onu aradığını görcək, bir göz qırpımında yerindən sıçrayıb yaydan çıxmış ox kimi süzərək “Borya”... deyə onun lap yanından ötürdü.

Hələ uşaqlıqdan bu əyləncəyə adət etmiş qıza Boris heç vəchlə çata bilmirdi. Şaxtalı qış axşamı, təmiz havada, projektorların rəngbərəng işıqlarla bəzədiyi yaşıl xiyabanlarda, musiqi təranələri altında, sal buzların üstü ilə o baş bu başa sürüşmək gənclərə az qala qanad verirdi...

Axşamdan xeyli ötmüşdü. Borisin yorulduğunu hiss edən Nataşa ona yaxınlaşdı. Qızın sifəti lalə kimi qızarmışdı, sevincdən gözləri parıldayırdı.

–Evə gecikmirikmi, Borya? – deyə o, buzun üstündə bir yarım dövrə cızaraq Borisin qolundan yapışdı.

–Tələsirsən...

–...

...Onlar Nataşagilin evlərinin qabağındakı kiçik bağa girəndə addımlarını yavaşıtıdılar. Hər tərəf qara bürünmüşdü. Boris dayandı.

–Niyə durdum?

Oğlan dinmədi.

–Səninləyəm, Borya!

Boris qızın qollarını tutub gözlərinə baxdı, başı ilə yaxındakı skamyaya işarə etdi:

–Gəl əyləşək burda, Nataşa.

Qız, üzünü Borisin göstərdiyi tərəfə çevirdi. Qalın şam ağacının altında qoyulmuş bu skamyanın üstünü qar basmışdı.

–Dəli olmusan, nədir? Biz orda necə oturaq?

–Qorxma, Nataşacan, kürkümü açaram əyləşərsən, sənə soyuq olmaz.

–Çox vacibdir?

–Vacib olmasa, demərəm ki...

–Yox, evə gedək, gecədir, Borya.

–Gündüz olsaydı, belə təklif etməzdim.

Qız dodaqlarını büzdü.

–Axı sən nə istəyirsən? Başa düşmürəm.

–Oturaq, başa salaram. Sən hələ çox şeyi başa düşmürsən.

Boris tez-tez nəfəs alır, ürəyi bərk döyünürdü. Bu, qızı da narahat edirdi.

–Niyə belə birtəhərsən, Borya?

Boris kürkünün yaxasını açıb skamyada, qarın üstündə oturdu.

–Bura gəl, Nataşa! – O, kürkünün sağ ətəyi üstə qıza yer göstərdi. Nataşa botilərinin burnu ilə qarı eşələdi; boynunu çiyinə əyib danışmadı.

Bağda heç kəs yox idi. Ayın işığında hər tərəf gündüz kimi görünürdü. Elə bil göydən yerə nur çilənmişdi; ağacların, kolların üstünə yatmış qar par-par parıldayırdı.

–Nataşa, gəlməsən inciyərəm səndən.

Qız ağacın altında Borisin titrək səsini eşidəndə ona tərəf addımladı. Kreml saatı on biri vururdu. Bu səs elə bil göyün dərinliklərindən qopub xüsusi bir ahənglə şəhərə yayıldı.

...Nataşa Borisin kürkü içərisində gizlənmişdi. O, havadakı şaxtanı hiss etmirdi. Qızın redikülü skamyanın altına düşmüşdü. Başı ixtiyarsız olaraq Borisin qolu üstünə əyilmişdi. Dodaqları sövqi-təbii ilə eyni sözləri təkrar edirdi:

–Borya, Boryacan, bəsdir, dur gedək...

Nataşanın ayaqları donmuşdu.

Boris onu evlərinə ötürdü. Qız ayrılmazdan əvvəl redikülünü açıb kiçik aynasını çıxartdı. Qapının üstündəki lampanın işığında üzünə baxdı, sol yanağı qıpqırmızı idi.

–Mən bu halda evə necə gedim?

–Nə olub ki?

Nataşa bir-iki dəfə kirpik çalıb udqundu.

–Görmürsən?..

–Baxım.

Boris qızın çiyinlərindən yapışdı. Nataşa bu dəfə çox müqavimət göstərmədi. Ancaq irəliyə sağ yanağını verdi...

NARAHAT GÜNLƏR

Üçüncü il idi ki, qırmızı kirəmidli evdən Adilin tarının səsi eşidilmirdi. Üçüncü ildi ki, o, həyətdə meynənin kölgəsində kitab oxumurdu. Bu müddətdə qırmızı kirəmidli evdə heç bir yenilik baş verməmişdi. Bir dəyişiklik vardısı, o da Laloçkanın ayağının bu həyətdən tamam kəsilməsi idi. Bütün səylərin boşa çıxdığını ikinci dəfə yəqin edən Laloçka indi nəinki Diləfruzgilə gəlib-getmirdi, hətta ona acıq vermək üçün Adildən də gözəl, ağıllı bir cavan oğlana nişanlandığı barədə xəbər göndərirdi. Diləfruz bu xəbərə inanmırdı. Ancaq gedib öyrənməyə də üzü gəlməmişdi. Qızın anasından utanırdı.

Arvadının dönə-dönə təkid etməsinə baxmayaraq Rəhman Laloçka barədə oğluna heç bir söz deyə bilməmişdi. Laloçkanı, anasını da qırmızı kirəmidli evdən küsdürən bu idi. “ – Qoy onlar bizə yalvarsınlar! – deyə Laloçkanın anası qızına ciddi tapşırıq vermişdi. – Bir də onlara getsən, əminə deyərəm qıçlarını sındırar...”

İndi Diləfruz təkcə həyət-bacaya deyil, Rəhmanın Moskvadan gətirdiyi şeylərə də yiyəlik edirdi. O, mallara özü qiymət qoyur, müştəriləri özü qəbul edir, onlarla özü danışırdı.

Əvvəllər Diləfruz Adildən ehtiyat etdiyi üçün satılası şeylərin hamısını zirzəmidə saxlatdırdı. İndi isə arvadın təcrübəsi artmışdı. Evi yoxlamağa gələnlər zirzəmidə gördüklərinin nə məqsədlə gizlədildiyini dərhal başa düşəcəkdilər. Ona görə də Adil gedəndən sonra Diləfruz, satılası iri şeyləri otaqlarında yerbəyer eləmişdi. Pəncərədəki elektrik samovarı, stol üstündəki radioqəbuledici cihaz, bufetdəki çay dəsgahı, paltar şkafindakı cürbəcür parçalar belə satılıq idi.

Lakin necə deyərlər, vəzndən yüngül, qiymətdən ağır şeylər yenə pünhanda saxlanılırdı.

Vaxtsız-vədəsiz gündə bir neçə dəfə küçə qapısının zəngi çalınır, Diləfruzun tanış adamları, almaq istədikləri şeyləri soruşurdular. Arvad, kiminin pişvazına çıxıb gülər üzlə evə dəvət edir, kimini də elə qapıdan yola salırdı.

–Diləfruz bacı, Rəhmana bizim arvad üçün qızıl saat tapşırırdım, gətiribmi?

–Hazırdır, qardaş, içəri keç.

–Diluşa, mənim redikülüm gəlib çıxdı?

–Sən deyəndən tapa bilməyib, bu dəfə gətirəcək.

–Ay bacı, kişi evdədir?

–Nə sözünüz varsa, mənə buyurun.

–Rəhmana drap paltoluq demişdim.

–Var, qarasındandır.

Əsl bəzircanlıq edən Diləfruz üçün hər səfərində minlərlə mənfəət gətirən ərinin işindən gözəl peşə yox idi.

Ancaq Rəhmanı həmişə bir məsələ narahat edir, onu qorxuya salırdı: “Birdən evi yoxlasalar, mən neynərəm? Şeytan qulağı kar olsun, şər deməsən, xeyir gəlməz. Bəyəm qonum-qonşu arasında azdır gözü götürməyən, mərdimazar, paxıl adamlar?! Deməzlərimi ki, ay provodnik Rəhman, sən bu qədər mal-dövləti necə yığmısan? Desəm ki, ata-babadan qalan avadanlığımıdır, buna heç dəyyus inanmayacaq. Diləfruz da ağına-bozuna baxmır, hamıdan sifariş qəbul edir. Eh, adam bir qarın çörəyi də nuşicanlıqnan yeyə bilmir”.

Bir gün qırmızı kirəmidli evə səs-küy, Rəhmanla Diləfruzun canına vəlvələ düşdü...

Arvad qapını açanda tanımadığı bir kişi ilə qarşılaşdıqda özünü itirdi. Diləfruz səhv etməmişdi: gələnlərin mülki paltarda olsa da milis nəfəri idi.

–Bağışlayın, bacı əriniz evdədirmi? – deyə o ehtiramla xəbər aldı.

–Bəli, qardaş, gözləyin bu saat çağırım... – Diləfruz özünü güclə ələ alaraq yuxarı qaçıb əhvalatı ondan əvvəl Rəhməna xəbər vermək istəyəndə kişi qoymadı.

–Siz zəhmət çəkməyin, – deyə milis nəfəri Diləfruzu qabaqlayıb aynabəndə qalxdı.

Bu dəqiqə Diləfruzun termometr istəyən vaxtı idi! Ancaq...

Vəziyyəti təhlükəli görən arvad, milis işçisinin evə keçdiyini yəqin etcək tez özünü zirzəmiyə saldı. Oradakı qiymətli şeyləri cəldliklə şalına büküb kiçik pəncərədən küçəyə tullandı və bircə anda dalana keçərək yox oldu.

Milis işçisi Rəhmanın otaqlarında ancaq iki şeydən – hələ işə salınmamış radioqəbuledici cihazdan, bir də şkafdakı ipək, yun parçalardan şübhələndi. O, radio cihazının pasportunu istəyəndə Rəhman:

–Əldən almışam, – dedi. – Heç belə piryomniki alverçi köpək uşaqları qoyur ki, mağazində qalsın. Xam-zad deyilsən ki! Hələ aldığım da cəmi-cümlətanı heç bir həftə olmayıb... Əşi bura bax, bunu qəbrə qoyasan, – o, sillə ilə öz üzünə vurdu – səni düz başa salmayıblar. Rəhmətliyin oğlu, sən də şübhələnməyə adam tapdın?.. O parçalar ki, deyirsən, gizlətmirəm, onlar da mənim özümündür; üç ildir xırda-xırda köpük-quruş boğazımdan kəsib oğluma almışam, toyuna hazırlamışam. Özü də Moskvada oxuyur... – Rəhmanı əslində də bu şeylər o qədər narahat etmirdi. Onun qorxusu zirzəmidən idi. Bunun üçün də söhbəti uzadıb onu yubandırmağa çalışırdı. – Əşi, inanmırsan, bu da mənim dokumentlərim! – O, cibindən çıxardığı kiçik köhnə kitabçaları, qat kəsmiş əzik arayışları stolun üstünə tökdü. – Bir bunları xahiş eləyirəm varaqalayıb oxu. Oxu gör mən şübhələnməli adamam.

Milis nəfəri bu danışıklara əhəmiyyət vermədən şübhələndiyi şeyləri və evin bir sıra qiymətli əşyalarını qeydə alıb aşağı enəndə Diləfruz həyətdə pilləkən üstə

oturmuşdu. Gələn adam zirzəmini də yoxladıqdan sonra Rəhmanın onunla milis idarəsinə getməsinə xahiş etdi.

–O da mənim bu gözlərim üstə!

Dünən Saleh müəllim məktəbdə birinci növbənin dərslərini yenidən qurtarıb kabinetində əyləşmişdi ki, telefon zəng çaldı.

Müəllim gözünü oxuduğu kitabdan ayırmadan dəstəyi götürüb cavab verdi. Onunla milis idarəsindən danışdılar.

–Necə? Baş üstə, bu saat, bu saat gəlirəm!

Saleh müəllim paltosunu geyib şlyapasını başına qoyaraq, cəld addımlarla pilləkənləri aşağı endi. Onun sonuncu dəfə – pasport almaq üçün milis idarəsinə getdiyi vaxtdan doqquz il ötürdü. Bu gün isə müəllimi, yuxarı sinif şagirdlərindən birinin işinə görə çağırırdılar.

–Sizə əziyyət verdiyim üçün üzr istəyirəm, – deyə növbətçi milis nəfəri oturmağa ona yer göstərdi. – Uşağın ata-anası işdə olduğundan sizi çağırıdım. Dedim, qoy gəlib onu özünüz aparasınız, həm də dərslə gecikdirmək istəmədim.

–Çox sağ olun, buna görə sizə təşəkkür edirəm. Yaxşı, bizim bu şagirdin günahı nədir? – deyə Saleh müəllim qarşısındakı skamyada oturub başını aşağı salaraq qulaqlarının dibinə kimi qızarmış oğlanı göstərdi. Milis nəfəri onun tramvaydan hərəkət zamanı düşdüyünü və sonra da küçənin ortası ilə qaçarkən təhlükə qarşısında qaldığını bildirdi. Şagirdin dilindən belə hallara bir də yol verməyəcəyinə söz aldılar. Saleh müəllim yaylığını çıxarıb üzünün tərini sildi, ayağa qalxıb milis işçisinə təşəkkür etdi; bu barədə şagirdin valideyni ilə ciddi danışacağını ona bildirdi.

Küçəyə yenidən çıxmışdılar ki, müəllim nə barədə isə fikirləşərək addımlarını yavaşladı. Dayanıb gözlərini yerə dikdi. Sonra:

–Sən get dərslərinə! – deyə müəllim başını qaldıraraq şagirdə ciddi tərzdə tapşırırdı. – Gəlləm məktəbdə danışarıq! Şagird ona hörmət elədiyindənmi, qorxusundanmi heç bir söz demədən uzaqlaşdı.

Müəllim geri döndü, milis idarəsinin qapısına tərəf irəlilədi. Ancaq içəri girmədi. Dayandı. Sonra nə fikirləşdisə, yenə qapıdan aralandı. Lakin beşcə addım getməmiş təzədən yavaşladı. İkinci dəfə qəti bir hərəkətlə addımlayıb növbətçi otağına keçdi.

–Üzr istəyirəm, – dedi, – mənim də sizdən bir xahişim var. Zəhmət olmasa bu günlərdə vaxt edib bir bizim evə gəlin. Sizə deyəsi vacib sözüm var.

–Baş üstə.

Saleh müəllim milis nəfərinə öz ünvanını yazdırıb getdi.

Həmin axşam onlar görüşmüşdülər. Müəllim milis nəfərindən Rəhmanla maraqlanmasını xahiş etmişdi...

Lakin bu gün Diləfruzun işlətdiyi hiylə ilə bütün şübhələr alt-üst oldu. Zirzəmidən qaçırdığı şeyləri etibarlı bir yerdə gizlətdikdən sonra arvad tez özünü həyətə yetirib sakitcəsinə işin dalını gözlədi. O, ərinin milis idarəsinə aparıldığını

görəndə, yeganə ümidi yenə Laloçkaya və onun hələ üzünü görmədiyi əmisinə gəldi. Arvad halını pozmadan içəri girib salamladı, əziz rəfiqəsi çoxdan onlara gəlmədiyi üçün nigaran qaldığını bildirdi. Bir stəkan da çay içdi. Adildən söhbət saldı. Ancaq Laloçkanın köhnə yaralarını təzələdikdən və aradakı əvvəlki münasibəti bərpa etdikdən sonra əsl məsələni danışdı.

Nəhayət o günü Laloçka da, anası da Diləfruzla birlikdə milis idarəsinə gedib qeydə alınan şeylərin kiminki olduğunu, yaxın aylarda toya hazırladıqlarını bildirdilər və hətta Laloçkanın əmisi də qardaşı arvadının xahişilə milis növbətçisinə zəng vurub Rəhmanı təmiz bir adam kimi tanıdığını etiraf etdi...

O axşam Saleh müəllim qabaqda Rəhmanın, arxasınca Diləfruzun, Laloçkanın və başqa bir qadının qırmızı kirəmidli evə gəldiyini görəndə təəccübləndi.

Bu əhvalatdan sonra istər Rəhmanın, istərsə də arvadının Laloçkagilin ailəsinə qarşı münasibəti təzələndi.

Laloçkanın əmisi onların gözündə eşitdiklərindən daha çox böyüdü.

İndi Rəhmanın ehtiyat elədiyi bir adam vardısı, o da Saleh müəllim idi. “Bircə onu bu evdən köçürə bilsəydim, dərdim olmazdı”, deyə kişi bunun üçün yollar arayırdı.

Rəhman bəd günlər haqqında fikirləşəndə istər-istəməz oğlunu xatırlayırdı. “Az qalıb, bu iki ili də birtəhər başa vuraq, sonrakı qorxulu deyil, – deyə öz-özünə təsəlli verirdi. – Sağlıq olsun, bu gün-sabah Adil dərslərini qurtarıb prokuror olar. Ondan sonra istəyir lap Əflatun gəlsin, heç nədən qorxu çəkmərik”.

Buna görə də Rəhman son vaxtlar Diləfruzu dilə tutur, tətillərində Adili evə gətirmək istəyirdi. Arvad da etiraz etmirdi.

Diləfruzun qəlbini yumşaldan bir də Laloçka idi. İndi qız, daha nəqd qayınana gözü ilə baxdığı Diləfruzla özünü bəyəndirmək üçün yenə tez-tez onlara gəlir, saatlarla ailəsinin varlı keçmişindən, əmisinin böyük qulluqda olduğundan, qohum-qardaşlarından danışdı. Keçən dəfəki əhvalatdan salamat qurtarandan sonra Laloçkanın Adilə getməsinə Rəhman ürəkdən razı olardı. Ancaq oğlunun bu işi rədd edəcəyinə əmindir.

Laloçka bir-iki dəfə Diləfruzu evlərinə qonaq aparmışdı. Cürbəcür ləzzətli yeməklərlə dolu stolun qırağında ondan-bundan uzun-uzadı qiybət elədikdən sonra Laloçkanın anası mətləb üstə gəlmişdi. O hər şeyi Diləfruzla açıq-aşkar bildirmişdi.

–Ay cüt yatan bəxtəvər, heç demirsən tək də var? Yaxşı bəs biz bu uşaqlarımızı nə vaxta qədər subay saxlayacağıq? İkisi də yetişmiş cavandır, hər şeyi başa düşürlər. Laloçkanın oğlanı gözü tutub, oğlan da ki, qızı çoxdan istəyir.

–Oğlan da istəyir?

–A... bəs sən hələ indi eşidirsən? İnişil qonaqlıq gecəsi hər şeyi bizsiz danışib həll ediblər. Moskvaya gedəndə Adil Laloçkaya öz şəklini də yadigar verib.

Diləfruz “qonaqlıq gecəsi” sözlərini eşidəndə barmağını dişlədi. “ – İndi yavaş-yavaş məsələni başa düşürəm. Laloçkanın anası səhv eləmir – deyə arvad fikirləşdi. – Axı o gecə Adilin üzündə kiminsə dodaqlarının qırmızısı qalmışdı. Sən demə onda bayırda Laloçka ilə öpüşürmüş! İşə bax, hələ bir şəklini də bağışlayıb, qız da məndən gizlədir”.

–Bunu mən səndən də qabaq bilirəm, – deyə Diləfruz özünü xam göstərməmək üçün Laloçkanın anasının sözlərini təsdiq etdi. – Ancaq qoy Adil gəlsin, özü ilə danışsaq yaxşıdır. İndiki cavanlara etibar yoxdur. Əvvəlcə, kefləri gələndə and içirlər ki, ölüərəm dərdindən, bir həftə keçir, soyuyurlar, heç salam da vermirlər.

Yeməkdən sonra Laloçkanın anası Diləfruzun dırnaqlarını manikür etməyə başladı.

–Diləfruz xanım elə bilmə ki a... Laloçka evdə qalıb, – deyə arvad fürsətdən istifadə edib malını satan dəllal kimi qızını tərifə başladı – Xeyr a... İstəyən çoxdur. Biri elə prodmaqda işləyənlərdən idi. Yaxşı maaşı, gəliri... özü də pis adam deyildi. Ancaq vermədik.

–Nə üçün?

–Yaşı bir az ötmüşdü. Elə Laloçkamın da meyli vardı.

–Neçə yaşında idi ki?

–Özü dediyinə görə qırx altı, Laloçkanın əmisi razı olmadı. Dedi, o, Nadiri taxtda görə, Şah Abbasi bələkdə, mən o yaşda kişiyə kukla kimi qızımı vermərəm. Laloçka yazıq da cıncırını çıxarmadı. – Arvad bir qədər ara verib əlavə etdi: – Diləfruz xanım, Laloçkanın səndən bircə xahişi var: deyir, gərək Adilin taqsırından keçəsən, atasıyla ona xəbər çatdırasan ki, bu yay mütləq evə gəlsin.

–Nə deyirəm ki, Laloçkanın xətri mənim üçün də əzizdir.

Diləfruzun manikürü qurtarıncayadək onlar hər şeyi danışib qurtardılar. Oğlan evindən xəbərsiz, qız evində toy idi. O biri otaqda qapı arasından bütün söhbətləri dinləyən Laloçka sevindiyindən şlyapasını bir neçə dəfə göyə atıb tutdu.

Həmin axşam Diləfruz Rəhmanı xəlvətə çəkib məsələni təzədən ona nağıl etdi.

–Mən bu işin baş tutacağına inanmıram! – deyə Rəhman fikrini bir daha arvadına bildirdi. – Adil o qızı almaz.

–Almaz? Niyə?! – Rəhman stulunu dala çəkdi. – Adilin minnəti olsun ki, Laloçka kimi gözəl, ağıllı bir qızı ona verirlər. Bəyəm oğlan qəhətliyi-zaddır?! Adil olmaz, ondan da yaxşısını tapar. Gül təkin qızıdır, yaxşı evləri, eşikləri... Laloçkanın əmisi plov yemir bığları yağa batar, özü də idarəndə böyüklərdən biri! Gördün ki, səni necə qurtardı zibildən?! Sabah sənin ona işin düşəcək. Adam pis gününü yadına salar. Gör bir qızın əmisi kimdir. Böyük vəzifəsi, altında “Pobeda”sı... Sən də deyirsən: “Adil onu almaz”. Bəs sənin aqlın hanı? Bir fikirləşmirsən ki, kimlər bizimlə qohum olmaq istəyirlər!

–Heç dəxli mətləbə var? Ay başına dönüm, mən bəgəm razı döğürəm?.. Nə deyirəm ki...

Ər-arvad özlərini hər cür təhlükədən qorumaq üçün uzun götür-qoydan sonra qəti bir qərara gəlib Saleh müəllimi çağırtdırdılar.

–Salaməleyküm, – deyə neçə illərdən bəri qırmızı kirəmidli evə qədəm basmayan müəllim, bugünkü dəvətin səbəbini bilməsə də, xoş sifətlə içəri keçdi. Onu qapıda Diləfruz qarşıladi: “xoş gəlmisən” deyib qırağa çəkildi.

–Hə, Saleh, xoş gördük. Kefin, əhvalın... Buyur, burda əyləş, – deyə müəllimi əziz bir qonaq kimi qəbul edən Rəhman da aynabənddə qoyulmuş stolun yanında ona yer göstərdi.

Diləfruz Mənsurənin qolundan tutub qırağa çəkdi:

–Sən get o biri evdə işini gör, qız xeylağı kişilərin yanında dayanmaz, – deyə məxfi söhbət üçün şərait yaratmaq istədi. Mənsurə yataq otağına getdi. Diləfruz mətbəxə keçdi.

–Belə qonşuluq olmaz axı. Bir demirsən Rəhman öldü, qaldı. Hə, necəsən? Arvad, özün?.. – deyə Rəhman onunla üzbəüz əyləşdi.

–Çox sağ olun, yaxşıyıq.

–Allah axıracan eləsin... İşlərin-zadın necədir? Bir şey çıxırmı?

Rəhmanın nəyi xəbər aldığına başa düşən müəllim özünü sındırmadı.

–Bizimki dəmir yolu deyil ki bir şey çıxsın. Müəllimin daşbaşı təkcə dərsə gecikməkdir, onu da mən eləmirəm, – deyə Saleh zarafata keçdi.

Bu açıq cavabdan xoşlanan Rəhman stulunu bir az da qabağa çəkdi:

–Neyçün? Çox nahaq yerə! Eləyənlər bəyəm səndən, məndən artıqdır? Mən eləmirəm, sənə nə olub? – O bir an ara verib əlavə etdi: – Bizdə heç o iş gecikmək də olmur. Özün bilirsən ki, dəmir yolunda dəqiqəsinə söz var.

Diləfruz əlində iri podnos içəri girdi. Bu münasibət üçün bişirib hazırladığı yarpaq dolmasını stolun üstünə qoydu. Çörəyi, araq, pivə şüşələrini, göyertini, qədəhləri və çəngəlləri yerbəyer elədi. Rəhman əvvəlcə müəllimə, sonra stolun üstündəki şeylərə baxıb mızıldandı:

Saleh müəllim bu qonaqlığın səbəbsiz olmadığını hiss etsə də, əsl məsələdən xəbərsiz idi.

–Gərək bağışlayasan, Saleh, çoxdandı bizə gəlmirsən, indi də ki, belə. Əməlli-başlı xörəyimiz də olmadı qabağına qoyaq.

–Çox sağ ol, aclığım yoxdur, indicə yemişəm.

–Onu öz evində yemisən, bunu da bizim evdə yeyərsən. Hi-hi-hi... Bismillah elə, – deyə Rəhman araq şüşəsini götürdü, sol əlilə şüşənin boğazından yapışıb sağ əli ilə onun altından vurdu. Probka sıçrayıb qırağa düşdü. – Ayağımı bizdən birkərəmə çəkdin a... Saleh, axı belə olmaz...

O, qədəhi götürüb doldurmaq istəyəndə müəllim etiraz elədi.

–Mən içməyəcəyəm, Rəhman.

–Elə bilirsən mən piyaniskə-zadam. Bunu da sənəin xətrin üçün aldırıbmışam. Qoy adama bir stəkan tullayaq.

– Xeyr, təşəkkür edirəm, – deyə müəllim əlini döşünə qoydu. – Mən tullamıram.

– Yox... bu olmadı. Bu olmadı. Mən belə bilmirdim səni, Saleh.

Müəllimin qəti etirazını görən Rəhman, öz qədəhini araqla doldurduqdan sonra onun üçün pivə tökdü. Müəllim içmək fikrində olmasa da, bu dəfə dinmədi.

– Sağ ol, Saleh, xoş gəlmisən, öz evindir! – Rəhman qədəhini götürüb onun stəkanına vurdu. Arağı içib bığlarına sığal verdi. – Soyutma, çörəyini yeginən.

Saleh müəllim pivə dolu stəkanı stolun üstünə qoyub söhbətin dalını gözlədi. Rəhman dəsmalı götürüb dodaqlarını sildi.

– Hə, demək belə-belə işlər...

Müəllimin Adil barədə heç nə soruşmadığını görən Rəhman özü söz saldı:

– Adil də ki, sağlıq olsa, bir ildən sonra qurtarıb gəlir Bakıya.

Saleh müəllim astaca başını tərptədi.

– Yaxşı elədim onu Moskvaya göndərməkdə, çox ağıllı iş gördüm, – deyə yenə Rəhman dilləndi. – Bir-iki ildən sonra olur prokuror. Daha nə istəyirsən?

Ara qapının cırıldadığını eşidən müəllim gözucu səs gələn tərəfə baxdı. Diləfruz o biri evdən söhbətə qulaq asırdı.

– İndi bir məsələ var, – deyə Rəhman qarşısındakı qədəhi qırağa itələdi, – sabah uşaq gəlsə, məni fikir götürüb ki, onu evləndirdim, harda yaşayacaqlar. Genə gəlin Diləfruz xanımla yola getsəydi, dərd yarı idi. Özün bilirsən ki, bizim arvad bir az tündməcəzdır. (Rəhman Diləfruz barədə bu sözləri deməzdən əvvəl onun özü ilə razılaşmışdı.)

Qatıqlı dolmadan birini ağzına qoyduqdan sonra Rəhman boğazını arıtladı:

– Otaq dörd olsaydı, birtəhər keçinərdik. Məmməd də ki, böyüyüb yekə oğlan olub...

Rəhman çox danışdı, ancaq əsl mətləb üstə gəlməyə cəsarəti çatmadı. Arvadının qapı arasından elədiyi işarədən sonra özünü toplayıb dedi:

– Bilirsən, Saleh, dünyada adama yaxşılıq qalacaq, mən bu vaxta kimi bir kişinin toyuğuna kiş deməmişəm. Neyçün də deyim? Pislik kimə lazımdır?! Elə deyilmi?

– Bəli, – deyə bu mənasız söhbətlərdən darıxan Saleh müəllim qısa cavab verməklə kifayətləndi.

– Səndən iki xahişimiz var, Saleh. Gərək özün də vəziyyətimizi nəzərə alıb kömək əlini uzadasan.

– Buyur, mümkün olan yerdən həmişə hazırım.

– Mənə, Adilə yolxərci göndərməyə, məvacibə qədər, üç-dörd yüz manat pul lazımdır.

– Baş üstə. Mən Adilin xətri üçün...

– Yox, yox, – deyə Rəhman onu danışmağa qoymadı. – Xətir-zad söhbəti olmasın, Saleh. Bu gün alıb bir həftədən sonra qaytaracağam. Uşaq Bakıya gəlməyə pul istəyir, mən də əliboş. Daha səndən yaxın kimimiz var ki! Düzdür, üç

yüz-dörd yüz böyük pul deyil, ancaq özün bilirsən ki, məvaciblə dolanan adamda olmayanda olmur də. Kasıbçılığın üzü qara olsun!

Birinci xahişdən məqsəd Saleh müəllimə aydın idi.

–Baş üstə, bu düzələn məsələdir!

–İkinci xahişim odur ki, Saleh, istəyirəm yengidə Adilçün nişan aparaq...

–Lap yaxşı elərsən, – deyə müəllim xəlvəti Diləfruzla tərəf baxıb, Rəhmanın sözünü təsdiqlədi. – Yaxşı soruşmaq ayıb olmasın, gözaltısı varmı?

–Var, yaxın adamlarımızdandır. Özünü də çox görmüsən, elə evimizin qızıdır.

“ – Yəqin Mənsurədir, – deyə müəllim düşündü. – Yaxşı qızıdır”.

–Hə, dediyim odur ki, gəlini gətirsəm, bu ev bizə darısqal olacaq, – deyə Rəhman ürəyini ona açdı. – Bəlkə, deyirəm, bu işdə Adilin xətriyçün bizə kömək elədin...

–Doğrusu, bilmirəm bu işdə mənim köməyim nə ola bilər?

–Dediyim odur ki; acığın gəlməsin a... siz bir ər, bir arvadsınız. Mən üst-başımı satıb vardan-yoxdan çıxmağa hazırım. Təki sənin üçün şəhər içində ikiotaqlı bir ev tutum, buradakından da yaxşı, özününküləri verərsən bizə, Adil məndən uzaq düşməsin.

O, sözünü deyib susdu. İndi Diləfruz da, Rəhman da səbirsizliklə müəllimin cavabını gözləyirdilər.

Saleh müəllim hər iki əlini dizlərinə qoyub dikəldi. Deyəcəyi sözləri ürəyində ölçüb-biçdikdən sonra enli qaşlarını yuxarı qaldıraraq Rəhmana baxdı:

–Mən, Rəhman... – deyə o yavaş-yavaş ayağa durdu, – səndən bir neçə yaş böyüyəm...

–Bəli, bəli, ona heç söz olmaz. Neyçün qalxdın, əyləş də.

–Savadım da səninkindən az deyil.

–Bəli, sən ayağın biləni mənim başım bilmir. Bu nə sözdür? – Rəhman da qalxdı.

–Onda icazə ver, düzünü deyim. Adilə yol xərcini səhər mən özüm göndərəm...

–Yox, ona mən razı olmaram!

Müəllim, Rəhmana əhəmiyyət vermədən sözünü bitirməyə çalışdı:

–O ki qaldı ev məsələsi... əgər Adil bizə gəlmək istəsə, mən məmnuniyyətlə otaqlarımın birini onun üçün boşaldaram. Yox əgər, sən fırladaqlarının üstünü ört-basdır eləmək üçün məni uzaqlaşdırmaq istəyirsənsə, əlini döşünə qoy, bunu bacarmayacaqsan!!

Saleh müəllim “sağ ol” demədən iti addımlarla həyəətə endi.

–A – a – a – ... kül başına! Bu da bizim yaxşılığımız! – deyə Diləfruz onun dalınca deyilməyə başladı.

Bütün günü bazarlıq və ev işlərilə məşğul olan Mənsurə axşamlar çox yorğun düşürdü. İndi də aynabənddə dayısı ilə Saleh müəllim arasında gedən söhbətlərlə maraqlanmayan qız, kitabı götürüb dərslərini hazırlamaq istədi,

bacarmadı; azacıq sonra gözlərinin qapandığını hiss edib evin bir küncünə çəkildi, kitabı örtüb başının altına qoydu, yastıqsız, döşəksiz xalçanın üstündə yuxuya getdi.

Kitabxanaçılıq texnikumunda oxuyan Mənsurə ilk günlərdən dərslərinə ciddi hazırlaşmağa başlamışdı. Qız yoldaşlarından geri qalmaq, müəllimlərinin yanında pərt olmaq istəməmişdi. Bunun üçün də ev işlərinin çoxluğuna baxmayaraq, bəzən yorğun olsa da, hamı yatandan sonra özünü xəlvətə çəkib yazmış, oxumuş və öyrənmişdi. Lakin qız bunu həmişə edə bilmirdi. Diləfruzun buyruqları tək-cə gündüzlər yox, gecələr də onun vaxtını alırdı. Mənsurə dayısı arvadının bütün tapşırıqlarına əməl edirdi.

O bu evə gələndən Diləfruz əlini ağdan qaraya vurmurdu. Nə paltar yuyur, nə qab-qacaq silir, nə otaqları süpürür, nə də yerindən qalxandan sonra yorğan-döşəyi yığışdırırdı. Çox vaxt dərstdən ac, yorğun gələn Mənsurə kitab-dəftərini bir qırağa qoyub çörək yemədən bazarlığa gedir, evə qayıtcaq xörək hazırlayır, ya da başqa bir iş görürdü.

Mənsurə hələ uşaqlıqdan belə böyümüşdü. O, işin çoxluğundan şikayətlənmirdi. Qız özü hiss etmədən Adilin xətri üçün bu evə elə bağlanmışdı ki, bəzən Diləfruzun kobud cavablarına da dözürdü. Mənsurənin qəlbində Adilə qarşı, dillə deyiləsi mümkün olmayan qəribə bir hiss baş qaldırmışdı. O həmişə, hər gün, hər saat dayısı oğlunu görməyə qəlbində böyük bir ehtiyac duyurdu... Lakin Diləfruzla yaşamaq da asan deyildi! Mənsurənin Bakıya gəldiyi ikinci ildi. Lakin hələ şəhərin bir çox gəzməli yerlərini görməmişdi.

Əvvəllər anasına yazdığı məktublarda dayısından və Diləfruzdan razılıq edən Mənsurə, indi arabir, üstüörtülü də olsa, şikayətlənməyə məcbur olurdu.

O, kəndlərinə çox gec-gec gedirdi. Hərdən evləri, həyət-bacaları, uşaqlıq yoldaşları üçün Mənsurənin burnunun ucu göynəyirdi. Keçən ay Mənsurənin anası Bakıya gəlib ona baş çəkmişdi. Qız – Mən burdan getmək istəyirəm, – demişdi. – Diləfruz xanımın xasiyyəti pisdır, mənə çox incidir.

Lakin Diləfruz Mənsurənin anasının yanında qızla elə xoş rəftar eləmiş, onu elə əzizləmişdi ki, arvad eşitdiyi sözlərə inanmamışdı. Üstəlik Mənsurəyə acıqlanmışdı da: “Sən də dinc duran deyilsən. Kənddə də keçi kimi ora-bura dırmaşırdın. Özünü sakit aparsan, heç kəs sənə güldən ağır söz deməz”.

Mənsurənin bu evdən getmək istədiyini duyan Diləfruz da: “Sənsiz mən bircə gün də dayana bilmərəm, darıxaram, qızım. Heç yana buraxan deyiləm, nahaq yerə belə fikirlərə düşmə”, deyib qızın anasının yanında canfəşanlıq etmişdi. Sonra yenə hər şey əvvəlki qaydasına düşmüşdü. Mənsurənin anası gedən gündən Diləfruz xoş sifətini, şirin dilini, mehriban rəftarını dəyişmişdi.

Keçən yay Mənsurə tətillə buraxıldığı zaman Diləfruz Məmmədi onun ümidinə qoyub Kislovodskiyə getmişdi. Mənsurə üçün bundan böyük cəza olmazdı. Qız etirazını Diləfruzla eşitdirmişdisə də təsir etməmişdi.

Mən tək evdə qala bilmərəm, qorxuram. Dayım həftələrlə yolda olur. Hər gün qapını tanımadığım adamlar döyəcək, məndən cürbəcür şey soruşacaqlar. Onlara nə cavab verəcəyəm?..

–Tək niyə qalırsan, bəs Məmməd adam deyil? – Diləfruz qızı dilə tutub onu susdurmaq istəmişdi.

–Məmməd ki, özün bilirsən gündə bir qonşunu davaya qaldıracaq. Mən onunla necə bacaracağam?

Diləfruzun sonrakı cavabı çox kəskin olmuşdu:

–İki ildir çörək verib saxlayıram, indi sənə görə istirahətimdən qalmalıyam?! Bir ay evdə otursan, ölməzsən ki!

Əlacı kəsilən Mənsurənin, dayısı səfərdən gələndən sonra ona şikayət etməkdən başqa çarəsi qalmamışdı.

–Axı neynəyim, qızım, nacinsin xasiyyətinə özün bələdsən, – deyə cavab vermişdi.

–Yox, dayı, mən daha bu evdə qalmaq istəmirəm! Texnikumda, rayondan gələn qızların çoxu yataqxanada olur.Mən də çıxıb ora gedəcəyəm, daha bəsdir!

Diləfruz qayıdandan sonra məsələnin nə yerdə olduğunu duyub Mənsurəylə elə davrandı ki, qız bu barədə onunla danışmağa xəcalət çəkdi. Belə işlərdə Diləfruz çox məharətli idi!

İndi neçə gün idi ki, qız daxilən şadlıq içindəydi. O, Diləfruzun Rəhmana dediyi sözləri eşidəndə hədsiz sevinmişdi. Lakin Diləfruzun ürəyindəkilərdən xəbərsiz idi. Laloçkanın bu evə niyə tez-tez gəldiyini, xəlvət otaqda saatlarla Diləfruzla nə danışdığını da bilmirdi. Çünki Mənsurə onları bir yerdə görəndə içəri girməzdi.

Dayısı oğlu gələndən sonra öz həyatında bir dönüş yaranacağına ümid bəsləyən Mənsurə, onun yolunu səbirsizliklə gözləyirdi. “Adil Moskvada nə görübsə hamısını mənə nağıl eləyəcək. Mən də gecələr yatmayacağam, ona qulaq asacağam. Muzeylərdən, universitetdən, hər şeydən, hər şeydən danışacaq. Ah... Onlar nə yaxşı söhbətlər olacaq. Kaş Adil tezliklə, lap elə bu gün gələydi!”

BAKIYA GEDƏN QATARDA

Nataşa Bakıya neft mədənlərinə təcrübəyə getməyə hazırlaşırıdı. Qız əvvəlcədən özünə başqa yer seçmişdi. Adilin Bakı, Xəzər haqqındakı tərifləri onu marşrutu dəyişməyə məcbur etmişdi. Tətillə vaxtı Moskvada Nataşasız darıxacağını bildiyi üçün Boris də onunla getməyi qərara almışdı.

–Mən də sənənlə gedəcəyəm, Nataşa, görək Adilin bu qədər ağızdolusu təriflədiyi Bakı doğrudan da gözəl şəhərdirmi?

Lakin Adil öz dediklərinə sonradan peşman oldu, Boris ona:

–Ünvanımı ver bizə, Adil, gedib Nataşa ilə sizdə qalacağıq deyəndə, o özünü itirdi.

–Hə... ancaq, Borya, bir məsələ var ki, bizə gedə bilməyəcəksiniz. Keçən dəfə atam yanıma gələndə dedi başa köçmüşük.

Nataşa əl çəkmədi:

–Nə olar, gedib ailənizi bağda taparıq, daha yaxşı! Bir az üzüm də yeyərik.

Adil çıxılmaz vəziyyətdə qalmışdı.

–Nataşa, elə bilirsən bunu mən istəmirəm? Ancaq.. gedib bağımızı tapmayacaqsınız. Adres yox, bir şey yox, gərək ondan-bundan soruşasınız.

–Yox, dostum, bu olmadı, – deyə Boris ona sataşdı. – Deyəsən, elə Bakı haqqında bizə dediklərin də gopdur.

Nataşa ucadan qəhqəhə çəkdi:

–Borya doğru deyir, Adil, Bakı gözəl şəhər olsaydı, dörd ildə bir dəfə özün də gedərdin, görünür bizi aldadırsan.

–Yox, Nataşa, səhv edirsiniz. Mənim tətillərlərimdə Bakıya getməməyimin səbəbi başqadır. Birincisi, atam tez-tez yanıma gəlir. İkincisi də mənə, sənə kimi istədiyim vaxt Moskvanı görmək həmişə mümkün olmayacaq. Mən Moskvada doyunca gəzmək istəyirəm.

Nataşa yenə dilini saxlamadı:

–Bəs anan? Onun üçün darıxmırsan? Bəs onun ürəyi sənsiz necə dözür?

–Mənim anam başqa analar kimi deyil, Nataşa, – deyə Adil qızın üzünə baxmadan mütəəssir bir halda cavab verdi. – Onun ürəyi çox möhkəmdir. O, mənim üçün darıxmaz.

Oxucum! Yəqin ki, tələbələr ziyafətində Boris ana sağlığına bədə qaldırarkən, Adilin piyaləsini yerə qoyub məclisi tərk etdiyini və sonra həyətin qaranlıq guşəsində göz yaşını axıtdığını unutmamısınız. O gecə Boris, Nataşa və başqa yoldaşları Adili nə qədər dilə tutdularsa, heç bir şey öyrənə bilmədilər.

–Axı, sənə nə dedilər? Bayağıdan tar çalırdın, oxuyurdun, birdən niyə dəyişdin? Bəlkə xətrinə dəyən oldu, mən ki, bir şey eşitmədim! – deyə Boris dostunun qəfildən tutulmasının səbəbini dönə-dönə soruşdusva da, sualları cavabsız qalırdı.

Adil qəhərdən boğulurdu. Alt dodağını dişləri arasına alıb çeynəyir, danışmırdı.

–Sən öz ürəyini məndən də gizlədirsən, Adil, dostluqda bu yaxşı deyil. İnan ki, yol üstə olmasaydım, bu barədə sənənlə möhkəm danışardım! Axı, sən kimsən, mən kiməm?! Biz qardaş deyilikmi?

Yanında, ancaq Borisin qaldığını görə Adil dərindən köksünü ötürüb ayağa qalxdı. Əlini dostunun boynuna salıb qucaqladı, üzündən öpdü.

–Sən haqlısan, Borya, – dedi, – mən bir şeyi indiyə kimi hamıdan gizlədirəm. Sənə də bir söz deməmişəm. Gizlətməli heç nə yoxdur. Ancaq danışib dərdimi təzələmək istəməmişəm. Bu gecə danışacağam. Sən bayaq tost deyəndə,

özün bilmədən mənim yarama toxundun. Onun üçün qəlbim sıxıldı. Anam yadıma düşdü.

Adil anasının ölümündən sonra Diləfruzun onunla necə rəftar etdiyindən, karnavalda Ceyranla nə cür tanış olduğundan, sevdiyi qızın gözünü yollarda qoyub nə üçün Bakıdan çıxdığından, o vaxtdan nə səbəbə evə getməməsindən danışdıqca yenidən ürəyi kövrəldi.

–Borya, buna görə də Nataşa ilə sənin Bakıda evimizdə qalmağınızı istəmirəm. Ailəmizin başa köçdüyünü də yalandan dedim, – O, azacıq susdu. – Biz azərbaycanlılarda yaxşı bir məsəl var: deyərlər ki, tavus quşu hər yerinə baxanda fərəhlənir, ayaqlarını görəndə kədərlənir. Həyatda hər şey məni sevindirir, ancaq evimiz yadıma düşəndə fikirdən az qala boğuluram.

Dostu üçün çıxış yolu axtarırmış kimi dərin düşüncəyə dalan Boris, deməyə söz tapmırdı.

O, Nataşanı evlərinə ötürdükdən sonra da rahat yata bilmədi.

Ertəsi gün qatarın vaxtından xeyli qabaq Borisgil Adillə xudahafizləşib yenidən getmişdilər ki, Rəhman yataqxanaya girdi.

Ata ilə oğulun görüşü bu dəfə də soyuq oldu. Rəhman Adili özü ilə Bakıya aparmaq istədiyini dedi:

–Bax, oğlum, bu dəfə sözümdən çıxmıyacaqsan. Evdə yolunu gözləyirlər.

Adilin dodaqlarına kinayəli bir təbəssüm qondu.

–Yolumu gözləyirlər? Kimlər?

Rəhman arvadının tapşırdığı kimi, çox ehtiyatla danışdı:

–Gedərik, görərsən. Mən boyda kişi yalan deməyəcəyəm ki! Dur ayağa şeylərini çamadana yığ, ağlını da başına. Adam atasının sözündən çıxmaz.

Lakin Adil fikrindən dönmədi. Rəhman qaşqabağını sallayıb ayağa qalxdı:

–Çox sağ ol! – deyərək çıxdı. İki cə dəqiqə keçmədi ki, yenə qayıtdı. Adilə qəzetə bükülmüş bir şey uzatdı.

–Pul lazımsa, verim. Oğul doğma atası ilə belə rəftar etməz. Çalış, sabah Bakıya yola düş! Mən aramızdakı pərdəni yırtmaq istəmirdim. Ancaq görürəm başa düşürsən, hər şeyi açıq deməliyəm.

Adil intizar dolu gözlərlə atasının üzünə baxdı. Rəhman qəsdən bir an dinnmədi. Sonra asta səslə davam etdi:

–Adam nə iş tutduğunu bir yaxşı fikirləşər. Dil verdiyin qızın gözünü yolda qoymaz.

Qatar Bakıya gedirdi...

Axşamdan xeyli keçmişdi. Sərnişinlərin çoxu şirin yuxuda idi. Rəhman kupədə oturub satmağa apardığı şeyləri haqq-hesaba vurur, nə qədər qazanc götürəcəyini bilmək istəyirdi.

Bu vaxt iyirmi-iyirmi iki yaşlarında ortaboylu, əynində qırmızı milli, göy nimdaş pijama olan bir oğlan əlində boş stəkan, gözlərini ovuşdura-ovuşdura Rəhmanın kupəsinə yaxınlaşdı:

–Yoldaş provodnik, – dedi, – axşamdan şor balıq yemişəm ciyərim yanır. Su qabı da bom-boşdur. Bəlkə sizdə su oldu.

Rəhman sərnişinin sözünü ağzında qoydu:

–Yoxumdur! Özüm də susamışam, Minvoda az qalıb, düşüb orda içərsən.

Oğlan dediyinə peşman oldu, qurumuş dodaqlarını yalaya-yalaya keçib yerində uzandı.

Qatar işıqlı bir stansiyaya çatıb dayandı. Oğlan yenə qalxıb Rəhmana yaxınlaşdı.

– Bura haradır?

– Minvodur.

Sərnışin stansiyaya endi. Azacıq sonra əlində iki şüşə su və bir qəzet qayıtdı.

– Buyurun, əmi, – deyə Rəhmanın kupesinin qabağından keçəndə şüşənin birini ona uzatdı. – İçirsiniz?

Rəhman, ikinci dəfə onu fikirdən ayıran sərnışinə üzdə “çox sağ ol” deyib ürəyində söydü.

Parovoz nəfəsini dərib yoluna davam etdi. Rəhman hələ də Bakıya apardığı mallarını hesablayır və arabir də daz başını sıgallayaraq dərindən içini çəkirdi. O, xeyli vaxt vəziyyətini pozmadan, dinməz-söyləməz oturub düşündükdən sonra ayağa durdu, ağır bir şey qaldırılmış kimi qollarını yavaş-yavaş yuxarı dartdı, ağzını geniş açıb “a-a-a...” elə əsnədi ki, cəhəngləri şıqqıldadı. O kupedən çıxanda, su istəyən oğlanın əlindəki qəzetə baxa-baxa çırtma çalara öz-özünə güldüyünü görcək təəccüb elədi. “Əşi... bu səfehmiş ki!” deyə düşündü. Oğlan gözlərini qəzətdən ayırmadan, oturduğu yerdə gah sevincindən çiyinlərini oynadır, gah da ayağının birini götürüb o birini yerə vururdu.

– Dayan, dayan, burda kef var. Yəqin qırışmalın bayaq alıb gətirdiyi araqmış! – deyə Rəhman azacıq irəliləyərək ona yaxınlaşdı. – Mənə bax, bacıoğlu, bura səninçün haradır? – O, köynəyinin ətəyini hirsə aşağı dartıb qaşlarını düyünlədi. – Sən sovet vaqonundasən! Burada piyaniskəlik yaramaz! Heç olmasa yanındakı arvadından utan! O zəhrimarı içmək istəyirsən, get restorana, köpüncə tök qarnına! Hə? Nə maddım-maddım baxırsan, yalan deyirəm? – Oğlanın əhəmiyyət vermədiyini görən Rəhman əl-qolunu ölçərək səlahiyyətini göstərmək üçün səsinə bir az da qüvvət verdi. – Mən səninləyəm, yoldaş sərnışin. Bura sirk deyil ki, oyunbazlıq eləyəsən! Zəhrimarı içə bilmirsən içmə!

Sərnışin, bir əlində qəzet, o biri əlində dəftər vərəqi boyda dördkünc bir kağız, ayağa qalxdı. Ağzını Rəhmanın qulağına yaxınlaşdırıb pıçıltı ilə:

– Mən piyan deyiləm, əmi, – dedi.

Rəhman dala çəkildi:

– Rədd ol burdan! Ağzından it iyi gəlir!

Sərnışin, qonşu kupədə yatanların səs-küyə oyandıqlarını görcək sifətinə ciddi bir ifadə verib dedi:

– A kişi, nə danışırsan?! Nə çığır-bağır salmısan! Bu vaxtda hansı axmaq araq içər?

Rəhman onu axıra qədər danışmağa qoymadı:

– Araq olmasın, çaxır olsun, heç dəxli mətləbə var?! Mən öz vaqonumda bu cür yaramaz hərəkətlərə yol verməmişəm, vermərəm də!..

– Bura bax, əmican, bir hövsələn olsun, – deyə oğlan yanındakı qızı oyatmamaq üçün Rəhmanı sakit etməyə çalışaraq özünü doğrultdu: – mən sevindiyimdən elə edirdim. Bu dəqiqə istiqraz vərəqələrimi yoxladım, on min udmuşam, xətrin nə istəyir bu saat səni qonaq eləyim.

Rəhman nahaq yerə qara-qışqırıq salıb sərnəşinlərin yanında pərt olduğunu görcək, tez uzaqlaşdı. “Zalım oğlunun bəxti yaman gətirib!” deyə kupesinə keçdi.

Aradan bir saat keçmişdi. Rəhman nə fikirləşdisə, həmin sərnəşinin yanına getdi.

– Bacıoğlu, zəhmət olmasa, bir dəqiqə bura gəl! – deyə yavaşcadan onu səslədi. Yerini təzəcə rahatlayıb uzanmış oğlan acıqlı-acıqlı provodnikə baxdı, sonra qalxıb deyinə-deyinə onun dalınca addımladı.

– Keç bu yana, bacıoğlu, – deyə içəri gircək Rəhman ona kupesinin yuxarı başında, döşək üstündə yer göstərdi. Sərnəşin keçib oturdu. Rəhman da onunla üzbəüz əyləşib dirsəyini balaca mizə söykədi.

– Bayaq dediyim sözlərə görə xəcalət çəkirəm. Gərək məni bağışlayasan. Mən də sənin atan. Canınçün, bizdə təqsir yoxdur. Bu vaqona gündə min cür cüvəllağı minib-düşür, adam hansını tanısan?

– Eybi yoxdur, – deyə sərnəşin əlini yuxarıdan aşağı yellədi. – Nə oldu ki, söyüşmədik, dalaşmadıq.

– Yox də... Əgər yalan deyirəmsə, lap elə bu qatarın altında qalım, mənə elə gəldi ki, doğrudan da Minvodda araq alıb gətirdin. Şüşənin birini mənə uzadanda, elə bildim atam Əzizin goruna söydülər.

Bu vaxt Rəhman döşəmədə yırğalanan içki şüşələrinin bir-birinə dəyərək cingildədiyini görüb ayağı ilə onları taxtın altına itələdi.

– Mən də onun aludəsi deyiləm, – deyə oğlan Rəhmanın sözünə qüvvət verdi. – Mənimki çaydır. Gündə beş-altı stəkana söz yoxdur.

– İndi necə? Xətrin istəyir, hazır çayım var, süzüm səninçün?..

Sərnəşin bu təklifi qəbul etdi. Rəhman köhnə bürünc bir qəhvədan götürüb iki stəkan çay tökdü.

– Elə sənə zəhməti də bununçün verib çağırıdım ki... – deyə Rəhman qalxıb qapını örtüdü, – səndən üzr istəyim, mən elə adam deyiləm. – O keçib yerində əyləşdi. – Çayını iç, bacıoğlu.

Rəhman, girdə dəmir qutuya tökülmüş qəndi müsahibinə tərəf çəkdi.

– Bacıoğlu, soruşmaq ayıb olmasın, hardan gəlib, hara gedirsən?

– Tələbəyəm, əmi, Moskvada oxuyuram. Tətilə çıxmışam, Bakıya gedirəm.

– Əcəb eləyirsən, mənim oğlum da Moskvada oxuyur. Soruşmaq ayıb olmasın, evlisən, subay?

– Anadangəlmə subayam, – deyə oğlan gülə-gülə cavab verdi. – Elə bayaq ona görə sevinirdim: toyun xərci çıxdı. İşim irəli düşdü. Yoxsa məktəbi qurtaranacan gözləməli olacaqdım.

Rəhman düşüncəli halda başını tərpədənək:

– Qismətmiş! – dedi. – Çayını iç, soyutma, bacıoğlu. Bəs səninlə gedən qız nəyindir?

– O qızla mən nişanlısayaq kimiyik.

– Hə... belə deyinən. Daha neyçün utanırsan, ayıb deyil ki, əvvəl-axır bir qız bir oğlanındır. Demək belə-belə işlər...

Sərnişin, stəkanını üflədi, qənddən birini götürüb çayda isladaraq ağzına apardı.

– Bacıoğlu, – deyə Rəhman ürək döyüntüsü ilə mətləb üstünə gəldi, – səndən bir xahiş eləsəm, sözümlü yerə salmazsan ki?

– Sərnişin stəkanı yerə qoyub maraqla provodnikə baxdı. Araya sükut çökdü. Kupədə çarxların səsi eşidildi. Aşağıdakı şüşələr bir daha cingildədi.

– Bilirsən, bacıoğlu, məndə bir az əmanət pul var, – deyə Rəhman yenidən dilləndi. – Veriblər mənə ki, qərdeşim sənsən, Moskvadan gələndə zad al... O şoğəribin adı nədir?.. – Rəhman gözlərini qıyıb sağ əli ilə çiyininin üstündə bir-iki çirtmə vurdu. – Hə! Piyəninə. Getdim, univermağa gördüm var, ancaq bekara maldır. Dedim qoy əvvəl özüynən məsləhətləşim, sonra. Yaxşı eləmişəm, bacıoğlu?

– Əlbəttə, elə lazımdır, – deyə sərnişin onun sözünü təsdiq etdi. – Birdən aldın, xoşlarına gəlmədi.

Rəhman söhbəti yaxşı quraşdırdığı üçün özündən razı halda davam etdi:

– Elədir də. İndi görürəm özgənin pulunu bir Bakıya aparmaq, bir də təzədən Moskvaya gətirmək xata işdir. Necə deyərlər şər deməsən, xeyir gəlməz. Olmadı belə, oldu elə. Mən də bir kasıb kişi, sonra xalqın haqqını hardan verəcəyəm.

– Bəli, düz deyirsən, əmi.

– Sözümlü onda deyil, qərdeşim sənsən, zayomun udmayıb? Hökumətdən on min almayacaqsan? Elə zayomu ver mənə, nəqd yerindən on min manatını al da. – Rəhman danışdıqca ətli yanaqları və sallaq buxağı titrəyirdi. – Nə təfavütü var, ya sberkassadan al, ya məndən. Elə deyil, bacıoğlu?

Bu dəfə bacıoğludan cavab gəlmədi. O, Rəhmanı başdan-ayağa diqqətlə gözdən keçirdi.

– Nə var, bacıoğlu, fikrə getdin? – deyə o, sərnişini şübhələrdən uzaqlaşdırmaq istədi; bir az ara verib yenə sözümlü əlavə etdi: – İndi, bacıoğlu, işinə bax a... Mənim dediyim odur ki, sən də gedib o pulu tezliklə ala bilməyəcəksən. Sən Bakıya çatandan sonra, onlar Moskvaya yazacaq... cavab gələcək, əlqərəz, uzun həngamədir... Yaxınbaşı bir ay – ay yarım. Qərdeşim sənsən,

o vaxtacan tətilin də qurtaracaq. Student oğlansan, xeyir işinə başlaya bilməyəcəksən. Eşidirsən, bacıoğlu?

–Bəli, qulağım səndədir, əmi.

Oğlan fikirləşirdi. Bələdçi haqlı idi. Bakıda ona uduş pulunu tezliklə almaq mümkün olmayacaqdı. Ancaq uzaq şəhərə sevgilisilə gəzməyə getdiyi bir vaxtda bu pulun nəqd olması lap yerinə düşürdü!

–Nə fərqi var ki, əmi, mən onsuz da gec-tez pulu almalıyam.

–Əlbəttə! – deyə Rəhman yerində qurdalandı. – Axı bir də sən bu zayomu cibində saxlamaqla üstünə faiz-zad gəlməyəcək ki? Elə deyil, bacıoğlu? Hi-hi-hi... Hanı, o qəzet də yanındadır?

Bələdçinin bu dəfəki gülüşü çox süni çıxdı. Birdən onun sifəti ciddiləşdi. Sarı çil basmış nazik uzun barmaqları bir biləkdə birləşmiş ilan balaları kimi qabağa uzanıb qapının cəftəsinə dolaşdı, kupeni bağladı. Bu vaxt onun köynəyinin qolu yuxarı dartındı, biləyində iki qızıl qadın saati parıldadı. Rəhman bunu oğlanın görəcəyindən ehtiyat edib tez əlini aşağı saldı.

–Deyirəm, nömrəsini bir də yoxlayaq ki, sonra allah eləməmişkən birdən düz çıxmaz...

Sərnişin, pijamasının döş cibindən çıxardığı qəzeti açıb stolun üstünə sərdi. Sonra sənədlərinin arasından istiqraz vərəqəsini də götürüb Rəhmana uzatdı:

–Buyur.

Rəhman beş-altı dəfə diqqətlə istiqrazın nömrəsilə qəzeti tutuşdurub uduşun doğru olduğunu yəqin etdi; nəfəsini dərib yerində əyləşdi.

–Nə deyirəm ki, bacıoğlu, udub də... yəni elə yoxlamamışdan da inanırdım a... Ancaq genə də, ehtiyat, deyir, igidin yaraşığdır.

Rəhmanın sifətində qəribə bir ifadə gəzirdi, tez-tez yanaqlarının əti dartınırdı. O sövq-təbii ilə əlini bir də uzadıb qapının cəftəsinə vurduqdan sonra, qoltuq cibinin sancağını açıb bir dəstə pul çıxartdı. Kupeni ətirqarışıq naftalin iyi basdı. O, barmaqlarının ucuna tüpürüb onları bir-birinə sürtdü və tələsmədən yüzlükləri saymağa başladı. Əgər başqa vaxt olsaydı, ehtimal ki, sərnişini yuxu aparardı. Rəhman on min manatı sayıb qurtarınca qatar azı iyirmi kilometr yol getdi.

–Al, bacıoğlu, bu da on! – deyə bələdçi bir dəstə yüzlüyü şappıltı ilə mizin üstünə çırpdı.

–Sağ ol, əmi, mənə də işimi düzəltmə, – deyə sərnişin ona öz razılığını bildirdi.

–Ancaq bacıoğlu, səndən bir təvəqqe eləyirəm: kupedəkilərdən heç kəs bunu bilməsin. Əlqərəz, dəvə gördün, heç qığına da rast gəlmədim.

Sərnişin yenicə uzaqlaşmışdı ki, bələdçi arxadan hamının eşidə biləcəyi bir səslə:

–Bacıoğlu, haçan xətrin çay istəsə gəl yanıma, utanma, – dedi.

Oğlan öz yarımqaranlıq kupesinə keçəndə:

–Borya, hardaydın? – deyə yenicə oyanıb onu gözləyən Nataşa soruşdu...
Ertəsi günü Rəhman istiqraz vərəqəsinin on min manat udduğu haqqında qohumlarından, qonşularından, iş yoldaşlarından tutmuş, dəmir yolunun süpürgəçilərinə kimi hamıya yaydı.

HƏRƏ BİR CÜR SEVİNDİ

Borislə Nataşaya “İnturist”də bir yerdə qalmağa icazə verilmədi.
–Axı biz elə evli kimiyik, – deyə Boris onları qeydə alan qızı dilə tutub razı salmağa çalışdı. – İkimiz də acizənə xahiş edirik, bizi bir-birimizdən ayırmayın, uzaq yerdən gəlmişik.
–Mümkün deyil, yoldaş!
Bu qəti cavabdan sonra Boris sifətinə incik bir ifadə verdi:
–Özünüzü Nataşanın yerində zənn edin, – deyə o, qızın ürəyinə mərhəmət salmaq istədi. Lakin bunun da təsiri olmadı.
–Yoldaş, danışdığınıza fikir verin! Əvvəla, mən Nataşanın yerində olmağı arzu eləmirəm, – deyə qız qaşlarını düyünlədi. – Sonra onu da bilin ki, bir nömrəyə ancaq ər-arvad buraxılır. Başa düşdünüzmü?
–Başa düşürəm... ancaq... Mənim də sizə bircə sualım var: olarmı bu gün bizi bir nömrədə yerləşdirəsiniz, sabah sizə qanuni zaqs kağızı gətirək?
Nataşa bu sözləri eşidəndə Borisin ətəyindən çəkdi.
–Nə danışırısan, utanmaz – deyə arxadan onu dürtmələdi.
Qeydə alan qız Borisin sonuncu təklifini də rədd etdi:
–Elə məqsədiniz olsaydı, indiyə kimi çoxdan evlənmişdiniz.
Boris bozardı.
–Necə?!
Qız sözlərini bir də təkrar edəndə Boris qızışdı.
–Eybi yoxdur! Siz məni Nataşadan ayırın, mən də bu acığa görərsiniz necə birləşərəm.
–O sizin şəxsi işinizdir.
Nataşa da dilini saxlaya bilmədi:
–Əgər şəxsi işimizdirsə, bəs niyə bizi öz istədiyimiz kimi yaşamağa qoymursunuz?
–Xətriniz necə istəyir elə yaşayın! Ancaq bura zaqs deyil. Mən sizin kəbininizi kəsməyi də öz öhdəmə götürə bilmərəm!
–Biz özümüz kəsərik! – deyə Boris səsini ucaltdı.
Boris əl çəkmir, qız isə fikrindən dönmək istəmirdi.
Yolda Nataşa ilə bir otağa düşüb onunla doyunca söhbət edəcəyini, hər gün yeməyə bir stol arxasında əyləşəcəklərini düşünən Boris indi bu tərs qıza rast gəldiyindən yaman pərt oldu.

Qız onlara ayrı-ayrı otaqlarda yer verdi. Hər ikisi qanıqara, liftlə yuxarı qalxdı. Nataşa tək çarpayılı otağa düşmüşdü. O gecə yatana kimi Boris qızın yanından getmədi. Cibindəki on min manata az qala dünyanın yarısını alacağını vəd elədi.

–Bax, Nataşacan, xətrin nə istəyir de, utanma! Mənə heç nə lazım deyil. Bircə ayaqqabı almalıyam.

Boris stolun dalına keçdi, qələmi mürəkkəbə batırıb dedi:

–Yazıram, birinci: mənə bir cüt tuflı! Mən evlənməyə hazır! De görək sənə nə lazımdır?

–Sağ ol, Borya, evdə hər şeyim var, heç nə istəmirəm.

Nataşanın utandığını görən Boris özü fikirləşib gəlinə lazım olan bütün şeylərin siyahısını tutdu və hər birinin də qabağında təxmini qiymətini yazıb hesabladı. Hələ pulun yarısı qalırdı.

Nataşa, tuflilərini də saysaq, sənin üçün iyirmi doqquz şey yazmışam, birini də de, düz otuz olsun.

Çarpayının qırağında əyləşmiş Nataşa balısa dirsəkləndi.

–Heç nə lazım deyil, Borya, – deyə əsnədi.

–Qulaq as, oxuyum. Nataşa, gör nə çatışmır.

Boris siyahıya saldığı şeyləri bir-bir sadaladı.

–... İyirmi səkkizinci – onun adını demirəm. İyirmi doqquzuncu – corab rezini. Daha nə lazımdır? – Nataşadan cavab gəlmədi. Qızın yatdığını görən Boris onun üstünü örtüb çıxmaq istədi. Sonra yadına nə düşdüsə geri döndü. Bayaqlı kağıza “çamadan” sözünü də əlavə etdi. “Yoxsa bu qədər avadanlığı Moskvaya nədə apararıq?”

Səhər tezdən oyanan Nataşa şəhərə tamaşa etmək üçün geyinib balkonda dayanmışdı. Günəş sanki mavi Xəzər sularının dibindən çıxırdı. Xırda, cilvələnən ləpələrlə oyanan şüalar göz qamaşdırırdı. Hava o qədər təmiz idi ki, şəhərin sonuncu evləri belə görünürdü. Xəzərin sahilə yaxın yerlərində bir neçə yelkənli qayıq sakit-sakit yırğalanırdı. Bulvarın qarşısında yarımada kimi uzanan körpünün hər iki tərəfində sənişin və yükdaşıyan gəmilər dayanmışdı. Burada hər şey Nataşa üçün yeni idi. O, şəhəri seyr etməkdən doymurdu; balkonun dəmir sürahisinə dirsəklənib Bakının səhər mənzərəsinə tamaşa edirdi.

Sağ tərəfdə, çılpaq boz dağların döşündən tutmuş, Xəzərin sahilinə kimi hər yerdə sıx neft buruqları ucalırdı. Nataşanın təcrübə üçün təyinat aldığı bu trest neftin bol xəzinəsi idi. Burada ucu-bucağı görünməyən qara neftli sahənin sinəsilə uzanan hamar bir asfalt yol tresti iki hissəyə bölürdü. İndiyə kimi Bakı və onun neft mədənləri haqqında ancaq kitablarda oxuyan, kinolarda görən və az-çox Adilin söhbətlərindən eşidən Nataşa, bu gün şəhəri öz gözlərilə seyr edirdi. Dünən qatardan düşdükdən sonra o, Borislə maşına oturub birbaşa trestə getmiş, buruqların arasında gəzmiş və Bakının məşhur neft ustalarından bir neçəsilə görüşüb tanış olmuşdu. Bu yerlər Nataşaya təsəvvür elədiyindən qat-qat mənalı görünürdü. O,

buruqlarda öz-özünə fırlanan dəmir çarxlara, asta-asta qalxıb-enən mancanaq dəzgahlarına baxdıqca, onların ahəngdar səsini eşitdikcə valeh olmuş, ürəyində dönə-dönə Adilə təşəkkür etmişdi. Bakı Nataşa üçün çox tamaşalı bir şəhər idi! Hələ mehmanxananın pəncərəsi qarşısında dalğalanan Xəzərin sinəsində möhtəşəm qalalar kimi ucalan buruqlar buradan nə gözəl görünürdü! Qara şəhərdəki neftayırın zavodların borularından tüstü çıxır, orada da başqa bir həyat qaynayır. Sol tərəfdə bir-birindən gözəl yaşayış binaları cərgə ilə düzülüşdü. Onlardan çoxu təzə tikildiyindən, qar-yağış hələ daşlarının rəngini soldurmamışdı.

Yeni tikintilər, nəqliyyatın çoxluğu, şəhərin mədəniyyəti Nataşaya elə Moskvanı xatırlatmışdı. Adilin dediyinə görə Bakının yaxşı kino-teatr binaları, gözəməli parkları və böyük plyajları da vardı.

Qapının cırıltısını eşidən Nataşa geri dönəndə Boris içəri girdi.

–Sabahın xeyir, Nataşacan, necəsən?

–Borya, gecə elə yatmışam ki, heç nədən xəbərim olmayıb.

–Mən xeyli vaxt oyaq qalmışam, – Boris Nataşanın əlindən tutub içəri çəkdi, onunla yanaşı divanda əyləşdi. – Dünən gecə ən vacib bir şeyi ikimiz də yaddan çıxarmışıq.

–Nəyi?

–Çarpayını! Nataşa, bəs biz harda yatacağıq?

Qız Borisin qolları arasına yığılıb güldü.

–Bunun üçün beşcə yüz manat sağ cibimdən ayırub sol cibimə qoymuşam, ancaq... Nataşa, – deyə o utanırmış kimi səsini yavaşıtı. – Yorğan-döşəyi haqq-hesaba salmamışam. Bilirəm, onları evinizdən gətirəcəksən...

Nataşa da zarafatına dedi:

–Onda çarpayını da siyahıdan sil. Atam çoxdan hazırlayıb.

Boris beş yüz manatı sol cibindən çıxarıb yenə sağ cibinə qoydu.

... Günəşin şəfəqləri pəncərədən içəri düşəndə onlar mehmanxanadan çıxdılar. Nataşa trestə, Boris şəhərə, bazarlığa getdi.

Rəhman əlində çamadan, tövşüyə-tövşüyə həyəətə girəndə Mənsurəni qapı ağzında gördü.

–Qızım, burda neyçün durmusan?

Mənsurə onun sualına sualla cavab verdi:

–Bəs Adil hanı, dayı?

Rəhman başını buladı.

Qızın iki həftədən bəri gecə-gündüz yolunu gözlədiyi dayıoğlusunu haqqındakı ümidləri yenə boşa çıxdı. O, çamadanları yuxarı qaldırmaq üçün Rəhmana kömək etməyi belə unudub, çarhovuzun qırağında oturdu. Dayısının gəlişindən sevinəcəyini gözləyən Mənsurə daha da kədərləndi.

Yataq otağında çarpayıda uzanmış Diləfruz, Rəhmanın içəri gircək ara qapını bağladığını görüb təəccübləndi.

–Nə olub, ay kişi? – deyə heyərlə soruşdu. – Qapını niyə bağladın?

Rəhman onun yanında əyləşdi. Əvvəlcə, Adilin Bakıya gəlmədiyindən danışdı.

–Qara cəhənnəmə ki! – deyə Diləfruz cavab verdi. – Qiyamətə gəlsin!

Rəhman istiqraz əhvalatını Diləfruzna nağıl edəndə arvadı şadlığından ərinə qucaqlayıb onun başının daz yerindən öpdü.

–Mağıl indi ürəyimiz rahat olar, daha bir parça çörəyimizi qorxa-qorxa yemərik.

Həmişə evin bütün sirrini qonum-qonşudan gizlədən Diləfruz, bu xəbəri tezliklə hamıya yaymağı ərinə tapşırırdı.

Bir azdan süfrə qırağına toplaşanda arvad Mənsurəyə:

–Xəbərin varmı, dayının zayomu on min udub! – deyə xəbər verdi. Sonra nə fikirləşdisə, ayağa qalxıb paltar şkaflını açdı, oradan yaşıl bir şadlanka parça çıxarıb Mənsurəyə uzatdı.

–Al, bunu da dayın Moskvadan sənin üçün gətirib.

Rəhman əvvəlcə, arvadının dediklərinə təəccübləndi. Lakin Diləfruzun ona göz vurduğunu görcək, məsələni anladı.

–Götür, qızım, Moskvada zayomları yoxlayanda əhd eləmişdim ki, udsam, hərənizə bir paltarlıq alacağam. Bəxtin gətirdi.

–Çox sağ ol, dayı, – Mənsurə şadlankanı götürüb baxdı. – Payın artıq olsun. Məmmədin toyunda geyək. – O, azacıq ara verib üzünü Rəhmana tutdu: – Adil necədir? – dedi.

–Nə bilim, vallah, Adilin işindən fələk də baş açmır, – deyə Rəhman gileyləndi. – Dil tökdüm, yalvardım, qulaq asmadı ki, asmadı! Elə bil heç burda evi-eşiyi yoxmuş. Yaxşı deyiblər: Qarğalar mənimkidir, yumurtası dağlarda.

Mənsurə tez-tez dayısı oğlu ilə məktublaşardı. Ancaq nə onu Bakıya çağırmağa cəsarəti çatar, nə də Diləfruzun rəftarı barədə bir söz yazardı. Adilin cavab məktublarını isə qızdan qabaq Diləfruz açıb oxuyardı. Mənsurə bir dəfə bu barədə dayısı oğluna xəbər verdiyindən onun da kağızlarında qeyri-adi heç bir söz olmazdı. O, Adildən başqa cür məktublar gözlərdi. Bu da mümkün olmadıqda, qız onun özü ilə görüşməyə ruhən böyük ehtiyac hiss edərdi. İndi isə Rəhman yenə Adilin Bakıya gəlmək istəmədiyini deyəndə Mənsurə qırağa çəkildi. Dizinin üstündəki parça yerə düşdü...

Qırmızı kirəmidli evdə Diləfruzun təhqiramiz sözlərinə dözməyən Mənsurə bir gün dərstdən çıxanda qızlarla yataqxanaya getmişdi.

O axşam xərəksiz qalan Diləfruz bütün acığını ərinin üstünə tökdü:

–Bu da sənin tərifiyəyin bacın qızı! Saat on birdir, gəlib çıxmayıb! Kim bilir indi hansı cəhənnəmdə oğlanlarla mazaqlaşır.

Rəhmanı da fikir götürmüşdü. O, Diləfruzun düşündüyü kimi Mənsurənin bu vaxt küçələrdə gəzəcəyinə inanmırdı. Ancaq qızın qayıtmaması kişini narahat edirdi. Bununla belə indi gedib onu axtarmaq mənasız idi, bu vaxt texnikumda heç kimi tapmaq olmazdı.

Mənsurə səhər də gəlmədi. Rəhman geyinib küçəyə çıxdı. Ancaq hara gedəcəyini bilmədi. O, Mənsurənin oxuduğu texnikumu tanımırdı. Nə valideynlər iclasında, nə də müəllimlərin yanında olmuşdu. Rəhman evə qayıtdı.

–Lap məəttələm, Diləfruz xanım, indi mən hara gedim? – deyə arvadından kömək istədi. – Bəlkə, sən bilərsən o harda oxuyur?

–Daha dərdim yox idi! İşimi-gücümü buraxıb Mənsurə xanımın oxuduğu texnikumu axtaracaqdım. Mən vaxtlı-vaxtında paltarlarımın primerkasına gedə bilmirəm... Saleh müəllimdən soruş, yenə o bilər.

Saleh müəllim Mənsurənin evə qayıtmadığını hələ Rəhmanın əl-ayağa düşməsindən əvvəl eşidib nigaran qalmışdı. Tez bir maşın tutub kitabxanaçılıq texnikumuna sürdürmüşdü. Mənsurəni tapıb məsələnin nə yerdə olduğunu öyrənəndə heç bir söz deyə bilməmişdi.

–Müəllim, mən o evdə dərs hazırlamağa vaxt tapmıram. Diləfruz səhərdən-axşamacan məni qulluqçu kimi işlədir. Mən Bakıya başqasının xörəyini bişirməyə, paltarını yumağa, yorğan-döşəyini yığmağa gəlməmişəm. Mən oxumaq istəyirəm! Hələ o sevinsin ki, evdən çıxanda ona ağır cavab qaytarmadım, – deyə qız şikayətləndi. Müəllim fikirli-fikirli başını bulamışdı. “Demək Diləfruz indi də Mənsurəni evdən qaçırdır! Yazıq qız neyləsin?! Onu təzədən aparıb Diləfruza tapşırmaq Mənsurəyə pislik etmək deyildimi?”

–Qızım, indi ki, gəlmisən, çalış qayıtma! – deyə Saleh müəllim bir neçə kəlmə ilə kifayətləndi.

Diləfruz Mənsurənin yataqxanada yaşamaq istədiyini eşitcək özündən çıxmışdı. Lakin sonra təsəlli tapmışdı.

–Gözüm aydın, heç gəlməsin, getsin, dalınca da bir qara daş!

İkicə gün sonra Diləfruz, ev işlərinin ağırlığını hiss etcək, texnikumun yerini öyrənib ərinə Mənsurənin dalınca göndərdi.

Mənsurə dayısının xahişinə əməl etmədi.

–Burda qulağım sakitdir, heç kəs üzümü danlamır, – deyə o, Rəhmanı hörmətlə yola saldı.

Rəhman evə gəlib əhvalatı Diləfruza deyəndə arvad rahat otura bilmədi.

Mənsurəyə hələlik çarpayı da verməmişdilər. O, rəfiqəsilə bir yerdə yatırdı.

Diləfruzu narahat edən Mənsurənin yataqxanada yaşamaq istəməsi deyildi. Bir azdan arvad bağa köçmək istəyirdi. Mənsurənin evdə olmaması onun istirahətini poza bilirdi; evdə qoymağa adam tapmayacaqdı.

Bu dəfə Diləfruz özü qızın dalınca getməyə məcbur oldu.

O, Mənsurənin yaşadığı otağa girən kimi qızların arasına bir pıçıl-daşma düşdü.

–Nə olub, ay qız, kənddən gəlmisən şəhərliləri bəyənəmirsən? Niyə hırıldaırısan?! – deyə Diləfruz onlardan birinə acıqlandı.

Bu gəlişdən kədərlənən Mənsurə arvadı görcək ayağa qalxdısa da, ona “xoşgəldin” eləmədi.

Qızlardan biri Diləfruz üçün stul qoydu. Arvad oturdu. Sonra yerində o tərəf bu tərəfə burularaq yataqxanaya kinayəli bir nəzər saldı. Gözü Makarenkonun divardakı şəklinə sataşanda gülümsədi. Çarpayıda əyləşib ona baxan qıza müraciətlə:

–Yəqin atanın şəkli vurmusan başının üstündən, maşallah, yaraşlıq kişidir. – dedi.

Bu sözə qızlar gülüşdülər. Diləfruz özünü sındırmadı, o da qızlara qoşulub ucadan qəhqəhə çəkdi.

–Axı mən nə bilim kimdir? – dedi. – Görürəm kişidir, deyirəm əlbət atandır. Adam bəs çarpayısının başından kimin şəklini asar...

–Xudahafiz də, qızlar, – deyə Diləfruz ayağa qalxdı və üzünü Mənsurəyə tutub əlavə etdi: – Bir bayıra çıx, sözüm var sənə.

Diləfruzdan şad xəbər eşidəcəyini güman edən qız onun dalınca koridora gəldi. Gözlərini arvadın sifətinə dikib susdu.

Diləfruz əlini Mənsurənin çiyinə qoyub sözə başladı:

–Səndən incisəm də, yenə ürəyim dözmədi. Dedim doğma dayın oğludur, bəlkə xətrin istədi, sən də qabağına getdin.

Mənsurə onu sona qədər dinləyə bilmədi:

–Adil gəlir?! – deyə sevincək səsləndi.

Diləfruz özünəməxsus etinasızlıqla başını yırğaladı.

–Kağız yazıb, deyir bu günlərdə gəlirəm Bakıya.

Mənsurə bir anlığa tutduğu işə peşman oldu. Bunu onun gözlərindən oxuyan arvad:

–Eybi yoxdur, – dedi, – ürəyini sıxma. Get dəftər-kitabını yığışdır, gəl evə.

Ertəsi günü Mənsurə yenə qırmızı kirəmidli evə qayıtdı. Rəhmanla Diləfruz axşama kimi ona öyüd-nəsihət verdilər. Qız Adilin Bakıya gəlməsi barədə deyilən xəbərin yalan olduğunu bilmədiyi üçün sevinir, intizarla dayısı oğlunun yolunu gözləyirdi.

İki gün keçdi, Adil gəlmədi. Üç gün, dörd gün keçdi, yenə gəlmədi.

Bir həftə sonra havaların qızdığını görən Diləfruz, Məmmədlə Laloçkanı da götürüb Sarayda, dəniz qırağında bəhərini aldıkları bağa köçdü. Rəhman da növbəti səfərə getdi.

Mənsurə qəfəsə salınmış quş kimi, dörd divar arasında yalnız qaldı. Ancaq Diləfruzla yaşamaqdansa, yenə tək qalmaq yaxşı idi.

Neçə gün idi ki, axşamlar qaranlıq çökən kimi Mənsurə yerini aynabənddə salıb uzanır, saatlarla xəyala dalıb yata bilmirdi. O, tənhalığa uşaqlıqdan alışmışdı. Atası cəbhədə olan vaxtlarda anası səhərdən axşamadək kolxozda işləyər, evdə balaca Mənsurəni tək qoyardı. Qızı nə dənizin vahiməli gurultusu, nə küləyin viyılması, nə də dəhşətli şimşəklər, yağışlar qorxudardı. Qaş qaralan zaman arabir qapıdakı it hürəndə, qız – Ay kimsən? – deyə elə ucadan soruşardı ki, səsinə qonşu həyətdəki qazlar qaqqıldaşardılar.

Lakin indi Mənsurənin ürəyi tənhalıqdan darıxırdı. Axı o zaman müharibə idi, başqa çarə yox idi. Elə Mənsurənin evdə qalması da anasına bir köməkdi. Bəs indi? Kənddən gələndə Bakının bütün kinolarına, teatrlarına, mədəniyyət saraylarına gedəcəyini, muzeylərə tamaşa edəcəyini düşünən Mənsurə bura gələrkən özünə ən yaxın adam Adili bilmişdi, onunla dostluq eləmək istəmişdi. Ancaq vəziyyət qızın düşündüyü kimi olmamışdı.

Bu axşam bürkü olmasına baxmayaraq, qız qapı-pəncərələri bağladıqdan sonra yerinə uzanmışdı. Mənsurəni fikir götürmüşdü. O, gah mütaliə edir, gah balısa dirsəklənir, gah da gələcək həyatı haqqında fikirləşirdi. “Diləfruz xanım bağdan qayıdan kimi şeylərimi yığışdırıb yenə yataqxanaya – qızların yanına gedəcəyəm. Qoy lap anam da məndən incisin!” Mənsurə bu düşüncələrdə ikən həyəət qapısı döyüldü.

Qızın ürəyi yerindən oynadı. “Bu kim ola bilərdi? Bəlkə, Saleh müəllimdir? Yox o bu vaxt qapını döyməz. Burada Mənsurəyə təsəlli verən tək-cə müəllim deyildimi?”

Qız təşviş içində tələsik xalatını geydi, pəncərənin bir tayını aralayıb başını bayıra çıxartdı.

–Kimsən? – deyə ehtiyatla soruşdu.

–Aç, mənəm.

Küçədən cavab verən adamın oğlan olduğunu səsindən müəyyən etmək çətin deyildi. Mənsurənin gözləri qaranlıq gətirdi. Bir anda qızın başından müdhiş fikirlər keçdi. Onun dizləri titrədi. “Görəsən kimdir? Gedib qapını açımı? Yoxsa əvvəlcə, hasarın üstündən Saleh müəllimi səsleyim? Bunu ki, o özü mənə tapşırıb. Yox, qoy kişini narahat eləməmiş bir də soruşum”..

–Axı siz kimsiniz?

Mənsurə nə eşitdisə, bir göz qırpımında yerindən sıçrayıb ayaqyalın aynabəndin qapısına cumdu. Cəftəni çəkib pillələrdən yel kimi üzəşağı götürüldü. Xalatının ətkləri quş qanadları tək yanlara açıldı. O, həyətin qır döşəməsi üzərində ayaqlarını şappıldada-şappıldada yüyürüb, qapını açdı. Nə dediyini özü də bilmədən, qarşısına çıxan oğlanın üstünə tullanıb onun boynunu qucaqladı.

Qırmızı kirəmidli evdən eşitdiyi söhbətlər və baş verən hadisələr Saleh müəllimi çox narahat edirdi. O, uzun zamandan bəri qonşuluq elədiyi Rəhmanın Diləfruzun hökmü ilə son illərdə xeyli dəyişdiyini, kişinin pis yola düşdüyünü indi açıq-aşkar görürdü. Əvvəllər Diləfruzu ancaq davakar, deyingən kimi tanıyan Saleh müəllim, indi onun öz ərini başqa işlərə cəlb etdiyinə də şahid idi. Əvvəllər – Nə borcuma, desəm, arada pis olacağam. O arvadı ki mən tanıyıram, bir söz eşitsə, sonra dava-şavasından gərək baş götürüb şəhərdən çıxam. İyirmi ildən artıqdır ki, divarın o tərəfində onlar yaşayır, bu tərəfində biz. İndiyə kimi birtəhər yola verməyə çalışmışam, – deyə müəllim susurdu. Lakin birinci xəbərdarlıq da nəticəsiz olmuşdu. İndi isə qırmızı kirəmidli evə tez-tez yad adamların girib-

çıxdığını görən və onların alverlə məşğul olduğunu öyrənən müəllim yenə rahat dura bilmirdi. Bu yaxınlarda Rəhmanın onu çağırub borc pul istəməsi və evini dəyişdirməyi təklif etməsi müəllimi daha da həyəcanlandırmışdı. O gün Saleh müəllim evinə gəldikdən sonra onun narahat olduğunu görən arvadı səbəbini soruşdu. Müəllim məsələni danışdıqdan sonra hirsələnib demişdi: “Daha bəsdir! Mən bu dəfə onların nə işlə məşğul olduqlarını lazımı yerlərə əməlli-başlı xəbər verəcəyəm! Elədikləri az deyil, üstəlik məni axmaq sanırlar, qonşuluqdan köçürmək istəyirlər”. Arvad ərinə dilə tutub onu bu fikirdən daşındırmışdı. “Eləmə, Saleh elə iş tutma! Adıldən eyibdir. Yaxşı ki, keçən dəfə bir şey olmadı. Sən ki ona “oğlum, oğlum” deyirsən, sabah gəlsə üzünə necə baxardın?!”

Arvadının sözləri Saleh müəllimin hirsini soyutmuşdu. “Eybi yoxdur, Adil gələr, mən ona hər şeyi danışaram. O özü də bu işə bir əncam çəkər”.

Mənsurənin iş əlindən dərslərini hazırlamağa vaxt tapmadığını da müəllim yaxşı bilirdi. O, bu barədə dönə-dönə qızın öz dilindən eşitmişdi: “Əlbəttə, müəllim, mən yataqxanada qalsam, daha yaxşı oxuyaram, həm vaxtım olar, həm də bu qədər yorulmaram”.

Diləfruzdan xəlvəti olan belə söhbətlər bəzən Mənsurəyə böyük təsəlli verərdi. Qız hər dəfə müəllimi görəndə ona dərini danışmaq istərdi.

Adıldən sonra Mənsurənin qırmızı kirəmidli evə gəlməsi müəllimi çox düşündürürdü. O burada yaşamağı Mənsurənin gələcəyi üçün təhlükəli sayırdı.

Diləfruzgilin bağa köçdüyünü və Rəhmanın Mənsurəni evdə tək qoyub yola çıxdığını bilən müəllim hər gecə Mənsurənin işığı sönməyincə yatmırdı. Qıza həyan olmaq üçün tez-tez artırmaya çıxıb öskürür, oyaq olduğunu bildirirdi.

Bu axşam müəllim qonşu qapının döyüldüyünü eşitcək qalxıb artırmaya çıxmış, gələn adamı əvvəlcə qaranlıqda tanıya bilməmişdi. Lakin sonra Mənsurənin sevincək, qonağın boynuna sarıldığını görəndə ürəyi fərəhlənmişdi. Cavanları utandırmamaq üçün özünü onlara göstərməyib yavaşca geri qayıtmışdı.

SÜFRƏ BAŞINDA

Həyətdə, əncir ağacının kölgəsində döşənmiş əlvan xalı üstündə Diləfruzla Laloçka uzanmışdı. Kiçik süfrənin qırağında qoyulmuş sarı samovar buğlana-buğlana zümzümə edirdi. Ortadakı güllü padnosda yarısı yeyilmiş isti şor balıq, qırağından kəsilmiş yumşaq təndir çörəyi və bir nimçə üzüm vardı.

Arxası üstə uzanmış Diləfruz sağ qıçını sol qıçının üstünə aşırıldığından, nazik ipək paltarının ətəyi bir qədər yuxarı qalxmış, ağ kündə dizləri açıqda qalmışdı. Yanaqlarını ovucları arasına alıb, yastığa dirsəklənib uzanan Laloçkanın köynəyinin geniş yaxasından o qədər də nəzəri cəlb etməyən balaca döşləri görünürdü. Qız yalın ayaqlarını cütləyərək gah yuxarı qatlayır, gah da ağ quma çırpırdı. Diləfruzun yuxuladığını zənn edən Laloçka, nə barədəsə fikirləşərək bu

hərəkətini dayanmadan təkrar edirdi. Ağacın başına dırmaşmış Məmməd isə gücü çatan şaxələri sındırıb yerə tökür, dərdiyi əncirləri anasının sifətinə vurmağa çalışırdı. Arabir də ağaca qonan quşları hədələyib söyürdü.

Nə Diləfruz, nə Laloçka danışdı. Nahardan sonra hər ikisi süst düşüb qalmışdı. Diləfruz təmiz səmada ağır-ağır axışan ağ, çəhrayı və mavi rəngə çalan buludlara baxsa da düşünmürdü. Laloçka gözlərini gözəl mənzərəli üfüqə, meyvə bağlarına, yaşıllıqlar arasından görünən evlərə, qumsal yollara zilləsə də heç nə görmürdü.

Dünyada təbiətin gözəlliyini duymayıb ondan zövq almayanlar da bədbəxt insanlardır!

Günəş qum təpələrinin döşündə ucalan qarağacların arasından yenidən boylanır. Ertədən quyu başında tökülmüş sudan əmələ gələn gölməçələr hələ buxarlanıb qurumamışdı. Bu yerlərdə alabəzək kəpənəklər və çömçəquyruqlar uçuşurlar. Havanın yavaş-yavaş qızdığını hiss edən çəyirtkələr meynələrin arasında o tərəf-bu tərəfə atılırlar. Bəzi həyətlərdə yeldəyirmanlarının pərləri yavaş-yavaş fırlanır. Bağların mərzində gah sıra ilə düzülmüş iydə, əncir, nar və püstə ağaclarının arasından, gah da meynəliklərdən keçən əyri-üyrü şəhli karvan yolunda hələ kəndə gedən araba çarxlarının izləri durur. Ağacların kölgəsi uzanaraq yolun bu tayından-o tayına, bu bağdan-o bağa keçir. Xəzri əsdikcə hələ yetişməmiş heyvalar budaqların başını aşağı əyərək yellənir, əncir ağacları pəncə yarpaqları ilə əl çalır, quşlar civildəşir, haradasa uzaqlarda ilbizlər arasıkəsilməz, yeknəsəq səslə oxuyurlar. Ətrafdakı bütün bağlar bir-birindən ya tikan çəpərlə, ya xırda daşlardan hörülmüş alçaq hasarlarla ayrılır. Qonşu bağlar arasında gediş-gəliş çox olduğundan hasarlar aradan sökülmüş və bu evdən o evə ensiz cığırılar salınmışdır. Təzə xal salmış pişras*, qara şanı, kişmiş meynələrinin arasına ilə qıvrılan bu cığırılar gah mərzlərin yanında haçalanır, gah da bağların içində bir quyu üstündə kəşişirlər.

Unudulmaz uşaqlıq illərimlə bağlı olan bu cığırılardan çoxunu indi ot bassa da, onlar mənim xəyalımdan silinməmişdir. Yəqin ki, heç zaman da silinməyəcəkdir! Mənə elə gəlir ki, saç-saqqalım ağaran vaxtlarımda belə Bakı bağlarına getsəm, yenə özümü, üstündə qara tut ləkəsi olan dizdən yuxarı gödək tuman, qolsuz köynək geymiş ayaqyalın bir uşaq kimi bu cığırılarla o baş, bu başa qaçan görəcəyəm.

Mənim qayğısız uşaqlıq illərimin hər baharı bu yerlərdə keçmişdir! Mən ayağıma tikan bata-bata, əlimdə quşatan, bu cığırılarla yüyürərək o qədər sərçə, zərd və sığırçın vurmuşam, o qədər çərpələng uçurmuşam ki! Mən bu cığırılarla möcalana** o qədər əncir, üzüm və heyva daşımışam ki...

Bu bağlarda bir-birindən aralı olan alçaq, yöndəmsiz evlərin hamısı mənə doğma və əzizdir! Bu evlərin hərəsində bir uşaqlıq dostum olardı. Mən onlarla narın ağ qum təpələrindəki kölgəliklərdə qurşaq yapışar, “kosaldıqaç” oynar, kəpənək tutar, ağaclara dırmaşıb aşağı tullanardım...

O vaxtlar mən hələ xoruz banından qabaq yerimdən qalxardım. Alaqaranlıqda gözlərimi ovuşdura-ovuşdura evimizin dalından keçən yol qırağına çıxardım. Məni yuxudan eləyən uzaqdan, lap uzaqdan gələn araba çarxının səsi olardı. Səbəbini özüm də bilmədən mən bu səsi o qədər sevərdim ki! Qumsal yolla ağır-ağır gələn araba təkərlərinin boğuc səsi indi də qulaqlarımdan getməmişdir. Mən yol qırağında durar, araba uzaqlaşdıqda gözdən itənə kimi onun dalınca baxardım. Şəhərə əncir, üzüm aparən bu arabacıların çoxunu tanıdığımdan onlara ədəblə salam verib “sabahın xeyir, əmi” deyərdim. Onlar da mənə “aqibətin xeyir, oğlum”, deyib atamı soruşardılar. Araba gedər, gecə şəhərdən islanmış qəhvəyi qum üzərində çarxların dərin izləri qalardı.

Bəli, o vaxtdan uzun illər ötsə də, mən hər şeyi, hər şeyi bu günkü kimi xatırlayıram.

Bakı bağlarının da öz səfası, öz təbiəti, öz gözəlliyi vardı!

İndi burada, ipək paltarlar, lak çəkmələr geyərək, lələkli şlyapalar qoyan rəfiqələr – Diləfruzla Laloçka təbiətin bu füsunkar gözəlliyinə arxa çevirmişlər. Onları hər şeydən çox yenə öz söhbətləri maraqlandırır.

–Naharı hazırlayıb yeyincə adam lap əldən düşür, – deyə Diləfruz gövdəsini Laloçkaya tərəf çevirərək şikayətləndi. – Şəhərdə ev yiyəsiz qalmasaydı, Mənsurəni gətirərdim, işlərimizi görərdi.

Laloçka rəfiqəsinin sözü ilə razılaşmadı:

–Eh! Lazım deyil, zəhləm o Mənsurədən gedir! Sən də, Diluşa, qulluqçu tapdın də! Qohumunuz da olsa, o, sizin evə layiq deyil.

–A... qohumumuz hardan oldu? – deyə Diləfruz təhqir edilmiş kimi Laloçkaya baxdı. – Allah vurmuşdu onu! Mənim yaxın adamım da, qohumum da sənsən.

Arvad yenə onun yarasına toxundu. Laloçka böyrü üstə çevrildi:

–Diluşa, yaxın adamın ola bilərəm, – ancaq... – qız köksünü ötürdü, – qohumun ola bilmədim. Ara yerdə mamamın, əmimin yanında başım aşağı oldu. Belə bilsəydim, məsələni onlara açmazdım.

–Başıaşağı niyə olursan, ay qız? – deyə Diləfruz dikəlib ərklə Laloçkaya acıqlandı. – Səndən gedən nədir ki? Mənim əziz canım üçün, Rəhman bu dəfə Bakıya Adilsiz qayıtsın, onda görsün mən nə eləyirəm!

Laloçka nimçədəki üzüm salxımından bir gilə qoparıb ağzına apardı.

–Tutaq ki, Rəhman gəldi, Adili də gətirdi, sonra?

–Sonrası ilə sənün işin olmasın. Ölməmişəm! – Diləfruz sağ əli ilə sinəsinə vurdu. – Sən mənim gəlinimsən! – Bir kəlmə!

Bu sövdanın baş tutmasını indi Diləfruz heç də Laloçkadan az istəmirdi. Əgər Laloçka belə bir ailə ilə qohum olmağı, asudə yaşamağı arzu eləyirdisə, Diləfruz da özünün və ərinin gələcək həyatının rahatlığını təmin etmək üçün qızın qohumları ilə, ələlxüsus əmisilə yaxın olmağı vacib bilirdi. Üstəlik, bir azdan universiteti qurtarıb həmişəlik Bakıya gələcək Adili evdən uzaqlaşdırmaq üçün

Diləfruzla görə bu ən yaxşı vasitə idi. Yoxsa o, istədiyi bir qızı alıb öz evlərinə gətirəcək, arvadın yerini dar edəcəkdi. Diləfruz bu barədə ərinə bir söz deməmişdi. Ancaq bu həqiqətdi: Adil qırmızı kirəmidli evə gələndən sonra yenə onların gününü qaraldacaqdı. Laloçkanın geniş otaqları vardı. Qız Adili öz evlərinə aparacağını vəd edirdi. Başqa cür də olmazdı. Laloçka ər evinə gələndən sonra, onun anası tək qala bilməzdi. “Qızım kimə getsə, gəlib bizimlə yaşayacaq. – deyər axırncı dəfə Diləfruz Laloçkanın anasına bu barədə eyham vuranda, arvad cavab vermişdi: – Mən gözümün ağı-qarası olan bir balamı özgə evinə qoymaram.”

Ancaq Diləfruz bu məsələ barədə tərəddüd içindəydi. Arvad bir tərəfdən Adilin Laloçkagildə yaşamağa razılıq verəcəyinə inanmırdısa, digər tərəfdən keçmiş inciklikdən sonra onun bir daha atası evində qalacağını da ağına sığışdırma bilmirdi.

Laloçka isə Diləfruzun ürəyindəkilərdən tamamilə xəbərsizdi. O, böyük ümidlərlə Adilin yolunu gözləyirdi.

Həyəət qapısına çıxan Mənsurə: “Qayanquşlay, səyçələy, çöyək yeyib dincələy” deyən dayısı oğlunu səbindən tanıyınca nə vaxt onun boynuna sarıldığını bilməmişdi.

Bibisi qızının gözlənilmədən qarşısına çıxması Adili də az sevindirmədi.

Gecədən xeyli keçmişdi. Mənsurə danışmaqdan yorulmurdu. O, bu vaxta kimi ürəyində saxladığı bütün sözləri Adilə deyib qurtarmamış gözlərini yummaq istəmirdi; kəndlərindən Bakıya gələrkən yolda gördüklərindən, texnikuma qəbul edildiyindən, şəhər qızları ilə tanış olduğundan söhbət edirdi.

Ertədən Mənsurənin hazırladığı yorğan-döşəyin üstünə uzanıb balışa dirsəklənmiş Adil, xörəkdən sonra süfrəyə qoyulmuş çayı unudaraq, gah bibisi qızına qulaq asır, gah da onun nə danışdığını eşitmədən Ceyran haqqında düşünürdü.

Əgər Moskvada atasının dedikləri doğru olsaydı günü sabah Adil üç il bundan qabaq itirdiyi məhəbbətini tapacaqdı. “Adam nə iş tutduğunu bir yaxşı fikirləşər. Dil verdiyi qızın gözünü yolda qoymaz”. Adili Bakıya gətirən ancaq Rəhmanın bu sözləri olmuşdu.

“ – Sağ ol, Ceyran! Sən mən düşündüyümdən də vəfalısan! – deyən Adilin ürəyində yenidən məhəbbət alovu şölələndirdi. – Sən məni utandırdın.”

İndi Adil Ceyrana yazdığı məktublara cavab almadığı üçün qızı bağışlayırdı. Bəlkə, Ceyran o kağızların Adildən gəldiyini heç başa düşməmişdi. Axı Adil göndərdiyi üstüörtülü məktublarda heç birində öz adını yazmamışdı. O, belə etsəydi, Ceyranı ata-anasının yanında xəcalətli qoyardı. “Bəlkə də, Ceyran Moskvadan “Adilə” adlı bir rəfiqəsindən” gələn o qərribə kağızların Adildən olduğunu bilmədiyindən, oradakı sözlərin əsl mənasını duymamış və cavab yazmağı da yersiz hesab etmişdi?!

“ – Ancaq hər halda o özünü məndən sədaqətli göstərdi! – deyə Adil bibisi qızını dinləsə də, Ceyran haqqındakı fikirlərindən ayrılı bilmirdi. – Gör yazıq qız məni Moskvadan çağırtdırmaq üçün atama xəbər çatdırınca nələr çəkib! Yox, mən onun barəsində çox haqsızlıq eləmişəm! Ceyranın üzünə baxa bilməyəcəyəm!”

Mənsurənin sözünü yarımçıq kəsməsi Adili xəyaldan ayırdı.

–Hə, nə oldu? – dedi. – Niyə susdun?

Qızın səsindən bir şikayət duyuldu:

–Sən nə yaman dəyişmişən, ay Adil. Fikrin bilmirəm hardadır, heç mənə qulaq asmırsan.

–Yox, yox, Mənsurə, söhbətini elə, fikrim səndədir. – Qızın ürəyini almaq məqsədilə Adil ona bir sual verməli oldu: – Sən heç Diləfruzla aranızda olan əhvalatlardan danışmırsan, hə? Məktublarında da bir şey yazmırdın.

Mənsurə bu gözlənilməz sualdan şübhələndi:

–Yoxsa, dayım bu barədə sənə bir söz deyib?

–Dayın deməyib, ancaq mən öyrənmək istəyirəm.

Diləfruzdan şikayət üçün həmişə Adili arzulayan Mənsurə bu gün olub-keçənləri bir daha yada salmağı, qan qaraltmağı yersiz hesab edib fikrini dəyişdi: “Ögey olsa da, anasıdır. Qoy Adilin ürəyinə bir şey gəlməsin”.

–Aramızda nə ola bilər ki? – deyə Mənsurə özünü ələ alıb, dayısı oğluna cavab verdi. – Mən kiminlə olsa yola gedərəm. Bir də Diləfruz xanımın kefi kök, damağı çağ. – Qız azacıq susub əlavə etdi: – Yəqin Rəhman dayım sənə Moskvada demiş olar.

–Nəyi?

–Bilmirsən? Dayımın zayomu on min manat udub.

–On min? – deyə Adil soruşdu. – Bu haçan olub?

–Keçən dəfə. Moskvaya gedəndə pullarını da alıb. Mənə də bir şadlanka paltarlıq gətirib.

Adil, eşitdiyi xəbərdən o qədər də sevinmədi.

–Səndə təzə söhbətlər var, Mənsurə, – deyə o, qızın Ceyran haqqında da bir şey söyləyəcəyini güman etdi. – Danış, danış görək daha nə var?

Adil yuxusunu qovmaq üçün Mənsurənin dəmlədiyi çaydan bir qurtum içib stəkanı nəlbəkiyə qoydu. Bunu görə qız tez əlini qabağa uzatdı:

–Yəqin soyuyub, qoy təzələyim.

–Yox, çox sağ ol, Mənsurə, içmək istəmirəm. Sözünü danış.

–Daha nə danışım?.. Mən qurtardım. Bir az sən de görək o yarlarda nə var?

–Bu gün növbə səninkidir. Mən sabah danışacağam.

Adil Ceyran haqqında soruşmaq istədi, ancaq utandı. Mənsurə ilə belə söhbətlər etmədiyi üçün ona üstüörtülü bir sual verdi:

–Mən Moskvaya gedəndən sonra yoldaşlarımdan, tanışlarımdan bizə kim gəlib?

Qız dodağını büzdü.

–Sən gedəndən sonra bura adam çox gəlib, ancaq heç birini tanımıram. Bir də onlar sənəin yoldaşların ola bilməz, hamısı yekə-yekə arvadlar, kişilər...

Adil gözlərini xalça üstündə onunla üzbəüz əyləşmiş Mənsurədən ayırmırdı. Mənsurənin görkəmində, danışığında, hərəkətlərində uşaqlıq əlamətləri hələ də qalırdı. Doğrudur, bu illər ərzində qız xeyli böyümüş, ətə-cana dolmuşdu. Mənsurə artıq, kənddə qaranquş yuvasına çörək aparən vaxtlarda olduğu kimi cılız bir qız deyildi.

Adil bibisi qızının danışiq və hərəkətlərində, nədənsə Ceyranın bəzi xüsusiyyətlərini görürdü. Mənsurənin səsi də Ceyranınki kimi məlahətli idi. Danışanda onun da səsində incə titrəyiş duyulurdu. Mənsurənin çevikliyi də Ceyranı xatırladırdı. Bəlkə, belə oxşayışlar bu yaşda olan qızların çoxunda vardır.

Mənsurə qalxıb süfrəni yığışdırmağa başladı. O, stəkan-nəlbəkini mətbəxə aparıb qayılandanda Adilin gözləri yumulmuşdu. Qız ehmalca Adilin corablarını çıxarıb, stulun başından asdığı paltarlarını götürdü. İşığı söndürdü və ehtiyatla evə keçdi.

...Yavaş-yavaş dan yeri sökülürdü, hava işıqlaşırdı.

Adil tələsik addımlarla, ürəyi döyünə-döyünə Ceyrangilin pilləkənlərini qalxıb qapını döydü, dayanıb həyəcan içərisində qızı gözlədi. Səsə Ceyranın anası çıxdı.

Adil bu qadını birinci dəfə görürdü. Onun ortadan yanlara ayrılmış gümüşü saçları, qızınıniki kimi nazik qaşları və qara gözləri vardı.

–Kimi istəyirsən, bala? – deyə arvad soruşdu.

–Mənə Ceyran lazımdır, ana, zəhmət olmasa onu çağırın.

Qadın geri döndü və bir az sonra Ceyran yüyürə-yüyürə qapıya çıxdı. O, bu gün də ağappaq geyinmişdi. Sanki qız, Adilin gələcəyini duyduğundan, bu paltarın, bu çəkmələrin ona çox yaraşdığını bildiyi üçün belə etmişdi.

Ceyran əsla dəyişməmişdi. Eynilə üç il bundan qabaqki Ceyran idi! Xalı da əvvəlki kimi ağ yanağında qaralırdı. Düşüncəli və ağıllı gözləri yenə dağ çeşməsi kimi qaynayır, qızıl gül qönçəsi tək zərif, qırmızı dodaqlarında yenə təbəssüm gəzirdi.

–İçəri gəl, – deyə Ceyran Adili evə dəvət etdi.

–Yox, Ceyran, sənəinlə ikilikdə danışılasi sözüm var, bayıra çıxaq.

–Daha nə sözün olacaq ki? – deyə qız qapını örtüb könülsüz halda Adillə yanaşı, pillələri enməyə başladı.

Ceyranın nə üçün soyuq danışmasının səbəbini bilən Adil:

–Yəqin ki, Moskvaya gedəndən sonra az məktub yazdığımı görə narazısan, Ceyran! – dedi.

–Mən səndən məktub almamışam! Yalan danışma!

–Bu nə sözdür, Ceyran, sən mənə yalançı deyirsən?

–Bəli, yalançısan. Məni şirin sözlərlə aldatdın. Sən mənim məhəbbətimə layiq deyilsən! Mən, Adil adında adam tanımıram, tanımaq da istəmirəm! Mən səninlə heç yana getməyəcəyəm!

Ceyran dayandı. Adildən üz döndərib hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Onun göz yaşları yanaqlarını islatdı.

Adil yaxına gəlib onun könlünü almaq istədi.

–Ağlama, Ceyran... Birdən-birə niyə halın dəyişdi? Sən ki, belə deyildin?

–Sən də belə deyildin! – qız göz yaşları içində boğula-boğula cavab verdi. – Vaxtilə, mənimlə dəniz seyrinə çıxanda doğruluqdan, dostluqdan, sədaqətdən dәм vururdun. “Hüquqşünas olacağam, həqiqətin keşiyində duracağam”, deyirdin. Hanı?! Nə oldu?! Günahsız bir qızın təmiz məhəbbətini ayaqların altında tapdalayan sən deyilsənmi? Bəs sənə bu işin cəzasını kim verəcək? Niyə susursan?! Deməyə söz tapmırsan! Axı, nə deyəsən? Yenə susmağın məsləhətdir. – Ceyran ara vermədən danışır, göz yaşları yanaqları aşağı axaraq yaxasını isladır. – Heç utanırsanmi?! Mən ömrümdə kimsəyə könül vermədim. Təkcə sənə inandım. Sən də belə çıxdın... Bu idi sənin sədaqətin?! Get, bir daha gözüm səni görməsin!

Ceyran çılgın bir hərəkətlə geri döndü. Adilin nəzərində hər şeyi qaraldı, ancaq Ceyranın tuflilərinin səsini eşitdi...

... Adil gözlərini açdı. Əlində samovar olduğundan, aynabəndin qapısını ayağı ilə örtən Mənsurə səsə dayısı oğlunun ayıldığını görüb dayandı.

–Bağışla, Adil, – dedi, – səni yuxudan elədim.

–Yaxşı oldu ki, oyandım, Mənsurə, çox pis yuxu görürdüm.

Mənsurə samovarı yerə qoyub ona yaxınlaşdı.

–Nə görürdün? Danışsana.

–Mən yuxuya inanmadığım üçün ona mənə da vermərəm. Köhnə dostlarımdan birini görürdüm.

–Heç mən də inanmıram, – deyə qız samovarı götürüb mətbəxə apardı.

Adili tər basmışdı. Yasdıq da, köynəyi də su içində idi. Yuxunun təsirindən ürəyi hələ də çırpınırdı.

O, şalvarını geyib qalxdı, əl-üzünü yudu. Axşamdan çarpayının başına atdığı köynəyini görməyib Mənsurəni səslədi.

–Mənim paltarlarımı hara yığıdırmısan, ay qız?

Mənsurə tez evə keçdi. Adilin yuyulub ütülənmiş köynəyini, cib dəsmalını və corablarını gətirib ona verdi. Adil əyilib şalvarına baxanda onu da ütülənmiş görüb gülümsədi.

–Ay sağ ol, bibiqızı, bu nə zəhmətdir.

Mənsurə:

–Xoşdur, – dedi və qızardı. Utanıb başını aşağı saldı. Susdu.

O, bu gün də evə kor-peşman qayıdırdı. Qəribə idi, sanki hər şey qəsdən Ceyranı Adildən ayrı salmaq üçün belə edilmişdi. Adam gördüklərinə də inanmaq istəmirdi. Dəniz kənarında Ceyrangilin evlərindən əsər-ələmət qalmamışdı. O ikimərtəbəli binanın yerində indi alçaq dəmir məhəccərlə dövrəyə alınmış yamyaşıl bir bağça salınmışdı.

Üçüncü gün idi ki, Adil hər səhər evdən çıxıb birbaşa bura yollanır, vaxtilə əlini sıxıb Ceyrandan ayrıldığı yerdə dolaşır, onu axtarırdı. Lakin hər dəfə məyus halda geri dönürdü.

Adilə elə gəlirdi ki, o, Ceyranla gec-tez yenə burada qarşılaşacaqdır. Ancaq belə olmurdu. O, xeyli gözlədikdən sonra şəhərin mərkəzinə tərəf gedir, hansı küçələrdən keçdiyini bilmədən gəzirdi.

Adil Bakıya Ceyrana görə gəlmişdi. Lakin bütün ümidləri boşa çıxır, neçə illik həsrətə son qoyulmurdu.

“Bəlkə Ceyran heç Bakıda deyil? Ola bilməz ki, bu üç gündə bir dəfə də üz-üzə gəlməyə, – deyə Adil özünə təsəlli verirdi. – Məgər bu böyüklükdə şəhərdə Ceyranı axtarıb tapmaq asandır? Eh!.. Niyə qarşıma çıxmırsan, bəs hardasan, Ceyran?..”

Dördüncü gün də, beşinci də belə ötdü. İndi Adil, Ceyranı təkcə Saleh müəllimlə gələndə görə bilirdi. Buna görə də o, tez-tez müəllimlə gedir, saatlarla oturub söhbət eləyirdi.

Adil az qala Ceyran haqqında müəllimdən soruşmaq istəmiş, ancaq üzü gəlməmişdi.

Birinci gün müəllim qapını açanda, Adil onun boynuna sarıldı. Kef-əhval tutduqdan sonra müəllim dedi:

– Mən sənin gəldiyini dünən gecə eşitdim. Bildim yorğun olarsan, narahat eləmək istəmədim. – Saleh müəllim geri çəkilib bir daha fərəhlə Adilə baxdı. – Daha yekə oğlan olmusan. Öz aramızdır, bığ da sənə yaman yaraşır ha. Demək tezliklə universiteti qurtarırsan?

– Bəli.

– Sonra da bir prokuror kimi işə başlayırsan.

Adil danışmadı. Boynunu azacıq yana əyib başının hərəkətilə təsdiq elədi. Müəllim gəlib onunla üz-büz əyləşdi.

– Prokuror! Bu ixtisasa elə təmiz adamlar gərəkdir ki, hər cür riyadan, üzgördüldəndən, qohumbazlıqdan uzaq olsun! – Saleh müəllim gözlərini məchul bir nöqtəyə dikərək öz-özünə danışdı. – O adamlar ədaləti təmiz vicdanla müdafiə etməyi bacarmalıdır!

Müəllim bir-iki dəfə Rəhman barədə söz salmaq istədisə də fikrindən döndü. “Qoy istirahət vaxtını qanqaralıqla keçirməsin, – deyə düşündü. – Ancaq hər halda mən onu ayıltmalıyam!”

Adil bu gün də Ceyran barədə heç bir şey öyrənə bilmədiyi üçün narahat idi.

– Nə var, fikirli görünürsən? – deyə müəllim diqqətlə onun sifətinə baxdı. – Sən gərək məndən heç nə gizlətməyəsən.

– Elədir, müəllim. Ancaq.. sizdən gizlədiləsi bir şey yoxdur.

Adil, ona atalıq edən bir adamın yanında qızdan; sevgidən söhbət açmağı özünə ar bildi. “Bəlkə Saleh müəllim özü bu haqda bir şey danışıdı” – deyə müsahibinin dinməsini gözlədi.

Adil Bakıya gələn axşam, Mənsurənin sevincək qapıya çıxıb dayısı oğlunu qucaqlaması müəllimi şübhələndirmişdi. İndi bu sözləri deyəndə Mənsurəyə işarə edirdi.

Gündüzlər Adil müəllimgildə olduğu vaxtlarda qapı döyülən zaman Ceyranı xatırlardı. Bu dəqiqə qızın səsini eşidəcəyini düşünürdü. Belə hallarda yerində rahat otura bilməyən Adil, “siz zəhmət çəkməyin, müəllim” deyib qapını açmağa özü gedirdi. Ancaq hər dəfə kor-peşman qayıdırdı. Adilin qabağına gah çantası qəzet-jurnallarla dolu poçtalyon arvad, gah da qonşulardan, tanışlardan biri çıxırdı.

Adil yavaş-yavaş Moskvada atasının dediyi sözlərə şübhə etməyə başlayırdı. Lakin Rəhmanın onu aldatmasını heç nəylə əsaslandıra bilmirdi. İndi müəllimgildə də bu fikir onun başında dolandı. “Heç nə anlamıram. Axı, Ceyran atama nə deyə bilər? Bəlkə məni evə çağırmaqda bunların bir kələyi var? Yox, bu ola bilməz. Yəqin ki, Ceyran Saleh müəllimgilə gəlib-gedəndə atamı görüb, məsələni danışıb. Məhəbbət adamı hər şeyə məcbur edər. Bir-iki gün də gözləyəcəyəm. Qoy atam gəlsin, özündən soruşacağam. Bu qədər əziyyətdənsə, birdəfəlik hər şeyi açıb desəm yaxşıdır.”

– Xudahafiz, Saleh müəllim, – deyə Adil durub öz evlərinə gəldi.

Çarə atasının yolunu gözləməyə qalmışdı.

Adil Borislə Nataşanın yanında xəcalətli id. O, evdə heç kimin olmamasından istifadə edib dostlarını qonaq çağırmaq istəyirdi.

Saleh müəllimgildən gələndə o, Mənsurəyə qızın gözləmədiyini bir sual verdi:

– Sən hansı xörəyi yaxşı bişirə bilərsən?

Mənsurə tutuldu.

– Hansı xörəyi?.. Sənin xətrin nə istəsə.

– Sən nə bişirsən, mənim də xətrim onu istəyər.

Mənsurə dayısı oğlundan eşitdiyi bu sözdən utandı, Adilin nəyəsə eyham vurduğunu zənn etdi. “Sən nə bişirsən, mənim də xətrim onu istəyər”. Son günlər qızın rahatlığını pozan bütün dolaşq, qaranlıq fikirlər bir anda aydınlaşdı. Hələ Adil Bakıya gəlməzdən əvvəl Mənsurənin heç kimə sezdirmək istəmədiyini məhəbbət onun qəlbində yenidən baş qaldırdı. Bu vaxta kimi dayıoğlu gözü ilə baxdığı Adil birdən-birə dəyişib Mənsurə üçün tamam başqa adam oldu. Qızı tər basdı. “ – Yaxşı ki, məsələni Adil özü açdı, – deyə fikirləşdi. – Yoxsa mən ona heç nə deyə bilməzdim”.

Mənsurənin başını sinəsinə endirib cavab vermədiyini görəndə Adil:

– Niyə danışmırsan, bibiqızı? – deyib ona yaxınlaşdı. Mənsurənin bütün bədəni əsdi. Qıza elə gəldi ki, Adil bu xəlvət evdə qollarını onun boynuna dolayacaq: “Daha nə gizlədim, görürəm özün hər şeyi başa düşmüşən. Mən də səni sevirəm, deyəcəkdi”.

Bu düşüncələr içində iztirabqarışıq bir nəşə keçirən Mənsurənin gözləri qaranlıq gətirdi. Evdəki bütün əşyalar hərəkətə gəlib başına fırlandı. Qız əlini alnına qoyub divara söykəndi və qeyri-ixtiyari olaraq gözlərini yumdu.

– Bıy, bu nədir? Olmaya xəstəsən, Mənsurə? – deyə qızın ürəyindəkilərdən xəbərsiz olan Adil təəccübləndi.

– Hə... mən... yox! Xəstə deyiləm... Elə bir balaca başım ağrıdı. Nə istəsən bişirərəm...

Sabahısı günortadan sonra Adil dostlarını axtarmağa getdi. Yol uzununu onun gözləri yenə Ceyranı arayırdı.

İdarədə Adil Nataşanı tapa bilmədi. Qızın “İnturist” mehmanxanasına düşdüyünü öyrənib geri qayıtdı.

... O, içəri girəndə Borislə Nataşanı aşağı mərtəbədə gördü. Kiçik bir pəncərə qabağında dayanıb başını içəri soxmuş Boris o tərəfdəki cavan qıza deyirdi:

– Daha sözlünüz yoxdur ki? Əgər sizə elə bu kağız lazımdırsa, buyurun! Xahiş edirəm, məni Nataşanın yanına köçürün!

Qız danışmır, nə isə yazaraq gülümsəyirdi. Bu vaxt Nataşa geri çevriləndə Adilin gəldiyini görcək, qaşlarını qaldıraraq heyvətlə səsləndi:

– Oy, Borya... Adil!

Boris başını şüşənin deşiyindən çıxarıb tələsik geri döndü. Hər ikisi Adilin üstünə cumdu.

– Bəs sən Bakıya gəlmək istəmirdin, nə oldu?

Adil dostunun sualına ötəri cavab verdi:

– Məsələ uzundur, sonra danışaram... Sizin işləriniz necədir?

– Bizim işlərimiz lap belədir! – deyə Boris sağ əlini qabağa uzadıb ovcunu yumaraq baş barmağını dikəltdi.

Nataşa, Borisin bu dəqiqə hər şeyi ona danışacağını hiss etdi, utanıb üzünü yana tutdu.

– Bu gün düz on gündür, bu əzrayıl, – Boris şüşənin o tayındakı qızını göstərdi, – nəhslisinə salıb bizə olmazın işgəncələr verirdi.

– Borya, bəsdir! – deyə Nataşa onun sözünü kəsmək istədi. Adil qaşlarını düyünlədi.

– Nə olub?

– Əşşi, daha bundan artıq nə zülm olar ki?! Nataşanı məndən ayırmışdı. Nə var, nə var, zaqs kağızı lazımdır. Belə də formalistlik olar?

Bu vaxt pəncərənin o tayından qız Borisi səslədi:

– Buyurun, rahat ola bilərsiniz, – deyə ona bir vərəq kağız uzatdı.

Boris, Nataşa ilə Adilin qolundan tutub onları pilləkənə tərəf çəkdi.

– Adil, lap vaxtında gəlmisən! – dedi. – Bu gün səninlə möhkəm vuruşacağıq.

– Nə münasibətlə?

– Səhərdən sənə bir kitab söz demişəm, başa düşmədin? Biz bu gün Nataşa ilə evlənmişik!

– Evlənmişən?!

– Bəli!

– Bu gün?!

– Elə indi zaqsdan gəlirik.

– Zarafat eləmirsən ki?

– Evlənməklə nə zarafat!

– Nə danışırsan Borya?!

– Eşitdiklərini!

– Təbrik edirəm!.. Təbrik edirəm sizi!

Adil Nataşaya yaxınlaşıb qızın əlini sıxdı.

– Xoşbəxt olasınız! – dedi. Sonra Borisi qucaqlayıb öpdü.

– Beş-on dəqiqə əvvəl Moskvaya teleqram vurdum. Sənə də, Nataşanın atasına da. Yazdım ki, “Evləndik!” – deyə Boris teleqramın qəbzlərini çıxarıb Adilə göstərdi. – Eybi yoxdur, səninkini yataqxanada uşaqlar alıb oxuyurlar.

Bütün əhvalatı Adilə danışan Boris axırda əlavə etdi:

– Çoxu o aşağıdakı qızın acığına evləndim. – Nataşa tərs-tərs Borisə baxdı.

– Zalım oğlunun qızı, paxıllıqdan bizi bir-birimizdən ayrı salmamışdı? Mən də fikirləşdim ki, bu istiqrazdan udduğum pullar onsuz da xərclənəcək. Mənə qazanc qalan Nataşa olacaq. O qızın acığına verdim özümü zaqsa.

Hər üçü güldü.

– Doğrudan bu dəfə uduş bizim bəxtimizə düşüb. Atam da aparıb.

– Yox əşşi?! Nə qədər?

– O da on min!

– Baho, kefirmizdir ki!

Nömrəyə keçib yenicə əyləşmişdilər ki, Adil onları evlərinə aparacağını bildirdi.

– Yox, elə şey yoxdur. Bu gün burda qonaqsan, sizə sabah gedərik.

Nataşanın etirazına baxmayaraq Adil təkid elədi:

– Bakıya gəlmisiniz, siz mənə qonaqsınız. Durun!

Həyəət gircək Borisin burnuna ləzzətli xörək iyi gəldi.

Adil qapıda onları qarşılayan Mənsurə ilə dostlarını tanış elədi.

– Bibim qızıdır, – dedi, – kitabxanaçılıq texnikumunda oxuyur.

Mənsurə ilk baxışdan Nataşanın xoşuna gəldi.

– Çox yaraşqlı qızıdır, – dedi, – gözləri də ceyran gözlərinə oxşayır.

Nataşanın bu sözlərindən Adilin tutulduğunu hiss edən Boris onun qolundan yapışib qırağa çəkdi. Ancaq özlərinin eşidə biləcəyi bir səsle soruşdu:

– Nə oldu, Ceyranla görüşürsənmi?

Adil başını buladı.

– Niyə, inciyib?

– Bu günə kimi görə bilməmişəm. Köhnə evlərindən köçüblər, evin yerində bağ salınıb.

Boris mütəəssir halda duruxub nə barədəsə fikirləşdi.

– Demək biz Ceyranı tapa bilməyəcəyik?

– Belə görürəm, özü rast gəlməsə, yox. Yenə familiyasını bilsəydim adres bürosundan öyrənmək olardı.

– Bilmirsən, soruşarsan! – Boris azacıq ara verdi. – Yaxşı, o qonşu müəllim deyirdin, indi buradadırmı?

– Buradadır.

– Yəqin ki, o hər şeydən xəbərdardır. Ceyranın hara köçdüyünü bilməsə, familiyasını ki, deyər.

– Yeddinci sinfə kimi Ceyran onun tələbəsi olub.

– Vəssalam! Daha nə istəyirsən? Get müəllimi də bura çağır. Sən onu mənimlə tanış elə, sonrasına işin olmasın. Günə sabah Ceyranı tapmaq mənim boynuma!

Adil dostunun bu ümidverici sözlərindən ürəyində bir yüngüllük duydu.

– Bu saat gedib çağıraram, – deyib aşağı düşdü.

Ağ döşlük taxmış Mənsurə, aynabənddə stolun üstünü səliqəyə salırdı.

Nataşanın da qıza kömək elədiyini görən Boris ona sataşdı:

– Öyrənən vaxtıdır, öyrən! Zirək gəlinsən, allah saxlasın səni mənimçün.

Nataşa özünü eşitməməzliyə vurdu. Mənsurə Borisin sözlərinə gülümsəyir, danışmırdı.

Qızlar hər şeyi hazır edib mətbəxə keçəndə, Boris arxadan Nataşanı süzdü. Bu gün o, ilk dəfə Borisin aldığı gəlinlik paltarını geyinmişdi. Tufliləri də təzə idi. Nataşa Borisə həmişəkindən çox-çox gözəl görünürdü. Qızın yanaqları və açıq qolları Bakının istisindən yanıb qızardığından daha da tərəvətli olmuşdu.

Adilin səsinə eşidən Boris, geri çevrilib pəncərədən baxanda, balacaboy, çəşməkli bir kişinin də gəldiyini gördü. Tez qabağa yeridi.

– Boris Vasilyeviç, – deyə əlini ona uzatdı. Sonra da Nataşanı səsləyib müəllimə təqdim etdi.

– Xoş gəlmisiniz, – deyə Saleh müəllim ehmalca qızın əlini silkələdi.

Süfrəyə yenidən əyləşmişdilər ki, Boris öz evindəymiş kimi şüşəni götürüb qədəhlərə şərab süzdü. Dostunun sağlıq demək istədiyini duyan Adil, onun çiyindən basıb yerində oturdaraq, özü ayağa qalxdı.

– Saleh müəllim icazə versəydi, bir-iki kəlmə mən deyərdim.

– Buyur, buyur, oğlum, söz cavanlarındır.

– Bu gün... deyə Adil düşünə-düşünə, aramla danışmağa başladı. – Bu gün mənim ən yaxın dostlarımdan olan Borislə Nataşanın həyatında ciddi bir dönüş əmələ gəlib.

Boris onun sözünü kəsdi:

– Əmələ gəlməyib, özümüz əmələ gətirmişik.

Adil gülə-gülə onun kürəyinə vurub davam etdi:

– Çoxdan, təmiz ürəklə, saf məhəbbətlə bir-birini sevən Borislə Nataşa bu gün evləniblər. Gəlin onları səmimi-qəlbədən təbrik edək! Sağ ol, Nataşa! Sağ ol Borya!

– Xoşbəxt yaşayasınız! – deyə Mənsurə də utana-utana yavaşcadan dilləndi.

Saleh müəllim ayağa qalxıb qədəhini irəli uzatdı.

– Təbrik edirəm! Mehriban olun!

Boris yavaş-yavaş öz vəzifəsinə girişməyə başladı.

– İndi evlənmək növbəsi Adilindir, elə deyilmi, Saleh müəllim?

– Doğru deyirsiniz. Sağlıq olsa, yaxın zamanda Adilin də toyunu edəcəyik.

Söhbətin onunla əlaqədar olduğunu güman edən Mənsurə pul kimi qızardı, qalxıb mətbəxə keçdi. Onun isti xörək gətirməyə getdiyini güman edən Nataşa da qızın dalınca çıxdı.

Aranın xəlvətləşdiyini görən Boris qədəhləri doldurub Saleh müəllimin sağlığına dəbdəbəli bir sağlıq dedikdən sonra Ceyran barədə söz salmaq istədi.

– Hə, demək belə... Bağışlayın, Saleh müəllim, sizdən bir şey soruşacağam.

– Buyurun.

Elə bu əsnada Nataşa ilə Mənsurə nimçələrə qalanmış yağlı qutabı buğlana-buğlana ortaya qoydular.

Borisin sözü yarımçıq qaldı.

– Sonra soruşaram, – deyə söhbətin məxfi olduğunu Saleh müəllimə anlatdı.

Mənsurənin yaxşı süfrə açma bilməsi Adili çox sevindirdi. Gözaltı qıza baxıb ona təşəkkür etdi.

Mənsurə özünü itirdi. Yenə yanaqlarına qızartı çökdü, sinəsi qalxıb endi. İkinci dəfə Adilin üzünə baxmağa cəsarəti çatmadı.

–“Daha hər şey aydındır, – deyə qız xəyalından keçirdi. – O mənə başı ilə nəşə dedi. Gözləri də çox mənalı baxdı...”

Qonaqlar şirin yeməkdə ikən Mənsurə düşünürdü. Düşünürdü və Adil gələnin günü yadına saldıqca xəcalətindən əriyirdi. O axşam qız, özü də hiss etmədən Adilin boynuna sarılıb onu qucaqlamışdı. İndi isə Mənsurə öz hərəkətinə görə dayısı oğlunun üzünə dik baxa bilmirdi.

–Yaşasın Adilin bibisi qızı! – deyə Boris qutabın üstünə sumax səpib yedikcə Mənsurəni tərifləyirdi. – Mən ömrümdə belə dadlı şey yeməmişdim. Nataşa, Mənsurədən bunun reseptini al, Moskvaya çatan günü bizim üçün qutab bişirəcəksən!

Üçüncü qədəhdən sonra Saleh müəllim də cavanlara qoşuldu, onlarla deyib-gülməyə, zarafatlaşmağa başladı.

Nataşanın Mənsurə ilə şirin söhbət elədiyini görən Boris, Ceyran barədə bir şey öyrənmək üçün müəllimə işarə edib onu qırağa çağırdı. Adil özünü laqeyd göstərməyə çalışdı.

–Yaman dostlaşmışsınız ha, – deyə o, baş-başa verib pıçıldeşən qızlara söz atdı. Nataşa üzünü Adilə çevirdi:

–Heyf ki, bizi gec tanış eləmişən, – dedi, – Söhbətimiz yaxşı tutur. Mənsurə rus dilində elə qiyamət danışır ki.

Adil, aynabəndin pilləkəni üstündə dayanmış Borislə Saleh müəllimə tərəf baxdıqca ürəyi döyünürdü. Nə üçünsə Boris gözlərini yerə dikib susurdu. Müəllim isə təmkinlə əl-qolunu tərpədə-tərpədə nə isə deyir və arabir narazılıqla başını yelləyirdi.

Borislə Saleh müəllimin söhbəti uzun çəkdi. Yerində rahat otura bilməyən Adil, onlara tərəf getməyə məcbur oldu. Qapıya təzəcə yaxınlaşmışdı ki, müəllim onun gəldiyini görüb tez Borisə: “Ancaq özünə heç nə danışma.Qoy hələ bilməsin” dedi və geri dönüb aynabəndə keçdi.

Adil Saleh müəllimin sözlərindən və hərəkətlərindən şübhələndi.

Boris özünü şad göstərməyə çalışırdısa da, bacarmırdı. Adil, müəllimlə Borisin ondan nə isə gizlətdiklərini aydın görürdü.

–Nə var, Borya? – deyə o, özünü saxlaya bilməyib soruşdu. – Niyə qanın qaraldı?

–Heç... gedək içəri, qutablarımız soyudu. – Boris onun qolundan tutub aynabəndə çəkdi. Lakin bu dəfə o, özünü əvvəlki kimi apara bilmədi. Görünür, Nataşa ilə Mənsurə də məsələnin nə yerdə olduğunu hiss etmişdilər. Qızlar məlul-məlul gah bir-birinə, gah da Adilə, Borisə baxıb qəfildən ortaya çökən bu sükutun səbəbini öyrənməyə can atırdılar.

Məclis əvvəlki kimi şən keçmirdi. Elə bil ki, hamı yeyib doymuşdu. Bu ara Saleh müəllim saatına baxıb ayağa qalxdı.

–Salamat qalın, dostlar! Adil, Nataşa ilə Borisə bizə də gətirərsən... Eşidirsənmi? Mən də onlar üçün yaxşı xəngəl bişirtirəcəyəm. Qoy görsünlər bizim xəngəl ləzzətli olar, ya Mənsurənin qutabları. – Müəllim qonaqlarla görüşüb ayrılıanda əlini mehribanlıqla Mənsurənin saçlarına çəkdi. – Zarafat eləyirəm, qızım, Bakı qutabına heç nə çatmaz.

Müəllim gedəndən sonra Adil, Borisin hər şeyi söyləyəcəyini zənn edirdi. Ancaq arada nə vardısı, Boris məsələni gizlədirdi.

–Sən nahaq yerə ürəyinə başqa fikirlər gətirirsən, – deyə haçandan-haçana Boris, Ceyranın familiyasını və haraya köçdüyünü müəllimdən öyrənə bilmədiyini dostuna inandırmağa çalışdı. – Qoca kişidir, deyir, yaxşı ki, Ceyranın adını unutmamışam. O ki, familiyası ola.

Adil Borisin pərtliyini aşkar görürdü. Yəqin ki, Saleh müəllim ona həqiqəti gizlətməyi tapşırmışdı.

–Demək, müəllim heç nə bilmir? – deyə Adil sınaıçı nəzərlərlə Borisin tez-tez dəyişən sifətinə baxıb soruşdu.

–Yox... axı, niyə inanmırsan?

–Deyinən Nataşanın canı üçün!

Qızların içəri gəldiyini görə Boris cavab vermədi.

–Sonra deyərəm.

Borislə Nataşa gecəni Adilgildə qaldılar. Saat on ikidən keçmişdi. Qızlar o biri otaqda yatmışdılar. Aynabənddə yanaşı uzanan dostlar hələ də söhbətdə idilər. Adil nə qədər təkid edirdisə, Boris müəllimin dediklərini ondan gizlədirdi.

–Nə olar, gec-tez mən Ceyranı görəcəyəm. Sən deməsən də hər şeyi özüm öyrənəcəyəm. Ancaq... yaxşı olardı ki, məni nigaran qoymayıydın, – deyə Adil inciməmiş halda arxasını Borisə çevirdi...

Saat biri vurdu. Boris gözlərini tavana dikmişdi. Müəllimin dedikləri onu kədərləndirmişdi. O, dostunun halına acıyırdı. “Axı, mən Adilə sözün düzünü necə deyim? Bu ona pis təsir etməzmi?”

–Yatdın? – Boris dostundan daha səs gəlmədiyini görüb yorğanı onun çiyindən çəkdi.

Adil üzünü Borisə çevirdi.

–Nə var?

–Bilirsən Saleh müəllim nə deyirdi?

–Nə?

–Deyir, mən bilən, Ceyran Leninqrada oxumağa gedib.

–Leninqrada?

–...

Saleh müəllim Borisə Ceyranın getdiyini yox, getmək fikri olduğunu demişdi.

–Daha bunu bayaqdan niyə gizlədirsən?

–Səni narahat etməmək üçün.

–Yəqin bu yaxınlarda gedib, hə?

–Deyə bilmərəm.

–Eybi yoxdur, onu Leninqrada da axtarıb taparam!

Adil sevindikə, Boris kədərlənirdi.

Çünki məsələnin əsl başqa idi!

ARZUEDİLMƏZ GÖRÜŞLƏR

Ertəsi bazar günü olduğundan Borisin gec qalxdığını görən Nataşa tələsmədi. Mənsurəyə, Moskvanın yeniliklərindən, öz işindən, Borislə universitetdə necə tanış olub və nəhayət evlənmələrindən danışdı.

–Mənə qalsaydı, hələ bir il də gözlərdim, – deyə qız əlavə etdi. – Borya lap zarafata saldı.

Mənsurə dinmirdi. Əgər bu təmizürəkli, sadə rus qızı ilə bir neçə gün belə yaxından dostluq eləsəydi, əlbət ki, o da Nataşaya qəlbini açardı, ondan məsləhət alardı. Ancaq hələlik ondan utanırdı.

Nahar vaxtı Adillə Borisin eyni açılmışdı. Buna qızlar da sevindilər.

–Dünən nəydisə, bizdən gizlədirdiniz, – deyə Nataşa tamamilə nigarənçılıqdan çıxmaq istədi.

Boris qızın qolunu sıxıb ona göz vurdu.

–Elə bir şey yoxdur, Nataşacan, içkidən sonra Saleh müəllimin ulu babası yadına düşmüşdü, biz də ona görə dilxor olmuşduq.

Dostlar gələn istirahət günü görüşüb plyaja getməyi qət etdilər.

–Hələlik! – deyə Boris əlini Mənsurəyə uzatdı. – Bişirdiyin qutaba görə çox sağ ol, bibiqızı!

–Xoş gəldiniz.

Nataşa Mənsurəni qucaqlayıb öpdü.

–Düzü, darıxacağam sənin üçün. Bu bir gündə elə öyrəşdim ki, sənə. Bizə də gəlin.

Mənsurə razılıqla başını tərpedib qonaqları qapıya qədər müşayiət etdi. Adil də dostlarını ötürməyə getdi. Həyət qapısında Boris qara şüşəli çeşməyini çıxarıb gözünə taxdı. Küçəyə yenicə çıxmışdılar ki, Rəhman onlarla qarşılaşdı. Kişi Adili görcək əlindəki zənbili yerə buraxıb üstünə cumdu.

–Oğlum... Gəlmisən?! – o, Adili bağrına basıb duz kimi yalamağa başladı. – Səni də bu qapıda görmək olarmış!

Adil Rəhmanın qolları arasından çıxcaq üzünü Borislə Nataşaya tutdu:

–Tanış olun, atamdır.

Boris, Rəhmanın sifətini görəndə yerində qurudu. Gözləri bərələ qaldı. O, bu təsadüfdən heyrtləndiyini gizlətmək istədisə də, bacarmadı. “Odur! Məndən istiqraz vərəqəsini pulla alan provodnikdir, – deyə düşündü. – Demək bu Adilin atasıdır?”

Borisin də sifəti sanki Rəhmana tanış gəldi. Kişi Nataşayla əl tutduqdan sonra dönüb bir də Borisə baxdı. Ancaq heç nə xatırlaya bilmədi.

–Heyif ki, mən bir az gec gəldim, – deyə Rəhman Adilin qonaqlarına canfəşanlıq göstərməyə çalışdı. – Yoxsa, oturub sizinlə əməlli-başlı söhbət edərdim. Oğlumun dostları mənim doğma balalarımıdır.

Nataşa dil-ağız elədi:

–Çox sağ ol, əmican, sizsiz də bizə xəcalət verdilər.

Rəhman onlardan ayrılıb həyət qapısından içəri girəndə bir də geri döndü. Boris çevrilib çiyini üstündən ona baxırdı. Kişinin qəlbini şübhə bürüdü. “Axı, bu kimdir görəsən”

–Evə tez qayıt a... oğul! – deyə Rəhman arxaya, guya səbəbsiz baxmadığını bildirmək məqsədilə səsləndi.

“Burda nəsə bir sırr var. Adilin dediyinə görə atasının da istiqraz vərəqəsi on min udmuşdur. İstiqrazı məndən pulla bu kişi almışdı. Özüdür! Lap yəqin özüdür! Tilsimi açmaq lazımdır.”

Bu düşüncələr Borisi rahat buraxmırdı. Onun başını aşağı salıb arxadan fikirli halda gəldiyini görən Adil ayaq saxladı:

–Yenə nə var, Borya, xəyala dalmısan?

Boris yuxudan ayılmış kimitez özünü doğruldub onlara yaxınlaşdı. Ancaq ürəyini Adilə açmaq istəmədi. Çəşməyini çıxardıb gözlərini və alnını ovuşdurdu.

Adil onları dəniz qırağına qədər ötürdü. Dostlarından ayrıldıktan sonra sahilə gəzinməyə başladı.

Adamlar yavaş-yavaş bulvara axışırdılar. Kimi sevgililə, arvadilə qol-qola, kimisi də balasının əlindən tutub gəlirdi. Bəzi uşaqlar ata-anasından qabaqda üççarxlı velosipedlə xiyabanlarda bu başdan vurub o başa çıxırdılar.

Bunları görəndə Adilin qəlbi fərəhlənirdi. Ona elə gəlirdi ki, bu gülərüzlü uşaqlardan hansını çağırırsa atlına-atlına qaçıb yanına gələcəkdir. Adam müəyyən yaşa çatanda uşaqları çox sevir, onlarla oynamaq, əylənmək istəyir. Bala şirin olur. Bu gün Adilin ürəyi həyatında ilk dəfə olaraq bu həsrətlə döyündü. “Kaş bu balaca uşaqlardan biri də mənimki olaydı! Özü də oğlan. Əlindən tutub gəzərdim.”

Adil bulvardan çıxanda yan tərəfdə tar səsi eşidib ayaq saxladı. Kimsə “Sarı bülbül” mahnısını çalırdı. O, səs gələn səmtə getdi. Ağac altındakı skamyada bir dəstə cavan əyləşərək şənlik edirdi. Adil üzbəüz skamyada oturdu. O, istər-istəməz yenə də Ceyranı xatırladı. Qızın sifəti gözlərinin qabağına gəldi. Adil onun yanağındakı qara xalı da gördü.

–Ceyran, Ceyran! – deyə öz-özünə danışmağa başladı. – Məni atıb Leninqrada getdin. Nə olar, təki xoşbəxt olasan. Gərək sən bu cür eləməyəydin, məni Bakıya çağırmamış çıxıb gedəydin. Heç olmasa məni danlayaydın, söyəydin, barı, sonra gedəydin.

Adil dünən gecə bu barədə çox fikirləşmişdi. Ceyranın onu nə üçün çağırtdırmasının səbəbini də aydınlaşdırmışdı. “O, mənim elədiklərimin əvəzini çıxır.” “Ceyran Leninqrada gedib”, – deyə Boris Adili aldatdıqdan sonra o, gözünü yollarda qoyduğu bir qız haqqında başqa cür düşünə bilməzdi. “Ancaq Ceyran, dalınca Leninqrada da gələcəyəm. Sən yenə mənim olacaqsan. Hər insanın həyatında böyük səhvi olur. O vaxt mən düşünmədən elə hərəkət etdim... Səni qoyub getdim. İndi hər şeyə peşmanam, Ceyran!”

Adilin ürəyi kövrəldi. Qalxıb evə getmək istədi. Azacıq irəliləmişdi ki, birdən bütün varlığı sarsıldı. Sanki yer ayaqlarının altından qaçdı. Az qala müvazinətini itirib yıxılacaqdı.

Adil gözlərini yumub bir də açdı. Bu həqiqətdi!

Qabaqda, kölgəlikdə qoyulmuş skamyada Ceyran oturmuşdu. O da tarın səsinə qulaq asırdı. Qarşısındakı ağ rəngli uşaq kolyaskasında bir körpə yatırdı. “Bu nədir?! Mən nə görürəm? Bu doğrudanmı Ceyrandır?!”

Ceyran!!

Adil nə vaxt çığırıp irəli atıldığını bilmədi. Harada olduğunu unudaraq qızı qucaqlayıb bəgərinə basmaq, saçlarını oxşamaq istədi. Lakin...

Səsə oyanmış uşaq isə yerində qurdalanaraq gülümsəyirdi.

Rəfiqəsindən gələn məktubların arası kəsildiyini görən Xalidə nigaran qaldı. Sevdiyi oğlandan ayrılıb Bakıya getmək çətin olsa da, fikrini dəyişmədi. O da Ceyranı asanlıqla tapa bilmədi. Onların təzə evlərinin harada olduğunu yoldaşlarından öyrənib Ceyranı görməyə yollandı. Bu əhvalat Adil Moskvaya gedəndən bir neçə ay sonra olmuşdu.

Rəfiqəsini yenə əvvəlki kimi şən, gülürüz görəcəyini fikirləşən Xalidə zənnində yanılmışdı. Ceyranı tanımaq çətin idi. Qızın rəngi saralmış, gözləri çuxura düşmüşdü.

Xalidə Ceyranı xəlvətə çəkib onun söhbətinə qulaq asdıqca qəlbi sızlamışdı. Ceyran rəfiqəsindən heç nəyi gizlətməmişdi, hər şeyi yerli-yerində danışmışdı. Hətta, Saleh müəllimgildən gələrkən tanımadığı bir qızın onunla qarşılaşdığını və medalyonunu açıb Adilin şəklini göstərdiyini Xalidəyə deyəndə Ceyranın ürəyi kövrəlmiş, gözləri dolmuşdu.

–Ondan sonra sənə məktub yazmağa əlim gəlmirdi, Xalidə. Axı nə yazaydım? Utanırdım, – deyə Ceyran ah çəkdi. – Biz bura köçəndən sonra yəqin ki, köhnə adresimizə yazdığın məktublar da geri qayıdıb. Eləmi?

Xalidə düşüncəli tərzdə başını tərpətdi. İstər-istəməz o sevdiyi oğlanı xatırladı.

O gündən sonra Xalidə tez-tez Ceyranın yanına gələrək gülməli sözlərlə, məzəli zarafatlarla onu əyləndirər, qızın fikrini dağıtmağa çalışardı. Onu kinoya, teatra aparardı.

Xalidə rayona gedəndən sonra qızların məktubları yenə kənddən şəhərə, şəhərdən kəndə qanadlanmağa başladı. Adilin haqqında düşündükcə kədərə dözə bilməyən Ceyran onu unutmamaq istəyirdisə də, bacarmırdı. Evdə çox darıxdığına görə qız ona təklif olunan incəsənət muzeyində işə girmişdi. Ata-anası da onun iztirab keçirdiyini duymuşdu. Günlər bu qayda ilə ötürdü...

Bir axşam Ceyrangilin təzə qonşularının evində böyük şənlik keçirildi. Qız gecə yarıya kimi musiqinin səmindən yata bilmədi. Qonşunun oğlu əsgərlikdən gəlmişdi. Məclisə Ceyranı da, ata-anasını da çağırmışdılar. Ancaq qız getməmişdi.

Səhər Ceyran həmin oğlanla pilləkənin üstündə ikinci dəfə qarşılaşdı. Oğlan salam verib yuxarı qalxdı. Ceyran da onun salamını alıb aşağı endi.

Üç gün keçdi, bu hal bir də təkrar olundu.

Sonralar oğlan Ceyranla tez-tez qarşılaşdı. Və ancaq salamlaşdılar.

İki həftə sonra oğlan işə girmişdi. İndi hər səhər Ceyran qapıdan çıxanda ilk gördüyü adam həmin oğlan olurdu. Oğlanın iş yeri deyəsən, elə muzey tərəfdə idi. Hərdənbir Ceyranla bərabər gedirdi. Qız bunda heç bir qəbahət görmədiyindən, ürəyinə başqa şey gətirmirdi.

Bəzən onlar evə də birlikdə qayıtmalı olurdular.

Adətən həmişə oğlan danışır, Ceyran qulaq asırdı.

Bu qayda ilə bir neçə ay keçdi.

Ceyran onun adını təzə öyrənmişdi. Adı da özü kimi çox sadə idi: İsa.

Bu genişsinəli, enlikürəkli hündür oğlanın qara qaşları, göyümtül gözləri vardı. Üzünü tərtemiz qırxdı, şabalıdı yumşaq saçlarını səliqə ilə arxaya darayardı. Yerişindən, hərəkətindən heç də əsgərlik həyatı keçirdiyinə inanmaq olmazdı. Çox sakit və təmkinlə davranırdı. Onun necə əsəbiləşəcəyini, qışqıracağını təsəvvür etmək çətindi.

İsanın orta təhsili olduğundan o, həm sənət məktəbində tərbiyəçi işləyir, həm də institutda qiyabi oxuyurdu.

Bir dəfə hardansa Ceyranın muzeydə təlimatçı olduğunu öyrənib ora getmişdi, ancaq qızla danışmamışdı. Əlində oxlov kimi uzun bir ağac tutmuş Ceyran, divardan asılmış tabloları, portretləri, baryefləri, poststamentlərin üstündə qoyulmuş heykəlləri və başqa eksponatları muzeyə gələnələrə göstərərək məlumat verirdi. İsa da adamlara qarışib zaldan-zala keçərək Ceyranın dediklərini dinləmişdi. Çıxıb gedəndə, ancaq başının hərəkətilə ona razılığını bildirmişdi.

İkinci dəfə İsa muzeyə özü ilə bir dəstə şagird gətirmişdi. Onda Ceyran İsanın familiyasını da öyrənmişdi. Sənət məktəbində oxuyan uşaqlar ona “yoldaş Səmədov” deyirdilər. O günü gedəndə İsa Ceyrana yaxınlaşdı:

–Bağışlayın, – dedi, – sizə şagirdlərin və öz adımdan təşəkkür edirəm.

–Bu mənim vəzifəmdir, – deyə Ceyran gülə-gülə cavab verdi. Qızın yanaqlarında kiçik, dərin çöklər əmələ gəlmişdi.

–Mən öz borcumu yerinə yetirirəm

–Çox sağ olun.

İsa sözünü qurtardı. Uşaqları muzeyin qabağında cərgəyə düzdükdən sonra yenə Ceyranın yanına gəlmişdi.

İsanın bu gün dili açılmışdı. Ancaq təmkinini pozmadan yenə aram-aram, astadan danışdı.

–Bir də üzr istəyirəm. Bayaq elə onu soruşacağdım, ancaq...

–Nəyi?

–Bu axşam atanız yəqin evdə olar.

–Atam hər axşam... – Ürəyinə nə gəldisə Ceyran sözünü yarımçıq kəsdi, qızardı.

İsa heç nə demədən uzaqlaşdı... Bir neçə həftə sonra təzə qonşular Ceyrangillə təzə qohum oldular. O gündən başlayaraq Ceyran yavaş-yavaş Adili unutmağa çalışdı. Bir qəlbə iki məhəbbət ola bilməzdi.

İlk vaxtlar İsanı görəndə danışmağa söz tapmayan Ceyran, indi bu təmiz qəlbli, sadə oğlanı özünə ən yaxın sirdaş sayırdı. Dərdini də, sevincini də onunla bölüşürdü.

Çox çəkmədi ki, Ceyran tənənə ilə İsa ilə köçdü. Rəfiqəsi də onun toyuna gəlib doyunca oynadı...

Xalidə rayona gedəndə gəzmək bəhanəsilə ata-anasını da özü ilə apardı. Lakin məsələ başqa idi, onların qızına da müştəri tapılmışdı. “Könül sevən

yaxşıdır, – deyə qızın nə anası, nə də atası bu işə etiraz etmədilər. İkinci dəfə rayona gedəndə Xalidənin cehizini də maşına yüklədilər.

Hər iki rəfiqə öz taleyindən razı qalmışdı. Lakin hələ də Ceyranın qəlbinin dərinliyində gizli, hətta hərdən onun rahatlığını pozan bir yara vardı. Bu yara gec-tez sağalacaqdımı? Yoxsa sonralar ona daha çox əziyyət verəcəkdi? Bunu Ceyran bilmirdi.

Adilə hər şey aydın idi. Bu işdə Ceyranı müqəssir sayıb onu vəfasız adlandırmaq nahaqdır!

Ceyran olub-keçənləri gizlətmədən ona danışdı. Qız uzun zaman sədaqətlə Adilin yolunu gözləmiş, onun sevgisi ilə yaşamışdı. Lakin Saleh müəllimin və Laloçkanın dediyi sözlərdən sonra o, Adilin başqasına nişanlı olduğuna inanıb öz taleyindən küsmüşdü. Yenə Adilin məktubları gəlib Ceyrana çatsaydı, bəlkə də bu qədər ümitsizliyə qapılmazdı.

Laloçka medalyonu açıb Adilin şəklini göstərəndən, “bu mənim adaxlımdır” deyəndən sonra Ceyran nə edə bilərdi ki?

Adil də Moskvaya nə üçün Ceyrandan xəbərsiz getdiyini, evdə nələr baş verdiyini danışanda qızın bütün şübhələri boşa çıxdı.

–Neyləyə bilərik ki? Keçənə güzəşt deyərlər. Heç şeyi geri qaytarmaq mümkün deyil! – Adil özünü toplayaraq Ceyrana son sözünü deyib ayrılmaq istədi.

Lakin gözü körpəyə sataşanda ayaq saxladı. Uşaq Ceyrana oxşayırdı. Elə bil anasının bütün gözəllikləri körpənin sifətinə köçürülmüşdü.

–Qızıdır, oğlan? – deyə o, gözlərini uşaqdan ayırmadan soruşdu. Ceyran başını sinəsinə endirdi. Güclə eşidiləcək bir səslə:

–Oğlandır, – dedi.

–Adını nə qoymusunuz?

Ceyrandan cavab gəlmədi. Adil çevrilib ona baxanda qızın gözlərini yaşarmış gördü.

–Adını Adil qoymuşam, – deyə Ceyran əllərilə üzünü qapadı...

İLK SEVGİ DUYĞULARI

Rəhman bağa gedib Adilin Moskvadan gəldiyini xəbər verəndə Diləfruzun gözləri parladı. Deməyə söz tapmayan Laloçka çaşıb özünü itirdi. Elə o axşam geyinib şəhərə yola düşdülər. Məmməd ağacdan yıxılıb əzildiyi üçün onu gətirə bilməyib qonşuya tapşırıdılar.

İkinci gün idi ki, Diləfruz pərvanə kimi Adilin başına dolanır, hər sözünə “can” deyə cavab verir, hər xahişinə əməl edirdi. Adilin paltarını ütüləyir, yeməyini hazırlayır, çayını qoyurdu. Arvadın bu qayğıkeşliyi ərinə də sevindirirdi.

– Görürsən, oğlum, Diləfruz xanım da dəyişib, qabaqkı kimi deyil, a... əvvəl elədiklərinə indi peşmandır, – deyə Rəhman xəlvətdə Adilə eşitdirdi.

– Ancaq, ata, düzünü deyim, mən hələ onun səmimiliyinə inanmıram. Elə bilirəm bir ay keçsə, Diləfruz xanım yenə əvvəlki tək rəftar eləyəcək.

– Yox, oğlum! Daha onu görməzsən. Sən gedəndən sonra Diləfruz xanıma bir toy tutmuşam ki, ölənəcən yadından çıxmaz! – deyə Rəhman qapıya tərəf baxıb özünü tərifləyirdi: – Bir kərəm tutdum boğazından, yıxdım ayağımın altına. Dedim köpək oğlunun qızı, daha bəsdir! Dedi, qələt eləmişəm. Ona qulaq asan kimdir! Un yemiş eşşəkcən döydüm. Bir həftə bədəninin ağrısından yorğan-döşəkdən qalxa bilmədi. İndi çox yumşalıb. – Diləfruzun içəri girdiyini görə Rəhman tez söhbəti dəyişdi: – hə, demək belə-belə işlər...

– Bu isti evdə nə var, ay kişi, durub sərinə keçsəniz, – deyə arvad onları aynabəndə dəvət elədi.

– Doğru deyir, dur gedək, oğlum, balkona kölgə düşüb, orda əyləşək.

Onlar aynabəndə keçdilər. Mənsurə buranı təmiz süpürüb səliqəyə salmışdı. Stolun üstünə bir nimçə qara şanı qoyulmuşdu.

– Hə... görürsən də. Öz meynəmizin bəhərindəndir, – deyə Rəhman oğlu ilə üzbəüz oturdu. – Yeginən.

Adil üzündən bir salxım götürdü. Bu vaxt Rəhman yenə Adilin yoldaşlarını xatırladı. “Axı, o qırışmalı mən harda görmüşəm?” – deyə fikirləşdi.

O gün vaqonda qırmızı milli göy pijama geymiş, qırxıq başı açıq olan Borisi, bu dəfə tamam başqa geyimdə, kepkalı və qara çeşməkli görə Rəhman tanıya bilməmişdi.

Bir az sonra Diləfruzla Mənsurə də gəlib onların yanında əyləşdi.

– Rəhman, maşallah, Adil nə yaxşı kökəlib. Həyəət girəndə əvvəlce tanımadım, elə bildim başqa adamdır, – deyə Diləfruz ucadan dilləndi.

– Namxuda, maşallah! Elə demə, uşağa göz dəyər.

Adili birinci dəfə görürmüş kimi Mənsurə də gözlərinin altıyla ona baxdı.

– Daha vaxtıdır, gərək yengidə evləndirək onu, – deyə Rəhman arvadının tapşırığı üzrə əsl söhbətə keçdi. – Allaha şükür, bu il də bizimki bəxtindən pis gətirmədi, zayomumuz uddu. Sağ olsun hökumətimiz.

Adilin danışmadığını görə Diləfruz, evlənmək barədə onun rəyini bilmək istədi.

– Hə, nə var, balam, atan doğru deyir də, vaxtıdır. Nə qədər burdasan gərək nişan üzüyünü aparaq.

Söhbətin sonunu intizarla gözləyən Mənsurə, Diləfruzun dilindən “aparaq” kəlməsini eşidəndə diksindi, ürəyi yerindən oynadı, o, narahatlıqla gözlərini Adilə zillədi.

– Hə, oğlum, utanmaq lazım deyil ki, – deyə Rəhman Diləfruzun sözünü təsdiq etdi. – Bu əvvəl-axır olan şeydir. Hacıleylək kimi həmişə tək gəzməyəcəksən ki!

Adil əlini saçlarına çəkib dikəldi.

– Yox, ata, gəlin bu barədə danışmayaq. Mənim elə fikrim olsa, özüm sənə deyərəm.

Mənsurə dərindən nəfəs aldı. Diləfruz qaşlarını düyünlədi. Rəhman narazı halda başını buladı.

– Mən hələ universiteti qurtarmamışam, – deyə Adil davam etdi, – diplom müdafiə edərəm, qayıdıb Bakıya gələrəm, sonra baxarıq... Hələ tezdir.

– Tezdir deyəndə ki, əsl vaxtıdır də.

– Ba-ax, Adil, heç elə zarafat yoxdur! – deyə Diləfruz ərinin sözünü kəsdi. – Bir dəfə də gəl bizə qulaq as. Nə qədər burdasan işin yarısını görüb qurtaraq. Mənim əziz canımçün, sənə bir gözəl-göyçək, kulturnı qız tapmışam. Özü də böyük yerdəndir. Hər şeyi var.

Mənsurənin başından elə bil qaynar su tökdülər: “Yəqin Laloçkanı deyir!”

Adil kinayəli gülümsündü:

– Əvvəla, qız istəsəm özüm də tapa bilərəm. O ki, qaldı böyük-kiçik yerdən olması, bunun da bir əhəmiyyəti varmı?

Arvad tez sözünü dəyişdi:

– Niyə? Sən bəyəm balaca adamsan? Gərəkmez ki, a... qızın ata-anası, qohum-qardaşı sənə layiq olsun?

– Onun mənası yoxdur. Təki qız ağıllı olsun.

Bu cavab Diləfruzun kefini durultdu:

– Ay sağ ol. Bunu da yaxşı dedin. Təki qız özü ağıllı olsun... Mən də sənə üçün bir qız tapmışam ki... – Diləfruz dodaqlarını marçıldadaraq başını sağa-sola buladı, – əşi qız deyil, plombirdir, plombir!

Arvadın bu sözünə Mənsurədən başqa hamı güldü. Adil birdən ciddiləşib stulunu dala çəkdi.

– Gəlin söhbəti dəyişək! – dedi.

Diləfruz dilini saxlamadı:

– Bundan yaxşı nə söhbət eləyəcəyik? Bir də ki, sonra xeyir işə başlamaq bizə də çətin olar: İndi zayomumuz udub, atanın əlində pul var. Onu da xərcləyib qurtardı, nə olsun?

– Düzəldərik, fikir eləməyin! – deyə Adil ayağa qalxdı. – Qoy hələ qurtarıb gəlim, mən də sizinlə razıyam, toyu da elərik, gəlini də gətirərik. Ancaq hələlik bu barədə danışmaq tezdir.

Bu cavab arvada təskinlik verdi.

– Nə deyirik ki. Bu qədər gözləmişik, bir az da gözlərik.

Adil evə keçdi. Mənsurə üzüm nimçəsini götürüb yumağa apardı. Ər-arvad bir-birinin üzünə baxıb susdular.

Adilin gəldiyi bir aya yaxın idi. Ancaq o, çox fikirli olduğundan, hələ evdəki dəyişikliyə əhəmiyyət verməmişdi. İstiqrazın uduş pulu otaqları xeyli zənginləşdirmişdi. Evdə çatışmayan şey yoxdu. Adilin gördüyü köhnə şeylərdən bəziləri təzələrilə əvəz edilmişdi. Hər yerdə bir təmizlik və səliqə özünü göstərirdi.

Ailədəki bu yeniliklər Adili o qədər də fərəhləndirmirdi. Diləfruzun xasiyyətindəki dəyişiklik – buna hələlik qəti inanmaq çətin olsa da, Adili razı salırdı. Ona elə gəlirdi ki, arvad köhnə adətindən tamamilə əl çəkməsə də, az-çox yumşalmışdır.

Son vaxtlar Mənsurənin hər bir hərəkəti, baxışı, hətta onunla danışıqda rəng alıb-rəng verməsi belə Adili çox düşündürürdü. Mənsurə onu sevirdi. Adil bunu qızın məktublarından duymuşdusa da qəti inana bilməmişdi. İndi isə hər şey aydın idi! Ancaq Adil belə hallarda qızla az danışmağa çalışır, ona könül verməyə dili gəlmirdi. Mənsurə isə Adilin vaxtının azlığını duyduqca həyəcanı artırırdı. Qız dayısı oğlu ilə təkliddə görüşməyə fürsət axtarır, belə bir fürsət əlinə düşəndə isə ondan qaçırdı. Evdə Rəhman da, Diləfruz da bundan xəbərsiz idi. İndi Mənsurə bütün çətinliklərə dözüb qırmızı kirəmidli evdə qaldığına əsla heyfslənmirdi.

Ceyran barədə düşünməyin nəhaq olduğunu görən Adil, onu başından çıxarmaq üçün evdə oturmurdu. Bu isə Mənsurəni darıxdırırdı. Bu gün də o, geyinib çıxanda Mənsurəni həyətdə qaş-qabaqlı görüb dayandı:

– Nə olub, Mənsurə?

Mənsurə diksindi. Tez özünü doğrultdu.

– Heç nə...

– Bəs niyə qaşqabaqlısan?

– Heç... ürəyim sıxıldı, darıxdım.

Mənsurə yuxarı çıxmaq istəyəndə Adil onun qolundan tutub saxladı. Qızın bütün bədəni titrədi. Ürkək maral kimi sağa-sola boylandı, özünü itirib nə edəcəyini bilmədi.

– Ba-a-x, məndən gizlətmə, ha! – deyə Adil, kiçik bir uşaqla danışmış kimi şəhadət barmağını Mənsurənin burnunun qabağında silkələdi. – Yoxsa səndən inciyərəm.

Dayısı oğlunun bu sözləri Mənsurənin ürəyinə sərinclik gətirdi. Qız bir anda hər şeyi untdu.

– Hara gedirsən? – deyə nə üçün soruşduğunu özü də bilmədi.

– Elə havamı dəyişməyə çıxıram. Necə?

Mənsurə başını qaldırıb qorxa-qorxa yuxarı baxdı. Orada heç kimi görmədikdə yenə üzünü Adilə tutub:

– Mən də sənənlə gedirəm! – dedi.

Adil bu təklifə razılıqdan başqa cavab tapmadı.

– Geyin, gedək.

Mənsurə quş kimi yuxarı uçdu.

Vəziyyətin nə yerdə olduğunu Diləfruzdan öyrənən Laloçka azacıq kədərlənsə də, yenə Adildən əlini üzmədi.

– Sən ürəyini buz kimi sərinc tut, – deyə Diləfruz onu arxayınlaşdırdı. – Hər şey düzələcək. Ancaq tələsmə. Adil öz dili ilə dedi: “Qoy qurtarım gəlim, sonra toyu da elərik, gəlini də gətirərik”.

– Sən allah, lap elə bu cür dedi?

–Bax, mənim əziz canımçün!

Laloçka sevincindən Diləfruzu qucaqlayıb öpdü.

–Ancaq qorxuram o vaxtacan Adil fikrini dəyişə.

–Allah ətini tökməsin, yazıqsan. Gic-gic danışma! – deyə Diləfruz ona acıqlandı.

Bakının istisinə dözə bilməyən rəfiqələr yenə bir-birinə qoşulub bağa getdilər. Laloçka Adillə görüşmək niyyətilə şəhərdə qalmaq istədisə də, Diləfruz razılıq vermədi.

–Sən, mən deyənə qulaq as!Rəhmana tapşırımaşam, onu da bağa gətirəcək. Gələr, orda görüşərsiniz, hər nə elərsiniz, özünüz bilərsiniz. Bir də Məmməddən nigaranam, mən getməliyəm.

Rəhman evdə qalmışdı. Kişi nə vasitə ilə olur-olsun özünü oğluna sevdirməyə çalışırdı. İndi o, arvadından çəkinmədən Adilə təzə üst-baş alır, cibinə pul qoyurdu.

İstirahət günü hava bürkü idi. Bir yarpaq belə tərپənmirdi. İsti, adamın nəfəsini darıxdırırdı. Adil Borislə Nataşanı götürüb plyaja getməyə söz vermişdi. Onun üçün də talvara çıxıb bir neçə salxım üzüm dərdi, Mənsurənin hazırladığı pendir-çörəyi kağıza büküb kiçik çamadana qoydu, yüngül məstlərini geyib həsir şlyapasını götürərək saata baxdı:

–Sağ ol, Mənsurə, – dedi, – mən getdim.

–Yaxşı yol! Ancaq, Adil, sən allah, çox dərində üzümə. Qorxuram.

–Nədən qorxursan, ay qız, mən uşağam?

–Dənizə etibar yoxdur. O uşaq-böyük bilməz.

–Yoxsa, nigaran qalacaqsan?

–A... bəs yox?

Adil çamadana yerə qoydu.

Qızın qara qaşlarına, məsum gözlərinə baxdı.

–Onda geyin səni də aparacam!

Mənsurə razılıq vermədi.

–Yox getmirəm, – dedi, – ev sahibsizdir.

–Getməsən inciyərəm!

Mənsurə fərəhlə Adili süzüb gülümsədi.

–Ancaq çimməyəcəyəm!

–Niyə bəs uşaqlıqda çimirdin?

–...

... Plyajda soyunmağa yer tapmaq çətin idi. Göz işlədikcə uzanan sahil adamlarla dolmuşdu. Kimi suyu sıçradaraq çimir, kimi voleybol oynayır, kimi də çətir kölgəsində oturub iştahla çörək yeyirdi. Təmiz qumun üstünə uzanıb özünü günə verən adamların sayı-hesabı yoxdu. Burada ilk baxışda kişini arvaddan, oğlanı qızdan ayırmaq mümkün deyildi.

Gün bərk qızmışdı. Əsl dəniz havası idi.

Adilgil özlərinə münasib yer seçib soyundular. Suya birinci girən Nataşa oldu. Boris də onun dalınca getdi. Mənsurə arxadan onlara baxaraq ləzzətlə gülürdü.

Adil paltarların yanında uzun bir ağac basdırdı. Həsir şlyapasını çıxarıb ağacın başına keçirdi.

–Sən niyə soyunmursan? – deyə o Mənsurənin hələ də ayaq üstə dayanaraq Nataşaya əl elədiyini görüb dilləndi.

–Mən çimməyəcəyəm.

–Elə zarafat yoxdur. Onda səni götürüb paltarlı-paltarlıdənizə atacağam, özün bil!

Mənsurə, doğrudan da suya düşüb üşüyürmüş kimi çiyinlərini qısıb titrədi. Boris dənizdən Adili səsləyirdi.

–Gəlirəm! – deyə Adil əlini yuxarı qaldırıb yüyürə-yüyürə suya cumdu. O, dizə qədər getdikdən sonra birdən əllərini qabağa uzadıb irəli atılaraq üzməyə başladı.

İndi üçü də yanaşı çimirdi. Nataşa gah Borisin, gah Adilin ayağından dartıb onları suya batırırdı. Hərdən də qız Borisin çiyinə çıxaraq qaranquş kimi qollarını yana açıb sürətlə başı aşağı atılırdı. Səs-küydən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Adil suyun altına girib yox olur, Boris onu axtarır, Nataşa hər ikisini qovurdu. Üzə çıxacaq gülüşüb yenə bir-birindən qaçırdılar.

Mənsurə adamların arasında onları asanlıqla seçirdi. Borisin ülgüclə təzəcə qırxılmış başı uzaqdan par-par parıldayırdı.

Yarım saat sonra hər üçü yorğun halda sahilə yönəldi.

Quruya çıxmağa az qalmışdı ki, Adil aşağı əyilib Mənsurənin üstünə su sıçratdı. Nataşa da ona qoşuldu. Qızın paltarı tamam islandı.

... Azacıq dincəldikdən sonra yenə dənizə cumdular. Adilin üzünün o yana olduğunu görəndə Mənsurə də tez yan-yörəsinə baxıb paltarını çıxardı və qaça-qaça özünü suya vurdu. Adil geri dönəndə Mənsurəni suyun içində gördü. Qız cəld əllərini sinəsinin üstündə çarpazlayaraq ağ, yumru çiyinlərini tutub bədənini suda gizlətdi. Üzünə tökülmüş yaş saçlarını dala atıb Adilə baxdı:

–Sən məndən uzaqda çim, – deyə geri çəkildi.

Adil mənalı-mənalı gülümsündü və bir az da yaxınlaşdı:

–Daha sən bundan sonra məndən utanma, – dedi.

Diləfruz Adildən bağa gəlməsini xahiş edəndə o, razılıq vermişdi: “Gələcəyəm, moskvalı yoldaşlarımı da gətirəcəyəm”, demişdi. Lakin Laloçkanın da Diləfruzun yanında olduğunu bilib fikrindən daşınmışdı.

Adil, evlərinə gəlib-gedən o bəzəkli qızı tamam unutmuşdu. Bu gün isə Mənsurədən Diləfruzun bağda Laloçka ilə qaldığını eşidəndə hər şey yadına düşdü.

–Bilirəm, atamla Diləfruz məni o eybəcərə nişanlamaq istəyirlər, – deyə Adil dilləndi. Qızın dərdi açıldı:

– Mən də elə başa düşürəm. Səndən qabaq Laloçka tez-tez Diləfruzun yanına gəlirdi. Həmişə xəlvətə çəkilib pıçıldaşırdılar. Bəlkə elə...

Adil kinayə ilə güldü:

– Bəli, mənə “böyük yerdən” seçdikləri qız odur.

Rəhmanın ikinci dəfə təkid etməsinə baxmayaraq Adil bağa getmədi.

Yay tətilinin qurtarmasına az qalmışdı. Borislə Nataşa gələn həftə Moskvaya yola düşəcəkdilər. Adilin də onlarla getməyə hazırlaşdığını duyan Mənsurə ürəyində buna razı olmasa da, bir söz deyə bilmirdi. Axı, necə deyəydi? Adil buna başqa cür baxmazdımı? Qız bu sualları başında dolandırır, heç bir nəticəyə gəlmirdi. Amma onu bilirdi ki, Adil gedəndən sonra yaman darıxacaqdır. “Eh, kim bilir, bir də o, nə vaxt qayıdacaq” deyə Mənsurə bir azdan başlayacaq intizarlı günlərin fikrini indidən çəkirdi. Adilin səsi qızı xəyaldan ayırdı:

– Mənsurə, mən bu həftə Borisgillə gedəcəyəm. Ancaq beş-altı aydan sonra yenə Bakıdayam.

– Beş-altı aydan? – deyə Mənsurə onun sözünü kəsib sevincək soruşdu. – Bəs hələ iki ilin qalmayıb?

– Elədir. Ancaq qışda diplom müdafiəsinə hazırlığa çıxacağam.

– Hə, belə de...

Plyajdan gələndən sonra Adil iki-üç dəfə mehmanxanaya Borisin yanına getmişdi.

Adil dostunun ondan hələ də nə işə gizlətdiyini hiss edirdi.

– Mən səni elə tanıyıram ki, Boris, gözlərinin içinə baxanda ürəyindən xəbər tuturam, – deyə Adil şübhəsini dostuna bildirdi. – Ceyran barədə də məni aldatdın, axırı nə oldu? – Uşaq-zad deyiləm ki? Onsuz da Ceyrandan əlim üzülmüşdü. Bir də vəziyyət elə gətirmişdi ki, başım o qızın yanında aşağı idi. Onun üçün də bu ağrını unutmağa məcburam. Ancaq sən yenə sözlü adama oxşayırsan. Bəlkə elə bir məsələdir ki, bilməyim yaxşıdır?

– Heç nə yoxdur, Adil, – deyə Boris qalxıb otaqda gəzindi. – Mən səni bu qədər çürükçü bilmirdim.

Boris restorana sifariş verib nömrəyə pivə gətirdi. O, çox dilxor görünürdü.

Adilgildən gedəndə heç gözləmədiyi halda Rəhmana rast gəldikdən sonra Boris heyrətlənmişdi. Rəhman ondan satın aldığı istiqraz vərəqəsini öz adına keçirmişdi. Nə üçün? Adilin atası bu işi görməkdə nə məqsəd güdürdü? Qəribə idi. Çox qəribə idi! Boris getdikcə narahat olur, ona elə gəlirdi ki, burada nə işə bir sirr gizlənmişdir. Bu müəmmal əhvalatı Adilə desinmi, deməsinmi? Boris bilmirdi.

O, açıq-aydın görürdü ki, atası Adilə yalan satmış, istiqraz vərəqəsini başqasından aldığını gizlətməmişdir. Boris bu məsələni açsaydı, ata ilə oğul arasında ixtilaf əmələ gətirməzdimi? O bu barədə düşünür və tərəddüd içində susurdu.

Bir-iki stəkan pivə içdikdən sonra Adil köynəyinin yaxasını açdı, yaylıqla tərini silib dedi:

– Borya, sən məndən gizlətsən də eybi yoxdur. Qoy mən sənə öz sirrimi deyim. Düzü elə ürəyimi boşaltmağa gəlmişəm. Bəlkə də məni qınayacaqsan, bilmirəm...

Boris qaşlarını qaldırıb maraqla Adilə baxdı: “Bəlkə zayom məsələsini bilir?” deyə düşünərək, stəkanlara pivə süzdü, gözlərini yenə dostuna zillədi.

Adil vəziyyətini pozmadan davam etdi:

– Mən Bakıya gələn gündən bibim qızı çox həyəcan keçirirdi. Üzünə baxanda yanaqları pörtürdü. Fikrini duymuşdum. Ceyran məsələsi belə olandan sonra qıza əziyyət vermək istəmədim, doğrusu elə mən də o fikirdə idim. Ancaq fürsəti gözləyirdim. O günü dənizdə mən də ürəyimi ona açdım.

Boris stəkanını qaldırıb onun stəkanına vurdu.

– Sağ ol! – O, pivəni içib dedi: – Bu mənim ürəyimə dammışdı. Hətta dilimi saxlaya bilməyib Nataşaya da demişdim: “Mənsurə Adili sevir”. Demək səhv eləməmişəm. – Borisin gözləri yol çəkdi. – Ceyranı görməmişəm. Ancaq Mənsurə ağıllı qızıdır. O səni başa düşər.

Bu qısa söhbətdən sonra Adil qəlbində bir rahatlıq hiss edərək evlərinə gəldi.

Axşam Rəhman oğlu ilə görüşüb Moskvaya yola düşdü. Ancaq kişi narahat getdi.

Adilin evdə darıxdığını düşünən Saleh müəllim onu nərd oynamağa çağırırdı. Adil onlarda çox otura bilmədi, yarı canı Mənsurənin yanında idi.

Günlər elə tez gəlib keçdi ki, bunu nə Adil, nə də Mənsurə hiss etdi. Ayrılıq vaxtı yetişdi.

Adil Mənsurənin əlini tutub sıxarkən ehtiyatla özünə tərəf çəkdi:

– Gələndə sən məni qucaqlayıb öpmüşdün, – dedi, – indi də mən əvəzini çıxacağam...

MƏNSURƏNİN MƏKTUBU

Çoxdan ayrılmış dostlar bu axşam yenə bir yerə toplaşdığından yataqxananı səs-küy bürümüşdü. Hərə öz gəzdliyindən, gördüyündən danışırdı. Borisin Nataşayla evləndiyini bilən tələbələr bir-bir gəlib onu təbrik edirdilər.

– Sən öl, Boris Vasilyeviç Nataşayla Bakıya gedəndə bildim ki, onun kələyi var, – deyə yoldaşlarından biri ona sataşdı. Borisin sözü-söhbəti Bakını, Xəzəri, bir də Mənsurənin bişirdiyi qutabları tərifləməkdə.

– Yaxşı yoldaş olsaydın, o qutabdan bir-ikisini də cibinə qoyub bizə gətirərdin, yeyib görərdik Azərbaycanda nələr yetişir, – deyə “qutab” adını ilk dəfə eşidən oğlan onun meyvə olduğunu zənn edərək gileyləndi.

Gənclərdən biri Adilin tarını gətirdi.

– Al, bir az çal, çoxdandır səsini eşitmirik.

– Baş üstə, nə xətriniz istəsə çalmağa hazırım.

Adil tarı köynəkdən çıxarıb kökləməyə başladı.

– Soyuğa vermişən, dostum, səsi dəyişib, – deyə tarı gətirən oğlana eşitdirdi.
– Hə, nə çalım?
Kimsə arxadan dilləndi:
– “Ceyran” havasını çal, ondan yaman xoşum gəlir.
Başqaları da bu təklifi bəyəndi.
– Doğru deyir, “Ceyran” havasını yaxşı oxuyursan, onu çal!
Adilin gözlərindəki təbəssüm yox oldu, çöhrəsini kədər bürüdü.
– “Ceyran” havasını yadımdan çıxarmışam, – dedi, – daha çala bilmirəm.
Qoyun başqa şey oxuyum.
– De gəlsin!
Adili təkcə Boris duydu.

Otağa şən bir təranə yayıldı.

– Ay qız, deyirəm mən təki sirdaşın olaydım,
Şəhla gözün üstündə qələm qaşın olaydım.

Düşdüm nə yaman dərdə ki, dərmanıdı busə,
Kaş öpməyə ruxsarını göz yaşın olaydım...

O axşam Adili gecəyə kimi dincəlməyə qoymadılar. İki gün sonra universitetdə dərslər başlandı. İndi Mənsurənin quş qanadlı məktubları ara vermirdi. Qız evdə deyə bilmədiklərini kağızlara yazıb ona göndərirdi. Soruşmağa cəsəreti çatmadığı suallara cavablar alırdı. Bu qayda ilə Adil dərslərinin nə vaxt yarı olduğunu hiss etmədi. Bir azdan da yoldaşları ilə bərabər diplom müdafiəsinə başlayacaqdı. Bunun üçün indidən mövzu seçmək, material toplamaq, mühazirələri dönə-dönə oxumaq, öyrənmək lazımdı.

Adil yaxşı bir hüquqşünas olmaq arzusu ilə gecə-gündüz çalışır, sovet məhkəmə orqanlarının müxtəlif növlü cinayətləri necə aşkara çıxarmaları barədə cürbəcür kitablar tapıb mütaliə edirdi.

Bir gün Adil universitetin partiya komitəsi katibi ilə görüşdü.

– Mən yanınıza gəlmək istəyirdim, – deyə Adil katiblə söhbət edə-edə onun kabinetinə girdi. Adil partiya keçmək istədiyini bildirəndə katibin çöhrəsində bir sevinc gəzdi.

– Bəli, yaxşı yurist eyni zamanda yaxşı kommunist olmalıdır, – deyə o, mənəli-mənəli başını tərpətdi. – Mən sənənin çalışqan tələbələrımızdən olduğunu birinci kursdan görürəm. Əxlaqından, ictimai işlərdəki fəaliyyətindən də müəllimlər, professorlar narazı deyillər. Səni partiya namizəd hazırlamaq lazımdır.

Adil təvazökarlıqla başını aşağı salıb astadan dilləndi:

–Əgər siz bu böyük ada məni layiq görsəniz, mən ürəkdən sevinərəm!.. Doğrusu mən, yoldaş... – Adilin dili dolaşdı. – mən.. bu barədə sizə hələ keçən il müraciət etmək istəyirdim. Ancaq dedim, bəlkə tezdir.

Katib ona bir anket uzatdı.

–Al bunu, doldurub yanıma gələrsən.

–Baş üstə! – deyə Adil ayağa qalxıb çıxmaq istədi. Lakin nə düşündüsə dayandı. Bir addım qabağa gəlib katibin stolunun qırağından tutdu. – Bilirsinizmi, hərənin ürəyində bir arzusu olur, – deyə o katiblə yaxın yoldaş kimi danışmağa başladı. – Bəzən bunu heç kimə demirsən. Mən həmişə onu arzu eləmişəm ki, hansı sahədə olursa-olsun təmiz vicdanla işləyim. Heç kimi aldatmayım. İş belə gətirdi ki, mən özümə hüquqşünaslığı seçdim. İndi mənim bütün fəaliyyətim qabaqdadır. Xalqıma nə xeyrim dəyəcəksə, bundan sonra dəyəcək. Mən bir kommunist təmizliyilə hər işi düzgün görmək istəyirəm. Alnım açıq, üzüm ağ... Bilirsinizmi, – Adilin gözləri doldu, dodaqları titrədi. – Adam hər şeyi dillə deyə bilmir...

Katib fərəhlə Adilə baxdı:

–Adam dillə deyə bilmədiklərini həyatda, işdə göstərir. Doğrudurmu?

–Bəli, doğru deyirsiniz...

Adil katibin yanından necə çıxdığını bilmədi.

Borisin toyuna gedəndə Adil Nataşaya xara kimi bərq vuran qəşəng güllü çin parçasından bir xalatlıq aparmışdı. Mənsurə üçün də həmin parçadan alıb saxlamışdı. Ancaq nədənsə ikinci ay idi ki, Rəhman görünmürdü. Adil Mənsurənin sovqatını gecikdirmək istəməyib onu poçt ilə göndərdi. Bir az da Məmməd üçün konfet alıb qutunun içinə tökdü.

Adil yataqxananın həyətinə yenicə girmişdi ki, Borisin harasa tələsdiyini görüb onu səslədi. Boris geri döndü. Adil yaxınlaşıb dostunun qolundan tutdu.

–Hara belə qaçırsan?

–Vacib işim var, Adil, bu saat qayıdıram.

–Gizlidir?

–Yox.

–Nə olub ki?

Boris başını sinəsinə əyib qaşlarının altından ona baxdı.

–Gedirəm görüm turşudan-zaddan nə tapıram.

–Oho! – deyə Adil onun peysərinə vurdu. – Başa düşdüm, demək, bizim üçün Nataşaya qutab bişirtdirirsən, eləmi?

–Yox, Adil, başqa məqsəd üçün lazımdır.

–Nə üçün?

–Vallah, necə deyim, sən hələ subay oğlansan, elə şeyləri bilməzsən. Nataşaya lazımdır ey. Deyir, mənə hardan olsa, bir az turş şey tap.

–Məsələ aydındır. Ancaq sən turşunu çox tez axtarmağa başlamısan. Toydan cəmisi nə qədər keçib ki?

Boris bic-bic güldü.

–Sən toyumuzun tarixini Bakıda qutab yediyimiz vaxtdan hesabla. Burdakı toyu, Nataşanın atası üçün elədik. Yoxsa kişi bizdən küsərdi.

–Məsələ aydındır, Boris Vasilyeviç!

Adil də onunla getdi.

Toydan sonra Nataşanın atası kürəkənini yataqxanada qalmağa qoymamış, otaqlarından birini onlar üçün ayırmışdı.

–Nə qədər Moskvadasınız, burda qalacaqsınız, – demişdi. – Elə ki, qurtarıb bir yerə getdiniz, onda özünüz bilərsiniz.

–Belə qayınatadan kim inciyər? – deyə Boris təklifi məmnuniyyətlə qəbul etmişdi.

Son vaxtlar Boris tanınmaq çətindi. Nataşa onu elə səliqə ilə geyindirirdi ki, Adil: “Boris Vasilyeviç, hər dəfə səni görəndə professorlarla dəyişik salıram” deyə dostuna sataşdı. Boris də söz üçün məəttəl qalmırdı. “Səliqədə mənə çatmaq istəyirsənsə, tez evlən!”

Dostlar geri qayıdanda universitetin vestibülündə Nataşa ilə rastlaşdılar. Qız onlara, hüquqşünaslıq fakültəsinin dördüncü kurs tələbələrinə diplom mövzularının paylandığını xəbər verdi.

Hər ikisi pillələri iki-bir, üç-bir tullanaraq dekanlığa cumdu.

Gün batmaq üzrə idi. Üfüq od kimi yanırdı. Moskvanın küçələrinə düşən kölgələr getdikcə uzanırdı.

Yataqxananın həyətidə şam ağacları altında qoyulmuş skamyalardan birində tək əyləşmiş Boris Adilin yolunu gözləyirdi. Onların bugünkü söhbəti çox ciddi olacaqdı. Buna görə də Boris yanlarında üçüncü bir adamın oturmasını istəmirdi.

Adil darvazadan içəri keçib yaxınlaşan kimi Boris soruşdu:

–Nə oldu, atanı görə bildin?

Evlərinə yazdığı məktuba cavab almayan Adil atasının qabağına vağzala getmişdi.

–Gördüm!

–Əyləş, – deyə Boris yanında ona yer göstərdi. Adil oturmaq istəmədi.

–Səninlə sözüüm var, əyləş!

Adil təəccüblə dostuna baxdı. Borisin sifəti çox ciddi göründü. Adilin qəlbinə nigarançılıq doldu. “Bəlkə Nataşaya bir şey olub!” O, Borisin yanında oturub gözlərini onun sifətinə dikdi.

–Nə var, Borya?

Boris özünü ələ almağa çalışdı.

–Heç, elə bir şey yoxdur. Dedim ikilikdə dərdləşək. – Azacıq ara verdikdən sonra Boris soruşdu. – Bəs atan çoxdandı yanına niyə gəlmir? Səbəbini demədi?

Boris çeşməyini çıxarıb döş cibinə qoydu.

–Deyir, nə bilim, qatar Moskvada az dayanır, yerin uzaqdır, gəlib-getməyə vaxt çatmır.

–Hm...– deyə Boris gözlərini qıydı.

Keçən həftələrdə Boris vağzala yoldaşlarından birini qarşılamağa getmişdi. O, perronda Rəhmanı görcək ona yaxınlaşıb danışmaq, öz zənnində yanılıb-yanılmadığını bir daha yoxlamaq istəmişdi. Bu dəfə Rəhman Borisi çeşməksiz o dəqiqə tanımışdı. Kişi özünü itirdiyindən nə edəcəyini bilməmişdi. Tez vaqonlardan birisinin qapısını açıb içəri girmişdi...

Ondan sonra Adil atasının yolunu çox gözləmişdi, lakin kişi bir dəfə də olsun yataqxanaya gəlməmişdi.

–Bəs əvvəllər necə gəlirdi?

Adil atası haqqında ona verilən bu suallardan şübhələnən kimi oldu, başını qaldırıb diqqətlə dostuna baxdı, ancaq bir söz demədi.

Boris Adilin baxışlarındakı mənanı duydusa da, özünü o yerə qoymayıb araya çökən sükutu pozdu:

–Əzizim, mən indiyə kimi səndən heç nəyi gizlətməmişdim. Biz Bakıda olanda sən məndən şübhələnmişdin. “Ürəyində bir sirr var, Borya, mənə açmırsan”, deyirdin. Yadındadırmı?

–Elədir, – Adil təsdiq etdi. – Bu söhbət mehmanxanada pivə içdiyimiz gün olmuşdu.

–Bəli, bəli. – Boris aramla başını tərpətdi. – Tamamilə doğru deyirsən.

–Sonra? – deyə Adil onu tələsdirdi. Boris təmkinini pozmadan sözüne davam etdi:

–Sonrası odur ki, mən evinizin bir sirrini sənə hələ Bakıda danışacaqdım. Onda Ceyrana görə ovqatın təlx idi. Bir də istirahətini korlamağı məsləhət bilmədim.

–Axı, nə olub ki, Borya?!

–Atanın istiqraz vərəqəsinin on min manat udduğunu unutmamısan ki? – deyə Boris bir müstəntiq ədasilə dostuna sual verdi.

–Yox, bunu ki, sənə özüm demişəm.

–Həqiqəti bilmək istəsən, qoy mən deyim: o udan istiqraz mənimki idi!

–Necə? Səninki?!

–Bəli, o istiqrazı atan məndən satın alıb.

Boris Nataşa ilə Bakıya gedərkən vaqonda olan əhvalatı yerli-yerində Adilə nağıl elədi. Sonra da vağzalda Rəhmanla necə qarşılaşdığını və onun daha niyə yataqxanaya gəlməməsinin səbəbini dostuna dedi.

–İndi başa düşürəm ki, bu məsələdə mənim də böyük axmaqlığım olub, – deyə o, öz təqsirini boynuna aldı. – Mən də o vaxt istiqraz vərəqəsinə ona sadələvhlik edib heç bir şey düşünmədən satmışdım. Sonradan məsələni başa düşdüm. Sən demə, savadsız, lakin bacarıqlı adamlar səni, məni də aldada bilərmiş! Yadındadırmı, mehmanxanada bu barədə sənə danışmışdım. Ancaq o kişinin kim olduğunu bilmirdim. Bakıda məni atanla tanış edəndə nə gözlərimə, nə də qulaqlarıma inandım.

Adilə hər şey aydın idi. Kələfin ucu tapılmışdı.

Adil Mənsurənin oxuduğu texnikuma göndərdiyi məktubun cavabını altı gün sonra aldı. Qız dayısı oğlunun xahişilə son zamanlar qırmızı kirəmidli evdə baş verən əhvalatları ona yazmışdı:

“... Diləfruzla dayım çox şeyi məndən gizlətsələr də, mən gördüyümü görmüşəm. Ancaq sənə deməyə qorxurdum, Adil, xasiyyətini bilirəm. Dedim, atanla sözlünüz düşər, onsuz da sənə az incitməyiblər. İndi ki, soruşursan, açıq deməliyəm: dayım Moskvadan gələndə özü ilə çoxlu şey gətirir – parça, ayaqqabı, qol saati, qab-qacaq... Hamısını da tanımadığım kişilər, arvadlar gəlib evinizdən aparırlar. Belə vaxtlarda Diləfruz xanım mənə qulluğa göndərir. Ancaq mən uşaq deyiləm ki, özümə görə aqlım var...”

Hərdən evdə tək qalanda həyəət qapısını döyən yad kişilərdən qorxuram. Ürəyimə min cür fikirlər gəlir. Ancaq sən Bakıda olan vaxtlar arvad müştərilərinin hamısına tapşırırmışdı ki, özü bağda olacaq, mənimlə heç bir söz danışmasınlar. Bunu da sənə görə eləmişdilər. Onun üçün də sənə evdən uzaqlaşdırmaq istəyirlər. Düzünü desəm, buna elə dayım da razıdır. Bilirəm, güləcəksən, Laloçkanı sənə nişanlamağa çalışırlar”.

Mənsurə bildiklərini Adildən gizlətməsə də, hər şeyi qorxa-qorxa yazmışdı. Qızın məktubu belə qurtarırdı:

“Adil, kağızı axşam çörək almağa gedəndə poçt qutusuna salacağam. Ancaq markasız göndərəcəyim üçün üzr istəyirəm. Xahiş edirəm bu barədə nə Diləfruz xanım, nə də dayım xəbər tutmasın. Əgər sən soruşmasaydın mən bu sirri ölənə kimi heç kəsə açmayacaqdım...”

Hələ orta məktəbdə oxuyarkən Adil, atasının xırda alverlə məşğul olduğunu bilmişdisə də, buna əhəmiyyət verməmişdi. “Dava təzə qurtarıb, oğlum, mənim də çalışdığım odur ki, ağır günlərin əvəzini çıxım. Sənin qarnın tox olsun, üzün gülsün”, deyən atası ilə istər-istəməz razılaşmışdı. Ceyranla axırıncı dəfə görüşdə isə o, bunun ağrısını ürəyində duymuş, qızın yanında xəcalət çəkmişdi. Onda Adil ilk dəfə atası ilə üz-üzə durmuşdu.

Borisin sözlərindən və Mənsurənin məktubundan sonra təkcə qırmızı kirəmidli evi deyil, onun divarları arasında yaşayan Diləfruzu da, doğma atasını da, o həyətdə bu niyyətlə ayaq basan başqa adamları da Adil özünə yad hesab edirdi. Mənsurəni tezliklə oradan uzaqlaşdırmaq istəyirdi.

Adil partiyaya girmək üçün aldığı anketi doldurmadı, qatlayıb kitablarının arasına qoydu. Katibə dediyi sözlər üçün xəcalətindən yer yarılırdı, yerə girirdi.

“Mən özüm aldansam da, partiyanı, dövləti aldada bilmərəm. Mən əvvəlcə ailəmin hansı peşənin sahibi olduğunu öyrənməliyəm! – deyə rahatlıq bilmədən gecə-gündüz düşünürdü. – Hər şeydən qabaq mən komsomolçuyam! Dövlət mənim üçün nələr etməyib? On beş ildir ki, məktəbdə müəllimlər, universitetdə professorlar qayğımı çəkir, mənə elm öyrədirlər. Onlar mənə təmiz qəlbli, namuslu bir müstəntiq görmək, fərəhlənmək istəyirlər. Yataqxanada mənə işıqlı otaqlarda,

yumşaq, təmiz çarpayılarda yer verirlər. Bütün bunlar vətən qayğısı deyilmi? Yox, mən doğma atam da olsa, güzəştə getməyəcəyəm! Bu yolda öldü var, döndü yoxdur! Yaxşı, bəs onda mən nə etməliyəm?!” Bu fikirlər hər an, hər dəqiqə Adilin beynini gəmirir, onu dinc qoymurdu.

QARLI QIŞ GECƏSİNDƏ

Rəhman istiqraz vərəqəsini xeyli vaxt cibində gəzdirmiş, onu göstərmədiyi adam qalmamışdı. Artıq kişinin ürəyi buz kimi sərin idi. Heç nədən qorxusu yoxdu. Moskvadan çamadan dolusu mal alıb gətirəndə kimsədən ehtiyat etmədən, çəkinmədən “zayomun pulundandır”, deyə hökumətə razılıq edirdi. “Çox şükürlər olsun ki, ömrümüzdə bir kərə bizim də üzümüz güldü. Allah Sovet hökumətindən razı qalsın. Bizim kasıb evimizə şadlıq gətirən hökumətin o zayomu oldu. Yoxsa, biz nəydik, Məmmədin ad gününü keçirdi nəydi. Min şükür olsun o zayoma ki, indi heç kimin əlində gözümüz yoxdur. Ondən qabaq itə də bir sümük borclu idik.” Məmmədin yeddi yaşını qeyd edəndə Diləfruz qonaqların yanında belə bir diplomatik nitq söyləməyi ərinə tapşırılmışdı.

İndi istər Diləfruz, istərsə də Rəhman Saleh müəllimdən də ehtiyat eləmirtilər. Onlar tək-cə Borisdən şübhələnilirdilər. Rəhman Borisi sonuncu dəfə vağzalda görəndə onun kim olduğunu bilmişdi. Buna görə də arvadı ərinə Adilin yanına gedib özünü göstərməyi məsləhət görmürdü.

Diləfruz Laloçkanın anasını “Adil qızınızla evlənməyə razı kimidir” deyəndə arvad sevindiyindən Diləfruzu qucaqlayıb ətli yanağından bərk-bərk öpmüşdü.

–Lap özü ilə danışdın? – deyə arxayın olmaq üçün soruşmuşdu. – Bəs atası nə deyir?

Diləfruz ağzını əymişdi.

–Atası? Mən olan yerdə atası nəkaradır! Adil öz dili ilə dedi ki, mən razıyam, ancaq hələ tezdir. Qoy dərşimi qurtarıb gəlim, sonra gəlini gətirək.

–Vəssalam! – Laloçkanın anası rahatlıqla nəfəs almışdı. – Biz də hazır!

O günü axşamadək Diləfruz Adilin, Laloçkanın anası isə qızını tərifləməkdən yorulmamışdı.

Rəhman Moskvadan oğlunun göndərdiyi parçanı və konfetləri alanda Diləfruz evdə yox idi.

–Bahö! Bu nə qiyamət şeydir! – deyə kişi parçaya baxcaq ürəyində onun bazar qiymətini təyin etdi.

Mənsurə sevincək Rəhmanın yanına gəldi:

–Bunu Adil mənim üçün göndərib, dayı, – dedi.

–Səninçün? Nədən bildin?

Adil Mənsurəyə yolladığı məktubda ona paltarlıq göndərdiyini də yazmışdı. Lakin qız indi sözün düzünü dayısına deməyə utandığından pərt olub qırağa çəkildi.

Diləfruz Məmmədlə içəri girib stolun üstündəki parçanı və konfetləri görəndə arvadın gözləri bərələ qaldı.

–Bu hardandır, ay kişi? – deyə qabağa atıldı. Onun dalınca Məmməd də irəli yüyürüb konfetləri qamarladı, kağızlarını soyub acgözlüklə yeməyə başladı.

–Bilmirəm bunları Adil kiminçün göndərib, – deyə Rəhman arvadına baxdı, – deyəsən Mənsurəyə yollayıb.

Diləfruzun səsi divarlarda titrədi:

–Kimə?! Mənsurəyə neyçün?! Mənsurə təzə gəlin-zaddır bəyəm?

Kişi fağır-fağır başını çiyinə əydi.

–Nə bilim vallah...

–Hə-ə!.. – deyə Diləfruz səsini uzatdı, – başa düşdüm. Bu vaxt Məmməd ikinci dəfə stola yaxınlaşıb konfetdən götürmək istəyəndə, anası şappıltı ilə onun əlinin üstünə vurdu.

–Ədə, dəymə! – Arvad üzünü Rəhmana tutdu. – Bunları Adil yəqin ki, Laloçkaya göndərib, başqa cür ola bilməz.

Bu söz Mənsurəyə güllə kimi dəydi.

Diləfruzun dediyi Rəhmanın da ağına batdı, kişi bığlarının altından güldü.

–Doğrudan, elədir ki, var. Laloçkayçün göndərər.

–A... bəs necə? Daha uşağın gəlməyinə az qalıb də. Əlinə düşən puldan yavaş-yavaş alıb yığır. Bunu da əlbət yollayıb ki, Laloçkanı ad eləyək, üzükdən qabaq onu aparaq.

Mənsurə dözə bilmədi:

–Adilin adına böhtan deməyin. Onun heç Laloçkanı görəndə gözü yoxdur!

Diləfruz cəld geri çevrildi.

–Kəs səsini! – O Mənsurənin ağızını əydi: – “Adilin adına böhtan deməyin”.

–Bəli, Adil elə qızla bircə addım atmağı özünə təhqir bilər. Siz özünüzdən...

–Kəs səsini! – deyə Diləfruz özündən çıxdı. – Bundan sənə nə borc? Sən kimsən bizim işimizə qarışırsan?!

–Hər halda mən özümü Adilə sizdən yaxın sayıram, – deyə qız da dilini saxlamadı. – Axırda özünüzü xalqa güldürəcəksiniz.

–Görürsən? Görürsən, Rəhman bacın qızını?! Eşitdin mənə nə dedi?..

Rəhman da Mənsurəyə acıqlandı:

–Heç dəxli mətləbə var?! – sən belə işlərə qarışma, qızım. Nə borcuna. İstəməsə xələtlik göndərməz ki.

–Baş üstə! – deyə Mənsurə əl-qolunu yellədə-yellədə dəhlizə keçdi. – Özünüz bilərsiniz... Nə istəyirsiniz eləyin. Mən daha danışmayacağam!

O biri gün Diləfruz Laloçkanı anası ilə evlərinə qonaq çağırdı. Bu gəlişin səbəbini başa düşməyən ana ilə qız gözlərini Diləfruzun ağına zilləyərək

oturmuşdular. Nədənsə bu gün Diləfruz da çox ciddi idi. Mənsurə stolun üstünə boşqab düzəndə Laloçkanın ürəyi dözmədi. Durub mətbəxə keçdi.

–Hə, demək belə-belə işlər, – deyə səbirsizliklə yeməyin ortaya gəlməsini gözləyən Rəhman mızıldandı.

Mənsurə mətbəxə girən kimi Laloçka onu qırağa çəkdi.

–Bilmirsən, Diləfruz xanım anamı neyçün çağırtdırıb, – deyə soruşdu.

Mənsurə bir an belə fikirləşmədən cavab verdi:

–Bilirəm!

–Xeyirdirmi?

–Xeyir olmamış, nə ola bilər ki? Adil sənə xalatlq yollayıb, şirni göndərib!

Bu gün-sabah da nişan üzüyünü gətirəcəyik. Başa düşdün?

Laloçka şadlığından tullana-tullana o biri otağa keçdi.

Adil Mənsurəyə: “Özünü Diləfruzla, Laloçkaya çox fağır göstərmə, – demişdi. – Yoxsa, onlar adamın başını yeyərlər”.

İndi Mənsurə də cürətlənmişdi. Laloçkadan acıq almaq üçün onu gülünc bir vəziyyətdə qoymaq istəyirdi.

Yeməkdən sonra, Diləfruz Adilin göndərdiyi parçanı və konfetləri ortaya gətirdi.

–Bax, gərək inciməyəsınız. Oğlumuz necə istəsə biz də elə eləyəcəyik. Bir də axı, oxumuş adamdır. Ona köhnə qayda ilə evlənmək olmaz, hələlik bunları Laloçkaya pay göndərib, əlbət ki, əsl dəm-dəsgahı özü gələndən sonra olacaq.

Mənsurə altdan-altdan onları süzüb bic-bic gülürdü.

Laloçka isə çiynlərini əsdirə-əsdirə nazlanırdı.

–Lap yaxşı eləyir – deyə Laloçkanın anası da Diləfruzla razılaşdı. – Biz özgə deyilik ki.

Bu ara Mənsurə də söhbətə qarışdı:

–Allah mübarək eləsin!

–Sağ ol, qızım, o gün olsun səninçün olsun! – deyə Laloçkanın anası razılığını bildirdi.

O gün ana-bala şadlıqdan gecəyə kimi evlərinə getmədilər. Qudalar “təzə bəylə” “təzə gəlinin” şirnisini içdilər, onları hamama apardılar, toylarını etdilər, köçürdülər, hətta uşaqları da oldu...

Laloçka anasilə getməyə hazırlaşanda Diləfruz:

–Ay kişi, gəlini tək buraxma – deyə ərinə, onları evlərinə ötürməyi tapşırırdı.

Çay içən Mənsurə “gəlin” sözünü eşidəndə gülməkdən özünü saxlaya bilmədi, çəçəyib gözləri yaşarınca öskürdü.

Laloçka “qaynatasının” qoluna girərək pilləkənləri endi.

Şəhərdə çovğundan göz açmaq mümkün deyildi. Beş addımlığı görmək olmurdu. Külək küçələrin qarını sovurub divarlara, qapı-pəncərələrə çırırdı. Teleqraf dirəklərində məftillər vıyıltı qoparırdı, ətrafdakı səs-küyü daha da artırırırdı. Zəif şölə saçan elektrik lampaları tez-teza yanıb-sönürdü. Həmişə işıqları çil-çıraq kimi yanan Bakını bu axşam qaranlıq bürümüşdü. Arabir uzaqda minik

maşınlarının siqnalı və tramvayların zəng səsi eşidilirdi. Küçələrdə tək-tək görünən adamlar sifətlərini çovğundan qorumaq üçün yaxalıqlarını qaldırıb evlərinə tələsirdilər. Hər yan qarla örtülmüşdü. Soyuq adamın iliklərinə işləyirdi. Külək binaları yerindən uçurmaq istəyirmiş kimi getdikcə güclənirdi.

Belə çovğunlu axşamda qırmızı kirəmidli evin qapısında bir minik maşını dayandı. İçərisindən ortaboylu, başında qulaqlı papaq, əynində boynu xəzli paltó, ayaqlarında uzunboğaz çəkmə olan bir oğlan düşdü. Onun əlində kiçik çamadan vardı. Oğlan qapıya yaxınlaşaraq zəngi basdı. Maşın uzaqlaşdı gözədən itdi.

Adil qəfildən içəri girəndə Diləfruzla Rəhman mat qaldılar. Sonra hər ikisi sevincək ayağa qalxıb onu qarşıladı.

– Xoş gəlmisən, oğlum, belə xəbərsiz-ətərsiz neyçün? – deyə Rəhman yaxınlaşdı onu qucaqladı. – Necəsən, nə var, nə yox?

Adil atasının suallarına qısa cavablar verərək, onun qolları arasından xilas olcaq, soyunmağa başladı. Mənsurə dayısı oğlunun paltosunu, papağını alıb mıxdan asdı.

Diləfruz dil-ağız elədi:

– Hə, daha əvvəlki vaxtın deyil ki, evə üç ildən bir gələsən. Deyəsən, indi Bakı çəkir səni özünə tərəf.

Hələ qapını açanda Adilin sifətini çox tutqun görəndə Mənsurə təşvişə düşmüşdü.

– Xeyir olsun, oğlum. Ovqatını təlx görürəm. Yəqin soyuq kəsib kələyini yolda, – deyə Rəhman da oğlunun məyus olduğunu hiss etdi.

Adil keçib evin yuxarı tərəfində, stolun dalında əyləşdi.

– Bir danış görək necəsən?

– Çox sağ olun, yaxşıyam, – deyə Adil dəsmalını çıxarıb qardan islanmış üzünü, boynunu sildi. – Sizde təzə nə xəbər var?

– Bizdə təzə nə olacaq, köhnə hamam, köhnə tas! Altı, yeddi ay əvvəl necə qoyub getmişdin, o cür yaşayırıq. Günümüzü birtəhər başa vururuq.

– Ay qız, Adil ac olar, tez bir şey hazırla, – deyə Diləfruz Mənsurəyə tapşırırdı.

Adil etiraz elədi:

– Ac deyiləm, sağ ol, yemişəm.

– Onda çay qoy, soyuqdan gəlib.

Bu gecə evdə bir əhvalat baş verəcəyini Adilin gözlərindən oxuyan Mənsurə özünü itirmişdi. Qız mətbəxə gircək bir stəkan salıb sındırdı.

Cingiltini eşidən Diləfruz ayağa qalxıb Mənsurənin yanına getmək istədi, Rəhman qoymadı:

– Eybi yoxdur, aydınlıqdır, tək sınıan qab-qacaq olsun. – Rəhman üzünü yenə Adilə tərəf çevirdi – hə, demək belə-belə işlər... Yaxşı, oğlum, tamam qurtardın gəldin, yoxsa genə gedəcəksən?

– Hələ qurtarmamışam, diplom yazıram.

– Nə yazırsan?

– Diplom. Bir kitab yazıb, yenə Moskvaya gedəcəyəm.

Rəhman heç nə başa düşmədi. Gözlərini qıyıb bir an fikrə getdi. Sonra yerində qurdalanaraq soruşdu:

–Yaxşı, bəs sən prokurorluq oxumursan, şair-zad deyilsən ki, kitab yazasan?

–Qayda belədir. Mən sən deyən kitablardan yazmayacağam. Sovet cəmiyyətində alverçilərlə mübarizə haqqında yazacağam! Evə də onun üçün gəlmişəm. Gəlmişəm material toplayım.

Adil sözünü deyib atasına çəpəki bir nəzər saldı. Rəhmanın rəngi saraldı. O, naməlum bir nöqtəyə baxaraq fikrə getdi: “Necə yəni alverçilərlə mübarizə haqqında yazacağam? Bu nə sözdür? – Kişi öz-özünə toxtaqlıq verdi: – Hə, nə olar ki, qoy yazsın da. Bunun mənə nə zərəri. – O yenə istər-istəməz özü barədə düşündü. – Yox... bu mənim heç xoşuma gəlmədi. Heç dəxli mətləbə var? Axı, başqa şey haqqında yaza bilməz?..”

Çovğun ara vermədən pəncərələri döyəcləyirdi. Sanki ac yalquzaq şüşələri cırmaqlayır, evə girməyə can atırdı.

Mənsurə ürəyi döyünə-döyünə qapı arasından söhbətə qulaq asırdı.

Ərinin susduğunu görən Diləfruz dilləndi:

–Yaxşıya... soruşmaq ayıb olmasın, alverçi deyəndə, bəyəm Moskvada yoxdur ki, Bakıya gəlmisən?

Adil istehza ilə güldü:

–Nə fərqi var ki! – O, həyəcanlı olduğunu gizlətməyə çalışsa da, bacarmırdı. Söhbətə haradan, nə cür başlayacağını bilmirdi. Adil ömründə indiki kimi çətin bir işə girişməmişdi.

Lakin qət etmişdi. Fikrindən dönməyəcəkdi!.. Mənsurə üç stəkan çay gətirib əvvəlcə Adilin, sonra Diləfruzla Rəhmanın qabağına qoydu.

–Mən içmirəm! – deyə Diləfruz stəkanı qırağa itələdi.

Rəhman fikrə getmişdi, tez-tez çənəsini sığallayırdı. Diləfruz da rahat otura bilmir, əsəbi halda stulu cırıldadırdı. Adil danışmadan evə göz gəzdirdirdi. Xeyli vaxt heç kim dillənmədi. Adil çayını haçan içdiyini, soyuqmu, istimi içdiyini bilməmişdi. Qabağındakı stəkan boş idi. Mənsurə qalxıb ona bir də çay gətirdi. Otağa yenə gərgin bir sakitlik çökdü. Adil elə dərin düşüncəyə dalmışdı ki, bu an harada olduğunu belə unutmuşdu. Onun başında iki fikir, iki hiss bir-biriylə çarpışırdı.

Bir tərəfdən ata məhəbbəti Adili susmağa çağırırdısa, o biri tərəfdən haqq, ədalət, vətəndaşlıq borcu onu dillənməyə vadar edirdi. Bu dəqiqə onun üçün hər ikisi – susmaq da, danışmaq da çətin idi. O, şiddətlə döyünən ürəyini sakit etmək üçün stəkanı götürüb çaydan bir qurtum içdi. Lakin çay isti idi, dilini yandırdı. Tez stəkanı yerə qoyub azacıq qırağa çəkildi. Adil özü istəmədən yenə evin divarına göz gəzdirdi. Divardakı böyük xalçanı görcək ürəyi yenidən çırpındı. Daha susa bilmədi. Üzünü atasına çevirib təmkinlə danışmağa çalışaraq:

–Ata, o divardakı xalçanı təzə almısan? – deyə soruşdu.

Rəhman başını qaldırdı.

–Hansını, oğlum? Hə, onu səninçün alıb hazırlamışam.

Adil başını tərpətdi.

–Bəs mıxdan asılan o kostyum kimindir?

–O?.. – Rəhmanın dili dolaşdı. – Onu Diləfruz xanım tikdirib mənimçün...

Xoşuna gəlir, qurbandır sənə.

–Çox sağ ol.

Adili hirs boğurdu. Sözüünün dalını gətirə bilmədi. Onun bu cür sükut etməsi Rəhmanla Diləfruzu daha çox narahat edirdi.

Adilin bu sualları nə məqsədlə verdiyini bilən Mənsurənin ürəyi titrəyirdi.

Qız öz ürək döyüntüsünü saxlamağa çalışırdısa da, bacarmırdı.

Adil nə düşündü, ayağa qalxdı. Kostyumunu mıxdan alıb öz üstünə tutdu.

–Ata, bunu nə böyük tikdirmisən?

–Həri, elə qəsdən bir az gen-bol eləmişəm, – deyə Rəhman qeyri-müəyyən bir tərzdə cavab verdi.

Adil kostyumunu ona uzatdı.

–Gey bir baxım.

Diləfruzun rəngi duruldu.

–Bəyənersənsə, özün gey, Adil.

–Doğru deyir, oğul, deyəsən gözün tutub. Bağışladım sənə!

–Yox, ata, mənim üçün çox böyükdür.

–Elə mağazadakıların hamısı belə idi. Bilsəydim, xoşuna gələcək bir az kiçiyini alardım. – Rəhman birdən ayıldı və tez sözünü dəyişdi: – Elə mənə də bir az böyük kimidir...

Adil sınaıçı nəzərlərlə atasına baxıb soruşdu:

–Bəs deyirsən əynimə tikdirmişəm...

–Əşi, rəhmətliyin oğlu, indiki dərzilərdə bəyəm bir dərzilik qalıb ki, əyninə də tikə bilələr?

–O, hansı dərzidir, ata?

–Hə?.. Nə bilim, vallah... Əlqərəz, otur bir yaxşı-yaxşı söhbət eləyək.

Rəhman kostyumunu aparıb yerindən asanda Adil onun əllərinin titrədiyini aydın görürdü.

–Maşallah, o uduş pulu evimizə xeyli kömək olub! – deyə Adil atasına eşitdirdi. Bu söz kişini yenidən cürətləndirdi:

–Allah hökumətin cibini dolu eləsin, oğul! – deyə stəkanı əyib onsuz da soyumuş çayı nəlbəkiyə tökdü. – Səndən sonra lap kasıblamışdım. İş o yerə çatmışdı ki, bir yol Saleh müəllimə də ağız açmalı oldum. O, insafını allah kəsmiş də...

–Vermədi?

–Yox, əşi! Sən hələ bu adamları yaxşı tanımırısan.

Diləfruz ərinin sözünü tamamladı:

–Allah ona verdiyi canı ala bilmir, Saleh müəllimdən borc almaq olar?

Adil məqsədini bürüzə verməmək üçün özünü etinasız göstərməyə çalışaraq:

–Ata, – dedi, – uduş pulunu nə vaxt almısan?

–Hə? Zayomun pulunu! Elə o vaxt! Udannan bir az sonra.

–Neçə gün sonra!

–Heç dəxli mətləbə var? Bu nə sözdür, oğul?! İndi hər haçan, axır ki, almışam da, xərcləmişəm də.

“Daha bəsdir! – deyə Adil mətləb üstünə gəlməyi qət elədi. – Deyəsən mən bütün düşüdüklərimin əksinə hərəkət edirəm. Acizlik göstərirəm. Əgər belə isə, daha bu söhbəti başlamaq nəyə gərəkdi. Danışacağam! Özü də çox ciddi danışacağam!” Adil sifətinə ciddi bir ifadə verdi:

–Ata! Bunları öyrənmək mənə lazımdır.

Rəhman darıxdığını hiss edib köynəyinin yaxasını açdı, acıqla oğluna baxdı:

–Yeni çox vacibdir, biləsən? Sənə atçot verməliyəm?

–Əslinə baxsan mən Bakıya elə buna görə gəlmişəm. Bu dəfə Diləfruz xanımla sən mənə haqq-hesab verməli olacaqsınız!

–Bura bax ey, – deyə arvad səsini ucaltdı, – aşna-aşna çıxdın ocaq başına!

Fikrin nədir, balam, açıq danışsana!

Adil mənəli bir tərzdə Diləfruzu süzərək asta-asta başını tərptədi.

–Tələsmə, hər şeyi biləcəksən.

Vəziyyətin gərginləşdiyini görən Mənsurə stəkanları stolun üstündən yığışdırıb mətbəxə apardı. Adil qalxıb onun dalınca getdi. Mənsurəni Saleh müəllimi çağırmağa göndərüb yenə öz yerinə qayıtdı. Lakin oturmadı. Stolun dalında dayanıb bir atasına, bir də Diləfruzla baxdı.

–Siz onu bilin ki, mən hər şeydən xəbərdaram! – deyib alt dodağını dişlərinin arasında sıxdı.

Diləfruz özündən çıxdı:

–Nə olub? Adam öldürməmişik, oğurluq eləməmişik! Nə eşitmisən deyinən! Xux! Qorxduq! Sən Moskvadan gəlmisən deyə, biz Bakıdan çıxacağıq?! – Adil atasının sifətinə baxanda bir anlığa onun halına acıdı, lakin Rəhman bunu hiss etdiyi üçün tez özünü doğruldub kinlə oğlunu süzdü.

–Sən deyəsən gedib oxuyub adam olmaqdan, daha da axmaqlamısan! Başa düşə bilmirəm fikrin nədir.

Aynabənddən öskürək səsi eşidildi. Evin qapısı astadan döyüldü.

–Buyurun! – deyə Adil dilləndi. Saleh müəllim paltosunu çiyinə salmış halda içəri girdi.

–Baho... Adil! – Lakin o evdəkilərin üzündən vəziyyəti başqa cür görüb səsini dəyişdi. – Xoş gəlmisən.

Adil müəllimlə əl tutub öz yerini ona verdi:

–Nə təhərsiniz, Saleh müəllim?

Kişi başının hərəkətilə razılığını bildirdi. Diləfruz dalını müəllimə çevirdi. Mənsurə qapını örtüb kandarda dayandı.

–Sizə zəhmət verdiyim üçün üzr istəyirəm, – deyə Adil, Saleh müəllimə müraciət etdi.

Müəllim heç bir şey anlamayıb gözlərini döydü, paltosunu çiyindən sürüşdürüb stulun söykənəcəyinə saldı. Sonra papağını çıxarıb dizinin üstünə qoydu.

–Buyur, – dedi, – sənin üçün nə zəhmət çəksəm, mənə xoşdur.

Diləfruz hövsələdən çıxdı.

–Bura bax, müəllim! Bəlkə xalqın öz xarabasında bir gizli söhbəti var, gərək sənə elə deyəm dur çıx get?!

–Müəllimi mən çağırmışam! – deyə Adil cavab verdi. – Sən dilini gödək saxla!

Diləfruz “a-a” deyərək sağ əlini sol əlinin dalına vurub yanağına söykədi. – Bu nə sözdür! Gedə elə bil bizi məhkəməyə çəkib!

Adil səsini ucaltdı:

–Bəli, düzünü bilmək istəsəniz, mən bu gecə sizi mühakimə edəcəyəm!

– Adil, oğlum... – deyə Rəhman onu sakit etməyə çalışdı.

Yataq otağından “Ay mə...” deyən Məmmədin səsi eşidildi. Azacıq sonra o ara qapını açıb içəri girdi və anasının yanına qaçaraq onun dizlərini qucaqladı.

–Qorxma, bala, qorxma, – deyə Diləfruz uşağın başını sığalladı. Məmməd yuxulu gözlərini geniş açıb təəccüblə evdəkilərə baxdı.

Saleh müəllim stola dirsəklənərək hərəkətsiz oturmuşdu. Hələ də qapıda dayanmış Mənsurə qorxudan tir-tir əsirdi. Adil üzünü atasına tutaraq səsinə daha da qüvvət verdi.

–Mən daha üç-dörd il qabaqkı adam deyiləm! İndi hər şeyi başa düşürəm. Düzünü de, ata, o divardakı xalçanı hansı pulla almısan? O mıxdan asılan kostyumu öz əyninəmi tikdirmisən? Niyə susursan? Danışsana! – O, nəfəsini dərib kinayə ilə əlavə etdi: – İstiqraz vərəqəniz udmuşdu?! Sən o istiqrazı Moskvadan gələndə mənim yoldaşımdan pulla almısan! Alverlə qazandığınız haram mal-dövlətinizi qorumaq üçün camaatın gözündən əski asmaq istəmişən! Əgər bu doğru olsaydı, sən o istiqraz vərəqəsini üç ay cibində gəzdirib gedib-gələne göstərməzdin!

Rəhman xəstə adam kimi zarıldadı:

–Heç dəxli mətləbə var. Axı, sən nöşün hər sözə inanırsan?

Diləfruz üzünü Adilə tutub yumruğunu stola çırpdı:

–Gözünün içinə kimi yalan deyirsən!

–Sus! – deyə Adil onun üstünə çığırdı. – Sənin cinayətlərin onunkundan da artıqdır. Bu evə gələndə sən özünlə murdar əməllər gətirdin! Atamı bu yola sən oldun. Sənin nəfsin oldu! Hər ikiniz – o da, sən də xalqın qanını sorursunuz, mən hər şeydən xəbərdaram! Camaatı soyub taladınız. Siz mənim başımı dost-aşna arasında yerə soxdunuz! Axırı sorağınız Moskvaya gəlib çıxdı. Daha bəsdir!

Adilin yanaqlarında və gözlərinin altında puçur-puçur tər damcıları parıldayırdı. Qıvrım saçları alnına dağılmışdı. Nəfəs aldıqca geniş sinəsi aramsız qalxıb enirdi.

–Demək, məndən sonra o qədər ehtiyac içində qalmısınız ki, axırı Saleh müəllimdən borc istəmişiniz, eləmi?! Müəllim də bilə-bilə sizə pul verməkdən boyun qaçırıb? Elədirmi?

İndiyə kimi bir kəlmə belə danışmadan yerində sakit əyləşən müəllim, nəhayət hərəkətə gəldi. Özünəməxsus bir təmkinliklə, mülayim səsle dilləndi:

–O doğrudur ki, başqasının ailə işinə qarışmaq yaxşı deyil. Buna heç mən də razı olmazdım. Ancaq indi görürəm ki, Adil məni çağırmaqda çox düzgün hərəkət eləyib. Sən otur, oğlum, – deyə o, Adilin əlindən tutub aşağı dartdı. – Heç hövsələdən çıxma. Hər işi sakit görmək lazımdır. – O, üzünü Diləfruzla tutdu. – Sən də xahiş edirəm, mənə gözlərini çox bərəltmə! Mən sənə üçün Rəhman deyiləm. Üstünə bir kəlmə də qoymayacağam. Eşitdiklərimə inanmıram, elə bildiklərimi, gördüklərimi desəm kifayət edər!

Saleh müəllim, Rəhmanın Moskvadan satmağa nələr gətirdiyini, qırmızı kirəmidli evə kimlərin gəlib Diləfruzla alver elədiyini və axırda bu cinayətə göz yummaq üçün milis idarəsinə xəbər verdiyini aram-aram Adilə danışdı.

–Hələ, siz, – deyə o, barmağı ilə Rəhmanla Diləfruzu göstərdi, – üstəlik məni evimdən-eşiyimdən də uzaqlaşdırmaq istəyirsiniz. Mən axmaq deyiləm! Nə qədər az bilsəm, yenə Rəhmanla Diləfruzdan çox bilirəm. Əslinə baxsan, elə bu təqsirin bir qismi də məndə olub. Sizinlə qonşu olmaq daha məndə də abır-həya qoymadı.

–Yaxşı, bura bax a!.. – Diləfruz yanıb tökülürdü. – Axır sözünüz nədir? Nə istəyirsiniz, balam, bizdən?!

Müəllim bu dəfə adəti xilafına, çox kəskin cavab verdi:

–Daha bəsdir, camaatı soyduğunuz! – O, əsəbiləşib yerindən qalxdı, əlləri əsə-əsə paltosunu çiyinə salıb yenə oturdu.

–O dəfə mən özüm axmaqlıq edib sizinlə möhkəm başlamadım! Siz milis orqanlarına min kələk gəlib yaxanızı qurtardınız. Adil bu evin uşağı olmasaydı, çoxdan öz cəzanızı çəkmişdiniz!..

–Mənə görə onları heç kəs bağışlamayacaq,–deyə Adil qarşısında oturan Diləfruzla nifrətlə baxdı. – İndiyə kimi evimizdə üstüörtülü qalan bu cinayəti mən özüm açacağam!

–Nə cinayət?! Mən kimin nevinə soymuşam?! – deyə Rəhman oğlunun üstünə qabardı. – Kimin malını oğurlamışam?!

Adil cəld yerindən qalxıb kostyumu mıxdan aldı.

–Bəs bu nədir?

O, şkafi açıb ipək, şal parçaları, əcərlı qadın, kişi ayaqqabılarını bir-bir yerə çırpdı.

–Bəs bunlar nədir? Bunlar nədir?! Siz xalqın cibini soyursunuz! Azdırsa, yenə göstərim!

O cavab gözləmədən aynabəndə yüyürdü, cib fənərini çamadandan çıxarıb tələsik həyəətə düşdü. Bayaq mətbəxdə Mənsurə ilə görüşərkən qızın nişan verdiyi yerə cumdu.

Otağa gərgin bir sükut çökmüşdü. Məmməd anasına sarılaraq dörd gözlə qapıya baxırdı. Saleh müəllim əsəbi halda barmaqları ilə stolu taqqıldadırdı. Diləfruz başındakı şalın saçaqlarını didirdi. Rəhman bığlarının ucunu çeynəyirdi. Mənsurə evin aşağı başında küncə qısılaraq tez-tez gözlərini qırırdı.

Qapıya zərblə elə bir təpik vuruldu ki, divarların malası töküldü. Adil əlində iri bir bağlama cəld içəri girdi.

–Bəs bunlar nədir?! – deyə o, bağlamayı ortaya tulladı.

Rəhman ilan vurmuş kimi ayağa durdu. Diləfruz uşağı qucaqlayıb yerindən qalxdı.

–Baxın! – Adil bağlamayı açıb şeyləri yerə tökdü. İçindəki qab-qacaqdan bir neçəsi parça-parça oldu, rəngbərəng kişi, qadın tufliləri, ipək parçalar, kapron corablar, xəz papaqlar, modalı rediküllər pərakəndə halda döşəməyə səpələndi.

Mənsurə nə fikirləşdisə cəld o biri evə keçdi. Saleh müəllim şeyləri görcək üzünü Rəhmana tutaraq:

–Tfu! – deyə stulunu geri çəkdi.

Mənsurə o biri evdən gətirdiyi şadlanka parçanı yerdəki şeylərin üstünə fırlatdı.

–Bu da mənə lazım deyil! – Mən haram pulla alınan parçadan özümə paltar tikdirmərəm. Qoy bunu Diləfruz öz boyuna biçdirsən!

–Bunlarıdamı özünüz üçün almısınız?! – deyə Adil əlindəki fənəri acıqla stolun üstünə atdı. – Niyə dinmirsəniz? Sənin ki, səsin həmişə həyəət-bacanı başına götürərdi, Diləfruz xanım?!

Arvad çiyinlərini əsdirib yerində fırlandı:

–Öz atanla danış, mənim təqsirim-zadım yoxdur!

–Xeyr, sənin günahın çox böyükdür! Onu bu yola çəkən əgər bir tamahdırsa, bir də sənsən! Anamın sağlığında mən evimizdə belə şeylər görməmişdim. Qonşular bizə bu gözlə baxmamışdılar. Sən bu evə ayaq basandan məni məhv etmək istədin. Axırı evdən getməyə məcbur oldum. Sənə görə nə əzablar çəkdiyimi özüm bilirəm. Mən yenə salamatam! Sən saxlamasan da, ana kimi qayğımı çəkənlər tapıldı.

Rəhman stulu təpiklə vurub aşırı. Üzünü Adilə tutaraq çənəsini qabağa verdi:

–Axır sözünü de!

–Axır sözüm odur ki, mən öz evimizdəki bu cinayətə göz yumub susmayacağam!

–Əbləh – deyə Rəhman stol üstündəki fənəri götürüb var gücü ilə ona atdı. Adil tez aşağı əyildi. Fənər pəncərəyə dəydi, şüşələr cingilti ilə yerə töküldü. Adil alnını tutdu. Şüşənin qırığı onu qaşının üstündən yaralamışdı. Qan Adilin

barmaqları arasından axıb yanaqlarına süzüldü. Məmməd çığıraraq stolun altına girmək istəyəndə, Diləfruz onu qucağına alıb bayıra qaçdı. Saleh müəllim yaşına uyğun olmayan cəldliklə irəli atılaraq Rəhmanın qabağını kəsdi.

Mənsurə cumub Adilin yarasını tutdu. Qanın dayanmadığını görüb o biri evə yüyürdü. Bir parça əski götürüb Adilin başını sarıdı.

–Bəli, ata, – Adil qəti bir səsle qışqırdı, – mən bir müstəntiq kimi ilk mühakiməmə öz evimizdən başlayacağam!

Adil qan sızan barmaqlarının arasından atasına baxdı. Bu an o, çox qərribə hisslər keçirdi. İstər-istəməz atasının keçmiş günlərini, anasını xatırladı. Adil o vaxt Rəhmanı da Nərgiz qədər sevərdi. Ürəyində ona qarşı nifrət hissi ilə birgə məhəbbət də artdı. Sanki o, atasını bu gün sonuncu dəfə görürdü. Yarasının sancmasına baxmayaraq, Adil atasının halına yanırıdı. O, öz-özünü məhv etmişdi! Bu yol gec-tez Rəhmanı nəhayətsiz bir uçuruma yuvarladacaqdı. Adil atasını bu qorxulu yoldan geri qaytarmaq istəmişdi. Ancaq gecikmişdi...

Deyəsən Rəhman tutduğu işə peşman olmuşdu. Qan Adilin alnından sızdıqca kişinin kədəri artır, gələcək təhlükəsindən çox oğlunun indiki vəziyyətinə acıyırdı. Əgər o keçmiş, Diləfruzla qədərki təmtəraqsız, sakit həyatını geri qaytara bilsəydi, bu vaxta kimi bütün qazandıqlarının hamısını verərdi. Rəhman hər şeyi ancaq indi, indi başa düşürdü...

Sanki evin bir divarı uçmuşdu. Şiddətli külək pəncərənin sınıq gözündən qarı içəri vurur, künc-bucağı dolanıb otağı soyudurdu.

Bir az sonra Rəhman da, Diləfruz da tir-tir əsirdi. Bu qaranlıq çovğunlu qış gecəsi, indi onların qəlbinə bir üşütmə gətirmişdi.

E P İ L O Q

O qarlı qış gecəsindən sonra qırmızı kirəmidli evdə həyat tamam başqa cür başlamışdı.

Laloçka Adilin göndərdiyi parçadan tikdirib geydiyi təzə paltarını sevimli rəfiqəsinə göstərmək üçün onlara gələndə, qızı dəhşət bürümüşdü. Evin əmlakı müsadirə olunmuş, Rəhmanla Diləfruz məsuliyyətə cəlb edilmişdi.

Laloçka bu xəbərdən təşvişə düşərək, birbaşa evlərinə qaçmış və həmişə medalyonunda gəzdirdiyi şəkli cırıb atmışdı. Onun “məhəbbəti” də bununla qurtarmışdı.

İndi o vaxtdan xeyli keçirdi. O qarlı qış gecəsindən sonra qırmızı kirəmidli evdə həyat tamam başqa cür başlamışdı.

İsti sentyabr günləri idi.

Moskva universitetini bitirmiş Adil, işləmək üçün Bakıya gəlmişdi. O, atasını xatırladıqca ürəyində bir ağrı duysa da, vətən, xalq qarşısında alını açıq idi. O, müqəddəs sovet qanunlarının keşiyində namusla durmuş, öz vətəndaşlıq

borcunu yerinə yetirmişdi. Başqa cür ola da bilməzdi! O, heç vaxt cinayətə göz yummayacaqdı. Universitet Adili belə öyrətmişdi!

Saleh müəllim Məmmədi aparıb özünün dərs dediyi məktəbə qoymuşdu. Evdə uşağın tərbiyəsiylə Mənsurə ilə Adil məşğul olurdu.

Bu gün qırmızı kirəmidli evin həyətinə su səpilib tər-təmiz süpürülmüşdü. Otaqlar da, aynabənd də səliqəyə salınmışdı. Nərgizin şəkli yenə əvvəlki yerindən asılmışdı.

Texnikumu qurtardıqdan sonra kitabxana müdirəsi təyin olunmuş Mənsurə işdən yenicə gəlmişdi. Lakin içəri girmirdi. Həyətdə ayaq saxlayaraq, aynabənddə oturub tar çalan Adilə baxırdı. Onun mehriban gözlərində məhəbbət qaynayırdı. Mənsurə özünü heç vaxt bu günkü qədər xoşbəxt sanmamışdı.

Borislə Nataşa təyyarə ilə Moskvadan uçduqları barədə Adilə teleqram vurmuşdular. Sabah axşam onlar Adillə Mənsurənin toy məclisində iştirak edəcəkdilər.

Saleh müəllimin isə fərəhi yerə-göyə sığmırdı. Kişi elə bil doğma oğlunu evləndirirdi.

Adili bir şey düşündürürdü: “Görəsən sabah Ceyranı da çağırımı?” O, bunu qət edə bilmirdi. Əlbət ki, Mənsurə istəməzdi. Adil bütün olub-keçənləri ona danışmışdı.

Mən, Ceyranın gözlərilə başladığım bu hekayətimi Adilin sözlərilə bitirmək istəyirəm:

–Görəsən çağırısam, gələrmə Ceyran?..

*Moskva – Bakı
1953 – 1956.*